

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1975

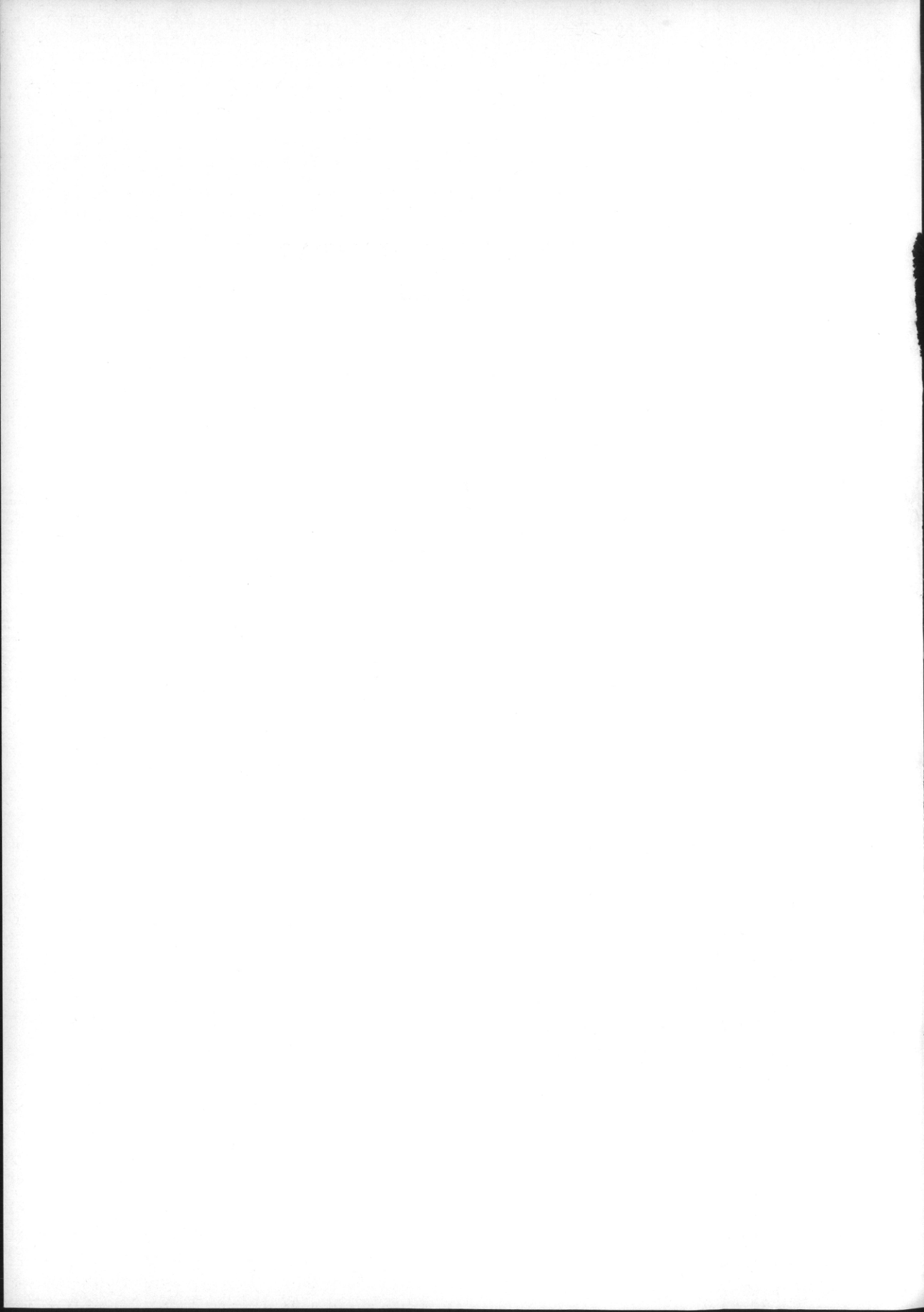
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1976

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1975

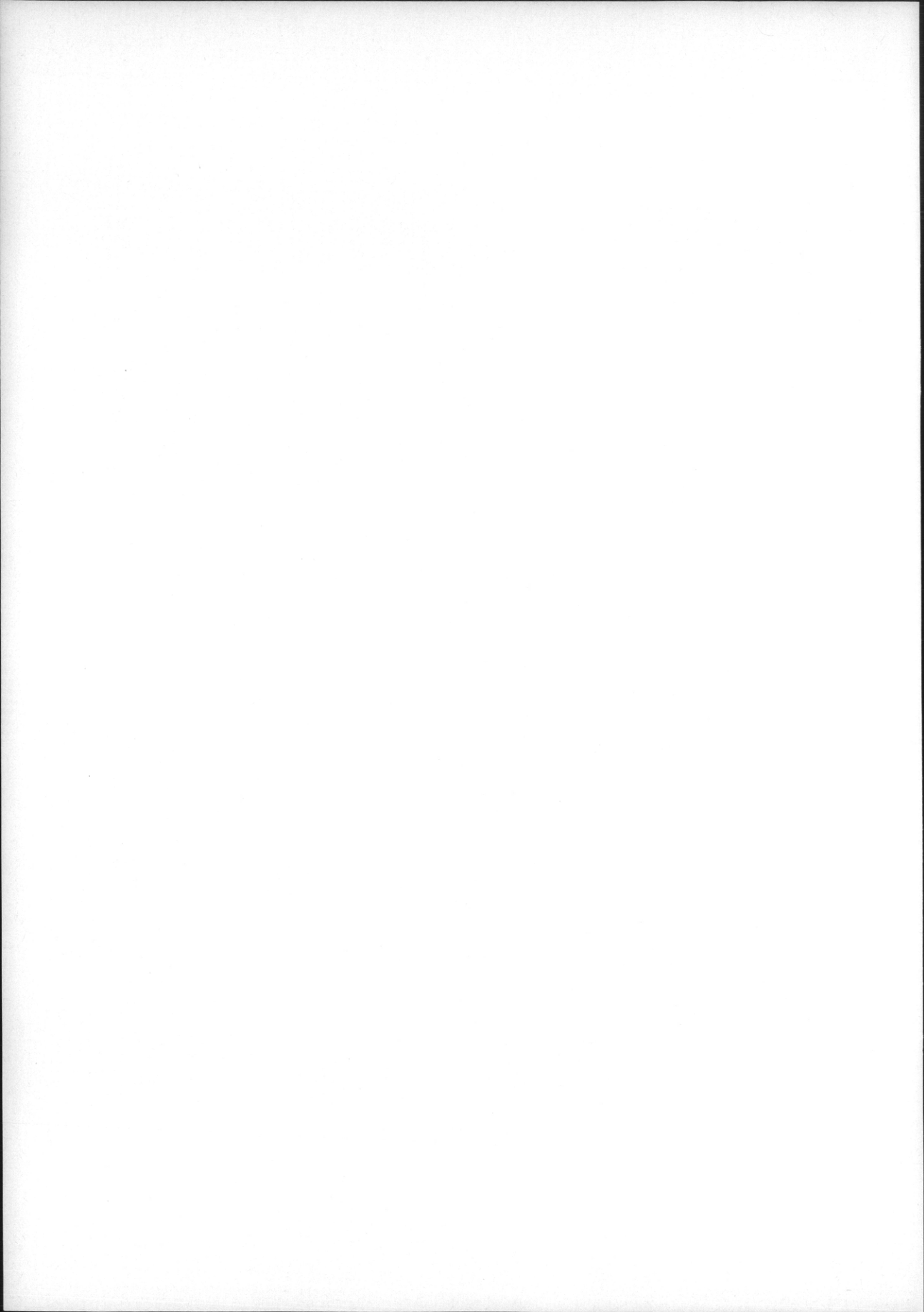

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1975

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1976

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἐδραιωθείσης τῆς πολιτικῆς ὁμαλότητος ἐν τῇ χώρᾳ κατὰ τὸ 1975, συνέχισεν ἡ Ἑταιρεία μὲ ποιάν τινα ἔντασιν τὴν ἔθνικὴν καὶ μορφωτικὴν αὐτῆς δρᾶσιν, πραγματοποιήσασα τὰς ἀκολούθους ἐργασίας :

1) Ἐνήργησε δι' ἐμπείρου ἀνασκαφικοῦ προσωπικοῦ ἐξ ὁμοτίμων, ἐν ἐνεργείᾳ καὶ ἐπικουρικῶν ἀρχαιολόγων καθηγητῶν καὶ ὑφηγητῶν τῶν Πανεπιστημίων καὶ ἐφόρων καὶ ἐπιμελητῶν ἀρχαιοτήτων ὡς καὶ τινων εἰδικῶν ἀρχαιολόγων, τριάκοντα μίαν ἐν ὄλῳ ἀνασκαφικὰς ἐρεύνας εἰς Ἀττικὴν, Βοιωτίαν, Εὐβοίαν, Θεσσαλίαν, Μακεδονίαν, Χαλκιδικὴν, Θράκην, Ἡπειρον, Πελοπόννησον, Κυκλάδας, Κρήτην καὶ Δωδεκάνησον, διὰ τῶν ὁποίων ἀπεκαλύφθησαν σημαντικὰ εὐρήματα τῆς προϊστορικῆς, τῆς κλασσικῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς, πλουτίσαντα σημαντικῶς τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐπιστήμην καὶ τὰ Μουσεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους.

2) Ἐνήργησε περισυλλογὴν τυχαίων ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων καὶ συναφεῖς πρὸς ταῦτα μικροανασκαφὰς διὰ τοῦ Γ. ἐφόρου καὶ τῶν ἐπιμελητῶν ἀρχαιοτήτων Κρήτης.

3) Ἐπελήφθη ἔργων ἀναστηλώσεως καὶ συντηρήσεως μνημείων διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου αὐτῆς καὶ ἄλλων ἐμπείρων τεχνιτῶν δημοσίων ἢ ἰδιωτικῶν.

4) Ἐπεράτωσε καὶ ἐκυκλοφόρησε τοὺς ἐξῆς τόμους τῶν τακτικῶν αὐτῆς δημοσιευμάτων: τὸν τόμον τῶν Πρακτικῶν τοῦ ἔτους 1973 καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τοῦ 1974.

Ἐπεράτωσε τὴν στοιχειοθεσίαν τοῦ τόμου τῶν Πρακτικῶν τοῦ 1974 καὶ ἤρχισε τὴν στοιχειοθεσίαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τοῦ 1975.

Εἰς τὴν σειρὰν τῶν δημοσιευμάτων τῆς «Βιβλιοθήκης» τῆς Ἑταιρείας ἐξετύπωσε καὶ ἐκυκλοφόρησε : α) τὸν Α' καὶ Β' τόμον (κείμενον) τοῦ βιβλίου τοῦ καθηγ. Γ. Ε. Μυλωνᾶ, «Τὸ Δυτικὸν νεκροταφεῖον τῆς Ἐλευσῖνος», β) ἐπεράτωσε τὴν ἐκτύπωσιν τῆς ἐναισίμου διατριβῆς τῆς ἐπιμελητρίας Ἰουλ. Βοκοτοπούλου, «Χαλκαῖ κορινθιουργεῖς πρόχοι», γ) ἐπεράτωσε τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ βιβλίου τῶν καθηγ. Ν. Πλάτωνος καὶ W. C. Brice, «Ἐνεπίγραφοι πινακίδες καὶ πίθιοι Γραμμικοῦ συστήματος Α

ἐκ Ζάκρου», δ) ἤρχισε τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ βιβλίου τοῦ ὕψηγ. Ἐντ. Ζώη, «Βασιλικὴ Ἱεραπέτρας Ι», ε) ἐπεράτωσε τὴν ἐκτύπωσιν 80 ἐκ τῶν 103 πινάκων τῆς «Ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Παρθενῶνος» τοῦ καθηγ. Ἄ. Κ. Ὀρλάνδου.

Ἄφ' ἑτέρου ἐξάντληθὲν ἀνετυπώθη φωτομηχανικῶς μετὰ προσθήκης τὸ βιβλίον τοῦ καθηγ. Γ. Ε. Μυλωνᾶ, «Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι» καὶ τέλος ἐπερατώθη : ἡ στοιχειοθεσία τῆς ἐναισίμου διατριβῆς τοῦ Ἰω. Βολανάκη, «Τὰ παλαιοχριστιανικὰ βαπτιστήρια τῆς Ἑλλάδος» καὶ τοῦ VII περὶ τῶν ἀνασκαφῶν Ἀκρωτηρίου Θήρας τεύχους τοῦ ἀειμνήστου καθηγ. Σπ. Μαρινάτου εἰς ἑλληνικὴν καὶ ἀγγλικὴν γλῶσσαν κεχωρισμένως.

5) Ἐπλούτισε τὰς βιβλιοθήκας τῶν Μουσείων τοῦ Κράτους διὰ τῆς εἰς αὐτὰς δωρεὰν ἀποστολῆς πάντων τῶν δημοσιευμάτων τῆς δεδεμένων.

6) Παρέσχεν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν εἰς ἐρευνητὰς καὶ ὑποτρόφους ἐπιμελητὰς ἀρχαιοτήτων δι' ἐκπαιδευτικούς σκοποὺς καὶ ἐπίσκεψιν Μουσείων τῆς ἀλλοδαπῆς.

7) Συνέχισε δι' εἰδικῶν συντακτῶν : α) τὴν προπαρασκευαζομένην ἔκδοσιν τοῦ «Εἰκονογραφικοῦ Λεξικοῦ τῆς Κλασσικῆς Μυθολογίας», β) τὴν σύνταξιν τοῦ Εὐρετηρίου τῆς ΑΕ (Β' περιόδου) καὶ γ) τὴν σύνταξιν βιβλιογραφίας τῶν Μονῶν τῆς Ἑλλάδος.

8) Ἐφιλοξένησε δωρεὰν εἰς τὸν ξενῶνα αὐτῆς Ἑλληνας ἐπιμελητὰς ἀρχαιοτήτων καὶ ἀλλοδαποὺς σπουδαστὰς ἢ ἐρευνητὰς τῆς ἀρχαιολογίας.

Λεπτομερεῖας περὶ πάντων τῶν ἀνωτέρω στοιχείων μανθάνει ὁ ἀναγνώστης εἰς τὸ τέλος τοῦ ἀνά χεῖρας τεύχους τοῦ Ἔργου.

A.K.O.

ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΙΣ

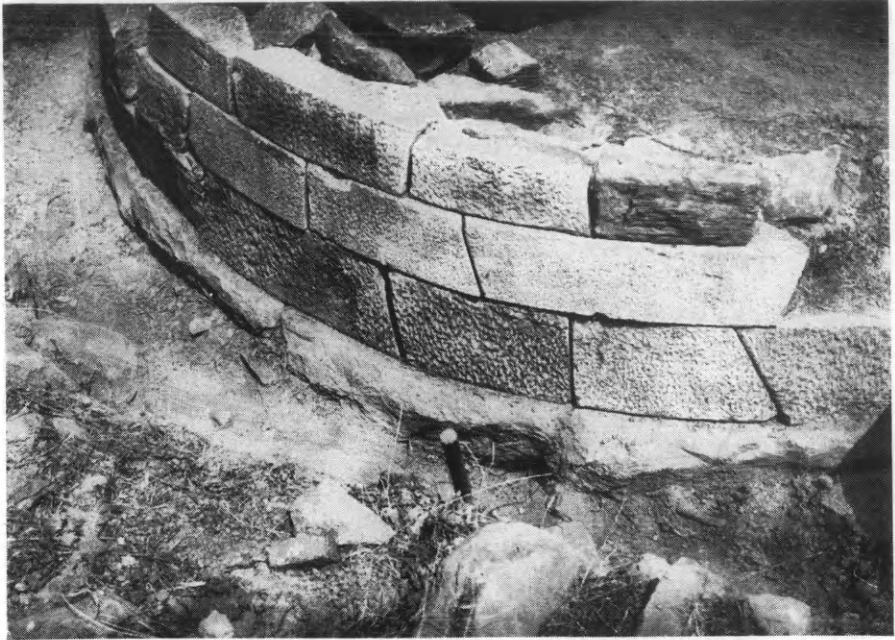
Ἐντολῆ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας ἢ σύνταξις τοῦ ἔργου ὑπενθυμίζει, ὅτι ὁ χαρακτήρ τῶν ἐν τῷ Ἔργῳ δημοσιευομένων εὐρημάτων ἀνασκαφῶν εἶναι προσωρινός, τοῦ οἰκείου ἀνασκαφέως ἐπιφυλασσομένου παντὸς δικαιώματος ἐπὶ τῆς περαιτέρω μελέτης καὶ ὀριστικῆς δημοσιεύσεως τῶν εὐρημάτων του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

1. ΡΑΜΝΟΥΣ

Ἐπανελήφθησαν ἐφέτος ἐν Ραμνοῦντι διὰ τοῦ ἐφόρου Βασιλ. Πετράκου αἱ κατὰ τὸ 1892 διακοπεῖσαι ἀνασκαφαί, διὰ τῆς ἐρεῦνης ταφικῶν μνημείων τῆς βορείου καὶ τῆς νοτίας Ἱερᾶς Ὀδοῦ, ὡς καὶ διὰ τῆς μελέτης τῆς τοπογραφίας τοῦ δήμου καὶ τοῦ φρουρίου. Εἰς τὴν νοτίαν Ἱερὰν Ὀδὸν ἠρευνήθησαν δύο μεγάλοι μνημειώδεις τάφοι, τοὺς ὁποίους εἶχε παρατηρήσει ὁ Leake τὴν 29 Ἰανουαρίου τοῦ 1806. Ὁ εἰς εἶναι κυκλικός, κατεσκευασμένος διὰ μαρμαρίνων πλίνθων διαφόρων μεγεθῶν καὶ ὕψους, διαμέτρου 5.68 μ., σφζόμενος μέχρις ὕψους 0.90 μ. ἄνω τῆς εὐθυνηρίας καὶ χρονολογούμενος εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ὡς προκύπτει καὶ ἐκ τῆς παρ' αὐτὸν εὑρεθείσης κεραμεικῆς. Ὁ τάφος οὗτος κεῖται εἰς ἀπόστασιν 300 μέτρων ἀπὸ τῶν ναῶν (εἰκ. 1), παρ' αὐτὸν δὲ εὑρέθησαν : ἀγαλμάτιον τριμόρφου Ἐκάτης, ἀρχιτεκτονικὰ μέλη αὐτοῦ, ἤτοι λιθόπλινθοι καὶ πλάκες τῆς ἐπιστήψεως ὡς καὶ τετράπλευρος ἐπιμήκης βάσις τριῶν μαρμαρίνων ἐπιτυμβίων ἀγγείων, πιθανῶς λουτροφόρου μεταξὺ δύο ληκύθων, ἧτις κοσμεῖται καὶ εἰς τὰς τέσσαρας πλευράς διὰ προστύπων ἀνθεμίων. Τὸ ὀλικὸν ὕψος τοῦ τάφου, ἄνω τῆς εὐθυνηρίας, ἔφθανε τὸ 1.44 μ.

Ὁ δεῦτερος ἀνασκαφεὶς τάφος τῆς νοτίας Ἱερᾶς Ὀδοῦ κεῖται εἰς ἀπόστασιν 180 μέτρων ἀπὸ τῶν ναῶν, ἀνήκει δὲ εἰς τὸν τύπον τῶν μετὰ περιβόλου. Ἔχει μῆκος προσόψεως 7.87 μ. (εἰκ. 2) καὶ ἦτο κατεσκευασμένος ἐκ μεγάλων μαρμαροπλίνθων, τῶν ὁποίων τὸ ὕψος μειοῦται προοδευτικῶς, διακεκοσμημένων διὰ πυκνῶν καθέτων αὐλάκων. Ὁ 2ος τάφος ἀνήκεν εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ μέχρι τοῦδε ἀγνώστου Ραμνουσίου Εὐφράνορος, ὅστις, κατὰ τὸ ἐπίγραμμα τὸ ὁποῖον εἶναι χαραγμένον εἰς τὴν εὑρεθεῖσαν κατὰ τὴν ἀνασκαφήν, βάσιν τοῦ ἐπιτυμβίου ναῖσκου του, ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν ἑκατὸν πέντε ἐτῶν. Εἰς τὸν τάφον εἶχον ταφῆ καὶ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας του, ὡς συμπεραίνομεν ἐκ τῆς με-

Είκ. 1. Ραμνοῦς. Κυκλικὸς τάφος παρὰ τὴν νοτιὰν Ἱερὰν Ὁδόν.

Είκ. 2. Ραμνοῦς. Ὁ τάφος τοῦ Εὐφράνορος.

γάλης και ώραίας ἐπιτυμβίου στήλης αὐτοῦ, ἣτις ἴστατο εἰς τὸ βόρειον ἄκρον του. Ἐπὶ τῆς στήλης, χρονολογουμένης εἰς τὰ περὶ τὸ 340 π.Χ. ἔτη, ὡς καὶ ὁ τάφος, ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα ἐπτὰ νεκρῶν : τοῦ Εὐφράνορος, τῶν τέκνων του Εὐφρονος, Εὐθύφρονος καὶ Φαιναρέτης, τοῦ ἐγγονοῦ του Ἀρχεδήμου, τῆς ἀνεψιᾶς του Φαιναρέτης καὶ τῆς Ἀβρύλλας (εἰκ. 3).

Εἰκ. 3. Ραμνοῦς. Ἡ στήλη τοῦ Εὐφράνορος.

Πλησίον τοῦ τάφου κεῖται καὶ τὸ ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον τοῦ ναῖσκου τοῦ Εὐφράνορος, ἀποκαλυφθὲν ὑπὸ τῶν ἀρχαιοκαπήλων τὸ 1879. Παρ' αὐτὸ εὐρίσκονται λείψανα δύο ἄλλων μεγάλων ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων, ἀνηκόντων πιθανῶς καὶ αὐτῶν εἰς τὸ μνημεῖον τοῦ Εὐφράνορος.

Τὸ σπουδαιότερον μνημεῖον τῆς βορείου Ἱερᾶς Ὀδοῦ εἶναι ὁ ταφικὸς περίβολος, τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου αἰῶνος, τῆς οἰκογενείας τοῦ Ραμνουσίου Διογείτονος, κείμενος εἰς ἀπόστασιν 50 μέτρων ἀπὸ τοῦ ἀναλήμματος τοῦ ἱεροῦ τῆς Νεμέσεως. Κατὰ τὰς

Είκ. 4. Ραμνοῦς. Ὁ τάφος τοῦ Διογεΐτονος ἀπὸ Δυσμῶν.

Είκ. 5. Ραμνοῦς. Ὁ τάφος τοῦ Διογεΐτονος. Πρὸ αὐτοῦ αἱ λιθόπλινθοι τοῦ μνημείου.

εὐρεθείσας ἐπιγραφάς, εἰς τὸν τάφον εἶχον ταφῆ ὁ Διογείτων, ὁ υἱὸς τοῦ Λυσίμαχος, ὁ ἐγγονὸς τοῦ Λυσίστρατος, ἡ σύζυγος τοῦ Διογείτωνος Ἀβρῶ καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Λυσιμάχου Χορονίκη. Ἀργότερον ἐτάφη παρ' αὐτοῦς καὶ ὁ Λυκέας Κηφισίου, γνωστὸς Ραμνούσιος (εἰκ. 4).

Αἱ ἐκ μαρμαρίου πλίνθοι τοῦ τάφου, διακεκοσμημέναι διὰ καθέτων ἀυλακώσεων, σφίζονται σχεδὸν ὅλαι (εἰκ. 5). Ὁ τάφος ἔχει μῆκος 6.60 μ., τὸ δὲ ὕψος του, ἀπὸ τῆς εὐθυντηρίας μέχρι τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῆς ἐπιστέψεως, ἦτο 3.40 μ. Ἐπὶ τοῦ τάφου ἴσταντο δύο ἐπιτύμβιοι ναῖσκοι ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς ἔφερεν ἀνάγλυφον μὲ σκηνὴν δεξιῶσεως πιθανῶς, ὁ δ' ἕτερος ἐπιτύμβιον ἄγαλμα, πιθανώτατα πολεμιστοῦ εἰς τὴν στάσιν τοῦ Ἀριστοναύτου. Ἰδιαιτέρον ἀρχιτεκτονικὸν ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ δεύτερος ναῖσκος, διότι πρὸ τῶν παραστάδων του εἶχε δύο κομψοὺς μονολίθους ἰωνικοὺς κίονας. Εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ μνημείου, παρὰ τοὺς ναῖσκους, ἴστατο ἡ μεγάλη μαρμαρινὴ ἐνεπίγραφος στήλη τοῦ τάφου.

Εἰς ἀπόστασιν 100 μέτρων ἀπὸ τοῦ μνημείου τοῦ Διογείτωνος καὶ ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς Ἱερᾶς Ὀδοῦ, ἠρευνήθη ἄλλος περίβολος τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου αἰῶνος, σφίζων πλήρως τὸν πρῶτον δόμον καὶ ἔχων μῆκος 7.75 μ. Ἡ ἀνασκαφὴ του δὲν ἐπερατώθη, ἡ μορφή του ὅμως ἐξηκριβώθη, πλὴν ὀλίγων λεπτομερειῶν. Οὗτος εἶχε τέσσαρας δόμους ἐκ μεγάλων μαρμαρινῶν πλίνθων, συνολικοῦ ὕψους 3.17 μ. καὶ ἔφερε τοῦλάχιστον ἓνα ἐπιτύμβιον ναῖσκον. Κατὰ τὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς ἐλπίζεται βασίμως νὰ εὐρεθοῦν, πλὴν τῶν ἐλλειπόντων μελῶν τοῦ μνημείου, καὶ τὰ ἐπιτύμβια αὐτοῦ ἀνάγλυφα.

Τελευταῖος ἠρευνήθη, ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς Ἱερᾶς Ὀδοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 170 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ μνημείου τοῦ Διογείτωνος, περίβολος σύγχρονος αὐτοῦ, μῆκος 6.17 μ. Οὗτος ἀπετελεῖτο ἐκ 3 δόμων ἐκ μεγάλων μαρμαρινῶν πλίνθων καὶ τῆς ἐπιστέψεως, συνολικοῦ ὕψους 2.44 μ. Ἐπὶ τοῦ μνημείου ἴσταντο, εἰς τὸ μέσον ἐπιτύμβιος ναῖσκος τοῦ ὁποῖου ἐσώθη ἡ βᾶσις, καὶ εἰς τὰ δύο ἄκρα ἀνὰ ἓν μαρμαρινὸν ἐπιτύμβιον ἄγγεῖον.

2. ΚΟΡΩΝΕΙΑ

Διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ Θ. Σπυροπούλου ἔσκαψεν ἐφέτος ἡ Ἐταιρεία εἰς τὸ παρά τὴν ἀρχαίαν Κορώνειαν τῆς Βοιωτίας ἱερὸν τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς συμπληροῦσα προγενεστέρας ἐρέυνας κατὰ τὰς ὁποίας εἶχε συντελεσθῆ ἀποφασιστικὸν ἔργον πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ἐντοπισμοῦ, ἀποκαλύψεως καὶ ἐρέυνας τοῦ μεγίστου τούτου βοιωτικοῦ ἱεροῦ. Τὰ πορίσματα τῶν παλαιότερων ἀναζητήσεων καὶ ἐρευνῶν ἐξετέθησαν προκαταρκτικῶς εἰς τὰ ΑΑΑ (VI, σ. 385 κέ.) καὶ εἰς τὰ οἰκεῖα Χρονικά τοῦ Ἀρχ. Δελτίου.

Ἡ εὐτυχὴς ἐπανάληψις τῆς ἐρέυνας ἔθεσεν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς συστηματικῆς ἐρέυνας ἓνα χῶρον μοναδικῆς ἱστορικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς σπουδαιότητος : τὸ Ἰτώνιον τῆς Κορωνείας, διατελέσαν χίλια καὶ πλέον ἔτη θρησκευτικῆ καὶ πολιτικῆ ἐστία τῆς Βοιωτίας, ἡ ὕπαρξις τοῦ ὁποίου ὡς θρησκευτικοῦ καὶ ἀμφικτιονικοῦ κέντρου, πιθανολογεῖται εἰκότως εἰς προϊστορικοὺς χρόνους. Ὁ ἐντοπισμὸς τοῦ ἱεροῦ ὑπῆρξε καρπὸς μακρᾶς τοπογραφικῆς μελέτης καὶ ἀναλύσεως τῶν πηγῶν (βλ. ΑΑΑ ἔ.ἀ.), ἡ δὲ ταύτισις τῶν ἀποκαλυφθέντων καὶ ἀποκαλυπτομένων μνημείων ἐνισχύεται ὀσημέραι διὰ τῶν πολλῶν καὶ ἀξιολόγων, ἐνίοτε δὲ λίαν εὐγλωττων, εὐρημάτων.

Τρία κτηριακὰ σύνολα εἶχον ἤδη ἀποκαλυφθῆ εἰς παλαιότερας ἀνασκαφικὰς περιόδους, τὰ ὁποῖα εἶχον χαρακτηρισθῆ κτήριον Α, κτήριον Β καὶ κτήριον Γ, ἅπαντα ἀναντιλέκτως θρησκευτικοῦ προορισμοῦ.

Τὰ κτήρια Α καὶ Γ ἀποτελοῦν ναϊκὰ κτίσματα συγκεκριμένου καὶ γνωστοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τύπου. Τὸ κτήριον Γ, ὅπερ εἶχεν ἤδη ἀποκαλυφθῆ ἐντελῶς κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον τοῦ ἔτους 1972, διατηρεῖ τὰ ἐκ πωρολίθων θεμέλιά του, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐδράζεται μία σειρὰ κυβολίθων ἐξ ἐντοπίου σκληροῦ ἀσβεστολίθου ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ προνάου. Ὁ ναὸς ἀποτελεῖται ἐκ προνάου καὶ ἐπιμήκους σηκοῦ, ἄνευ ὀπισθοδόμου. Πρόστασις, βάσις παραστάδων ἢ πτερὸν δὲν ἀπεκαλύφθησαν. Ἐντὸς τοῦ σηκοῦ εὐρέθησαν ἱκανὰ μέλη σπουδαίων γλυπτῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

Τὸ κτήριον Β ἀπεκάλυψεν ἤδη δύο ἀρχιτεκτονικὰς ἢ κτηριακὰς περιόδους, ἀμφοτέρας τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐνῶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἀποκαλυφθέντα σποράδην μὲν ἀλλὰ κατὰ χώραν εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ κτίσματος, μαρτυροῦν καὶ ἑτέραν προγενεστέραν κτηριακὴν φάσιν (εἰκ. 6 καὶ 7).

Τὸ κτήριον Α ἀπετέλεσε τὸν κύριον στόχον τῆς περυσινῆς ἐρεύνης. Τοῦ ναϊκοῦ κτίσματος εἶχεν ἀποκαλυφθῆ ὁ πρόναος καὶ τμήματα τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων, οἱ ὅποιοι μάλιστα εὐρέθησαν μερικῶς κατεστραμμένοι. Μετὰ τοὺς ἀπαραιτήτους καθαρισμοὺς καὶ διαμορφώσεις τοῦ χώρου ἀνελήφθη συστηματικὴ ἀνασκαφὴ τμήματος τοῦ σηκοῦ, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τοῦ πέρατος τοῦ προνάου. Ὁ ἀνασκαφεὶς τομεὺς κατέλαβε τὰς ἐξῆς διαστάσεις : ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ. : 5 μ. καὶ ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ὅσον τὸ πλάτος τοῦ σηκοῦ.

Ἐμορφώθη κατ' ἀρχὴν μία στρωματογραφικὴ εἰκὼν τῶν ἐπιχώσεων τοῦ ναοῦ εἰς διάφορα σημεῖα τῶν προγενεστέρων ἀνασκαφικῶν τομῶν. Οὕτω διεπιστώθη, ὅτι ἐν ἀνισοπαχῆς στρώμα ἐκάλυπτε τὸ στρώμα καταστροφῆς τοῦ ναοῦ. Τὸ διαχωριστικὸν σημεῖον τῶν δύο στρωμάτων καθώριζεν ἐμφανῶς ἐνιαία καὶ παχύτερα ἢ λεπτότερα κατὰ περίπτωσιν στρώσις κεράμων στέγης, οἱ ὅποιοι ἐπεκάλυψαν ἢ ἐνιαχοῦ συνανεμίγησαν μετὰ τοῦ στρώματος καταστροφῆς. Οὕτω διεκρίθησαν κατ' ἀρχὴν δύο στρώματα, τὰ ὅποια ἀπέβησαν καθοριστικὰ τῆς ἀκολουθητέας ἀνασκαφικῆς διαδικασίας. Τὰ δύο αὐτὰ στρώματα ἐξ ἄλλου διεπιστώθησαν καὶ εἰς 3 ναϊκὰ κτίσματα τοῦ ἱεροῦ. Τοῦ πρώτου ἐκ τῶν ἄνω στρώματος ἐγένοντο σὺν τῇ προόδῳ τῆς ἐρεύνης μερικώτεραι διακρίσεις, ἀφορμηθεῖσαι ἐκ πραγματικῶν ἢ μεθοδολογικῶν περιστατικῶν καὶ προδιαγραφῶν.

Οὕτω τὰ ἐν ἐπιφανείᾳ χρώματα, ἱκανῶς κεκινημένα ὑπὸ τοῦ ἀρότρου, περιεῖχον φορητὰς ὕλας καὶ ἀποσυντεθειμένα ὀργανικὰ λείψανα προσφάτων χρόνων. Περαιτέρω, πλησίον τῆς στρώσεως τῶν κεράμων, ἀπεκαλύπτοντο ἀναμιξ κινητὰ εὐρήματα διαφόρων χρόνων, ἀπὸ τῶν ἀρχαϊκῶν μέχρι τῶν ὑστερορωμαϊκῶν. Τοῦτο ἐμαρτύρει διαταραχὴν τῶν ἐπιχώσεων, ἢ ὅποια συνεχίσθη ἢ καὶ ἐπετάθη προοῦσης τῆς ἀνασκαφῆς. Οὕτω τὸ στρώμα τῶν κε-

Εικ. 6. Κορώνεια. Ἴτωνιον. Κτήριον Β, πρόναος.

Εικ. 7. Ἴτωνιον. Κτήριον Β, τμήμα τοῦ σηκοῦ, ὀπισθόδομος. Βάσεις ἐρμῶν κατὰ χώραν.

ράμων εύρέθη κατά νησιδας μόνον έναϊον, ἐνῶ εἰς τὰ περισσότερα σημεῖα οὔτοι εύρέθησαν συσσωρευμένοι ἢ ἔλειπον ἐντελῶς (εἰκ. 8). Ἀλλαχοῦ πάλιν ἀπουσίαζον ἐκ τοῦ στρώματος ἐπικαλύψεως καὶ εύρέθησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ. Τὸ συμπέρασμα λογικῶς εἶναι, ὅτι εἰς χρόνους μεταγενεστέρους τῆς καταστροφῆς καὶ ἐγκαταλείψεως τοῦ ναοῦ διαταράχθησαν ἢ ἀνεμοχλεύθησαν αἱ ἐπιχώσεις ἐξ ἀγνώστου αἰτίας.

Εἰκ. 8. Κορώνεια. Ἰτόνιον. Κτήριον Α. Ἀποψὶς τοῦ σηκοῦ.

Τὸ χαρακτηρισθὲν ὡς στρώμα καταστροφῆς δὲν ἀπεδείχθη πάλιν διάφορον χρονολογικῶς καὶ στρωματογραφικῶς, ἀλλ' ἐναϊον. Τὰ ἐντὸς αὐτοῦ κινητὰ εύρήματα μέχρι τοῦ δαπέδου περιλαμβάνουν μικροαντικείμενα, νομίσματα καὶ κεραμεικὴν διαφόρων χρονικῶν περιόδων, ἀπὸ τῶν ὑστεροαρχαϊκῶν μέχρι τῶν πρωίμων ρωμαϊκῶν χρόνων. Τοῦτο δηλοῖ κατ' ἀρχήν, ὅτι ὁ ναὸς εύρίσκετο ἐν χρήσει ἐντὸς τῶν ἀνωτέρω χρονικῶν ὀρίων, ἢ μακρὰ δὲ αὐτῇ ἀκριβῶς χρῆσις καὶ τὰ λοιπὰ ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα τοῦ ναοῦ

καθιστοῦν αὐτὸν μνημεῖον ἀξιόλογον, πιθανώτατα ἐν τῶν ἀξιολογωτέρων ὅλου τοῦ ἱεροῦ.

Τὸ δάπεδον τοῦ σηκοῦ, ὡς ἄλλως τε καὶ τὸ τοῦ προνάου, ἀποτελεῖται ἀπὸ πεπατημένον στρώμα χώματος. Τὸ στρώμα τοῦτο ἐντὸς τοῦ σηκοῦ εἶναι μᾶλλον χαλαρὸν καὶ καστανέρυθρον καὶ φέρει κατὰ τόπους ἐντόνους κηλίδας κεκαυμένης γῆς. Ἀπεδείχθη ὅτι ἐντὸς τοῦ στρώματος τούτου εἶχον ἐνεργηθῆ καύσεις νεκρῶν τῶν ὑστερογεωμετρικῶν χρόνων.

Ἡ ἕκτασις τῶν πυρῶν χωμάτων μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξίν ὀλοκλήρου νεκροταφείου καύσεων τῶν γεωμετρικῶν χρόνων. Τὸ εὑρημα εἶναι σημαντικὸν διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ χώρου γενικώτερον. Μία ὑστερογεωμετρικὴ καῦσις ἀπεκαλύφθη εἰς τὸ ΒΔ. πέρας τοῦ τομέως. Ἐντὸς χαλκοῦ ἀγγείου, τοποθετημένου εἰς μικρὰν ἐλλειψοειδῆ κοιλότητα, εὑρέθησαν ὀλίγα ἔχνη κεκαυμένων ὀστῶν καὶ τὰ ἐξῆς ἀντικείμενα, συνεστραμμένα ἢ τεθραυσμένα καὶ ἱκανῶς ἡλλοιωμένα ὑπὸ τοῦ πυρός: χαλκοῦν ἐγχειρίδιον, σιδηρᾶ αἰχμὴ ἀκοντίου καὶ σιδηροῦν μαχαίριον.

Τὰ κυριώτερα εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ναοῦ εἶναι :

— 12 χαλκᾶ νομίσματα κλασσικῶν χρόνων (4ου αἰῶνος π.Χ.), τὰ 5 τῶν ὁποίων φέρουν ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως παράστασιν Ποσειδῶνος, κρατοῦντος τρίαιναν καὶ στηρίζοντος τὸ ἄνετον δεξιὸν σκέλος ἐπὶ βράχου (εἰκ. 9), πιθανὸν τῆς βιωτικῆς πόλεως Ὀγγηστοῦ.

— 1 ἀργυροῦν νόμισμα ρωμαϊκῶν χρόνων (εἰκ. 9, 8ον ἐξ ἀριστερῶν).

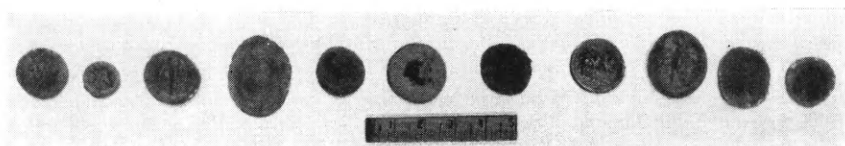
— Θραύσματα χαλκῶν καὶ σιδηρῶν ἐλασμάτων.

— Θραύσματα γραπτῆς σίμης καὶ δύο ἡγεμόνες πήλινοι γραπτοὶ κέραμοι τῶν ὑστεροαρχαϊκῶν χρόνων.

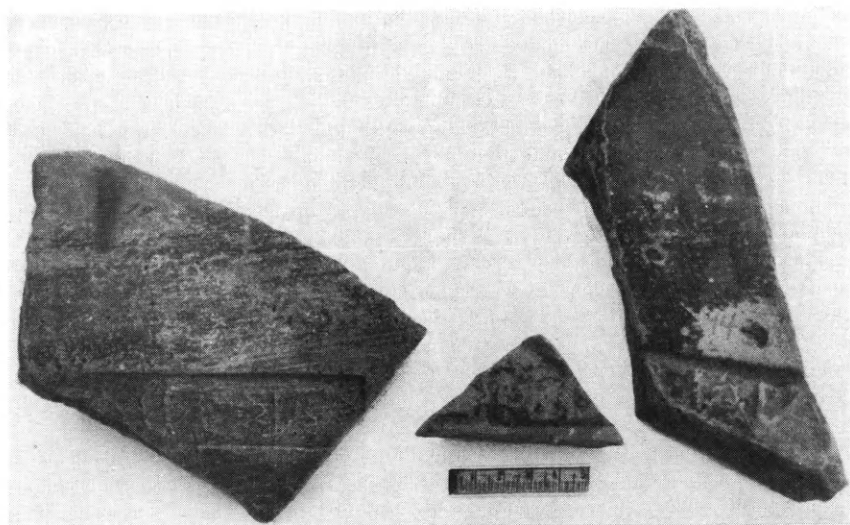
— Μεγάλαι ποσότητες κεράμων στέγης μὲ ἐντύπους ἐπιγραφὰς ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ ὀλιγώτερα δείγματα κεραμεικῆς ἀρχαϊκῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων (εἰκ. 10).

— Τὸ σημαντικώτερον ἴσως εὑρημα εἶναι θραῦσμα σκύφου ρωμαϊκῶν χρόνων, φέρον ἀνάγλυφον παράστασιν προσωπείου θεᾶς μετὰ τριλόφου κράνους, πιθανώτατα τῆς Ἀθηνᾶς. Αἱ διαφοραὶ πρὸς τὰ γνωστὰ παραδείγματα τοῦ τύπου τῆς φειδιακῆς

Παρθένου μαρτυροῦν, ὅτι εἰς τὸ θραῦσμα τοῦ σκύφου ἐσώθη ἀπεικόνισις τοῦ πλαστικοῦ τύπου τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς, πρᾶγμα σημαντικὸν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς πλαστικῆς καὶ διὰ τὴν ταύτισιν τοῦ ἐν λόγῳ ἱεροῦ.

Εἰκ. 9. Ἰτώνιον. Κτήριον Α. Νομίσματα.

Εἰκ. 10. Ἰτώνιον. Κτήριον Α. Κέραμοι στέγης μετ' ἐντύπων ἐπιγραφῶν.

Ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸ Ἰτώνιον τῆς Κορωνείας προαναγγέλλει ἀσφαλῶς σημαντικὰ εὐρήματα καὶ ἔτι σημαντικώτερα πορίσματα διὰ τὴν πολιτικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἱστορίαν τῆς Βοιωτίας.

3. ΤΑΝΑΓΡΑ

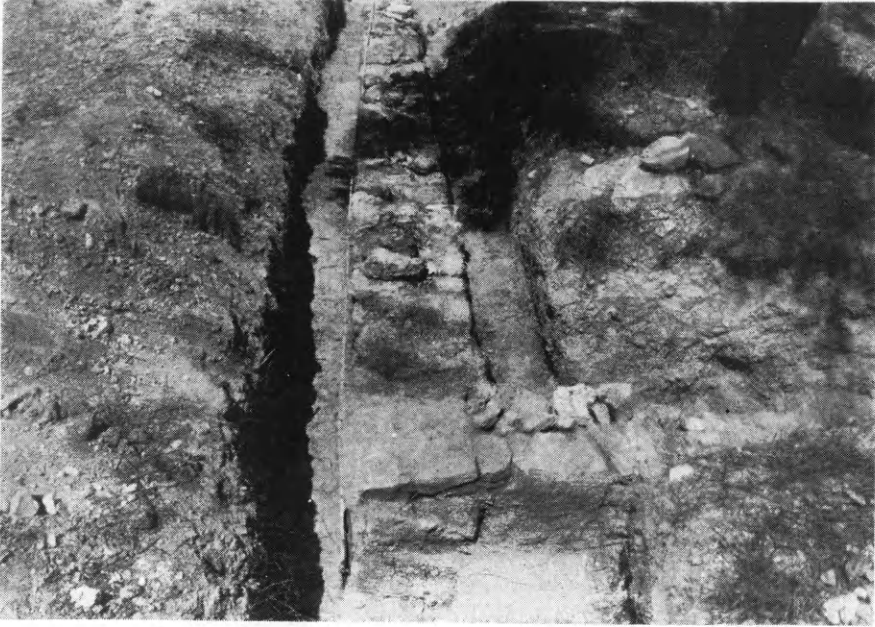
Ὀκτῶ ἔτη συνεχοῦς ἐρεύνης τοῦ ἐπιμελητοῦ Θ. Σπυροπούλου εἰς τὸν χῶρον τῆς μυκηναϊκῆς Τανάγρας ἐδημιούργησαν τὰς προϋποθέσεις συστηματικῆς σπουδῆς ἐνὸς ἀξιολόγου ὑστερο-

ελλαδικοῦ κέντρου. Ὁ ἀριθμὸς τῶν γραπτῶν λαρνάκων ἀνῆλθεν ἤδη εἰς πεντήκοντα, προετοιμάζεται δὲ ἡ συστηματικὴ των παρουσίασις καὶ ἡ ὀριστικὴ των δημοσίευσις. Τὰ δύο ἐκτεταμένα νεκροταφεῖα εἰς τὰς θέσεις «Γέφυρα» καὶ «Δένδρον» ἔχουν ἐρευνηθῆ, ὡς πιστεύεται, κατὰ τὸ μεγαλύτερον τμῆμα των, ἐνῶ ἐρευνῶνται παραλλήλως μὲ λίαν ἐνδιαφέροντα πορίσματα καὶ οἱ ἀντιστοιχοῦντες εἰς αὐτὰ μυκηναῖκοι οἰκισμοί. Τοιουτοτρόπως ὁ χῶρος τῆς μυκηναϊκῆς Τανάγρας ἀποβαίνει λαμπρὸν παράδειγμα ἐνιαίου ἀρχαιολογικοῦ καὶ μνημειακοῦ συνόλου, διὰ τῶν πολυτίμων κινητῶν προσκτημάτων, τὰ ὁποῖα παρακατατίθενται εἰς τὴν μοναδικὴν συλλογὴν τῶν ἐκ Τανάγρας ἀποκτημάτων τοῦ Μουσείου Θηβῶν.

Ἡ συνεχιζομένη τέλος ἔρευνα ἐπιλύει ὅλον ἐν ὀριστικώτερον τὰ ζητήματα χρονολογίας τοῦ ὑστεροελλαδικοῦ κέντρου τῆς Τανάγρας καὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς σύγχρονα κέντρα τοῦ χερσαίου καὶ τοῦ νησιωτικοῦ ἑλληνικοῦ συμπλέγματος. Πρὸς τὴν τελευταίαν ἀκριβῶς αὐτὴν κατεύθυνσιν ἐπικουροῦν ἀποφασιστικῶς τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν τῆς τελευταίας ἀνασκαφικῆς περιόδου.

Λεπτομερέστερον αἱ ἐφετιναὶ ἔρευναὶ εἰς Τάναγραν ἔχουν ὡς ἐξῆς :

Κατ' ἀρχὴν ἠρευνήθη τμῆμα τοῦ μυκηναϊκοῦ οἰκισμοῦ, τοῦ ἀντιστοιχοῦντος εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς θέσεως «Γέφυρα». Ἀπεκαλύφθησαν ἱκανὰ τμήματα δύο κτηρίων, κειμένων εἰς ἀπόστασιν 100 - 150 μέτρων ἀνατολικῶς τοῦ νεκροταφείου. Αἱ ἐπιχώσεις εἶναι ἐπιπόλαιαι καὶ κεκλιμέναι ὑπὸ τοῦ ἀρότρου. Τὰ κτίσματα ἀποτελοῦν κτηριακὰ συγκροτήματα ἀνέτου ἀναπτύξεως καὶ μεγάλων διαστάσεων. Τοῦ ἐνὸς ὁ ἐπιμήκης ἄξων ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ὑπερβαίνει τὰ 25 μέτρα, ὀλίγον δὲ μόλις μικρότερος εἶναι ὁ ἐπιμήκης ἄξων τοῦ ἑτέρου κτίσματος. Ἐσωτερικῶς χωρίζεται ὁ μέγας οὗτος χῶρος δι' ἐγκαρσίων τοίχων εἰς μικρότερα δωμάτια. Οἱ τοῖχοι συνιστοῦν κοινότυπον ἀργολιθοδομὴν εὐμεγέθων ἀσβεστολίθων, μεταξύ τῶν ὁποίων ἔχουν κτισθῆ ἀποτμήματα κεράμων στέγης μυκηναϊκῶν κτισμάτων παλαιότερας φάσεως.

Είχ. 11. Τάναγρα. Μυκηναϊκόν κτίσμα.

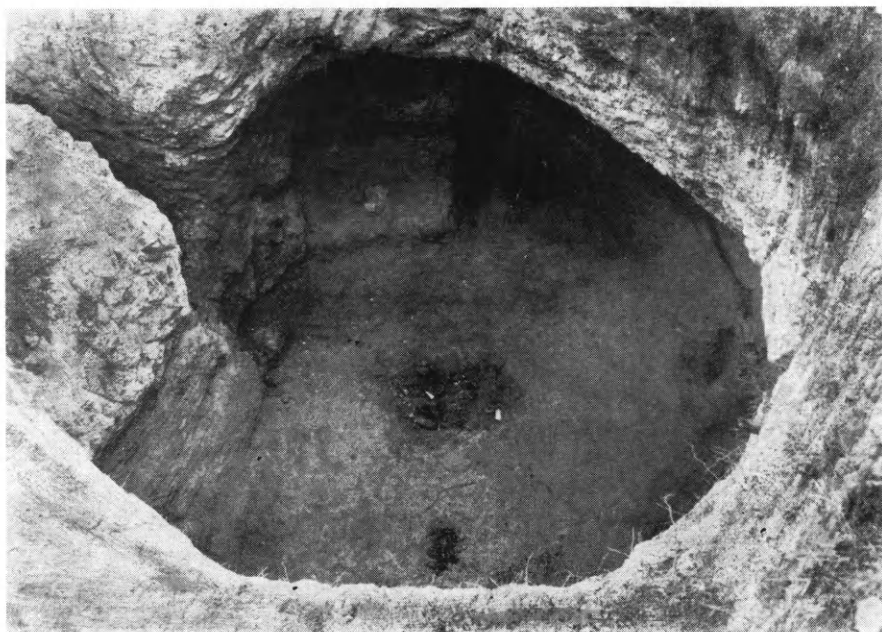
Είχ. 12. Τάναγρα. Μυκηναϊκόν κτίσμα.

Αἱ στρωματογραφικαὶ διαφοροποιήσεις δὲν ἔχουν εἰσέτι ὀριστικοποιηθῆ, οὐχ ἤττον διεκρίθησαν δύο, ὀρίζουσαι ἀντιστοιχῶς δύο στρώματα καταστροφῆς, περιέχοντα εὐάριθμα κινητὰ εὐρήματα τῶν ΥἼ ΙΙΑ2 καὶ ΥἼ ΙΙΒ χρόνων. Αἱ κτηριολογικαὶ ἰδιομορφίαι καὶ ἡ μοναδικότης τῶν μυκηναϊκῶν κτισμάτων τοῦ ταναγραϊκοῦ οἰκισμοῦ, ἐξ ἐπόψεως μεγαλοδιαστάτων αὐτονόμων κτηρίων προεξαγγέλλουν ἐκπλήξεις πολεοδομίας καὶ χωροταξίας τῆς ὑστεροελλαδικῆς ἀρχιτεκτονικῆς (εἰκ. 11 καὶ 12).

Πλέον καρποφόρος, ἐξ ἐπόψεως κινητῶν εὐρημάτων, ὑπῆρξεν ἡ ἔρευνα τμήματος τοῦ μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου τῆς θέσεως «Δένδρον». Τὸ πελώριον τοῦτο νεκροταφεῖον ἔχει ἤδη παράσχει ἀνεκτίμητα καὶ πλουσιώτατα κτερίσματα.

Ἐφέτος ἀνεσκάφησαν 6 τάφοι τοῦ γνωστοῦ θαλαμοειδοῦς τύπου. Δύο τῶν τάφων τούτων διετήρουν τὰς ὀροφάς των καὶ ἀνασκαφέντες διετηρήθησαν ἀνοικτοί. Τοιοῦτοτρόπως συνεπληρώθη εἷς μικρὸς πυρῆν διατηρουμένων ταφικῶν μνημείων εἰς τὸν χῶρον τοῦ νεκροταφείου μὲ πρόγραμμα νὰ διευρυνθῆ οὗτος περαιτέρω, ὥστε νὰ δημιουργηθῆ μία ὁμάς θαλαμωτῶν τάφων, ἀντιπροσωπευτικῶν τῶν κατασκευαστικῶν καὶ μορφολογικῶν χαρακτηριστικῶν τῶν ὑστεροελλαδικῶν ταφικῶν μνημείων τῆς Τανάγρας καὶ νὰ δημιουργηθῆ βαθμιαίως εἷς ἀρχαιολογικὸς χῶρος ἀνάλογος τῆς σπουδαιότητος τῆς θέσεως καὶ τῆς πολυετοῦς ἐρεύνης τῆς περιοχῆς ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Ἐκ τῶν λοιπῶν τάφων μέγιστος καὶ σπουδαιότατος ἀπέβη ὁ ὑπ' ἀριθ. 3 (εἰκ. 13). Παρ' ὅλον ὅτι κατέρρευσε ἡ ὀροφή του, ὁ τάφος οὗτος ἀποτελεῖ μνημεῖον ἐκ τῶν μεγαλυτέρων ὅλου τοῦ νεκροταφείου. Ὁ μέγας θάλαμος του ἐμφανίζει σημεῖα βαθμιαίας ἀυξήσεως καὶ ἐπεκτάσεως, ὁμολόγου πρὸς τὰς ἀυξανόμενας ἐν αὐτῷ καταθέσεις νεκρῶν καὶ κτερισμάτων. Τὸ ἰζηματογενὲς πέτρωμα κοιλοῦται εἰς ἀνοικτοὺς κόλπους περιμετρικῶς. Ἐντὸς τῶν μυχῶν κατατίθενται λείψανα ὀστῶν καὶ κτερίσματα παλαιότερων ταφῶν. Πρὸ τῆς εἰσόδου ἀπετέθη ἡ τελευταία ταφή ἐντὸς τοῦ θαλάμου. Πλησίον τοῦ ΒΔ. πέρατος τοῦ θαλάμου ἠνοίχθη ὀρθογώνιος λάκκος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν λείψανα μόνον ἀνθρωπίνων

όστῶν. Τέλος μία τῶν πολλῶν ἐντὸς τοῦ θαλάμου ταφῶν ἀπετέθη ἐπὶ χαμηλοῦ ἐξάρματος τοῦ θαλάμου (θρανίου), κατὰ τὴν ἀνατολικήν, δηλαδή τὴν ἀριστερᾶ τῶ εἰσερχομένῳ πλευρᾶν τοῦ τάφου. Ἡ διατήρησις τῶν ὀργανικῶν λειψάνων ὑπῆρξεν εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις μετριωτάτη, ὁ κτερισμὸς τῶν ομάδων ταφῶν ὅμως εἶναι εὐρύς καὶ ἀποκαλυπτικὸς κεραμεικῆς ποικιλίας καὶ χρονο-

Εἰκ. 13. Τάναγρα. Ὁ τάφος ὑπ' ἀριθ. 3.

λογικῆς ἐξελίξεως τάφου καὶ κτερισμάτων. Τὰ κτερίσματα περιλαμβάνουν συνολικῶς ὑπὲρ τὰ 20 ἀγγεῖα διαφόρων τύπων, κύπελλα, πυξίδας, σκύφους (εἰκ. 14), ψευδοστόμους ἀμφορίσκους (εἰκ. 15), κύλικας (εἰκ. 16), ὑδρίας (εἰκ. 17), ἓνα κέρνον (εἰκ. 18), προχοῖσκας, κρατηρίσκους (εἰκ. 19), 17 κομβία διαφόρων σχημάτων, πλῆθος ψήφων ὑελομάζης καὶ μονόστομον χαλκοῦν μαχαίριον. Ἡ κεραμεικὴ εἶναι ἀρίστης ποιότητος.

Συμφώνως πρὸς τὸ κεραμεικόν του περιεχόμενον ὁ τάφος 3 ἀποδεικνύεται μακρᾶς χρήσεως. Τὰ παλαιότερα κτερίσματα χρο-

νολογοῦνται εἰς τὴν ΥἼ ΠΙΑ2 περίοδον, τὰ δὲ νεώτερα εἰς τὴν ΥἼ ΠΙΒ2. Τοιοῦτοτρόπως ἐξασφαλίζεται σπουδαῖον συμπέρασμα χρονικῆς διαρκείας τοῦ τάφου διὰ τῆς παρουσίας κτερισμάτων καὶ τῶν ἐνδιαμέσων χρονικῶν βαθμίδων, τὸ συμπέρασμα δὲ τοῦτο

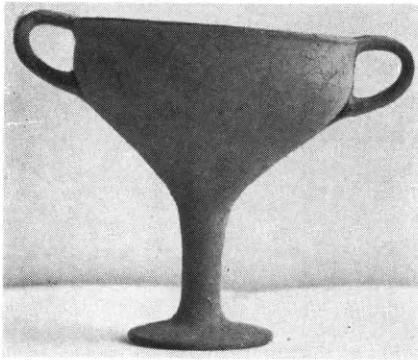
Εἰκ. 14. Τάναγρα. Τ. 3, σκύφος.

Εἰκ. 15. Τάναγρα. Τ. 3, ψευδόστομος ἀμφορίσκος.

ἀντανακλᾶ εὐλόγως ἐπὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ὅλου νεκροταφείου, ὡς αὕτη διεπιστώθη ἐκ τῆς ἤδη μακροχρονίου ἐρεύνης αὐτοῦ. Ὁ τάφος 3 ἀποτελεῖ οἰονεὶ ἀντιπροσωπευτικὸν δεῖγμα τῆς χρονικῆς διαρκείας τοῦ νεκροταφείου τῆς θέσεως «Δένδρον». Ἡ ἀδιατάρακτος καὶ συνεχὴς χρῆσις του ἀπὸ τῆς ΥἼ ΠΙΑ2 μέχρι τῆς ΥἼ ΠΙΒ2 περιόδου βεβαίωι ὅτι :

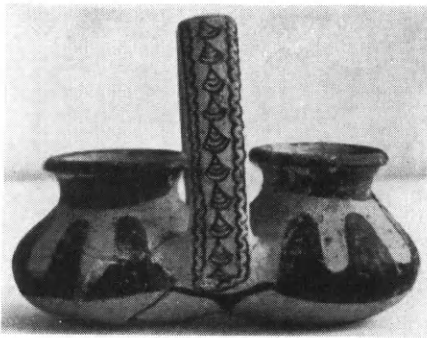
α) Ὁ τάφος οὗτος ἀποτελεῖ ἓνα τῶν παλαιότερων τοῦ νεκροταφείου τῆς θέσεως «Δένδρον», ἀλλὰ δὲν συμπίπτει πρὸς τὴν ἑναρξιν χρήσεως αὐτοῦ, ἡ ὁποία, συμφώνως πρὸς εὐρήματα παλαιότερων περιόδων, ἐγκαινιάζεται ἤδη κατὰ τὴν ΥἼ ΠΑ1 ἢ τὴν ΥἼ Π περιόδον.

Εἰκ. 16. Τάναγρα. Τ. 3, κύλιξ.

Εἰκ. 17. Τάναγρα. Τ. 3, ὕδρια.

Εἰκ. 18. Τάναγρα. Τ. 3, κέρνος.

Εἰκ. 19. Τάναγρα. Τ. 3, κρατηρίσκος.

β) Ὁ τάφος 3 μαρτυρεῖ τὴν ἀδιατάρακτον χρῆσιν τοῦ νεκροταφείου κατὰ τοὺς μακροὺς χρόνους ἀπὸ τῆς ΥἼ ΠΑ2 μέχρι τῆς ΥἼ ΠΒ2 περιόδου. Οἱ χρόνοι δὲ ἀκριβῶς οὗτοι σημειοῦν τὴν μεγίστην ἐπέκτασιν καὶ ἀκμὴν τοῦ νεκροταφείου καὶ τῶν οἰκισμῶν τῆς μυκηναϊκῆς Τανάγρας.

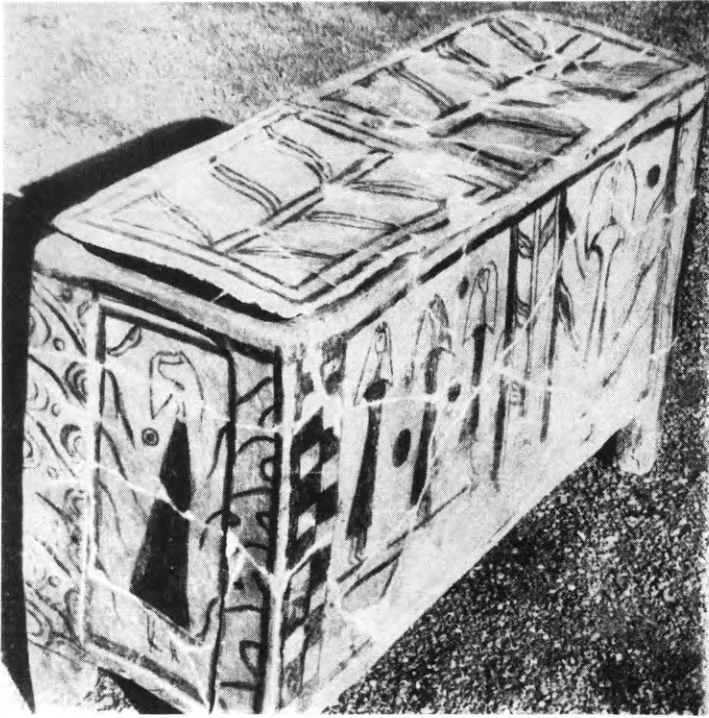
γ) Τὸ τέλος χρήσεως τοῦ τάφου 3 φαίνεται νὰ ἀντιστοιχῇ πρὸς τὸ τέλος τοῦ μυκηναϊκοῦ κέντρου τῆς Τανάγρας.

Ἡ κατάρρευσις τῆς ὀροφῆς τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀρισθῇ χρονικῶς. Ἐξ ἄλλων περιπτώσεων διεπιστώθη ἡ ἐπιθανολογήθη (ὡς ἐγγραφή ἤδη εἰς τὰ ΠΑΕ 1974), ἐγκατάλειψις τάφων ἐξ ἀφορμῆς καταπονήσεως τοῦ πετρώματος, τὸ ἐνδεχόμενον ὅμως τοῦτο δὲν θεωρεῖται πιθανὸν διὰ τὴν παροῦσαν περίπτωσιν.

Τὸ συμπέρασμα λοιπὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι, ὅτι ὁ τάφος οὗτος παύει χρησιμοποιούμενος συγχρόνως μὲ τὴν ἐγκατάλειψιν ἢ καταστροφὴν τῆς μυκηναϊκῆς Τανάγρας κατὰ τὴν ΥΕ ΠΒ2 περίοδον.

Παραλείποντες ἐνταῦθα μερικωτέρας τινὰς ἐργασίας καὶ διεπιστώσεις παρουσιάζομεν ἐν ἀκόμῃ λαμπρὸν ἀπόκτημα παλαιότερας ἀνασκαφικῆς περιόδου εἰς τὸ ἴδιον νεκροταφεῖον, ἀποκατασταθὲν ἐν τῷ μεταξύ. Πρόκειται διὰ τὴν γραπτὴν λάρνακα τῶν εἰκ. 20 καὶ 21. Ἡ λάρναξ αὕτη εὑρέθη εἰς θραύσματα, ἀλλὰ συνεπληρώθη ἐντελῶς. Φέρει ἐπίπεδον κάλυμμα διμερὲς γραπτὸν δι' ἐρυθροῦ χρώματος, διακοσμημένον διὰ μίσχων, ἀφ' ὧν ἐκφύονται ὀμάδες ἐσχηματοποιημένων φυτογραμμικῶν ἐκβλαστημάτων. Πᾶσαι αἱ ἐπιφάνειαι τῆς λάρνακος φέρουν πυκνὴν διακόσμησιν καὶ εἰκονογράφησιν. Εἰς τὴν μίαν στενὴν πλευρὰν καὶ εἰς τὴν ἑτέραν τῶν μακρῶν πλευρῶν τῆς ἡ λάρναξ φέρει μεμονωμένας γυναικείας μορφὰς ἐντὸς μετοπῶν καὶ μίαν ὀμάδα τριῶν γυναικῶν, τὰς ὁποίας διαχωρίζουν μεγάλαι ἐρυθραὶ κηλίδες. Ἡ κίνησις τῶν μορφῶν εἶναι συμβατικὴ, ἡ στάσις καὶ αἱ χειρονομίαι των ἐνέχουν τὴν εἰκόνα τῆς ὀλοφυρομένης ὀμηγύρεως, ἡ ὁποία διακόπτεται καὶ συγχέεται ἐντὸς τῆς ἀψύχου διακοσμητικῆς ἀφαιρέσεως. Εἰς τὴν ἑτέραν μακρὰν τῆς πλευρὰν ἡ λάρναξ φέρει δύο μετόπας, ἐκάστη τῶν ὁποίων εἰκονίζει ἀνὰ τρεῖς μορφὰς ἐπὶ δεξιᾶ. Τὸ ἐνδύμα τῶν μορφῶν ζωγραφεῖται ἐνταῦθα, κατ' ἀξιοπρόσεκτον καινοτομίαν, δι' ἀνισοδιαστάτων κηλίδων, αἱ ὁποῖαι ὀρίζουν τὸ περίγραμμά του.

Αἱ χεῖρες ὑψοῦνται εἰς τὸ γνωστὸν τόξον τοῦ συμβολισμοῦ

Εἰκ. 20. Τάναγρα. Γραπτή λάρναξ.

Εἰκ. 21. Ἡ ἑτέρα πλευρὰ τῆς ἀνωτέρω λάρνακος.

τοῦ θρήνου. Παραπληρωματικὰ κοσμήματα συμπληροῦν τὸν χῶρον τῆς παραστάσεως, χωρὶς ὅμως νὰ διακόπτουν τὰς μορφάς, αἱ ὁποῖαι τοιουτοτρόπως νοοῦνται ὡς ομάδες, διατεταγμένοι κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἀποστολὴν τῶν πρωταγωνιστριῶν τοῦ θρήνου. Ὅλως ἰδιαιτέρας σπουδαιότητος εἶναι ἡ παράστασις ἀνδρικής μορφῆς, ἀκολουθούσης τὸ ζεύγος τῶν γυναικείων μορφῶν τῆς δεξιᾶς μετόπης τῆς λάρνακος. Πρόκειται ἄρα γε περὶ τυχαίας ἀπεικονίσεως ἢ περὶ ἱεροῦ ζεύγους ἀκολουθουμένου ὑπὸ τοῦ ἄρρενος συνοδοῦ του;

Ὁ θεματολογικὸς κύκλος καὶ αἱ ἐρμηνευτικαὶ συναγωγαὶ ἐκ τοῦ εἰκονογραφικοῦ περιεχομένου τῶν λαρνάκων τῆς Τανάγρας ἀποβαίνουν ὁσημέραι εὐρύτεραι καὶ πολυτιμότεραι, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐξηγεῖ τὴν μοναδικὴν διὰ τὴν ἐπιστήμην συμβολὴν τῆς ἐρεῦνης τῆς μυκηναϊκῆς Τανάγρας.

4. ΕΡΕΤΡΙΑ

Διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ Πέτρου Θέμελη συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ 1974 ἡ ἀνασκαφικὴ ἐρευνα ἐντὸς τοῦ ὑπ' ἀριθ. 740 οἰκοδομικοῦ τετραγώνου τῆς Ἐρετρίας (εἰκ. 22).

Τὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ ἀνασκάπτων εἶχε καταλήξει κατὰ τὰς προγενεστέρας ἀνασκαφικὰς περιόδους, ἐπεβεβαιώθησαν καὶ ἐφέτος. Ἡ ζωὴ εἰς τὸν βόρειον αὐτὸν τομέα τῆς ἀρχαίας πόλεως ἄρχεται ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος (ὀπωσδὴποτε μετὰ τὸ 411 π.Χ., ὅποτε ἀπηλλάγη ἡ Ἐρέτρια τῆς Ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας) συγχρόνως πρὸς τὴν κατασκευὴν τῆς ὁδοῦ καὶ συνεχίζεται μέχρι τῶν μέσων περίπου τοῦ Δ' μ.Χ. αἰῶνος, ὅποτε ἡ θέσις ἐγκαταλείπεται τελείως, προφανῶς μετὰ τὸν καταστρεπτικὸν σεισμὸν τοῦ 365 μ.Χ., χρησιμοποιεῖται δὲ ἀργότερον, κατὰ τὸν 5' - Ζ' μ.Χ. αἰ., μόνον ὡς νεκροταφεῖον. Ἐλλείπουν παντελῶς ἔχνη τοῦ 5' καὶ τοῦ Ζ' μ.Χ. αἰ., ἡ δὲ γεωμετρικὴ περίοδος ἀντιπροσωπεύεται μόνον ὑπὸ ἀναλημματικοῦ τοίχου κατὰ τὸ ΝΔ. ἄκρον τῆς ἀνασκαφῆς.

Τὸ σημαντικώτερον καὶ σαφεστέρας μορφῆς οἰκοδόμημα ἀπεκαλύφθη εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τοῦ ἀνασκαφικοῦ τομέως, κα-

τὰ τὰ τετράγωνα Γ1-3/Δ1-3 (εἰκ. 23, φάσις τετάρτη μελανή). Πρόκειται περὶ ἐπιμήκους οἰκοδομήματος μεγάλων διαστάσεων (τὸ μέχρι στιγμῆς μῆκος του ὑπερβαίνει τὰ 14 μ., τὸ δὲ πλάτος του τὰ 7 μ.), τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει τρεῖς χώρους μὲ ἀνοίγματα εἰσόδου πρὸς Δυσμάς. Κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς (προσώψεως) του καὶ εἰς ἀπόστασιν 3 μ. περίπου ἀπ' αὐτῆς, σφύζονται

Εἰκ. 22. Ἐρέτρια. Μερικὴ ἄποψις τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ Ἄ.

λείψανα στυλοβάτου ἐκ πωρολίθων εἰς δευτέραν χρῆσιν. Ἐπ' αὐτοῦ ἔβαινε προφανῶς κιονοστοιχία στοᾶς, μὲ μέτωπον πρὸς Δυσμάς, ἥτοι πρὸς τὴν ὁδόν. Εἶναι προφανές ὅτι πρόκειται οὐχὶ περὶ μιᾶς εὐτελοῦς ἰδιωτικῆς κατοικίας, ἀλλὰ περὶ στωικοῦ δημοσίου οἰκοδομήματος—χῶροί τινες τοῦ ὁποίου ἐχρησιμοποιοῦντο πιθανῶς ὡς καταστήματα—, ὅπερ δύναται νὰ χρονολογηθῆ εἰς τὸ τέλος τοῦ Β' ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' μ.Χ. αἰῶνος.

Τοποθετεῖται οὕτω εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατορῶν Κομμόδου (180 - 192 μ.Χ.) (οὗτος ἐτιμήθη τὸ 188-89 μ.Χ.

εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἄρχοντος), τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου (193-211 μ.Χ.) καὶ τοῦ Καρακάλλα (211-217 μ.Χ.), κατὰ τὴν ὁποίαν, ὡς φαίνεται, ἡ Ἐρέτρια ὄχι μόνον δὲν ἦτο ἐγκαταλελειμμένη, ὡς ἐπιστεύετο μέχρι τοῦδε, ἀλλ' ἀπεναντίας παρουσιάζει νέαν ἀκμὴν. Τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ γε-

Εἰκ. 23. Ἐρέτρια. Κάτοψις τῆς ἀνασκαφῆς. Ἐπάλληλοι οἰκοδομικαὶ φάσεις.
Σχ. Κ. Ἡλιάκη.

γονότος ὅτι ἐπὶ Κομμόδου κόπτει ἰδικὰ τῆς νομισματα. Ἐν τῶν σπανίων αὐτῶν νομισμάτων (συμφώνως πρὸς ἔκθεσιν τῆς ἐφόρου τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς κ. Μ. Οἰκονομίδου) ἀποτελεῖ τὸ εὐρεθὲν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν χαλκοῦν φέρον ἐπὶ τῆς προσθίας ὕψεως κεφαλὴν Κομμόδου, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας, ἐν εἴδει

ἐκαταίου, πυργοστεφῆ γυναικείαν κεφαλὴν κατ' ἐνώπιον, πλαισιουμένην ἐκατέρωθεν ὑπὸ δύο ἀνδρικῶν πωγωνοφόρων κεφαλῶν (εἰκ. 24). Ἡ κατ' ἐνώπιον πυργοστεφῆς μορφή δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς προσωποποιήσις τῆς πόλεως Ἐρετρίας. Τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς αὐτὴν ἀναφέρεται εἰς τὴν Χαλκίδα ἱερὸν ἄλλος τῆς Ἀρχηγέτιδος Χαλκίδος μὲ «περιβόλους», «τοιχοδομήματα» καὶ «στοάς», εἰς τὰ ὅποια μάλιστα προσέθεσεν, ὀλίγον μετὰ τὸ 212 μ.Χ., ὁ νεωκόρος Αὐρήλιος Ἐρμόδωρος καὶ «Τρικλεινον Δειπνιστήριον». Ἡ ἐπὶ τοῦ νομίσματος μορφή εἶναι τὸ ἀντίστοιχον τῆς Ἀρχηγέτιδος Χαλκίδος, εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ἡ Ἀρχηγέτις Ἐρέτρια. Αἱ προταθεῖσαι διὰ τὰς πωγωνοφόρους μορφὰς ἐρμηνεῖται δὲν εἶναι ἀπολύτως ἱκανοποιητικά.

Εἰκ. 24. Ἐρέτρια. Ἐκμαγεῖον χαλκοῦ νομίσματος Ἐρετρίεων τῆς ἐποχῆς τοῦ Κομμόδου.

Εἰκ. 25. Ἐρέτρια. Κεφαλὴ πηλίνου γυναικείου εἰδωλίου.

Ἐντὸς τοῦ συγχρόνου μανδροτοίχου τοῦ ἀνασκαπτομένου ὑπ' ἀριθ. 740 οἰκοπέδου περι-συνελέγησαν πρό τινων ἐτῶν ὑπὸ τοῦ Ἑλβετοῦ ἀρχαιολόγου Denis Knoepfler θραύσματα ἐνεπιγράφου βάθρου, ἀνεγερθέντος ὑπὸ τῶν Ἐρετρίεων πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος Καρακάλλα. Τὸ βάθρον σχετίζεται πιθανῶς πρὸς τὸ στωικὸν οἰκοδόμημα.

Κάτωθεν τῶν δύο βορειοτέρων χώρων τοῦ στωικοῦ κτίσματος (τετράγωνον Γ1-2/Δ1-2) ἀπεκαλύφθησαν θεμέλια ἑλληνιστικοῦ κτηρίου, ἀγνώστου εἰσέτι προορισμοῦ, δυναμένου νὰ χρονο-

λογηθῆ εἰς τὸ α' ἡμισυ τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος. Μέρος τοῦ κτηρίου τούτου φαίνεται ὅτι ἐπισκευασθὲν ἐχρησιμοποιήθη μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 1ου π.Χ. αἰ., ὡς δεικνύει πινάκιον terra

Εἰκ. 26. Ἐρέτρια. Πινάκιον ἐκ terra sigillata καὶ λεπτομέρεια σφραγίσματος εἰς τὸ κέντρον αὐτοῦ.

sigillata, φέρον σφράγισμα γνωστοῦ ἰταλικοῦ ἐργαστηρίου (Livius Titi) (εἰκ. 26). Ὑπάρχουν ἐπίσης ἕχνη τοῦ τέλους τοῦ Α' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Β' μ.Χ. αἰ., εἰς στῶμα κάτωθεν τοῦ βορειοτέρου δωματίου τοῦ στωικοῦ οἰκοδομήματος (τετράγωνον Γ1/Δ1).

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ στωικοῦ οἰκοδομήματος, τῆς ὁποίας τὰ αἷτια παραμένον εἰσέτι ἀγνωστα, κατεσκευάσθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων του καὶ ἐν μέρει ἐπὶ τῶν θεμελίων του κεραμεικὸν ἐργαστήριον. Διατηρεῖται σχετικῶς καλῶς ὁ κεραμεικὸς κλίβανος μετὰ τμήματος τῆς ἐσχάρας εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ κεντρικοῦ δωματίου.

Πρὸ τοῦ στομίου του εὐρέθη ἱκανὸς ἀριθμὸς ἀγγείων (ἀμφορέων, χυτρῶν, οἰνοχοῶν κλπ.), τινὰ τῶν ὁποίων ἀκέραια (εἰκ. 27). Ἡ πλινθόκτιστος θόλος τοῦ κλιβάνου εὐρέθη διαλελυμένη ἐπὶ καὶ περὶ τῆς ἐσχάρας, ἡ ὁποία εἰς τινὰ σημεῖα ὑπεχώρησε καὶ παρουσιάζει ρωγμάς. Ἐπὶ τῆς ἐσχάρας εὐρέθησαν ἀρκετὰ καρδίοσχημα πῆλινα στηρίγματα τῶν πρὸς ὄπτησιν ἀγγείων, ὡς εἶχον

ἐγκαταλειφθῆ. Ἡ καταστροφή οὕτω τοῦ κεραμικοῦ ἐργαστηρίου φαίνεται ὅτι ἦτο ἀπροσδόκητος καὶ βιαία, οἱ δὲ κεραμεῖς ἐγκατέλιπον τοῦτο ἐσπευσμένως.

Εἰκ. 27. Ἐρέτρια. Κεραμικὸς κλίβανος καὶ ἀγγεῖα πρὸ τοῦ στομίου του.

Μόνον μία ἰσχυρὰ σεισμικὴ δόνησις ἦτο δυνατόν νὰ ἔχη τοιούτου εἴδους ἀποτελέσματα. Τὸ 365 μ.Χ. σεισμὸς συνετάραξε

καὶ κατέστρεψε τὰς ἀκτὰς τῆς Εὐβοίας (Ἄ.Σ. Γεωργιάδης, Περὶ σεισμῶν, 1904, σ. 117). Εἰς αὐτὸν πρέπει νὰ ὀφείλεται ὄχι μόνον ἡ καταστροφή τοῦ κλιβάνου, ἀλλὰ καὶ ἡ τελεία ἐγκατά-

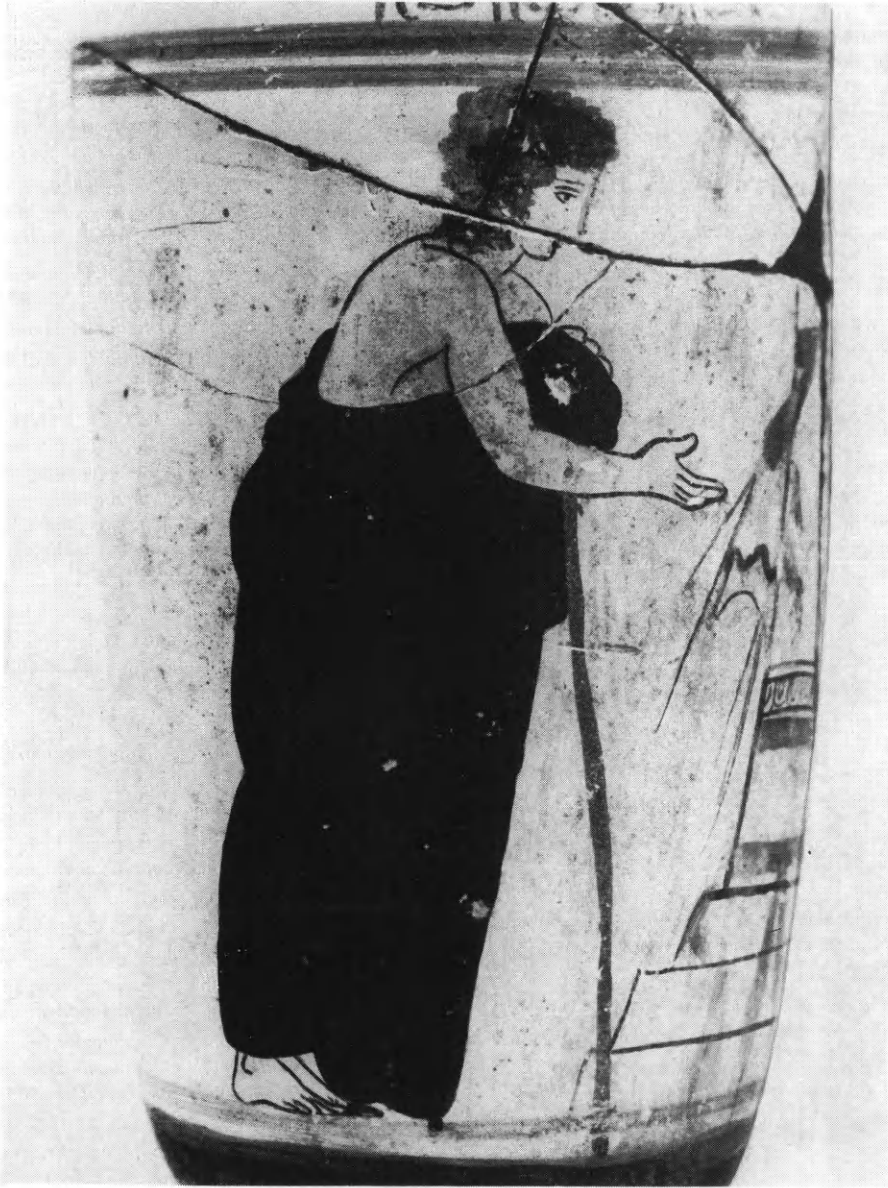
Εἰκ. 28. Ἐρέτρια. Ἐπιγραφή ρωμαϊκῶν χρόνων.

λειψις καὶ ἐρήμωσις τῆς Ἐρετρίας. Κατὰ τὸν μεταγενέστερον καταστρεπτικὸν σεισμὸν τοῦ 551 μ.Χ. (Γεωργιάδης, ἔ.ἀ. σ. 224) μετ' ἐπίκεντρον τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Λοκρίδα, ἡ πόλις ἦτο ἤδη ἔρημος. Ἀμέσως ἔπειτα ὁμως ἡ θέσις ἐχρησιμοποιήθη ὡς νεκροταφεῖον μιᾶς πενιχρᾶς, περὶ τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος εὐρισκομένης, χριστιανικῆς ἴσως κοινότητος τοῦ 5' - Ζ' μ.Χ. αἰ. Ἐφέτος ἠρευνήθησαν ἕτεροι δύο κεραμοσκεπεῖς τάφοι (τάφοι 11 καὶ 12 εἰς τὴν εἰκ. 23) ἐντὸς τοῦ τετραγώνου Ali. Ὁ τάφος 11 περιεῖχεν οἰνοχοῦσκην καὶ χαλκῆν περόνην. Τὰ κινητὰ εὐρήματα ἦσαν πολυάριθμα καὶ ποικίλα. Εἰκονίζομεν ἐνδεικτικῶς κεφαλὴν εἰδωλίου γυναικὸς ἑλληνιστικῶν χρόνων (εἰκ. 25) καὶ ἑλλιπτῆ μαρμαρίνην ἐ-

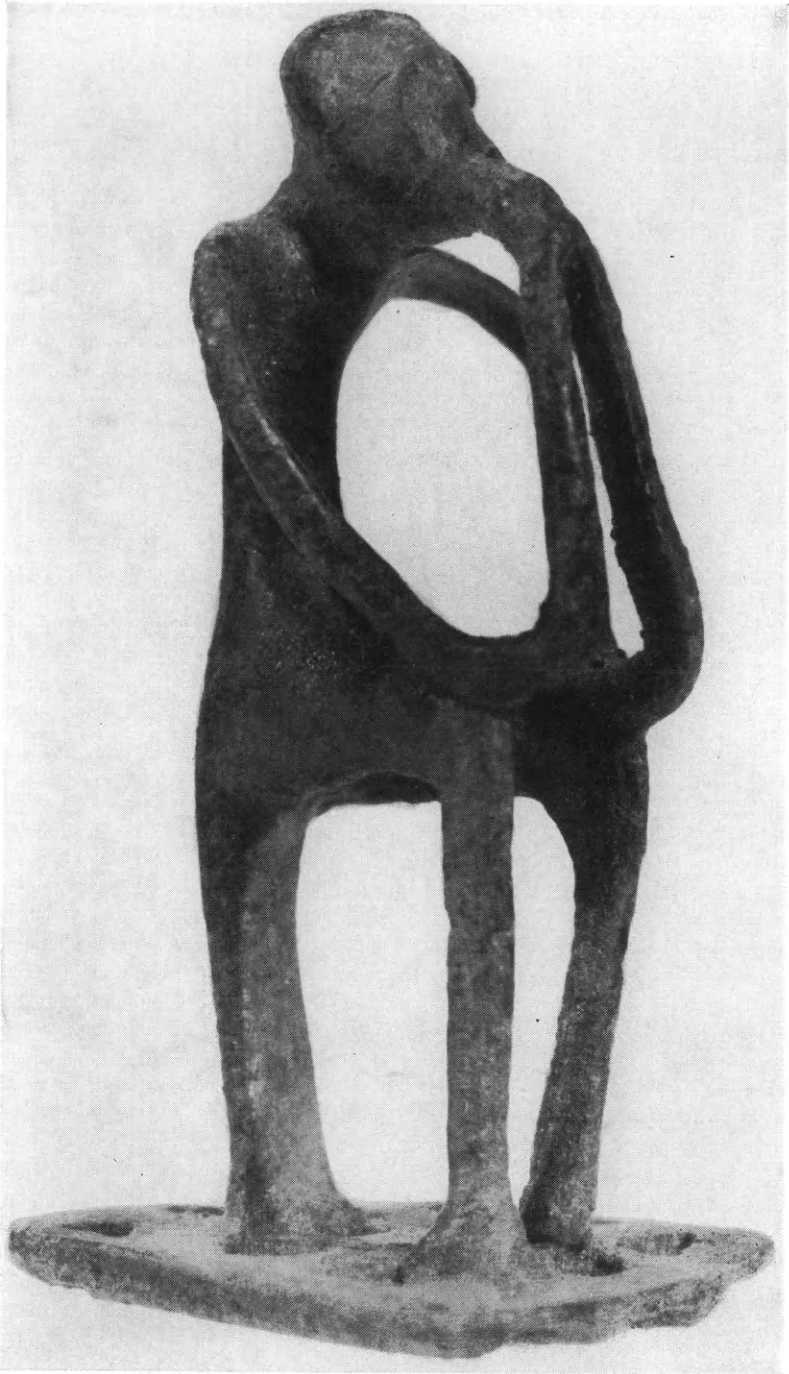
πιγραφὴν ρωμαϊκῶν χρόνων (εἰκ. 28).

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν συνεκολλήθησαν, κατεγράφησαν καὶ ἐφωτογραφήθησαν εὐρήματα παλαιά, προερχόμενα ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν ἐτῶν 1886 - 1895, τὰ ὅποια εἶχον μεταφερθῆ τὸ 1969 ἐκ τῶν ἀποθηκῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου. Μεταξὺ τῶν πολυπληθῶν ἀρχαϊκῶν, κλασικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν ἀγγείων περιλαμβάνονται ἐν μεσοελλαδικόν, τέσσαρα μυκηναϊκά

καί τινά γεωμετρικά. Ὑπάρχουν ἐπίσης εἰδώλια, χαλκᾶ καὶ ὑάλινα. Παρουσιάζομεν ἐνδεικτικῶς μίαν λευκὴν λήκυθον ἀρίστης τέχνης καὶ διατηρήσεως (εἰκ. 29) καὶ ἓν χαλκοῦν εἶδωλιον αὐλη-

Εἰκ. 29. Ἐρέτρια. Ἀνδρική ἱματιφόρος μορφή ἐπὶ λευκῆς ληκύθου.

Είκ. 30. Ἐρέτρια. Χαλκοῦν εἰδώλιον ἀύλητοῦ (;).

τοῦ (;) τοῦ 750 - 725 π.Χ. (εἰκ. 30) ἀντίστοιχον πρὸς τὸ μοναδικὸν παρόμοιον τῆς Walter Art Gallery τῆς Βαλτιμόρης, τὸ ὁποῖον ὅμως θεωρεῖται πελοποννησιακὸν ἔργον.

5. ΦΘΙΩΤΙΔΕΣ ΘΗΒΑΙ (Νέα Ἀγχιάλος)

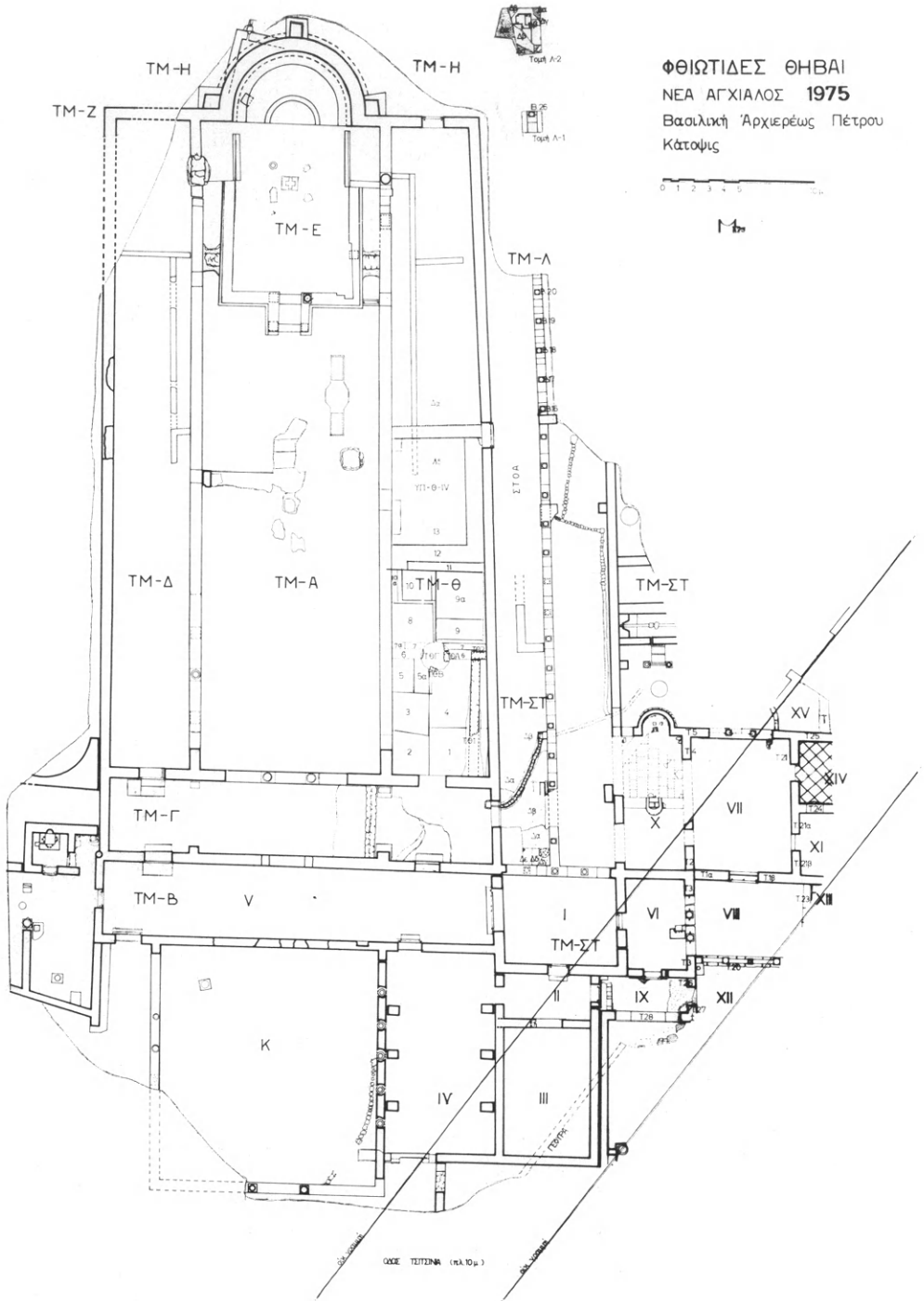
Διὰ τοῦ ἐφόρου, διευθυντοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Π. Λαζαρίδη συνεχίσθησαν καὶ ἐφέτος αἱ ἐν τῇ κωμοπόλει τῆς Νέας Ἀγχιάλου ἀνασκαφαί, εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου (βασιλικὴν Γ').

Εἰς τὸ μνημεῖον τοῦτο ἡ ἔρευνα διεξήχθη εἰς τὸν τομέα ΣΤ (TM - ΣΤ), ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει τὸ δυτικὸν ἡμισυ τῆς νοτίως τῆς βασιλικῆς στοᾶς καὶ τὰ πρὸς Ν. ταύτης προσκτίσματα (δωμάτια IX, XII, VIII, XIII, XI, XIV καὶ XV), εἰς τὸν τομέα Λ (TM - Λ), ὁ ὁποῖος ἐκτείνεται εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἡμισυ τῆς στοᾶς καὶ εἰς τὸν τομέα Θ (TM - Θ), ἤτοι τὸ δυτικὸν ἡμισυ τοῦ νοτίου κλίτους (εἰκ. 31, κάτοψις).

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης κατὰ τομεῖς ἔχουν ὡς ἑξῆς :

Τομεὺς TM - ΣΤ. α) Εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς στοᾶς εὐρέθησαν πέντε δάπεδα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον (Δα) εἰς βάθος 0.08 μ. ἀπὸ τοῦ στυλοβάτου τῆς στοᾶς, τὸ δεύτερον (Δβ) εἰς βάθος 0.205 μ., τὸ τρίτον (Δγ) 0.33 μ., τὸ τέταρτον (Δδ) 0.65 μ., καὶ τὸ πέμπτον (Δε) εἰς βάθος 0.98 μ. Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶναι ἰσχυρὰ ἀνθυγρά κατασκευὴ ἐξ ἄμμου καὶ πορσελάνης καὶ ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον τεχνικὸν ἔργον εἰς τὸν χῶρον τοῦ μνημείου.

β) Ἀπεκαλύφθη πλήρως τὸ δωμάτιον IX, δυτικῶς τοῦ IV. Εἰς βάθος 1.60 μ. εὐρέθη τὸ ἐκ κορασανίου (πάχους 0.08 μ.) καὶ λιθοστρώσεως ὑπόστρωμα πατώματος, τοῦ ὁποῖου οὐδὲν ἕτερον ἴχνος διεσώθη. Ἐκ τῶν περισυλλεγέντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν συμπεραίνεται, ὅτι εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον (T28) ὑπῆρχον δύο μαρμάρيني ἀρράβδωτοι κίονες παρὰ τὰς παραστάδας, οἱ ὁποῖοι ἐβάσταζον τόξον.

Είχ. 31. Φθιώτιδες Θῆβαι. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς Γ' (ἀρχιερέως Πέτρου).

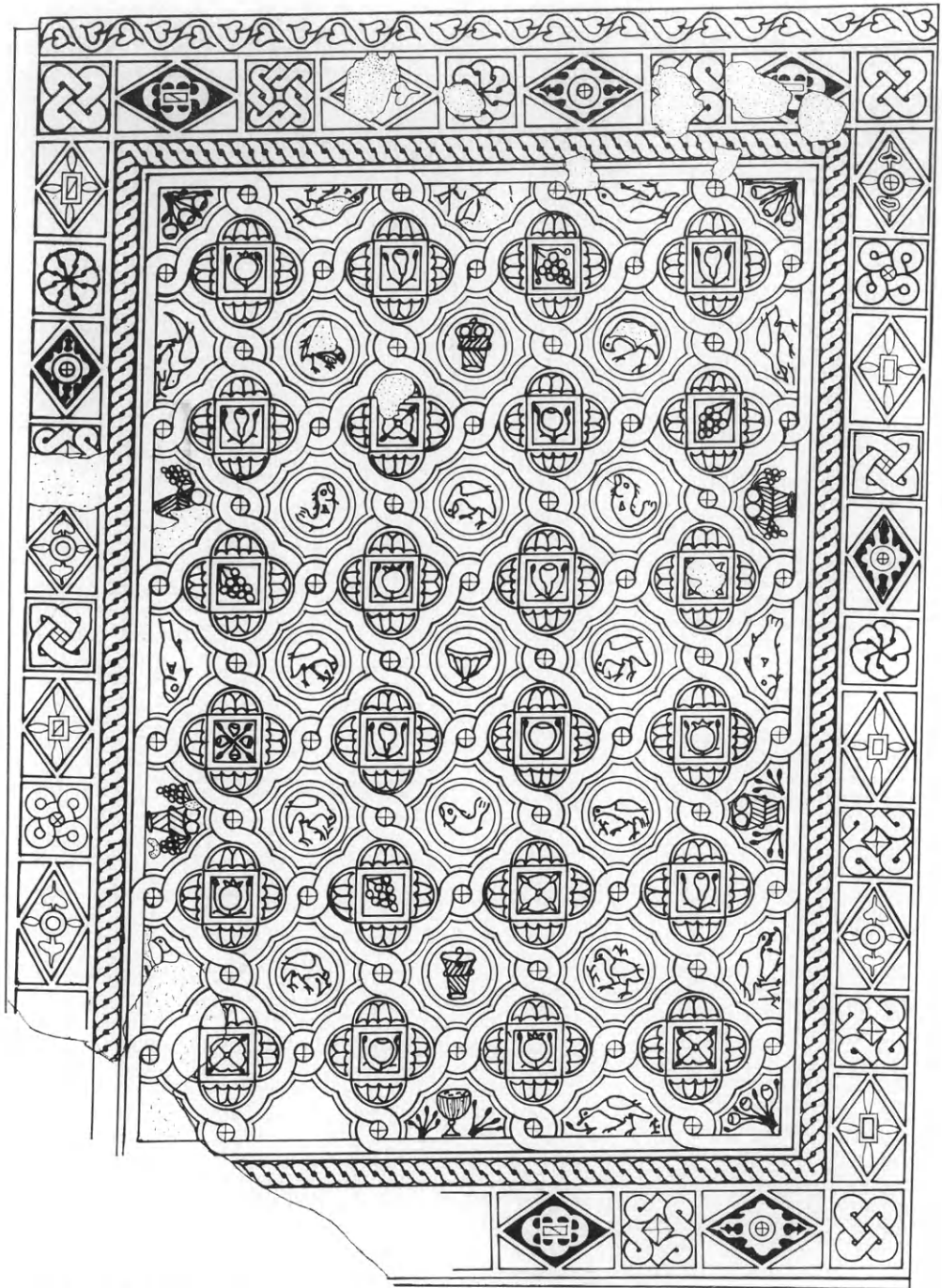
γ) Εἰς τὸ δωμάτιον VIII ἀπεκαλύφθη, πλὴν μικροῦ μέρους εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν, τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει ἐνδιαφέροντα πολύχρωμον διάκοσμον ἐκ συμπλεγμάτων καμπυλογράμμων, κύκλων, ρόμβων, παραλληλογράμμων κλπ., συμπληρουμένων διὰ μεγάλης ποικιλίας παραστάσεων πτηνῶν, ἰχθύων, καρπῶν, κανίστρων, κόμβων, γεωμετρικῶν σχημάτων κ.ἄ. (εἰκ. 32). Ἐπίσης διεπιστώθη, ὅτι ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ δωματίου τούτου, ἀπετέλει διὰ τριῶν κίωνων, τετράβηλον ἄνοιγμα πρὸς τὸ δωμάτιον XII. Τμῆμα τοῦ νοτίου κίονος, ὕψους 0.62 μ., εὑρέθη εἰς τὴν θέσιν του ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου.

δ) Εἰς τὸ δωμάτιον XI, τὸ πλάτος τοῦ ὁποίου εἶναι 4.15 μ., εὑρέθη εἰς βάθος 1.75 μ. μόνον τὸ ἐκ κορασανίου ὑπόστρωμα τοῦ πατώματός του.

ε) Τὸ πάτωμα τοῦ δωματίου XIV, ἀνατολικῶς τοῦ προηγουμένου, εἶναι ἐπεστρωμένον διὰ μεγάλων πηλίνων πλακῶν, διαστάσεων 0.62×0.62 μ. Ἐδῶ καὶ εἰς βάθος 1.05 μ. εὑρέθη ἐν καλῇ καταστάσει σιδηροῦν κιγκλίδωμα παραθύρου, διαστάσεων 0.86×0.72 μ. (εἰκ. 33). Πολλὰ σπαράγματα τοιχογραφιῶν, περισυλλεγένητα δεικνύουν, ὅτι οἱ τοῖχοι τοῦ δωματίου XIV ἔφερον ζωγραφικὸν διάκοσμον καὶ μάλιστα εἰς δύο στρώματα.

Το μερὺς ΤΜ - Α. Οὗτος ἐκτείνεται εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τῆς στοᾶς (εἰκ. 31). Ἡ ἔρευνα ἐδῶ ἀπέβλεψεν ἀφ' ἐνός νὰ διαπιστώσῃ ἂν σώζεται πρὸς Ἀ. τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον, ἀφ' ἑτέρου νὰ ἀποκαλύψῃ τὸν στυλοβάτην. Καὶ τὸ μὲν ψηφιδωτὸν εἶναι κατεστραμμένον, ὁ δὲ στυλοβάτης ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 10 μ. Ἐπ' αὐτοῦ καὶ μάλιστα εἰς τὴν θέσιν των εὑρέθησαν πέντε μαρμάρινοι βάσεις, αἱ Β16, Β17, Β18, Β19 καὶ Β20. Ἐπὶ τῆς Β16 σώζεται τὸ κάτω μέρος τοῦ κίονος Κ16, ὕψους 0.56 μ. Ὁ κίων Κ17 εὑρέθη πεσμένος πλαγίως. Ἔχει ὕψος 2.34 μ. καὶ κάτω διάμετρον 0.34 μ. Ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχει ἐγγάρακτος σταυρὸς καὶ δεξιὰ τούτου τὸ ὄνομα ΜΑΡΚΟΥ. Πιθανῶς εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ κατασκευαστοῦ ἢ τοῦ ἀναθέτου, Μάρκου (εἰμί) ἢ (ὑπὲρ εὐχῆς) Μάρκου, ἢ (Μνήσθητι Κύριε) Μάρκου.

Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῆς βάσεως καὶ εἰς τὴν βάσιν τοῦ κίονος εἶναι ἐγγάρακτον τὸ γράμμα S.

Εικ. 32. Φθιώτιδες Θῆβαι. Βασιλική ἀρχιερέως Πέτρου. Ψηφιδωτὸν δάπεδον δωμα-
τίου VIII.

Ὁ κίων K18 εὐρέθη παρά τὴν βάσιν B18. Οὗτος ἔχει ὕψος 2.36 μ. Ἐπὶ τῆς βάσεως B18 καὶ εἰς τὴν βάσιν τοῦ K18 εἶναι ἐγχάρακτον τὸ γράμμα Θ. Ἐπὶ τῆς βάσεως B19 σφύζεται τὸ κάτω τμήμα τοῦ κίονος K19, ὕψους 0.455 μ. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῆς βάσεως B20 εἶναι ἐγχάρακτον τὸ γράμμα Γ. Εἰς τομὴν διενεργηθεῖσαν εἰς τὸ ὕψος τῆς NA. γωνίας τῆς βασιλικῆς εὐρέθη εἰς βάθος 1 μ. ὁ στυλοβάτης καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἡ βάσις B26, με ἐγχάρακτον τὸ γράμμα Z ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῆς.

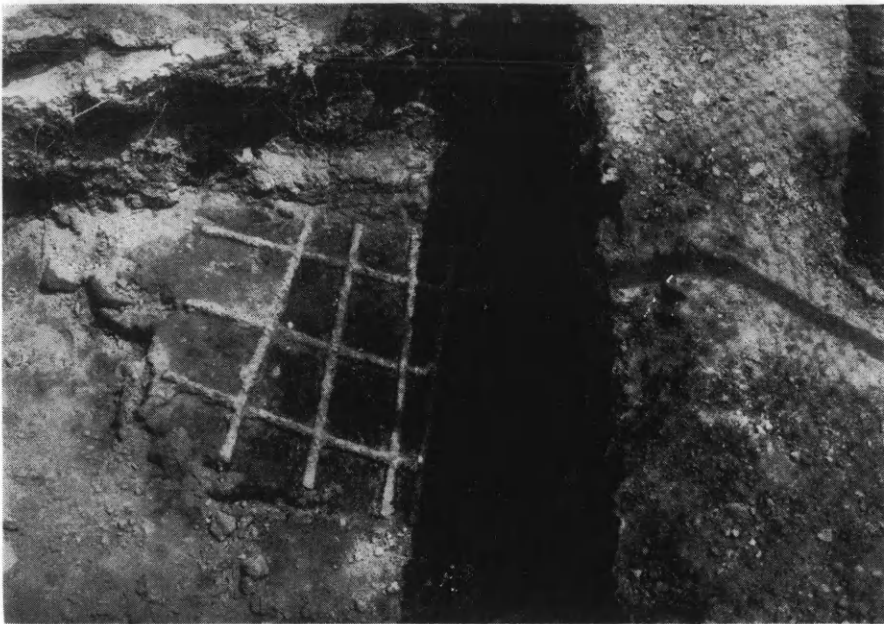
Τέλος εἰς μῆκος 27.20 μ. ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τῆς στοᾶς εὐρέθη τὸ ἀνατολικὸν τέρμα τοῦ στυλοβάτου, ὁ ὁποῖος καμπτόμενος κατ' ὀρθὴν γωνίαν, συνεχίζεται πρὸς Βορρᾶν.

Τομεὺς TM - Θ. Εἰς τὸ νότιον κλίτος τῆς βασιλικῆς συνεχίσθη ἡ ἔρευνα εἰς μῆκος 6.20 μ. εἰσέτι πρὸς Ἀνατολὰς καὶ οὕτω τὸ ἀνασκαφέν μέχρι τοῦδε μέρος τοῦ κλίτους τούτου ἔχει μῆκος 23.20 μ. (εἰκ. 31, κάτοψις).

Εἰς βάθος 0.79 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ κλίτους εὐρέθησαν τὰ ὑπολείμματα πατώματος (Δε) ἐστρωμένου διὰ 12 σειρῶν πηλίνων πλακῶν, μεγάλων διαστάσεων, τοποθετημένων μετὸν ἄξονα ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Τὸ πάτωμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον συνεχίζεται καὶ εἰς τὸ κεντρικὸν κλίτος, ἀνήκει εἰς προγενέστερον κτήριο, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ὁποῖου ἐκτίσθη ἡ βασιλική (εἰκ. 34).

Εἰς βάθος 1.295 μ. εὐρέθη συνεχιζόμενον τὸ ἐκτεταμένον ψηφιδωτὸν δάπεδον, τὸ ὁποῖον ὡς ἐλέχθη πέρυσιν ἀνήκει εἰς κτήριο προγενέστερον καὶ ἐκείνου τοῦ πλακοστρώτου, περὶ οὗ ἄνωτέρω, καὶ τῆς βασιλικῆς. Οὕτω, καθ' ὅλας τὰς διαστάσεις τοῦ ἀνασκαφέντος ἐφέτος χώρου τοῦ TM - Θ συνεχίζονται τὰ διαχωρὰ 12 καὶ 13 τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου μετὴν αὐτὴν σύνθεσιν καὶ τὰ αὐτὰ διακοσμητικὰ γεωμετρικὰ θέματα (παρένθ. πίν. Α').

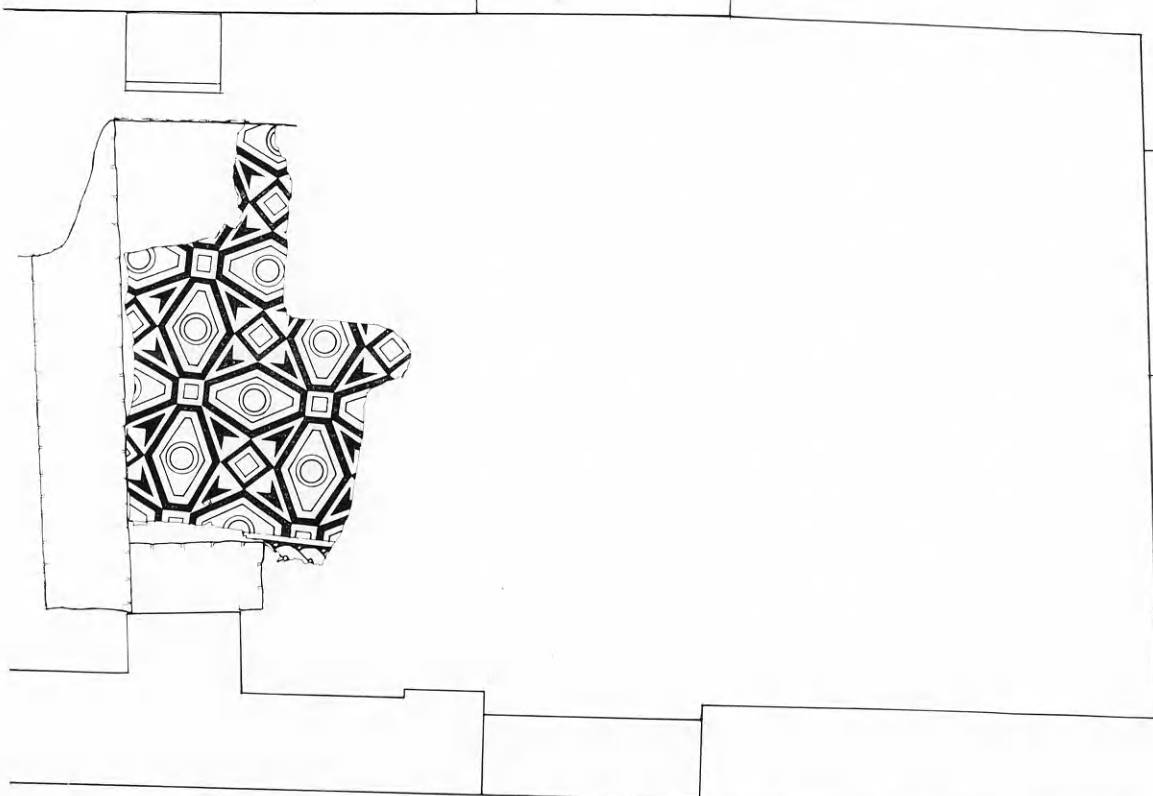
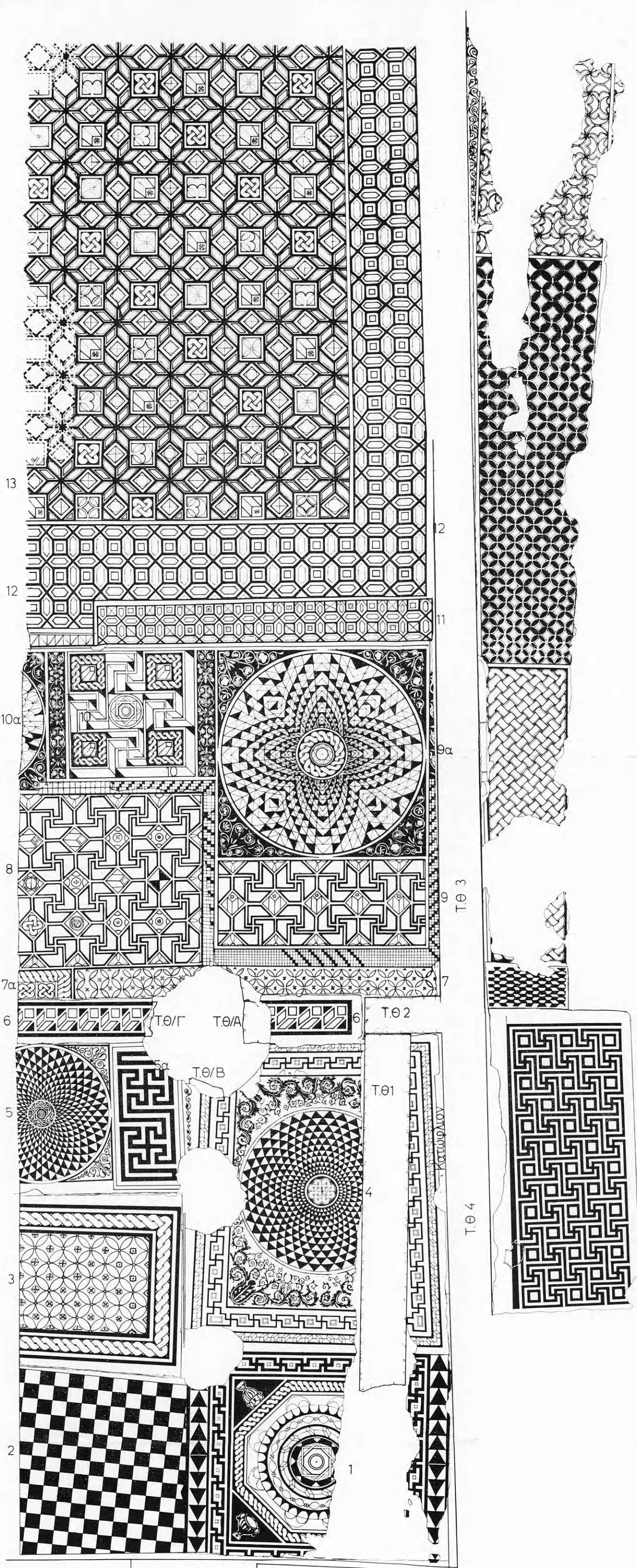
Ἡ μορφή καὶ ὁ προσορισμὸς τοῦ κτηρίου ἢ μᾶλλον τῶν δύο κτηρίων εἰς τὰ ὁποῖα ἀνήκει τὸ ἀποκαλυφθὲν εἰς τὸν χῶρον τοῦ νοτίου κλίτους ψηφιδωτὸν δάπεδον, δὲν εἶναι εἰσέτι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ. Πάντως τὰ κτήρια ταῦτα πλὴν τοῦ ἐκτεταμένου ψηφ-

Εικ. 33. Φθιώτιδες Θῆβαι. Σιδηροῦν κιγκλίδωμα παραθύρου.

Εικ. 34. Φθιώτιδες Θῆβαι. Ὁ τομεὺς TM-Θ μετὰ τὰ τρία δάπεδα, κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν.

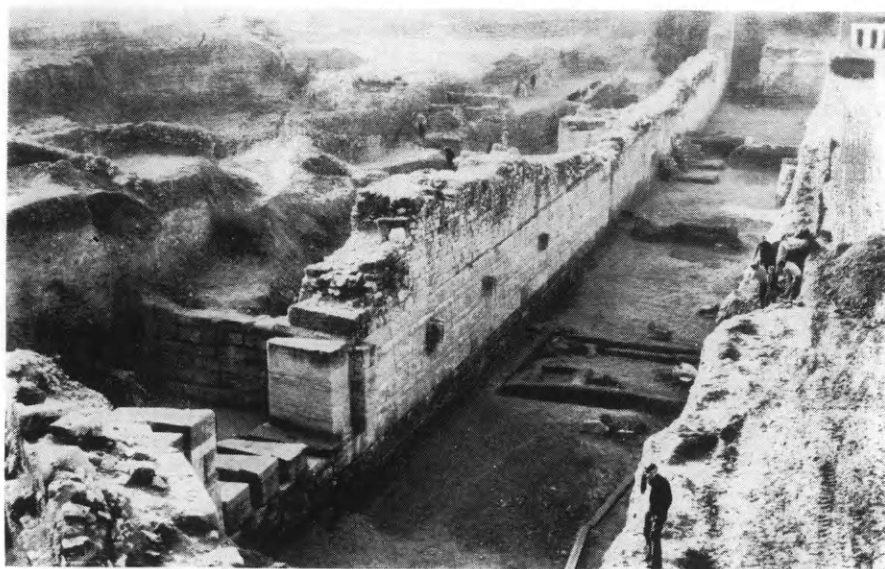
φιδωτοῦ δαπέδου εἶχον καὶ πλουσιώτατον ζωγραφικὸν διάκοσμον, ὡς δεικνύουν τὰ ἀφθονα σπαράγματα τοιχογραφιῶν, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν καὶ περισυλλέγησαν μετὰ προσοχῆς ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον πάτωμα Δε.

6. ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ (Ἀρχαία)

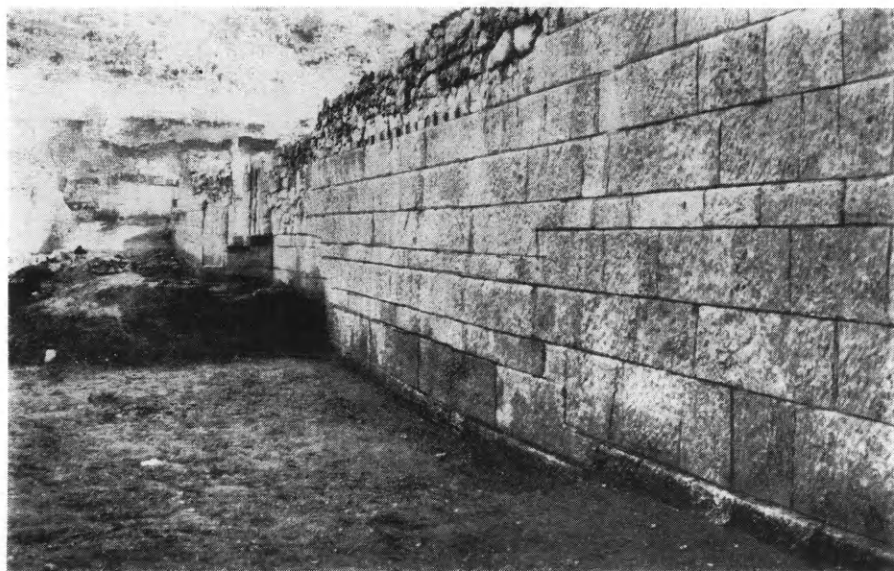
Συνεχίσθησαν κατὰ τὸ 1975 αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς ἀρχαίας Ἀμφιπόλεως διὰ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ ἀρχαίων καὶ ἱστορικῶν μνημείων Δημητρίου Λαζαρίδη. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία συνέβαλε διὰ σημαντικοῦ ποσοῦ εἰς τὰς ἀνασκαφάς, ἀποχωματώσεις καὶ τὴν ἐν γένει διαμόρφωσιν τοῦ ἀποκαλυφθέντος λίαν ἀξιολόγου ἀρχαιολογικοῦ χώρου. Αἱ ἔρευναι καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐγένοντο εἰς τοὺς δύο, μεγίστου ἐνδιαφέροντος, τομεῖς τοῦ παρελθόντος ἔτους, ἧται : α) εἰς τὸ βορειότερον τμήμα τῆς πόλεως καὶ β) ἐκτὸς αὐτῆς εἰς τὸν ὑπερμεγέθη τύμβον τῆς θέσεως «Καστάς», ἐγγὺς τοῦ λόφου, ὕψους 133 μ.

Τομεὺς α. Εἰς τὴν βορειότεραν περιοχὴν τῆς πόλεως συνεχίσθη ἡ ἔρευνα κατὰ μῆκος τοῦ τείχους, τόσον κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ὅσον καὶ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ πλευράν, ἀφ' ἐνός μὲν διὰ τῆς διαπλατύνσεως τῶν τάφρων ἐξωτερικῶς μέχρι πλάτους 13 μ., καὶ ἐσωτερικῶς μέχρι πλάτους 11 μ., ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἀποκομιδῆς τῶν στρωμάτων τῆς ἐπιχώσεως μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐθεμελιώθη τὸ τεῖχος καὶ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς διασφωζομένης πρὸς Βορρᾶν ἐπεκτάσεως αὐτοῦ (παρένθ. πίν. Β'). Οὕτω διὰ πρώτην φοράν παρέχεται σαφῆς καὶ ὀλικὴ εἰκὼν τοῦ μεγάλου, λίαν ἐνδιαφέροντος καὶ ἐντυπωσιακοῦ αὐτοῦ τμήματος τῶν ὀχυρώσεων τῆς Ἀμφιπόλεως (εἰκ. 35, 36). Τὰ συνοπτικὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν ἦσαν τὰ ἀκόλουθα:

1. Κατὰ τὸ ἔτος 1974 ἀπεκαλύφθη μικρὸν τμήμα τοῦ τείχους ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ ἀνατολικοῦ λόφου, εἰς τὸ βορειότερον σημεῖον

Εικ. 35. Ἀμφίπολις. Γενική ἄποψις τοῦ βορείου τείχους ἀπὸ ΒΑ.

Εικ. 36. Ἀμφίπολις. Γενική ἄποψις τοῦ βορείου τείχους ἀπὸ ΒΔ.

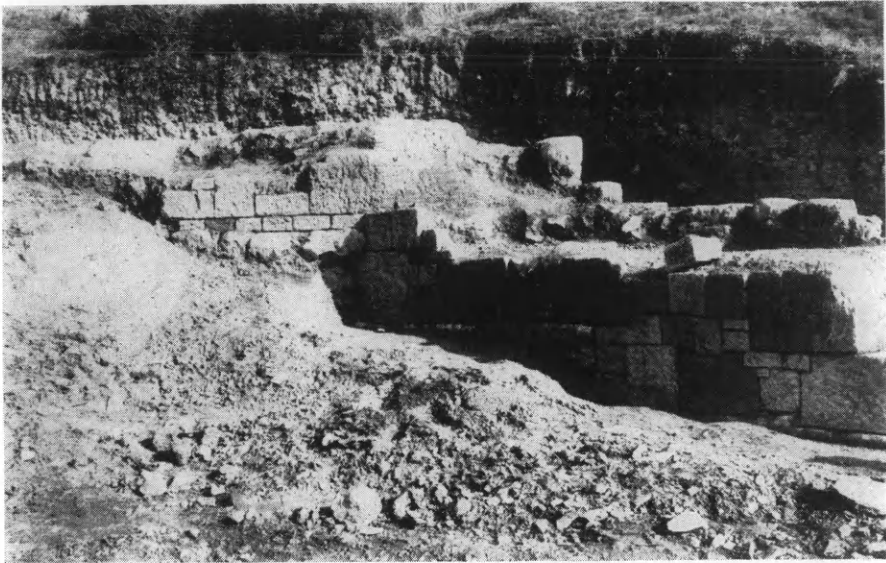
τοῦ ἀνασκαπτομένου τομέως (Ἄ. Κ. Ὀρλάνδος, Ἔργον 1974, παρένθ. πίν. Α', X14Ψ'10 καὶ σ. 37).

Ἐπεκταθείσης τῆς ἐρεύνης κατὰ τὸ 1975, διεπιστώθη, ὅτι ὁ περίβολος κατ' ἀρχὰς μὲν ἀκολουθεῖ ΒΑ. κατεύθυνσιν μέχρι μήκους 9 μ., εἶτα δέ, σχηματίζων ἀμβλεῖαν γωνίαν, βόρειον, ἐπὶ μήκους 10 μ. εἰσέτι, ἔνθα χάνονται τὰ ἴχνη του ἐπὶ τῶν βραχυδῶν κλιτύων λόγῳ τῆς πλήρους καταστροφῆς του (παρένθ. πίν. Β', Ψ' 10-12, X14-15). Οὕτω τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα τοῦ βορείου τομέως τοῦ τείχους ἔχει ὀλικὸν μῆκος 169 μ. (παρένθ. πίν. Β'). Ἡ διατήρησις τοῦ τμήματος αὐτοῦ, λόγῳ τῆς μικρᾶς ἐπιχώσεως, εἶναι μετρία, τὸ δὲ ὕψος τοῦ τείχους ποικίλλει ἀπὸ 0.25 - 1.84 μ. (εἰκ. 37).

2. Ἀπεκαλύφθη πλήρως ἡ διαπιστωθεῖσα τὸ πρῶτον κατὰ τὸ ἔτος 1972 (ΠΑΕ 1972, σ. 67, πίν. 40, 41α), ἔξωθεν τοῦ τείχους στρῶσις ὀξυπυθμένων ἀμφορέων (παρένθ. πίν. Β', X12 Ψ'8-9) καὶ περισυνελέγησαν ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς πλεῖστοι ἀμφορεῖς ἢ ἀποτμήματα τοιούτων (εἰκ. 38). Κάτωθεν τῆς στρώσεως περισυνελέγη καὶ ἱκανὸς ἀριθμὸς μικρῶν ἀβαφῶν ἀγγείων.

3. Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν καὶ εἰς ἀπόστασιν 12 ἕως 24.30 μ. ἀπὸ τοῦ τείχους (παρένθ. πίν. Β', X12Ψ'8, X11Ψ'9, X12Ψ'9) ἀπεκαλύφθησαν τέσσαρες κεραμοσκεπεῖς τάφοι, διεπιστώθησαν δὲ ἐντὸς τοῦ ἀμμώδους ἐδάφους δύο εἰσέτι ταφαὶ ἐν διαλύσει, αἵτινες ἀπέδωσαν μέγα πλῆθος εὐρημάτων τῆς ὀψίμου ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ τῶν πρῶτων ρωμαϊκῶν χρόνων. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων εἶναι πολλὰ εἰδῶλια, ἀγγεῖα, λύχνοι, χρυσᾶ κοσμήματα καὶ μικροαντικείμενα (εἰκ. 39).

4. Ἐξωτερικῶς τοῦ τείχους καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς τομῆς, ἀπεκαλύφθησαν τμήματα τοίχων διαφόρων οἰκοδομῶν, εὐρισκομένων εἰς διάφορον ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τῆς κρηπίδος τοῦ τείχους. Ἐξ ὅλων αὐτῶν τῶν οἰκοδομῶν τὸ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ οἰκοδομὴ ὑπ' ἀριθ. 3, εὐρισκομένη εἰς ἀπόστασιν μόλις 1.20 μ. ἀπὸ τοῦ τείχους, ἀνήκουσα πιθανώτατα

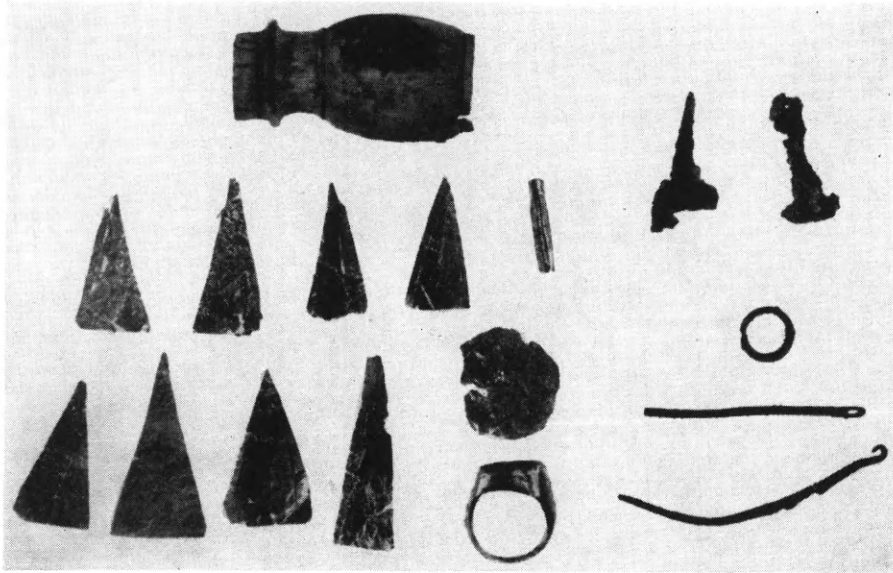

Εικ. 37. Άμφίπολις. Τὸ ἀποκαλυφθὲν κατὰ τὸ 1975 βορειότερον τμήμα τείχους.

Εικ. 38. Άμφίπολις. Στρώσις δξυπτυθμένων ἀμφορέων ἔξωθεν τοῦ τείχους.

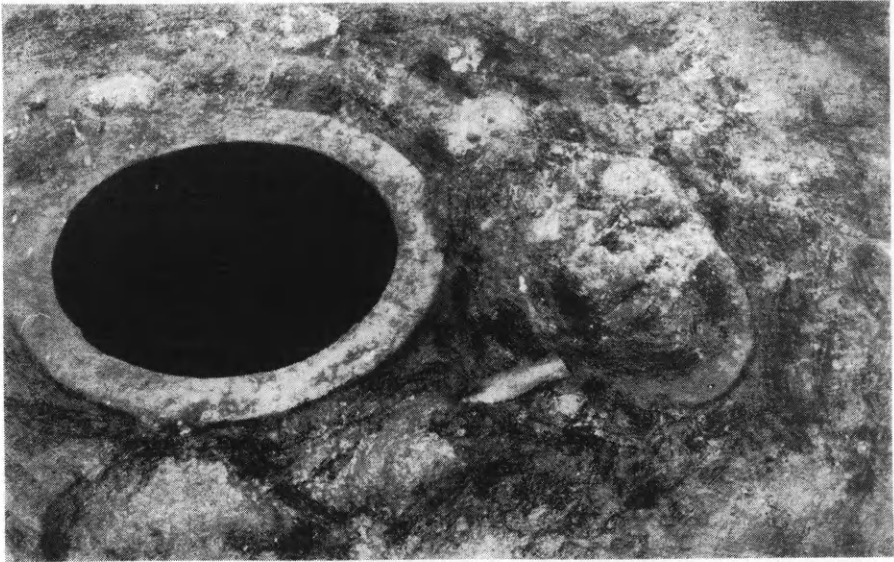
εἰς ἱερὸν ἀταυτίστου εἰσέτι γυναικείας θεότητος (παρένθ. πίν. Β', Χ9-10Ψ6-7). Πρόκειται περὶ μικρᾶς ὀρθογωνίου οἰκοδομῆς διαστάσεων 7.85×5.95 μ., χωριζομένης δι' ἐσωτερικοῦ τείχους εἰς δύο ἀνισομεγέθεις χώρους, ἐξ ὧν ὁ νότιος, διαστ. 5.07×1.56 μ., φαίνεται ὅτι προσετέθη ἀργότερον εἰς τὸ ἀρχικὸν οἰκοδόμημα. Τοῦτο ἔχει οἰκοδομηθῆ ἐπὶ ἐξεχούσης κρηπίδος, εὐρισκο-

Εἰκ. 39. Ἀμφίπολις. Χρυσᾶ καὶ ἄλλα κτερίσματα τῆς ταφῆς 12.

μένης εἰς ἐπίπεδον χαμηλότερον αὐτῆς τοῦ τείχους, διὰ λιθοπλίνθων πωρολίθου καὶ μικρῶν λογάδων λίθων. Οἱ τοῖχοι, ἐπιμελοῦς ἐργασίας, ἔχουν καταστραφῆ κατὰ μέγα μέρος μέχρι τῆς κρηπίδος καὶ μόνον ὁ ἀνατολικὸς διατηρεῖται μέχρι τοῦ ὕψους 0.80 μ. Εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ μεγαλύτερου χώρου καὶ εἰς ἀπόστασιν ± 2.50 μ. ἀπὸ τοῦ βορείου τοίχου, εὐρέθη κατὰ χώραν πίθος τοποθετηθεὶς ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, βάθους 0.80 μ., οὔτινος τὸ κάτω μέρος εἶχεν ἀποκοπῆ πρὸ τῆς τοποθετήσεώς του. Τὸ στόμιον τοῦ πίθου, διαμ. 0.48 μ., ἔφερε πήλινον δισκοειδὲς κάλυμμα, περίξ δὲ αὐτοῦ ὑπῆρχον ἀτάκτως ἐρριμμένα κροκάλοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων περισυνελέγησαν ἐνδιαφέροντα πήλινα εἰδώ-

λια και προτομαί (εικ. 40). Ειδώλια ανευρέθησαν και έγγυς του θεμελίου του διαχωριστικού τοίχου παρά την ΒΑ. γωνίαν του μικροτέρου χώρου. Το πλέον αξιόλογον όμως εύρημα, έγινετο παρά την ΝΑ. γωνίαν του μεγαλύτερου χώρου, ένθα διεπιστώθη άνεπαφος άποθέτης, περιλαμβάνων πλέον των πενήκοντα άγγείων τοποθετηθέντων με τάξιν έγγυς των τοίχων. Έκ των άγγείων

Εικ. 40. 'Αμφίπολις. Στόμιον πίθου τής ύπ' άρ. 3 οικοδομής και πλησίον αυτού ειδώλια.

γείων τρεῖς εἶναι κέρνοι, τὰ δὲ υπόλοιπα ὑδρίαί, αἴτινες, ὡς εἰκάζεται ἐκ τῶν μικρῶν διαστάσεων (ὕψος 0.10 - 0.15 μ.), θὰ πρέπει νὰ ἦσαν ἀναθήματα. Ἐκτὸς ὀκτὼ μελαμβραφῶν, μιᾶς ἐρυθροβαφοῦς, τοῦ μεγαλύτερου τμήματος ἐρυθρομόρφου ὑδρίας με παράστασιν γυναικός (εἰκ. 41) καὶ ἕξ ἀβαφῶν, αἱ υπόλοιποι ἀποτελοῦν λίαν ἐνδιαφέροντα δείγματα τοῦ αὐτοῦ πιθανώτατα τοπικοῦ ἐργαστηρίου κεραμεικῆς, τοῦ ὁποίου διὰ πρώτην φοράν ἀνευρίσκονται, εἰς τὴν θέσιν τῆς Ἀμφιπόλεως, ἀκέραια ἀγγεῖα. Φέρουν διακόσμησιν φυτικὴν κατὰ ζώνας ἀνθεμίων (τριφύλλων ἢ πολυφύλλων), καλυκομόρφων ἀνθέων λωτοῦ, φυλλοστοιχιῶν, καρπῶν βαλανιδιάς κ.ἄ., ὡς καὶ γραμμικὴν διακόσμησιν ἐκ παραλλ-

λήλων γραμμῶν ἢ γλωσσῶν, τεθλασμένων ἢ κυματοειδῶν, στιγμῶν, σταυρῶν, ἀστερίσκων καὶ ροδάκων (εἰκ. 42). Μόνον μία ὑδρία φέρει εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς γάστρας παράστασιν ἐξηγριωμένου ζῴου — προφανῶς λέοντος — κατὰ τρόπον περιγραφικόν, ἐνῶ εἰς τοὺς ὤμους τοῦ ἀγγείου ἀπεικονίζονται δύο κωδωνόσχημοι κρατῆρες ἑκατέρωθεν ἀνθεμίου (εἰκ. 43).

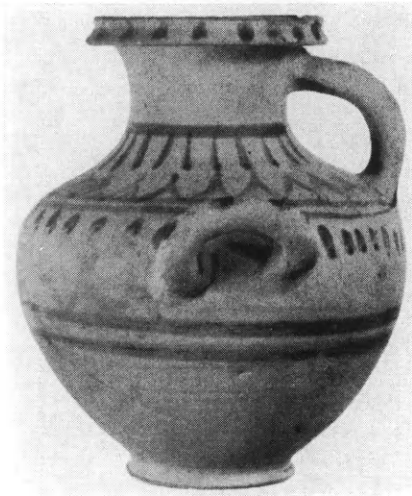
Ἄν ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησις τῶν ἀγγείων αὐτῶν, πρὸ τῆς μελέτης τῆς κεραμεικῆς θέσεών τινων τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τῆς περιοχῆς τοῦ Στρυμόνος, ἐν τούτοις τὰ ἀνευρεθέντα εἰδῶλια, ὅπως ὁ αὐστηρορρυθμικὸς τύπος τῆς πεπλοφόρου, τῆς φερούσης τὴν μίαν χεῖρα ἐπὶ τοῦ στήθους (εἰκ. 45), ὁ ὑστεροαρχαϊκὸς τύπος τῆς καθημένης ἐπὶ θρόνου γυναικὸς, τῆς φερούσης τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν γονάτων (εἰκ. 44), ὡς καὶ αἱ προτομαί, δύνανται νὰ ἀνέλθουν μέχρι τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰ. Δὲν εἶναι βεβαίως δυνατόν ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ὑποστηριχθῇ μετὰ βεβαιότητος, ὅτι τὸ ἱερὸν προὔπηρχε τοῦ τείχους, ὑπόθεσις λίαν ἐνδιαφέρουσα, ἂν μάλιστα τὸ νέον εὔρημα συνδυασθῇ καὶ μετὰ τοῦ ἀρχαϊκοῦ ἐπιγράμματος, τοῦ ἐντειχισθέντος εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν πύλην τοῦ τείχους, εὔρισκομένην εἰς ἀπόστασιν 30 μόλις μέτρων ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ ἱεροῦ (ΠΑΕ 1973, σ. 50, πίν. 67α).

5. Τοῖχοι ἐτέρας ἐνδιαφερούσης οἰκοδομῆς, ἧτις ἐθεμελιώθη ἐπὶ τοῦ βραχώδους φυσικοῦ ἐδάφους, ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ ἀνασκαπτομένου τομέως (παρένθ. πίν. Β', X2Ψ'4), ΒΔ. τοῦ δυτικοῦ συγκροτήματος τῶν ὀχετῶν. Πρόκειται πιθανῶς περὶ οἰκίας, εὔρισκομένης εἰς ἀπόστασιν 4.80 μ. ἀπὸ τοῦ τείχους

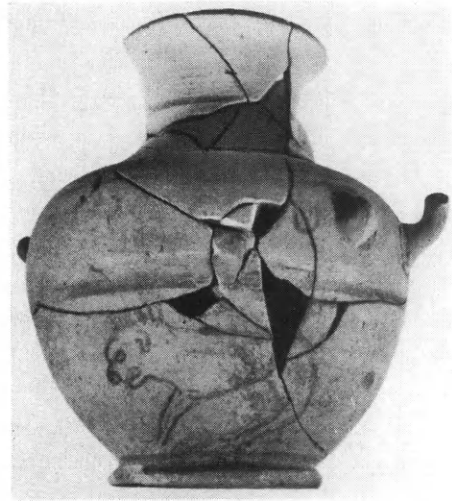

Εἰκ. 41. Ἀμφίπολις. Τὸ ἄνω τμήμα ἐρυθρομόρφου ὑδρίας.

καὶ διασφωζομένης εἰς κακὴν κατάστασιν. Παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν αὐτῆς ἐγγὺς τῶν θεμελίων, ἀπεκαλύφθη φρέαρ λαξευμένον ἐντὸς τοῦ βράχου καὶ ἐπενδεδυμένον διὰ πηλίνων κυλινδρικών σωλήνων διαμ. 0.72 μ. Μεταξὺ τῶν ὀστράκων τῶν περιεχομένων εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως τοῦ φρέατος ἦτο καὶ ἀπότμημα μελαμβαφοῦς κανθάρου τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., φέροντος εἰς τὸν πυθμένα

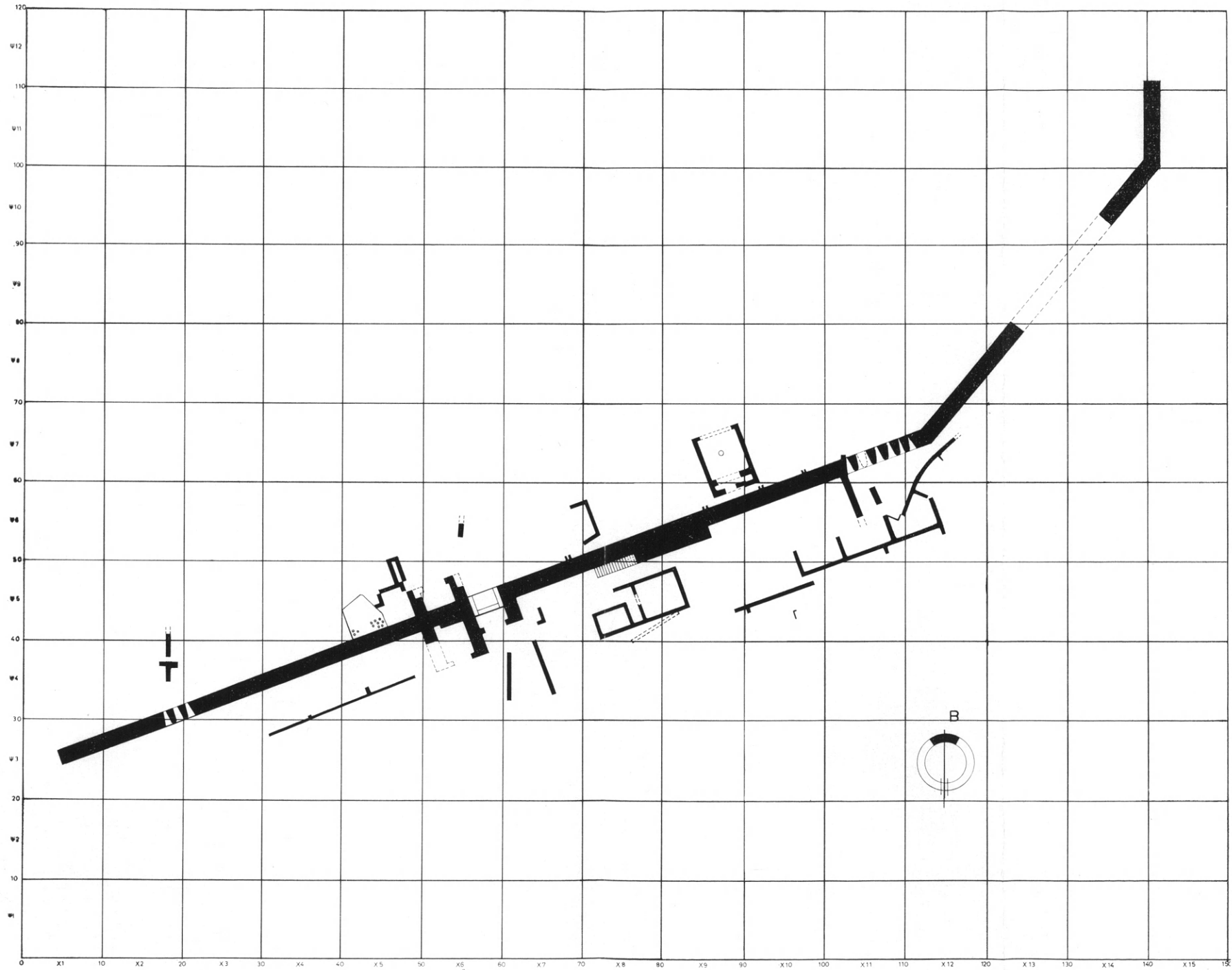
Εἰκ. 42. Ἀμφίπολις. Ὑδρία με
γραμμικὴν διακόσμησιν.

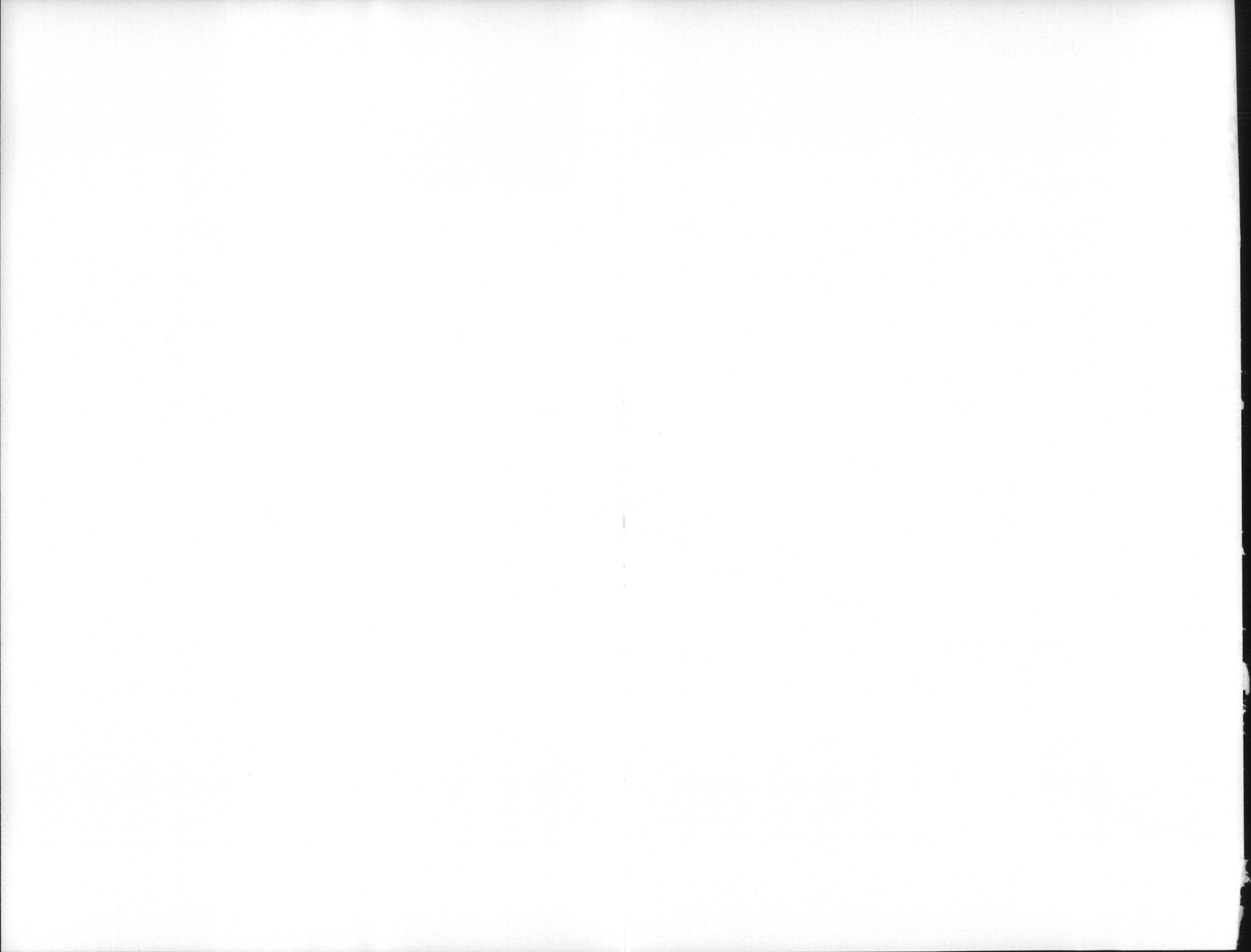
Εἰκ. 43. Ἀμφίπολις. Ὑδρία με παρά-
στασιν ἐξηγηριωμένου ζῆου.

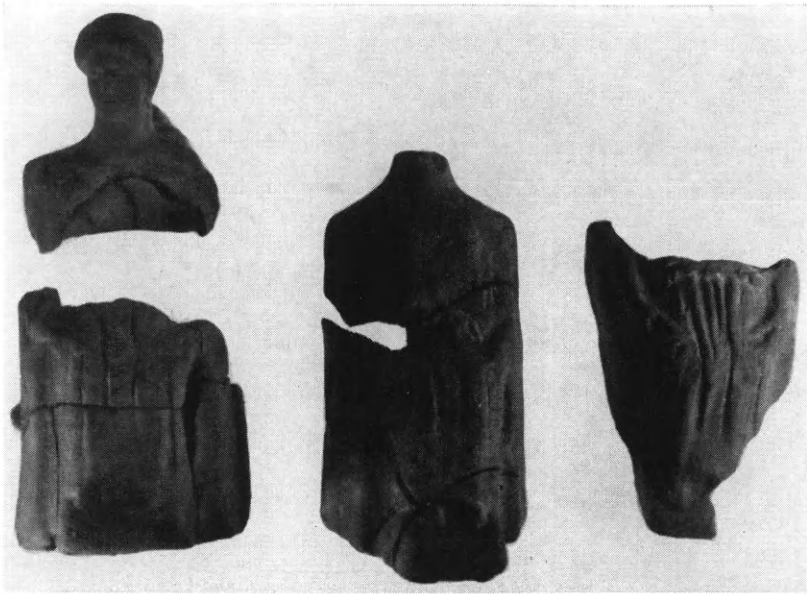
ἐγχάρακτον ἐπιγραφὴν. Πρὸ τῆς οἰκοδομῆς καὶ εἰς ἀπόστασιν 4.05 μ. ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ συγκροτήματος τῶν ὀχετῶν ἀπεκαλύφθη μαρμάρινος πεσσός, φέρων με γράμματα τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. τὴν λέξιν ΟΡΟΣ.

6. Ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων θεμελίων καὶ τοίχων οἰκοδομημάτων κατὰ τὴν διεύρυνσιν τῆς τομῆς ἐσωτερικῶς τοῦ τείχους, τὰ ὅποια ἔχουν θεμελιωθῆ εἰς διάφορα ὕψη ἀπὸ τῆς κρηπίδος τοῦ τείχους, δύο παρουσιάζουν τὸ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον: α) Ἐσωτερικῶς τοῦ συγκροτήματος τῶν ἀναβασμῶν καὶ εἰς ἀπόστασιν 2.30 μ. ἀπ' αὐτῶν, ἀπεκαλύφθη παράλληλος πρὸς τὸ τεῖχος οἰκοδομή, ἀποτελουμένη ἐκ τριῶν χώρων (ἐνὸς μικροῦ δωματίου, ἐνὸς διαδρόμου καὶ ἐνὸς μεγάλου δωματίου) ὀλικῶν διαστάσεων

ΚΑΤΩΙΣ ΤΟΥ ΑΠΟΚΑΛΥΦΘΕΝΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΑΝΑΣΚΑΦΑΣ 1972-1975 ΤΕΙΧΟΥΣ ΕΙΣ ΤΟ ΒΟΡΕΙΟΤΕΡΟΝ ΤΜΗΜΑ ΤΗΣ ΑΜΦΙΠΟΛΕΩΣ

Εικ. 44. 'Αμφίπολις. 'Αποτμήματα ειδωλίων καθημένων γυναικῶν.

Εικ. 45. Ειδώλιον πεπλοφόρου γυναικῶς.

Εικ. 46. Ειδώλιον δούλου.

Εικ. 47. 'Ακέφαλον μαρμάρινον ἀγαλμάτιον γυναικῶς.

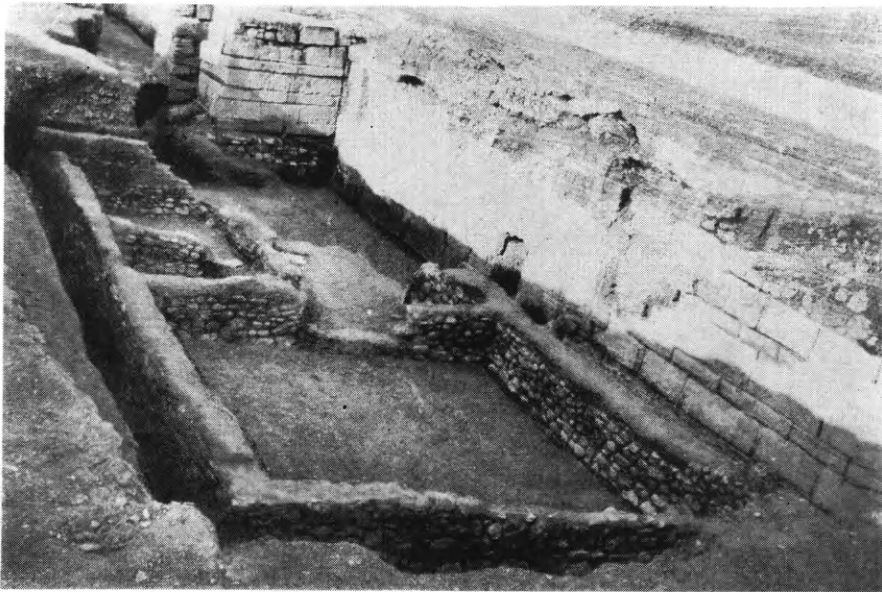
12.08 × 5.25 μ. (παρένθ. πίν. Β', Χ8-9Ψ⁵, εικ. 48). Θεμελιωμένη εις επίπεδον ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ τῆς πέμπτης βαθμίδος τῶν ἀναβασμῶν, ἀνήκει προφανῶς εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν τοῦ ὑψηλότερου τμήματος τοῦ τείχους, ἥτοι εἰς τὴν πρώιμον ἑλληνιστικὴν φάσιν. Οἱ τοῖχοι εἶναι ὠκοδομημένοι διὰ κροκαλῶν, πελεκητῶν λίθων καὶ πηλοῦ εἰς τὰ χαμηλότερα μέρη, ἐνῶ εἰς τὰ ὑψηλότερα δι' ἀποτμημάτων κεράμων καὶ πηλοῦ, διατηροῦνται δέ, εἰς τινα σημεῖα, εἰς ὕψος 1.50 μ. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων τῆς οἰκοδομῆς εἶναι καὶ τὸ εἰδῶλιον δούλου τῆς εἰκ. 46. β) Ἐσωτερικῶς τοῦ ἀνατολικοῦ συγκροτήματος τῶν ὀχετῶν καὶ παραλλήλως πρὸς τὸ τεῖχος (παρένθ. πίν. Β', Χ10-12Ψ⁵⁻⁶), ἀνεσκάφησαν τρεῖς συνεχόμενοι χῶροι οἰκοδομῆς, ἐν μέρει διατηρουμένης, μήκους ±16 μ., τῆς ὁποίας τὰ θεμέλια εὐρίσκονται εἰς ὕψος ±8 μ. ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τῆς κρηπίδος τοῦ τείχους. Οἱ τοῖχοι τῆς, εὐτελοῦς κατασκευῆς, ἔχουν οἰκοδομηθῆ διὰ κροκαλῶν, ἀργῶν λίθων καὶ λιθοπλίνθων πωρολίθου, διατηρούμενοι μέχρις ὕψους 0.75 μ. Εἰς τὰς ἐπιχώσεις τοῦ δυτικοῦ δωματίου ἀνευρέθη μαρμαρίνη πλάξ περιέχουσα συμβόλαιον πράσεως οἰκίας, συμφώνως πρὸς τὸ κείμενον τοῦ ὁποίου ὁ Λυκόφρων ἠγόρασε παρὰ τοῦ Μενάνδρου οἰκίαν ἀξίας 280 δραχμῶν.

7. Κατὰ τὴν διεύρυνσιν τῆς τομῆς βορείως καὶ ἀνατολικῶς τῆς προηγουμένης οἰκοδομῆς διεπιστώθησαν καὶ ἄλλοι τοῖχοι, μὴ ἐρευνηθέντες. Ἐκ τοῦ χώρου τούτου (Χ12Ψ⁷⁻⁸) περισυλλέγησαν πολλὰ εἰδῶλια ἢ ἀποτμήματα εἰδωλίων, δύο μῆτραι, λύχνου, ὄστρακα ἀγγείων καὶ διάφορα ἐνδιαφέροντα εὐρήματα. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι καὶ ἀκέφαλον μαρμαρίνον ἀγαλμάτιον γυναικός, ἐνδεδυμένης χιτῶνα καὶ ἱμάτιον (εἰκ. 47) ὡς καὶ εἰδῶλιον-λύχνος σιληνοῦ, τοῦ ὁποίου ὁ φαλλὸς ἔχει σχῆμα μυκτῆρος.

8. Ἐν τέλει ἐσωτερικῶς τοῦ τείχους καὶ εἰς ἀπόστασιν δεκάδων τινῶν μέτρων ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ συγκροτήματος τῶν ὀχετῶν, ἀπεκαλύφθη σιρός, λαξευθεὶς εἰς τὸν βράχον, τὰ τοιχώματα τοῦ ὁποίου καλύπτονται ὑπὸ κονιάματος. Ὁ σιρός, βάθους 3.30 μ., εἶναι ἀπιδόσχημος, στενὸς εἰς τὸ στόμιον (διάμ. 0.80 μ.), διευρυνόμενος ἐν συνεχείᾳ (διάμ. πυθμένος 1.93 μ.). Τὸ ἐσωτερικόν

του ἤτο πλήρες κεκαυμένων χωμάτων καὶ τέφρας, περιεῖχε δὲ πλῆθος ἀποτμημάτων ἀγγείων μαγειρείου, κεράμων, πίθων καὶ ὀστράκων, ἢ σχεδὸν ἀκεραίων ἀγγείων μελαμβαφῶν ἢ ρυθμοῦ «δυτικῆς κλιτύος».

Κατὰ τὴν ἀνασκαφήν, ἐκτὸς τῶν ἀναφερομένων ἀνωτέρω εὐρημάτων περισυνελέγη σημαντικὸς ἀριθμὸς ἐνδιαφερόντων ὀ-

Εἰκ. 48. Ἀμφίπολις. Ἡ ἐγγὺς τῶν ἀναβασμῶν ἀποκαλυφθεῖσα οἰκοδομή.

στράκων ἀγγείων, λύχνων, ἀγνύθων, ἐνσφραγίστων λαβῶν ἀφορέων διαφόρων ἐργαστηρίων, νομισμάτων καὶ διαφόρων ἄλλων μικροαντικειμένων. Ἀνευρέθησαν ἐπίσης ἀκέφαλον μαρμάρινον ἀγαλμάτιον κυνὸς καὶ κεφαλαί, ἀποτμήματα ἢ σχεδὸν ἀκέραια εἰδώλια, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι εἰδώλια Κυβέλης καὶ χορευτρίας.

Το με ὑ ς β. Ὁ εἰς τὴν θέσιν «Καστάς» ΒΑ. τῆς πόλεως ὑπερμεγέθους τύμβος ὑπῆρξε καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀντικείμενον ἐντατικῆς ἐρεύνης. Οὕτως ἠρευνήθησαν ἡ νοτία καὶ ἐν μέρει ἡ ΝΑ., ΒΔ. καὶ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τύμβου μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, ἀποκομισθέντων τῶν χωμάτων τῆς ἐπιχώσεως ἔξω τῆς περιφερείας τοῦ τύμβου. Εἰς τὸν ΒΔ. τομέα διεπιστώθη ἐκτετα-

μένη στρώσις λατυπῶν μαρμάρου, εἰς δύο δὲ σημεῖα τῶν ἐπιχώσεων παρετηρήθησαν μικρὰ στρώματα καύσεως. Ἐν τέλει εἰς τὴν ΝΔ. πλευρὰν τοῦ τύμβου καὶ εἰς βάθος ± 11 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ τύμβου ἀπεκαλύφθη τετράγωνος πυρὰ, διαστ. 3.80×2.90 μ. Αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ στρώσεων ἀργῶν λίθων, τοποθετηθέντων

Εἰκ. 49. Ἀμφίπολις. Κώθων ἐκ τοῦ τάφου ὑπ' ἀριθ. 10 τοῦ τύμβου.

ἐπὶ τῆς ἄμμου καὶ φερόντων ἴχνη ἰσχυρᾶς πυρακτώσεως. Ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς πυρᾶς, πλήρους λίθων, κεράμων, τέφρας καὶ ἀνθράκων, περι-συνελέγησαν μελαμβραφῆ ὄστρακα καὶ ἐνσφράγιστος λαβὴ ἀμφορέως, ἐπιτρέποντα τὴν χρονολόγησίν της εἰς τὴν πρῶ-ιμον ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν. Εἶ-ναι βέβαιον ὅτι ἡ πυρὰ οὐδε-μίαν σχέσιν δύναται νὰ ἔχη με-τοὺς ἀνευρεθέντας ἀκόμη καὶ εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων ἀπ' αὐτῆς τάφους, καθόσον οὗτοι εἶναι κατὰ πολὺ ἀρχαιό-τεροι τῆς πυρᾶς καὶ διότι οὐδεμία ταφή ἐγένετο διὰ καύσεως.

Κατὰ τὰς ἐρεῦνας τοῦ ἔτους τούτου ἀνευρέθησαν ἕτεροι δέκα τάφοι, τῆς πρῶιμου ἐποχῆς τοῦ σιδήρου, τινὲς τῶν ὁποίων δύ-νανται ἀσφαλῶς νὰ χρονολογηθοῦν εἰς τοὺς ὀψίμους ἀρχαῖκους χρόνους. Οἱ τάφοι εἶναι κιβωτιόσχημοι, ὠκοδομημένοι δι' ἀργῶν λίθων καὶ καλυπτόμενοι διὰ πλακῶν καὶ λίθων. Ἐκ τῶν δέκα τάφων εἷς ἦτο παιδικὸς καὶ εἷς ἀνήκεν εἰς βρέφος. Τὰ κτερίσμα-τα ἦσαν ἀγγεῖα (κώθωνες, κύλιξ, ἀμφορίσκος), χαλκᾶ κοσμή-ματα (πόρπαι, βελόναι, δακτύλιοι) καὶ σιδηρᾶ ὄπλα (μαχαιρί-δια καὶ τοξοειδεῖς λεπταὶ σιδηραῖ ράβδοι) (εἰκ. 49, 50). Πλου-σιώτερος ἦτο ὁ ὑπ' ἀριθ. 14 τάφος, ἀνήκων εἰς γυναῖκα. Ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρέθησαν κώθων, δύο χρυσοῖ σφηκωτῆρες, χρυσοῦν ἀτρακτοειδὲς περιάπτρον, ἐν ἔλασμα ἐκ χρυσοῦ ὡς καὶ χαλκῆ πόρπη.

Ἐν τέλει λίαν ἐνδιαφέρων ἦτο ὁ ὑπ' ἀριθ. 18 τάφος. Ἐκτὸς ἐνὸς κώθωνος, σιδηροῦ μαχαιριδίου καὶ χαλκῶν πορπῶν, περιεῖχε δύο ἀργυρᾶ νομίσματα τῶν Αἰγῶν, χρονολογούμενα μεταξὺ 500-480 π.Χ.

Εἰκ. 50. Ἀμφίπολις. Κύλιξ, ἀμφορίσκος καὶ χρυσοῦν ἔλασμα ἐκ τοῦ τάφου ὑπ' ἀριθ. 15 τοῦ τύμβου.

Ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων ἀνευρέθησαν πολλαὶ λατύπαι μαρμάρου, ἀποτμήματα κεράμων ἢ ἀμφορέων, λιθόπλινθοι πωρολίθου ὡς καὶ δύο ἀποτμήματα μικρῶν πωρίνων γείσων. Ἡ ἔρευνα τοῦ τύμβου θὰ πρέπει νὰ ὀλοκληρωθῇ πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀναζητουμένης ἐπιταφίου οἰκοδομῆς.

7. ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ (Χριστιανική)

Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1975 συνεχίσθη διὰ τοῦ τ. Διευθυντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως Ε. Στίκα ἡ ἀνασκαφὴ τῶν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν τῆς παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνος ἀρχαίας Ἀμφιπόλεως.

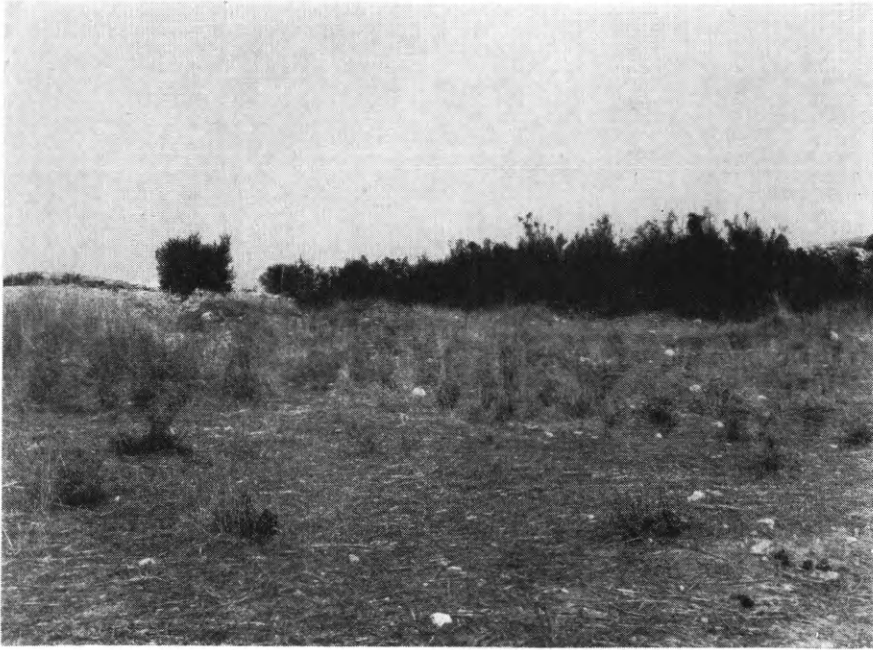
Ἡ ἔρευνα κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο περιορίσθη (1ον) εἰς τὴν ἔναρξιν τῆς ἀποκαλύψεως τῶν ὑπὸ ἀγρίας βλαστήσεως καὶ ἐπιχώσεως

καλυπτομένων τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως καὶ 2ον) εἰς τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ παρὰ τὴν ΝΔ. πλευρᾶν τῆς ἀκροπόλεως κειμένου παλαιοῦ κτηρίου (ἐπαύλεως).

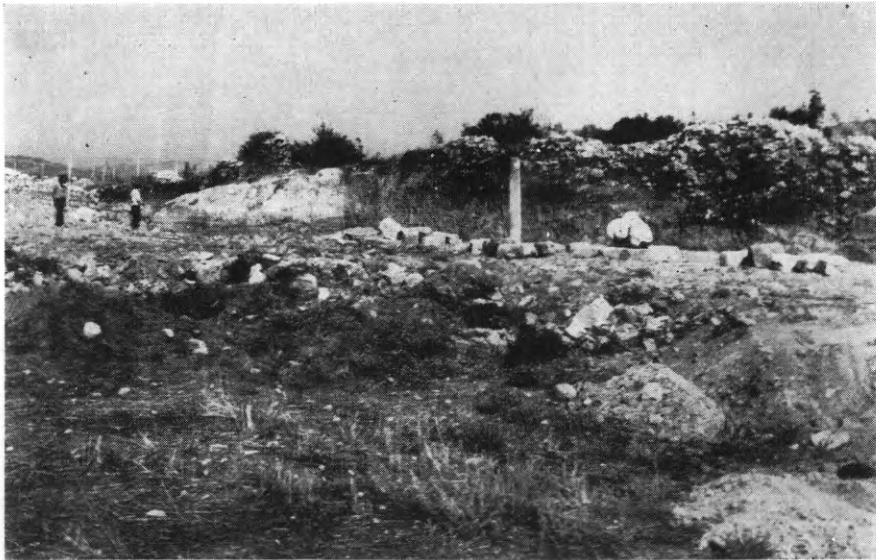
Τὸ περιτρέχον τὴν ἀκρόπολιν παλαιὸν τεῖχος σφίζεται εἰς πολλὰ σημεῖα εἰς ὕψος 2 - 2.50 μ., εἶναι δ' ἐκτισμένον μὲ κοινοὺς λίθους, ἰσχυρὸν κονίαμα καὶ μὲ πολλοὺς μαρμαρίνους δόμους προερχομένους ἀπὸ κτήρια τῆς ἀρχαίας Ἀμφιπόλεως, ἔχει δ' ὅμως ὑποστῆ μεγάλην ἐπίχωσιν καὶ καλύπτεται ὑπὸ ἀγρίων δένδρων καὶ θάμνων. Ἐκρίθη διὰ τοῦτο σκόπιμον νὰ ἀποκαλυφθῆ καὶ συντηρηθῆ· διότι οὕτω θὰ προσδώσῃ ὠραίαν ἐμφάνισιν εἰς ὄλον τὸν περίξ αὐτοῦ χῶρον τῶν ἀνασκαφειῶν τεσσάρων παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν.

Ἀφηρέθη λοιπὸν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἡ ἀγρία βλάστησις καὶ ἐπίχωσις, ἣτις ἐκάλυπτε τὸ νοτίως τῆς βασιλικῆς Α τμήμα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ τείχους (εἰκ. 51), τὸ ὁποῖον ἀπεκαλύφθη μέχρι τῆς ΝΔ. γωνίας τῆς ἀκροπόλεως. Τὸ ἀποκαλυφθὲν τοῦτο τμήμα τῶν τειχῶν ἔχει πᾶχος 2.40 μ. καὶ σφίζεται μέχρις ὕψους 2 - 2.50 μ. Κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ἐπιχώσεως τοῦ ἀνευρέθησαν πολλοὶ ἀρχαῖοι δόμοι, κίονες, κέραμοι καὶ πλίνθοι (εἰκ. 52) καὶ εἰς ἀπόστασιν 26.15 μ. ἀπὸ τῆς ΝΔ. γωνίας τῆς βασιλικῆς Α καὶ πρὸς Ν. αὐτῆς ἀπεκαλύφθη, ὅτι ἔφερε ἐξέχοντα πρὸς Δυσμᾶς ὀρθογώνιον πύργον, διαστάσεων 3×4.50 μ. παρουσιάζοντα ἐσωτερικῶς μὲν ἡμικυκλικὴν ἀψίδα, ἐξωτερικῶς δὲ τριγωνικῶς διαμορφωμένον (παρένθ. πίν. Γ'). Ἐπειδὴ ὁ χῶρος οὗτος ἔφερον ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ στενοῦ ἀνοιγμα (πολεμίστραν) πλάτους 0.12 μ., φαίνεται ὅτι ἦτο ἀμυντικὸς πύργος.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν καὶ ἀποκάλυψιν τμήματος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῶν τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως, ἐξηκολούθησε καὶ ἡ πλήρης ἀνασκαφὴ τοῦ παρὰ τὴν ΝΔ. πλευρᾶν τῆς ἀκροπόλεως παλαιότερον ἐπισημανθέντος κτηρίου. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1973 εἶχεν ἐκ τοῦ κτηρίου τούτου ἀποκαλυφθῆ (1ον) ὁ κεντρικὸς ὀρθογώνιος χῶρος, διαστάσεων 2.60×9.34 μ., ὅστις πρὸς Νότον κατέληγεν εἰς χαμηλωμένην ἀψίδα καὶ ἦτο ἐστρωμένος μὲ ψηφιδωτὰ ἀπεικονίζοντα ἐξάγωνα γεωμετρικὰ

Εἰκ. 51. Ἀμφίπολις. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τῶν τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως καλυπτομένη ὑπὸ τῶν ἀγρίων δένδρων.

Εἰκ. 52. Ἀμφίπολις. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τῶν τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῆς βλαστήσεως. Διακρίνεται ἡ τριγωνικὴ ἀψίς, ἣτις ἦτο ἀμυντικὸς πύργος ἐπὶ τοῦ τείχους.

σχήματα, ἐνῶ εἰς τὸ κέντρον αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἐντὸς τετραγώνου διαχώρου ἢ παράστασις τῆς ἀπαγωγῆς τῆς Εὐρώπης ὑπὸ τοῦ εἰς ταῦρον μεταμορφωθέντος Διός, 2ον) τετράγωνον διαμέρισμα παρὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ἄνω χώρου καὶ 3ον) τμήμα ὀρθογωνίου χώρου πλάτους 2.50 μ., παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς κόγχης, ἐστρωμένον μὲ ψηφιδωτὰ ἀπεικονίζοντα γεωμετρικὰ σχήματα.

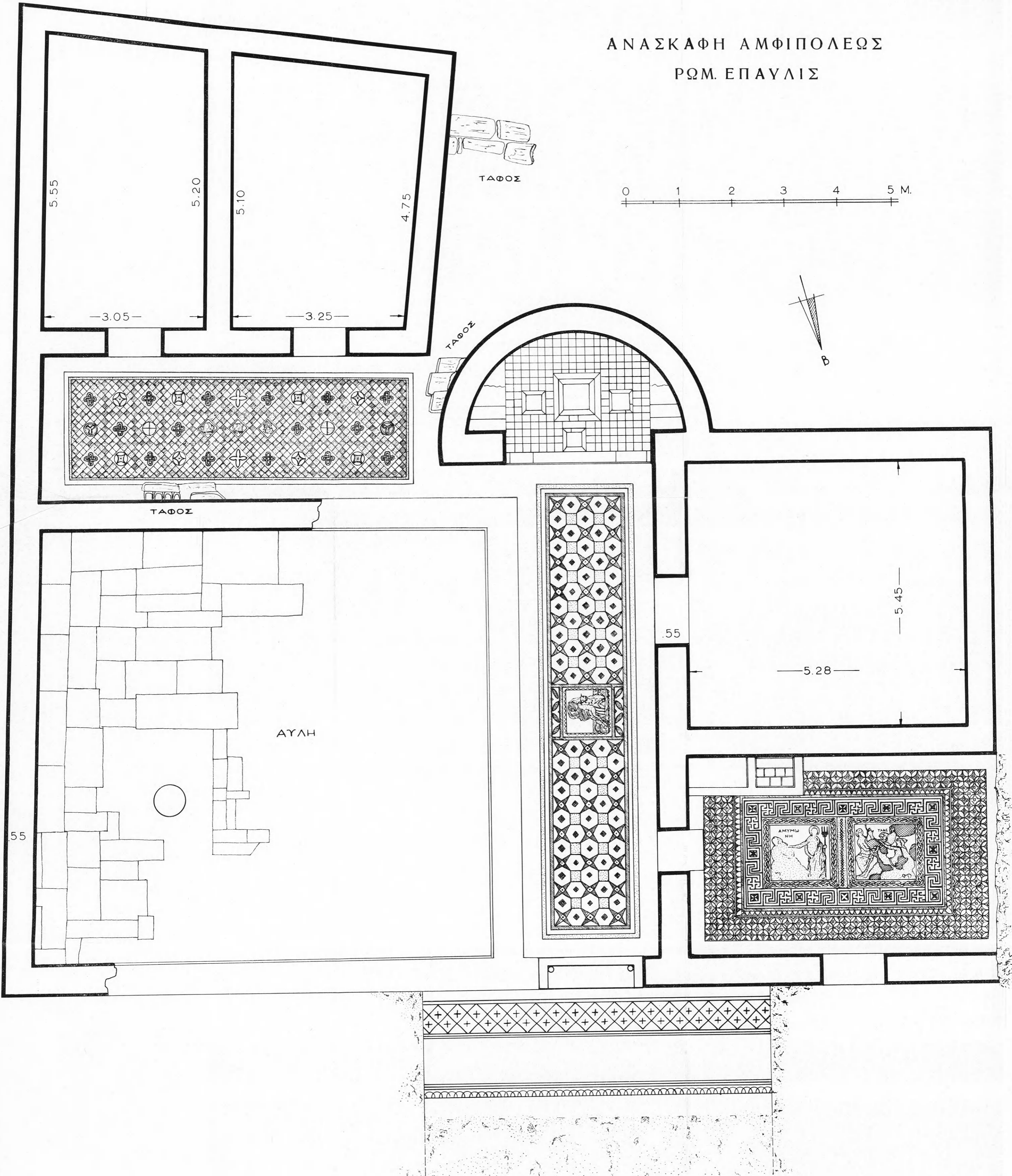
Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1975 ἀπεκαλύφθη ὁλόκληρον τὸ κτήριο τοῦτο (ἔπαυλις) (εἰκ. 53). Ἀνεσκάφησαν δὲ 1ον) ἐξ

Εἰκ. 53. Ἀμφίπολις. Τὸ ἀποκαλυφθὲν ἑλληνιστικὸν κτήριο (ἔπαυλις). Ἀποψις ἀπὸ ΒΑ.

ὁλοκλήρου ὁ παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς κόγχης ὀρθογωνίος χώρος, διαστάσεων 2.70×8.10 μ., ὅστις ἦτο ἐστρωμένος μὲ ψηφιδωτὰ ἀπεικονίζοντα γεωμετρικὰ σχήματα, ἔφερε δ' εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ, ἐντὸς τετραγώνων διαχώρων, κεφαλὰς τριῶν μορφῶν (πιθανῶς προσωπεῖα), 2ον) ὀπίσθεν τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ἄνωτέρω χώρου δύο ὀρθογώνια δωμάτια, διαστάσεων τὸ μὲν πρὸς τὰ ἀριστερὰ 3.05×5.55 μ., τὸ δὲ πρὸς τὰ δεξιὰ 3.25×5.10 μ.

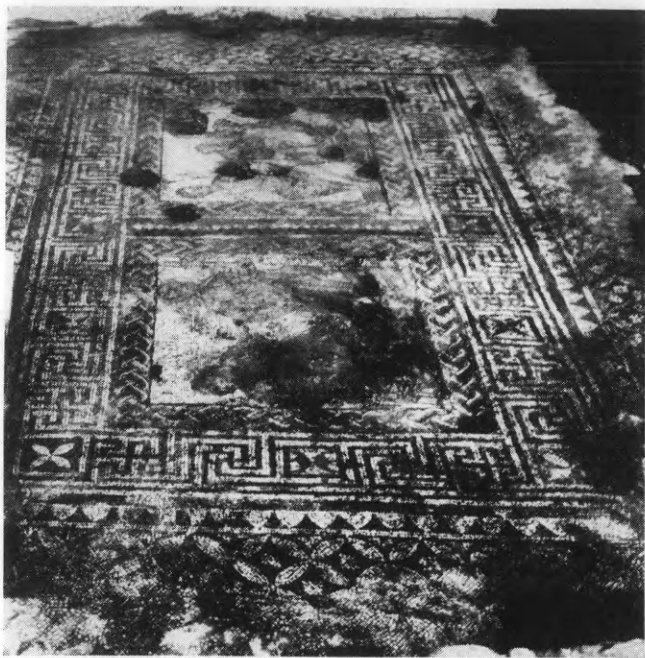
ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΑΜΦΙΠΟΛΕΩΣ
ΡΩΜ. ΕΠΑΥΛΙΣ

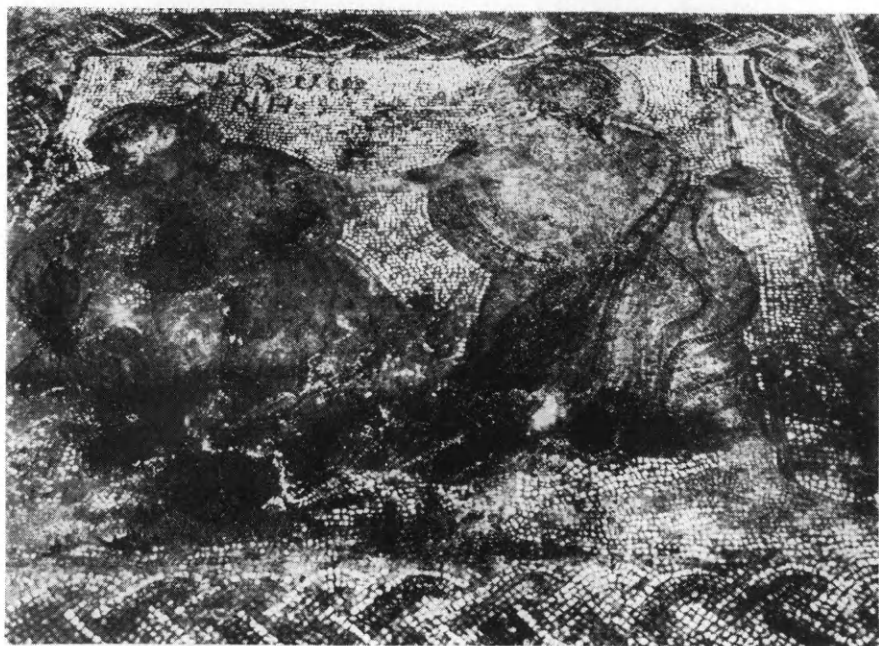
Οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων τούτων ἔφερον ἰσχυρὸν κονίαμα μετ' ἐγχρώμου γραμμικῆς διακοσμῆσεως πομπηιανοῦ ὕφους, 3ον) πρὸς Βορρᾶν τοῦ ὡς ἄνω ὀρθογωνίου χώρου ἀπεκαλύφθη μεγάλη αὐλὴ διαστάσεων 8.25×9.30μ., ἐστρωμένη διὰ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν, παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τῆς ὁποίας ἀνευρέθη φρέαρ διαμέτρου 0.55 μ. καὶ βάθους 7.95 μ. κατεσκευασμένον διὰ ξερολιθιάς. Τέλος 4ον) παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ κεντρικοῦ ὀρθογωνίου χώρου, ἔνθα ἡ παράστασις τῆς ἀπαγωγῆς τῆς Εὐρώπης, ἀνεσκάφη διαμέρισμα διαστάσεων 3.22×5.85 μ. Εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο εἰσῆρχε τὸ τις ἐκ τοῦ κεντρικοῦ ὀρθογωνίου χώρου διὰ θύρας ἀνοίγματος 0.76 μ. (εἰκ. 53). Τὸ δάπεδον τοῦ διαμερίσματος τούτου ἦτο ἐστρωμένον μὲ λαμπρὰς ψηφιδωτὰς παραστάσεις. Πέριξ τῶν τοίχων ἔτρεχε ταινία πλάτους 0.58 μ. ἐκ τεμνομένων κύκλων καὶ ἐν συνεχείᾳ ἄλλη ταινία πλάτους 0.37 μ. μὲ διπλοῦν πολύχρωμον μαϊάνδρον. Εἰς τὸ κέντρον τοῦ χώρου τούτου ὑπῆρχον δύο τετράγωνα διάχωρα διαστάσεων 1.06×1.14 μ. πλαισιούμενα μὲ ἀλυσιδωτὰ πλέγματα (εἰκ. 54).

Εἰς τὸ πρῶτον τετράγωνον διάχωρον εἰκονίζεται σχεδὸν κατὰ μέτωπον ὁ Ποσειδῶν κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τὴν τρίαιναν, ἐνῶ ἐκτείνει τὴν δεξιὰν πρὸς τὴν παρ' αὐτὸν ἰσταμένην θυγατέρα τοῦ Δαναοῦ Ἀμυμώνην, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἄνωθεν αὐτῆς ψηφιδωτὴ ἐπιγραφὴ *AMYMONH* (εἰκ. 55). Ὡς δὲ γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν μυθολογίαν, ἡ Ἀμυμώνη ἦτο θυγάτηρ τοῦ Δαναοῦ καὶ τῆς Εὐρώπης.

Ὅτε ὁ Δαναὸς φεύγων τὴν ὀργὴν τοῦ ἀδελφοῦ του Αἰγύπτου ἦλθε μὲ τὰς πεντήκοντα θυγατέρας του ἐξ Αἰγύπτου εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Ἄργους, εὔρε τὴν χώραν κατάξηρον καὶ ἄνυδρον ἔνεκα τῆς ὀργῆς τοῦ Ἰνάχου καὶ ἔστειλε τὰς θυγατέρας του πρὸς ἀναζήτησιν ὕδατος. Ἐκ τούτων ἡ Ἀμυμώνη ὑπέστη ἐπίθεσιν Σατύρου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον τὴν ἔσωσεν ὁ Ποσειδῶν, εἰς δὲ τὴν θέσιν, ἔνθα ὁ Ποσειδῶν συνεδέθη μετὰ τῆς Ἀμυμώνης, ἀνέβλυσε διὰ τῆς τριαίνης του ὕδωρ ἐκ τῆς γῆς, ὅπερ ὠνομάσθη Λερναία πηγὴ ἢ Ἀμυμώνιος ποταμός. Ἐγέννησε δὲ ἡ Ἀμυμώνη ἐκ τοῦ Ποσειδῶνος τὸν Ναύπλιον, ἰδρυτὴν τῆς Ναυπλίας.

Εικ. 54. Ἀμφίπολις. Τὸ ἀποκαλυφθὲν διαμέρισμα μετὰ τὴν ψηφιδωτὴν παράστασιν τοῦ Ποσειδῶνος μετὰ τὴν Ἀμμωνίην καὶ τὴν ἀρπαγὴν τοῦ Ἰλα ὑπὸ τῶν Νυμφῶν.

Εικ. 55. Ἀμφίπολις. Ἡ ψηφιδωτὴ παράστασις τοῦ Ποσειδῶνος ἐκτείνοντος τὴν χεῖρα πρὸς τὴν Ἀμμωνίην.

Εἰκ. 56. Ἀμφίπολις. Ἡ ψηφιδωτὴ παράστασις τῆς ἀπαγωγῆς τοῦ Ὑλα ὑπὸ τῶν Νυμφῶν. Κάτω δεξιὰ ἡ ὕδρις, τὴν ὁποῖαν ἐκράτει ὁ Ὑλας.

Εἰκ. 57. Ἀμφίπολις. Λεπτομέρεια τοῦ Ὑλα καὶ μιᾶς τῶν Νυμφῶν.

Εἰς τὸ δεύτερον τετράγωνον διάχωρον εἰκονίζονται τέσσαρες μορφαί (εἰκ. 56) ἐκτελεσμέναι μὲ λεπτάς πολυχρώμους ψηφίδας. Εἰς τὸ μέσον κυριαρχεῖ ἡ μορφή ὠραίου νεανίου, ὅστις τείνει τὴν δεξιὰν χεῖρα πρὸς τὰ ἄνω, ἔχει τὸν δεξιὸν πόδα τεταμένον καὶ κλίνει τὸ σῶμα του πρὸς τὰ ἀριστερὰ στηρίζων διὰ τοῦ πέλματος τὸν κεκλιμένον ἀριστερὸν πόδα του εἰς τὸ ἔδαφος. Πέριξ τοῦ νεανίου ἴστανται τρεῖς γυναικεῖαι μορφαί, αἱ ὁποῖαι, ὡς φαίνεται, ἐπιχειροῦν διὰ τῶν χειρῶν νὰ ἀπαγάγουν αὐτόν, ἐνῶ οὗτος ἀντιδρᾷ προσπαθῶν νὰ διαφύγῃ. Ἐκ τῆς ψηφιδωτῆς ἐπιγραφῆς ΥΛΑC, ἣτις σφύζεται ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ νέου καὶ ἀναγράφει τὸ ὄνομά του (εἰκ. 57), προκύπτει ὅτι πρόκειται περὶ τῆς γνωστῆς μυθικῆς παραστάσεως τῆς ἀρπαγῆς τοῦ ὠραίου νεανίου Ὑλα ὑπὸ τῶν Νυμφῶν τῶν πηγῶν.

Κατὰ τὸν μῦθον ὁ Ὑλας ἦτο υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Μυσίας Θειοδάμαντος, ἐξέχων ἐπὶ κάλλει, ὡς ὁ Ὑάκινθος καὶ ὁ Ἄδωνις.

Ὁ Ἡρακλῆς φονεύσας τὸν πατέρα του παρέλαβε τὸν Ὑλαν μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν κατέστησε πιστὸν σύντροφόν του καὶ εὐνοούμενόν του. Ὄταν οἱ Ἀργοναῦται προσωρμίσθησαν εἰς τὴν Προποντίδα, εἰς τὰ παράλια τῆς Βιθυνίας, ὁ νεαρὸς Ὑλας σταλεῖς πρὸς ἀναζήτησιν ὕδατος διέκρινεν ὑπὸ χλοερὸν ἄλσος πηγῆν. Τὴν ἐπλησίασε καὶ ἔσκυψεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν ὑδάτων τῆς βυθίσας εἰς αὐτὰ τὴν ὑδρίαν του· ὅποτε αἱ θεῖαι (Νύμφαι) κάτοικοι τῆς πηγῆς, ὡς εἶδον τὸν ὠραῖον νεανίαν, ἐξῆλθον ἀπὸ τοῦς πυκνοῦς καλάμους τῆς πηγῆς καὶ παρέσυραν τὸν Ὑλαν διὰ τῆς χειρὸς εἰς τὰ βάθη τῆς λαμπρᾶς τῶν κατοικίας.

Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν σκηνὴν παρουσιάζει ἡ ἀποκαλυφθεῖσα ψηφιδωτὴ παράστασις, εἰς τὸ κάτω δεξιὸν μέρος τῆς ὁποίας διακρίνεται ἡ πεσοῦσα ὑδρία, τὴν ὁποίαν ἐκράτει ὁ Ὑλας (εἰκ. 56).

Ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῶν συνοδευουσῶν τὰ ψηφιδωτὰ ἐπιγραφῶν συνάγεται, τὰ ψηφιδωτὰ καὶ ἐπομένως καὶ τὸ κτήριον πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν εἰς τοὺς περὶ τὸν Β' ἢ τὸν Γ' μ.Χ. αἰῶνα χρόνους.

8. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ . Σκαφικαὶ Ἔρευναι

Εἰς τὸν καθηγ. Φώτιον Πέτσαν διέθεσεν ἡ Ἑταιρεία μικρὰν πίστωσιν, ἵνα δυνηθῆ νὰ ἀνασυνδέσῃ τὰ νήματα τῶν ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν του ἐν Μακεδονίᾳ, αἱ ὁποῖαι διεκόπησαν ἀποτόμως διὰ τῆς μεταθέσεώς του εἰς Πάτρας κατὰ τὸ 1969.

Οὕτω κατέστη δυνατὴ ἡ ἐνέργεια μικρῶν σκαφικῶν ἐρευνῶν ἢ ὁ ἔλεγχος καὶ ἡ συμπλήρωσις εἰκόνων καὶ σχεδίων ἀποτυπώσεως ἀνεσκαμμένων ἀρχαίων :

Εἰκ. 58. Λευκόπετρα. Ἀπελευθερωτικὴ ἐπιγραφὴ ἐκ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Μητρὸς τῶν Θεῶν Αὐτόχθονος.

α) εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀμμωνος Διὸς παρὰ τὴν Ἀφυτιν τῆς Χαλκιδικῆς, τὸν ὁποῖον ἀνέσκαψε κατὰ τὰ ἔτη 1968 - 1969,

β) ἐν Πέλλῃ, ὅπου εἶχε συνεχίσει τὴν ἀνασκαφὴν μέχρι τῆς μεταθέσεώς του εἰς Πάτρας,

γ) ἐν Μιέζῃ παρὰ τὴν Νάουσαν, ὅπου ἐκτὸς ἄλλων εἶχεν ἀνασκάψει τὸ πλησίον τῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτέλους Νυμφαῖον καὶ

δ) εἰς Λευκόπετραν Βεροίας, ὅπου κατὰ τὸ 1965 εἶχον εὑρεθῆ ὑπὲρ τὰς 100 ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ τῆς ὑστερας ἀρχαιότητος, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπελευθερωτικαί (εἰκ. 58), εἰς ναὸν τῆς

Μητρὸς Θεῶν Αὐτόχθονος, ὡς ὀνομάζεται αὐτὴ εἰς τὰς ἐπιγραφάς.

9. ΦΙΛΙΠΠΟΙ

Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγ. Στ. Πελεκανίδη συνεχίσθησαν καὶ ἐφέτος αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὸ συγκρότημα τοῦ Ὀκταγώνου τῶν Φιλίππων.

1. Ἡ σκαφὴ ΝΑ. τοῦ Ὀκταγώνου καὶ ἐπὶ τῆς παρόδου Β προεξετάθη ἐλάχιστα μὲν πρὸς Ἀνατολάς, κυρίως ὅμως πρὸς Νότον πρὸς διαπίστωσιν 1) ἐὰν ἡ κάμψις μὲ ἐπέκτασιν πρὸς Ἀνατολάς τῆς παρόδου Β σχετίζεται πρὸς τὴν ἐκ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολάς προεκτεινομένην Ἐμπορικὴν ὁδὸν καὶ 2) τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ σημείου, ἐνθα συναντῶνται αἱ δύο ὁδοί. Ἡ ἔρευνα ὠδήγησεν εἰς θετικὰς διαπιστώσεις. Ἡ Ἐμπορικὴ ὁδὸς ἐκτεινομένη κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ συγκροτήματος τοῦ Ὀκταγώνου κάμπτεται ἀπὸ τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ νοτίου ἀναλημματικοῦ τοίχου, ἐνθα οὗτος ἐνοῦται μετὰ τοῦ ἀνατολικοῦ ὀριζοντίου τοίχου τοῦ δακτυλίου, πρὸς ΒΑ. Ἐκ τοῦ σημείου τούτου συνεχίζεται μὲ τὴν αὐτὴν ὡς ἄνω κατεύθυνσιν μέχρι τῆς συναντήσεως τῆς παρόδου Β ἐκτεινομένη ἴσως ἐκεῖθεν μέχρι τῆς ἀνατολικῆς πύλης τῶν τειχῶν, τῆς καλουμένης τῆς Νεαπόλεως. Εἰς τὸ σημεῖον τῆς συμβολῆς τῶν δύο ὁδῶν διαμορφοῦται μικρὰ πλατεῖα, ἐνθα διεπιστώθη ἡ συνάντησις τῶν ἐκ Βορρᾶ καὶ Νότου μεγάλων ὑπογείων ἀγωγῶν καὶ ἡ ὑπαρξίς φρεατίου (εἰκ. 59).

Κατὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἐμπορικῆς ὁδοῦ ἐκ τῆς μεγάλης ἐπιχωματώσεως, ἣτις ἀνέρχεται εἰς ±3.50 μ. παρατηρήθησαν, ἐκτὸς τῶν φερτῶν χωμάτων, πέντε ὀριζόντια στρώματα διαφόρου περιεχομένου ἕκαστον, δηλοῦντα τὰς κατὰ καιροὺς ἐπιχώσεις καὶ οὕτω ὑποβοηθοῦντα, καὶ διὰ τῶν ἐν αὐτοῖς εὑρισκομένων νομισμάτων, εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς ἱστορίας τῆς καταστροφῆς τοῦ ἀνασκαπτομένου συγκροτήματος.

2. Εἰς τὴν ἀναφανεῖσαν πρὸ τριετίας κλίμακα (ΠΑΕ 1973, 69, πίν. 75α, Ἔργον 1974, εἰκ. 34) τὴν φέρουσαν ἐκ τῆς Ἐμπορικῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν νοτίαν στοὰν τοῦ Ὀκταγώνου, ἐγένετο ἔρευνα πρὸς

Εἰκ. 59. Φίλιπποι. Τὸ φρεάτιον κατὰ τὴν συμβολή τῆς Ἐμπορικῆς ὁδοῦ καὶ τῆς πα-
ρόδου Β.

Εἰκ. 60. Φίλιπποι. Αἱ κλίμακες αἱ φέρουσαι πρὸς τὴν νοτίαν στοάν τοῦ Ὀκταγώνου.

ἀποκάλυψιν τοῦ συνόλου αὐτῆς ὡς καὶ τῶν ἐνδεχομένως ὑπαρχουσῶν βαθμίδων κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν. Ἀπεκαλύφθησαν πέντε βαθμίδες μήκους 1 μ. καὶ πλάτους ± 0.53 μ. Οὕτω διεπιστώθη, ὅτι ἡ προσπέλασις ἐκ τῆς Ἐμπορικῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν νοτιάν στοᾶν τοῦ Ὀκταγώνου ἐπετυγχάνετο διὰ δύο κλιμάκων παρίσων κατὰ Ἀνατολὰς καὶ Δυσμάς, αἵτινες ὠδήγουν εἰς στενομήκη ἐξώστην μήκους περίπου 7 μ. (εἰκ. 60).

Συγχρόνως ἀπεκαλύφθη καὶ ἡ Ἐμπορικὴ ὁδὸς καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτῆς (30 μ.) πρὸς Ἀνατολὰς καὶ παραλλήλως τοῦ συγκροτήματος τοῦ Ὀκταγώνου. Ἐκ τοῦ καταστρώματος αὐτῆς διατηρήθησαν πολλοὶ μαρμαρόλιθοι εἴτε κατὰ χώραν εἴτε παρακείμενοι εἰς τὴν θέσιν αὐτῶν, εἴτε τέλος ἐν τεμαχίοις μεγάλοις καὶ μικροῖς καὶ λατύπη. Καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς ὁδοῦ καὶ κατὰ τὴν νοτιάν αὐτῆς πλευράν συνεχίζεται τὸ ἰδιόμορφον κράσπεδον, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τινος σημείου καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς ὁδοῦ πρὸς Ἀνατολὰς εἶναι τελείως κατεστραμμένον μόλις διαπιστουμένης τῆς ἐξ ἀργολιθοδομῆς ὑποθεμελιώσεως αὐτοῦ. Παρὰ τὸ διατηρούμενον εἰς ὕψος κράσπεδον ἀνεφάνησαν τοποθετημένοι κανονικῶς ὁ εἰς παρὰ τὸν ἄλλον κίονες ἀκέραιοι, τῶν ὁποίων ἡ χρῆσις χρῆζει ἐρεῦνης.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπεχειρήθη ὁ καθαρισμὸς τῆς νοτίας στοᾶς τοῦ Ὀκταγώνου, ἣτις ὀρίζεται ἐκ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ κτίσματος καὶ τοῦ ἐπὶ τῆς Ἐμπορικῆς ὁδοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου. Αὕτη, πλάτους 3.80 μ., ἀρχομένη ἐκ τοῦ νάρθηκος συνεχίζεται πρὸς Ἀνατολὰς συνενουμένη μετὰ τοῦ περι τὴν κόγχην τοῦ ναοῦ δακτυλίου. Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν κρημνισμάτων ἀνεφάνησαν πλήρως αἱ τρεῖς κατὰ τὴν νοτιάν πλευράν εἰσοδοὶ τοῦ Ὀκταγώνου, τῆς μεσαίας πλάτους 2.40 μ., τῆς ΝΔ. 2.20 μ. καὶ τῆς ΝΑ., φερούσης καὶ τὸν οὐδὸν αὐτῆς, 1.50 μ. Ἡ ἔδρασις τῶν ἐξαφανισθέντων οὐδῶν τῶν δύο πρώτων συνίστατο ἐξ ἐπαλλήλων στρώσεων πλίνθων μετὰ κονιάματος.

3. Κατὰ τὴν βορείαν πλευράν τοῦ αἰθρίου τοῦ ἀρχαιότερου τοῦ Ὀκταγώνου ναοῦ, συνεχίσθη ἡ σκαφή πρὸς Βορρᾶν καὶ Νότον.

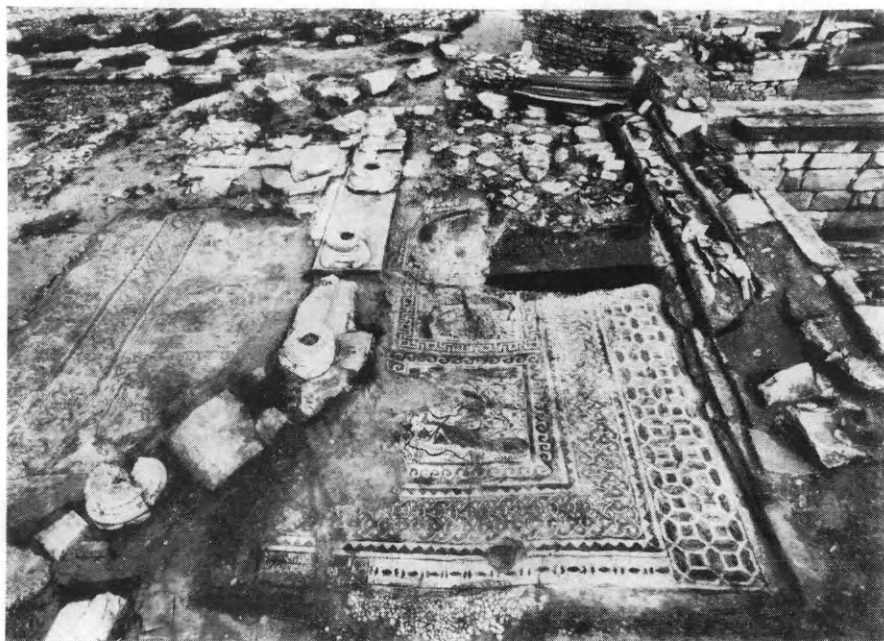
Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου ἀπεκαλύφθη στενόμηκες διαμέρισμα μήκους 13.50 μ. καὶ πλάτους 3.50 μ. (εἰκ. 61). Εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ διαμερίσματος τούτου, ὅστις ἀποτελεῖ μεσότοιχον μετὰ τῆς πρὸς Ἀνατολὰς τρικλίτου στοᾶς τῆς ὁδηγούσης ἐκ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ πρὸς τὸ Ὀκτάγωνον, διακρίνονται εὐκρινῶς δύο οἰκοδομικαὶ περίοδοι : Μέχρις ὕψους 0.55 μ. ἐκ τοῦ θεωρουμένου δαπέδου ἡ τοιχοδομία εἶναι ἰσχυρὰ καὶ λίαν ἐπιμελής. Ἐπ' αὐτῆς ἀργότερον, εἰς ἐποχὴν ἀναγομένην εἰς τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἐδημιουργήθη ἡ παραπλεύρως τρίκλιτος στοὰ καὶ ἐπῆλθον μεταλλαγαὶ καὶ εἰς τὰ γειτονεύοντα κτίσματα, ἐκτίσθη ἐν ἐσοχῇ ἕτερος τοῖχος μᾶλλον ἀμελοῦς κατασκευῆς. Ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.50 μ. ἐκ τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ δωματίου ἀνοίγεται εἴσοδος πλάτους 1.30 μ. ἐξυπηρετοῦσα τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς τρικλίτου στοᾶς καὶ τοῦ δωματίου Ν, φραχθεῖσα εἰς μετέπειτα χρόνους, ἄγνωστον πότε, δι' ἀργῶν λίθων συνδεομένων μὲ χωματόλασπην. Τὰ εὐρήματα εἰς τὸν χώρον τοῦτον, πλὴν ἑνὸς μεγάλου πίθου ἐμπεπηγμένου εἰς τὸ δάπεδον παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν, ἦσαν ἐλάχιστα καὶ ἄνευ ἰδιαιτέρας σημασίας.

Εἰς τὸν πρὸς Δυσμᾶς τοῦ δωματίου Ν χώρον Μ, διαστάσεων 4.50×3.50 μ., ἀπαλλαγέντα ἐκ τῶν προσχώσεων καὶ τῶν κρημνισμάτων, παρατηρήθησαν δύο στρώματα, ἥτοι ἄνω στρώμα, πάχους 0.30 μ. περίπου, πλῆθος κεραμίδων, πλεῖσται τῶν ὁποίων εὐρίσκονται εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος, καὶ κάτωθεν αὐτοῦ ἕτερον στρώμα, πάχους 0.10 μ., φέρον πολλὰ κατάλοιπα πυρὸς συμπεφυρμένα μετὰ θραυσμάτων παλαιοχριστιανικῶν ἀγγείων.

4. Κατὰ τὸν ἐκ νέου καθαρισμὸν διὰ τὴν ἀποτύπωσιν τῶν κατὰ τὰ ἔτη 1963 καὶ 1967 ἀποκαλυφθέντων ψηφιδωτῶν δαπέδων τοῦ ἀρχαιοτέρου ὑπὸ τὸ Ὀκτάγωνον ναοῦ (ΠΑΕ 1963, 87 κέ., πίν. 62β, 1967, 82, πίν. 55, 56β) ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ διὰ τοῦ στυλοβάτου περιβαλλομένου κεντρικοῦ χώρου τοῦ Ὀκταγώνου καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸ ΒΑ. τμήμα τοῦ περιπάτου, ἐκρίθη σκόπιμος ἡ περαιτέρω ἔρευνα αὐτοῦ πρὸς Ἀνατολὰς καὶ Δυσμᾶς πρὸς ἀνακάλυψιν καὶ ἐτέρων τμημάτων ἐκ τοῦ

Εικ. 61. Φίλιπποι. Τὰ πρὸς Β. τοῦ αἰθρίου προσκτίσματα.

Εικ. 62. Φίλιπποι. Τὰ ἀναφανέντα ψηφιδωτά.

ψηφιδωτοῦ δαπέδου, περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον ἐνδείξεις. Ἡ ἔρευνα αὕτη ἀπέδωκε πολλά. Διότι ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἀποκαλυφθέντων ψηφιδωτῶν (εἰκ. 62), ἀνεφάνη εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ περιπάτου ψηφιδωτὴ ἐπιγραφή ἐντὸς διώτου δέλτου (*tabella ansata*), ἣτις ἀναφέρει :

ΠΟ[ΡΦΥ]ΡΙΟΣ ΕΠΙΣΚΟ

ΠΟΣ ΤΗ[Ν] [Κ] ΕΝΤΗΣΙΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ

Σ ΠΑΥΛΟΥ[Τ] [ΕΠ] ΟΙΗΣΕΝ ΕΝ ΧΡ(Ι)ΣΤ(Ο)Σ

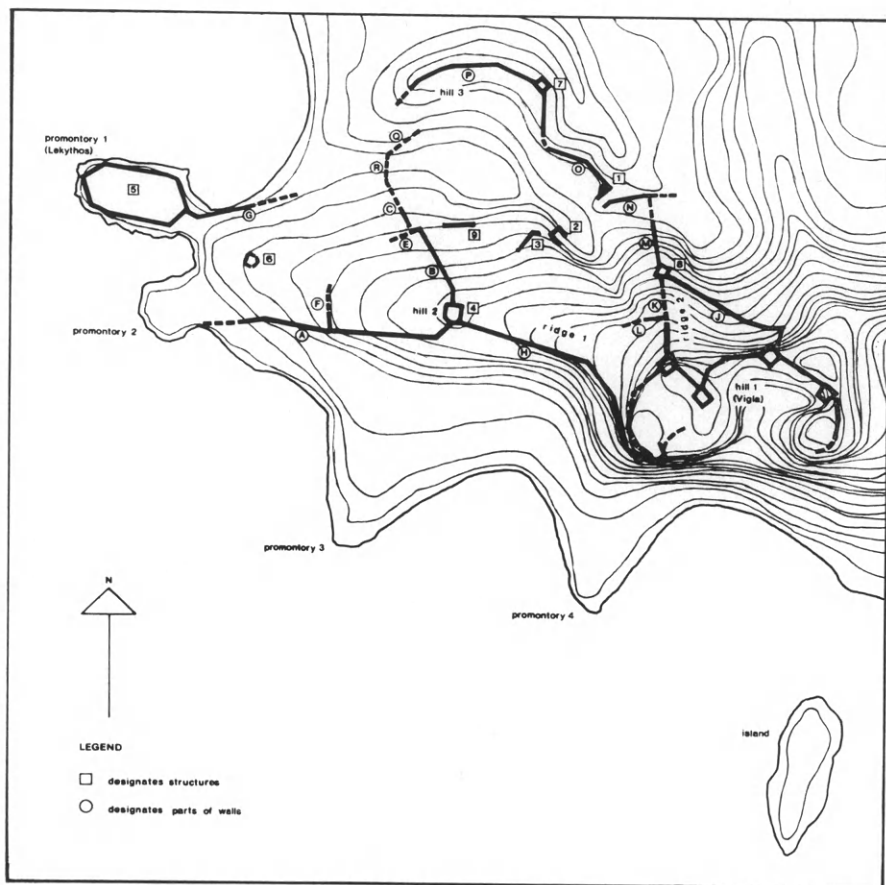
Αἱ λέξεις *Πορφύριος ἐπίσκοπος Παύλου* καὶ ἡ βραχυγραφία ἐν ΧΡΩ ἀποδίδονται διὰ χρυσῶν ψηφίδων, ἡ λέξις ἐν δι' ἐρυθρῶν, ἐνῶ αἱ ἄλλαι διὰ βαθυκυάνων. Ὁ κάμπος τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι λευκός.

Ἰδιαιτέρας σημασίας εἶναι ἡ ἀποκαλυφθεῖσα ἐπιγραφή διότι 1) ἀναφέρει τὸν καὶ ἄλλοθεν γνωστὸν ἐπίσκοπον Φιλίππων Πορφύριον, ὅστις συμπαρεκάθησεν εἰς τὴν ἐν Σαρδικῇ σύνοδον τοῦ 344, 2) καθορίζει τὸν ἄγιον εἰς οὗ τὸ ὄνομα ἐτιμᾶτο ὁ ναὸς καὶ 3) ἀναφέρει διὰ τοῦ ὄρου *βασιλικῆ* τὸν ἀρχιτεκτονικὸν ρυθμὸν τῆς ἀρχαιοτέρας τοῦ Ὀκταγώνου ἐκκλησίας παρ' ὅλον ὅτι ἐκ τῶν μέχρι σήμερον ἀνασκαφικῶν δεδομένων δὲν βεβαιούται ἡ μορφή αὐτή. Πιθανῶς νὰ πρόκειται περὶ σταυρικοῦ ναοῦ, ὁ τύπος τοῦ ὁποίου ἐφηρμόζετο εἰς τὰ μαρτύρια. Καὶ ὁ ἀνασκαπτόμενος ναὸς ὑπῆρξε μαρτύριον τιμώμενον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου τοῦ καὶ ἱδρυτοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Φιλίππων, συνεχίζον μάλιστα ὑπὸ τὸ χριστιανικὸν λατρευτικὸν περίβλημα ἑλληνιστικὴν ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ λατρείαν ἀφηρωισθέντος νεκροῦ.

10. ΤΟΡΩΝΗ

Εἰς Τορώνην Χαλκιδικῆς, πλησίον τοῦ νοτίου ἄκρου τῆς Σιθωνίας, ἤρχισαν ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Sydney Ἀλεξάνδρου Καμπίτογλου δι' οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Sydney καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

Ἡ θέσις τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἣτις ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου, ἦτο παλαιόθεν γνωστή. Παρ' ὅλον ὅτι ὁ χῶρος ἐμελετήθη ἐν μέρει κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν τελευταίων ἐτῶν ὑπὸ τῶν Β. Meritt καὶ Μ. Βερτσῶνη-Κοκόλη, ἡ κατὰ τὸ 1975 ἀρξαμένη

Εἰκ. 63. Τορώνη. Πρόχειρον σχέδιον τοῦ χώρου.

ἀνασκαφὴ ἀποτελεῖ τὴν πρώτην προσπάθειαν συστηματικῆς ἐρεύνης αὐτοῦ.

Κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς περιόδου ἐγένετο ἐπιφανειακὸς καθαρισμὸς τῶν θάμνων, οἱ ὅποιοι ἐκάλυπτον τὰ ὑπολείμματα τῶν ἀρχαίων τειχῶν τῆς πόλεως. Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἦτο ἀπολύτως ἀναγκαία διότι εἰς τὴν Τορώνην σφύζεται ἐν τῶν σημαντικωτάτων

όχυρωματικῶν συστημάτων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ μελετηθῇ ἐπιμελῶς. Κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς περιόδου ἐγένετο ἐπίσης συστηματικὴ τοπογραφικὴ μελέτη τῆς περιοχῆς, ἐξεπονήθησαν δὲ ἀκριβῆ τοπογραφικὰ σχέδια ὑπὸ Κων. Μέλφου καὶ Ἀνθ. Μπαντελλᾶ. Οἱ διάδρομοι εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄνω τμήμα τῆς εἰκόνος ἐμφαίνουν τμήματα τοῦ τείχους εἰς τὴν βόρειον κλιτὺν τοῦ λόφου τοῦ εὐρισκομένου εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀκρωτηρίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε κτισθῆ ἡ ἀρχαία πόλις.

Εἰκ. 64. Τορώνη. Ἡ προεξέχουσα γωνία 1 εἰς τὸ τμήμα Ο τοῦ τείχους, ἀνατολικῶς τῆς πύλης.

Ἐν τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ καθαρισμοῦ τῆς βλαστήσεως κατὰ μῆκος τῶν τειχῶν ἦτο ὁ προσδιορισμὸς τῆς θέσεως προφανῶς σημαντικῆς πύλης εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ τμήματος τοῦ τείχους, τὸ ὁποῖον ἐπροστάτευε τὴν πόλιν ἐκ πιθανῆς ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως ἀπὸ ΒΑ. Εἰς τὸ πρόχειρον σχέδιον τῆς εἰκόνος 63, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀτελές, ἡ ἀναφερθεῖσα πύλη εὐρίσκεται μεταξὺ τῶν τμημάτων τοῦ τείχους Ν καὶ Ο.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς περιόδου ἐρεύνης διεξήχθησαν ἀνασκαφαὶ εἰς περιορισμένην κλίμακα εἰς δύο

περιοχάς. Ἡ πρώτη περιοχή, N25/E16, εἶναι ἡ τῶν τμημάτων τοῦ τείχους N καὶ O ἀνατολικῶς τῆς πύλης καὶ πλησίον αὐτῆς, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς προεξοχῆς 1 (εἰκ. 63). Τὸ μέγεθος καὶ ἡ ποιότης τῆς λιθοδομῆς τοῦ τείχους φαίνονται εἰς τὴν εἰκόνα 64, ἣτις δεικνύει ἀποψιν τῆς προεξεχούσης γωνίας 1 ἀπὸ NA. σημείου (εἰκ. 63). Ἐκ τῆς τάφρου TR1 προέρχεται τὸ χαλκοῦν νόμισμα τῆς εἰκόνας 65 τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος. Τόσον ἡ λιθοδομὴ ὅσον καὶ τὸ νόμισμα χρονολογοῦν τὸ τμήμα τοῦ τείχους εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον, εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν. Πρὸς Βορρᾶν τοῦ τμήματος N τοῦ τείχους (εἰκ. 63) καὶ εἰς τὴν τάφρον TR2 εὐρέθησαν δύο ταφαί : ἡ πρώτη ἦτο τάφος σχήματος ὀρθογωνίου φρέατος κεκαλυμμένου ὑπὸ τριῶν στενῶν πλακῶν, ἐντὸς

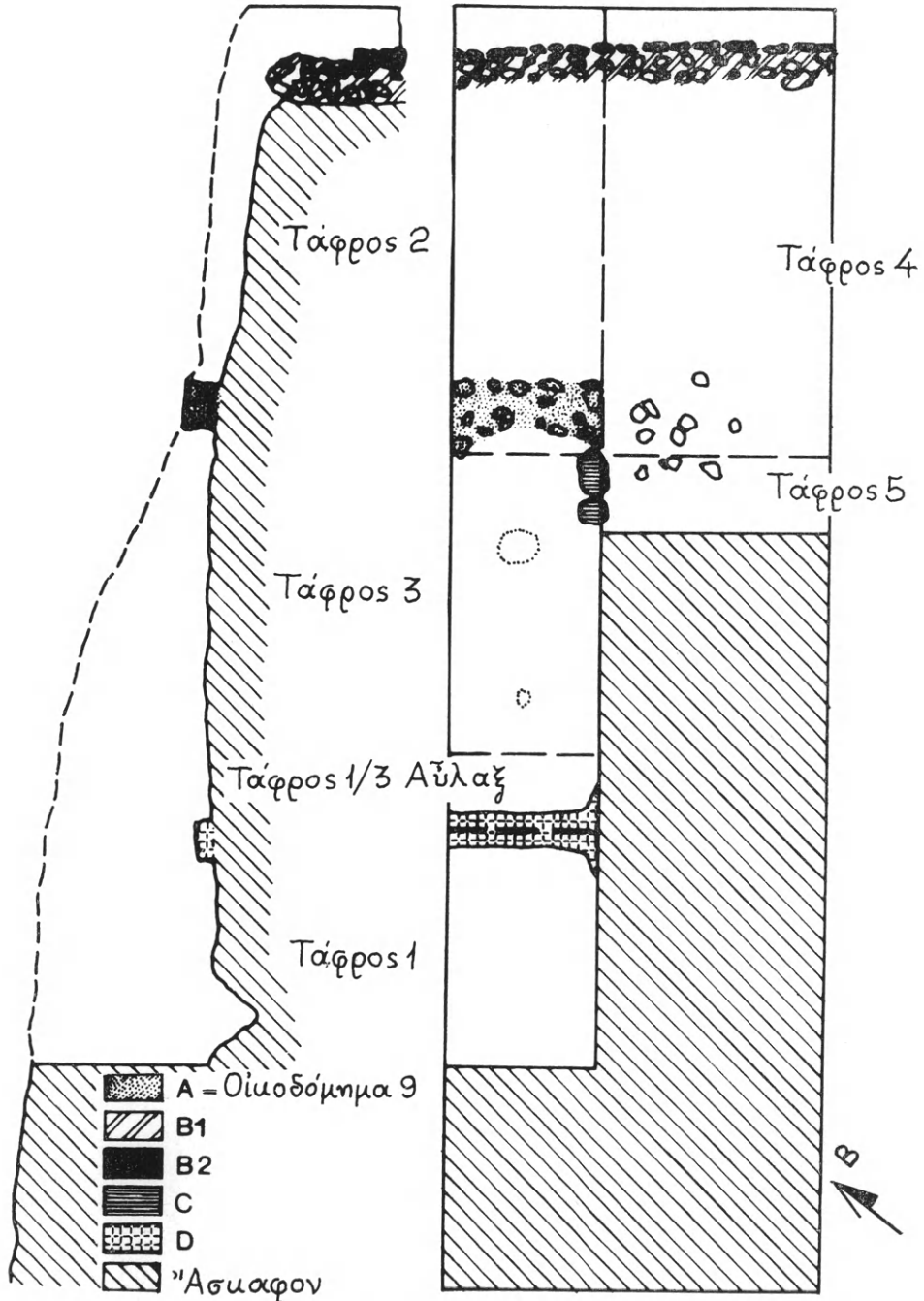

Εἰκ. 65. Τορώνη. Χαλκοῦν νόμισμα.

τοῦ ὁποίου εὐρέθη σκελετός, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα νέου. Ἡ δευτέρα ταφή ἦτο τεφροδόχος κάλπη, περιέχουσα τὰ ὅστ᾽ ἀβρέφους, εὐρεθεῖσα πρὸς Βορρᾶν τοῦ τμήματος N τοῦ τείχους καὶ πολὺ πλησίον αὐτοῦ, εἰς τὴν δυτικὴν παρεῖαν τῆς τάφρου TR2, tr2.

Ἡ δευτέρα περιοχή εἰς τὴν ὁποίαν διεξήχθησαν ἀνασκαφαί, N26/E13, εἶναι ἡ περιοχή τοῦ κτίσματος 9 (εἰκ. 63), τὸ ὁποῖον ἦτο εἰς τὴν πραγματικότητά χαμηλὸς τοῖχος ὀλίγον προεξέχων τοῦ ἐδάφους. Πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὴν τάφρον TR1 (εἰκ. 63 καὶ 66) ἐνομίζετο ὅτι τὸ κτίσμα αὐτὸ ἦτο ἀναλημματικὸς τοῖχος ὁδοῦ. Ἡ ἀνασκαφή ἐν τούτοις ἔφερεν εἰς φῶς τρεῖς λιθίνας κατασκευάς :

Ἡ πρώτη κατασκευὴ A, δηλαδὴ τὸ κτίσμα 9 (εἰκ. 63 καὶ 66) εἶναι χαλαρὸς τοῖχος πολυγωνικῶν λίθων. Ἡ δευτέρα κατασκευὴ, C, ἀποτελεῖται ἐκ δύο μεγάλων ἀββεστολίθων ἡ λειτουργία τῶν ὁποίων δὲν εἶναι σαφῆς. Αἱ κατασκευαὶ A καὶ C δυνατόν νὰ ἀνήκουν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ κτήριο. Ἡ τρίτη κατασκευὴ B (εἰκ. 66) εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητά τοῖχος ἰκανοῦ μεγέθους ἀποτελούμενος ἐξ ἐξωτερικῆς παρεῖας πρὸς Βορρᾶν (B2) καὶ

Εικ. 66. Τορώνη. Πρόχειρον σχέδιον τῆς τάφρου TR1 εἰς τὴν περιοχὴν N26/E13.

«γεμίματος» (B1). Ὁ τοῖχος αὐτὸς ἀνεσκάφη εἰς βάθος ἐνὸς

Εἰκ. 67. Τορόνη. Πήλινον ἀγαλμάτιον ἱππέως.

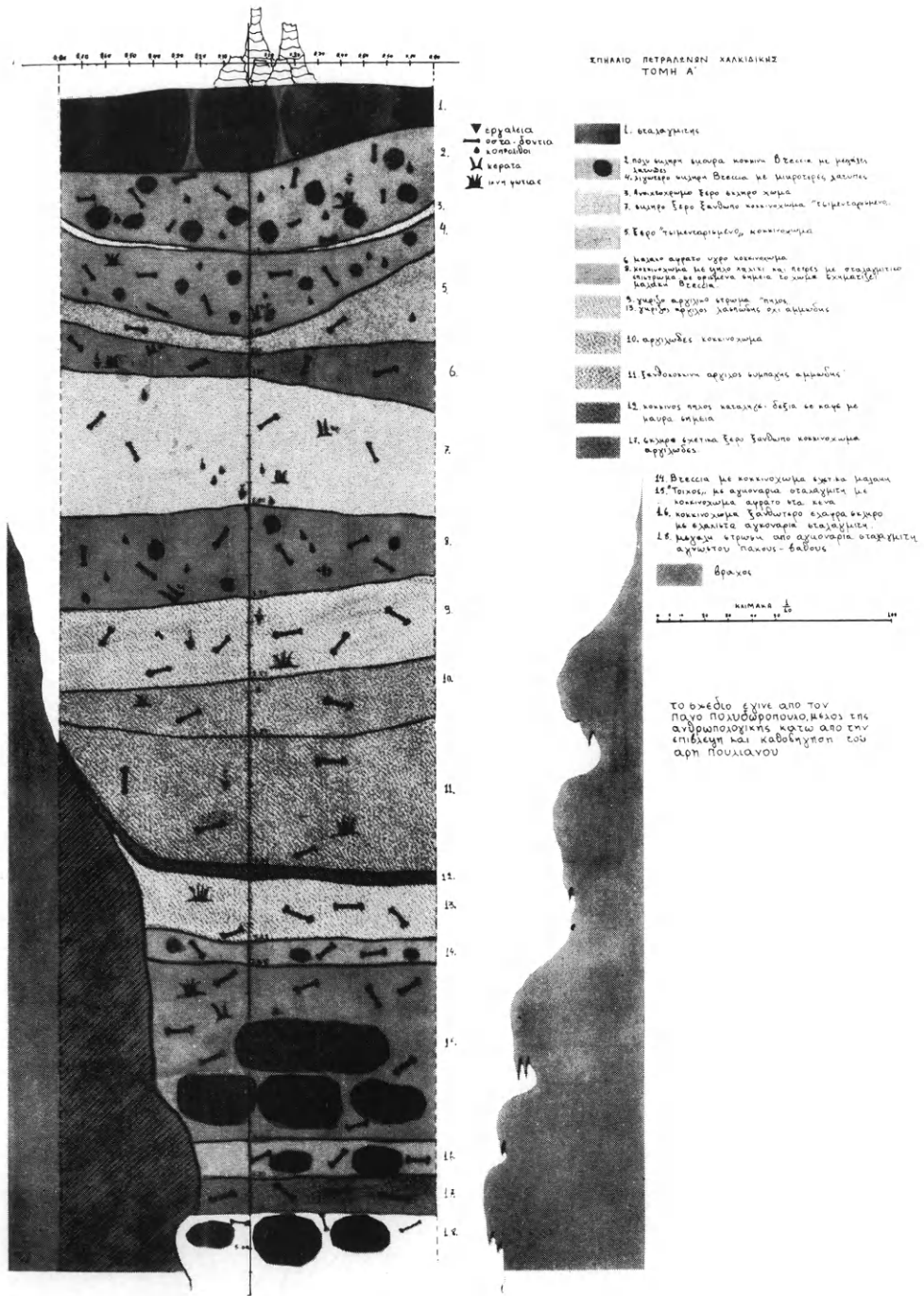
μέτρου, τὸ συνολικὸν ὅμως ὕψος αὐτοῦ δὲν εἶναι εἰσέτι βέβαιον. Ἡ λειτουργία τῆς τρίτης κατασκευῆς D (εἰκ. 66) πρὸς Νότον, δὲν εἶναι σαφής. Αὕτη συνίσταται ἐκ λαξευμένης προεξεχούσης λωρίδος σχιστολιθικοῦ βράχου, πλάτους περίπου 0.52 μ., χρησιμοποιηθείσης ἴσως ὡς βάσεως τοῖχου ἀνεγερθέντος ὑπεράνω αὐτῆς καὶ μὴ διασωθέντος.

Ὁ χαρακτήρ αὐτῶν τῶν κατασκευῶν καὶ τινα, τῶν καλῶς διατηρουμένων μικρῶν εὐρημάτων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρομεν ἐδῶ τὸν πήλινον ἱππέα τῆς εἰκόνας 67, ὑποδηλοῦν ὅτι τὰ κτήρια τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἦσαν ἴσως ἰδιωτικῆς χρήσεως.

11. ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ. Πετράλωνα

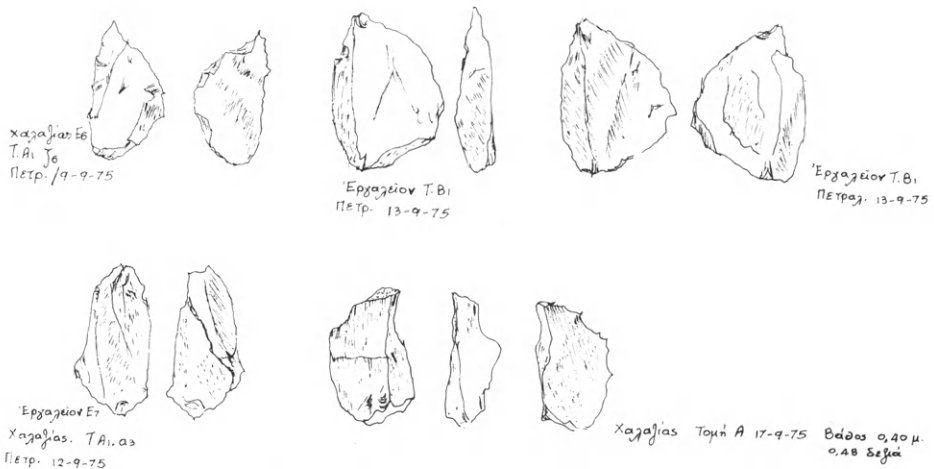
Αἱ διὰ τοῦ καθηγ. Ἄρη Πουλιανοῦ ἐνεργηθεῖσαι ἀνασκαφαὶ εἰς τὸ Σπήλαιον Πετραλώνων Χαλκιδικῆς ἀπετέλεσαν συνέχειαν τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἔτους 1968.

Κατ' αὐτὰς διενεργήθη τομὴ ἐντὸς τοῦ ἐδάφους τοῦ σπηλαίου πρὸς διαπίστωσιν τῆς στρωματογραφίας αὐτοῦ κατὰ τὸ Πλειστόκαινον. Ἡ τομὴ ἐγένετο εἰς βάθος περίπου 5 μ., ὡς αὕτη ἐμφαίνεται εἰς τὸ σχέδιον τῆς εἰκ. 68. Τὸ πλάτος τῆς τομῆς ἦτο περίπου 2 μ. Ἀνεκαλύφθησαν ἀρκετὰ πρωτόγονα ἐργαλεῖα ἐκ βωξίτου καὶ χαλαζίου τῆς κατωτέρας παλαιολιθικῆς ἐποχῆς (εἰκ. 69). Εἶναι δὲ ταῦτα τὰ πρῶτα τεκμήρια ὑπάρξεως τοῦ λεγομένου

Εικ. 68. Πετράλωνα. Τομή σπηλαίου.

σταδίου τοῦ «Ὁρθίου Ἀνθρώπου» εἰς τὸν ἑλλαδικὸν χῶρον. Ἀνεκαλύφθησαν ἐπίσης καὶ ἄφθονα ὄστᾶ ζώων τοῦ Μέσου Πλειστοκαίνου, τὰ περισσότερα ἐξ αὐτῶν τεμαχισμένα, πολλὰ δὲ κεκαυμένα. Ἐγένετο τελεία συντήρησις αὐτῶν δι' ἀκρυλικῶν ρητινῶν.

Εἰκ. 69. Πετράλινα. Λίθινα ἐργαλεῖα.

Τόσον ἡ τεχνικὴ τῶν ἐργαλείων ὅσον καὶ ἡ πανὶς μαρτυροῦν διαρκῆ κατοίκησιν τοῦ σπηλαίου ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦλάχιστον, ἀπὸ τῶν ἐτῶν 500.000 - 300.000. Εἰς ὅλα τὰ στρώματα τῆς τομῆς εἶναι καταφανῆ τὰ ἴχνη πυρᾶς, πιθανῶς ἐκ τῶν ἀρχαιότερων μέχρι σήμερον ἀνακαλυφθέντων ἰχνῶν εἰς τὴν ὑφήλιον.

Ἡ ἔρευνα δέον ὅπως συνεχισθῆ εἰς βάθος πρὸς διαπίστωσιν καὶ τῶν λοιπῶν στρωμάτων, ἕως ὅτου εὔρεθῆ τὸ τέλος, ἢ ὁ πύθμην τοῦ σπηλαίου.

12. ΜΑΡΩΝΕΙΑ

Διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ Ε. Πεντάζου ἐπανελήφθη καὶ ἐφέτος διὰ δευτέραν περίοδον ἡ ἀνασκαφὴ τῆς κλασσικῆς πόλεως τῆς Μαρωνείας. Ἡ ἔρευνα ἐπεξετάθη εἰς τμήματα τοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ τείχους τῆς πόλεως τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., τοῦ ὁποῦ ἄλλα μέ-

ρη εἶχον ἀποκαλυφθῆ παλαιότερον. Ἐρευνήθησαν καὶ ἄλλα τμήματα τοῦ τείχους καὶ ἀνεσκάφησαν τὰ θεμέλια καὶ ἄλλου πύργου.

Συνεχίσθη ἐπίσης ἡ ἀνασκαφή εἰς τὴν οἰκίαν μὲ τὸ ψηφιδωτόν. Ἀπεκαλύφθησαν τέσσαρα δωμάτια, τὸ ἐν μὲ δάπεδον ἐκ μικρῶν χαλίκων, τὰ ὅποια διατηροῦν εἰς τοὺς τοίχους των δύο στρώματα κονιαμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἐξωτερικὸν λεπτόκοκκον. Εὗρέθησαν τριάκοντα ὀκτῶ χαλκῶ νομίσματα Μαρωνείας καὶ δύο

Εἰκ. 70. Μαρωνεία. Χρυσᾶ νομίσματα Λυσιμάχου καὶ Φιλίππου Β΄.

χρυσᾶ : τὸ ἐν τοῦ Λυσιμάχου καὶ τὸ ἕτερον τοῦ Φιλίππου Β΄, ἀρίστης διατηρήσεως (εἰκ. 70). Ἡ ἔρευνα τῆς οἰκίας θὰ συνεχισθῆ καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενο ἐτος, ἀλλ' αἱ ἐνδείξεις πείθουν ὅτι πρέπει νὰ ἔχη δύο οἰκοδομικὰς φάσεις.

Εἰς τὴν τοποθεσίαν Ράχες, ἐντὸς τοῦ μεταξὺ τῶν δύο μακρῶν τειχῶν χώρου, ὑπῆρχον ἐπιφανειακαὶ ἐνδείξεις διὰ τὴν ὑπαρξίν ὀχυρωματικῶν ἔργων. Ἡ ἔρευνα ἀπεκάλυψε τμήματα ὀχυρωματικοῦ περιβόλου, τοῦ ὁποίου ἡ νοτία πλευρά, μήκους 131 μ. περίπου, βαίνουσα ἐκ Δ. πρὸς Ἀ., κάμπτεται ἐλαφρῶς εἰς δύο σημεῖα, ἐνῶ ἡ βόρειος, τῆς αὐτῆς ἀντιστοίχως κατευθύνσεως, δὲν ἔχει

ἀποκαλυφθῆ ὀλόκληρος. Ὁ περίβολος περιορίζεται εἰς πλάτος κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, ἐνῶ ἡ δυτικὴ δὲν ἔχει ἐντοπισθῆ ἀκόμη. Ἡ νοτιὰ πλευρά, ἡ καλύτερον ἐρευνηθεῖσα, ἔχει πλάτος 2.15 - 2.40 μ. καὶ διατηρεῖ ἓνα πύργον. Ἄλλο ἐν τείχος, πλάτους 3.20 μ., ἔχει κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Ἡ κατασκευὴ τῶν τειχῶν εἶναι ἐκ μικρῶν, συνήθως πλακοειδῶν λίθων, καὶ εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις ἐξ ἀργῶν ὀγκολίθων μετὰ μικρῶν πλακοειδῶν μεταξὺ αὐτῶν. Ἐλάχιστα ἀβαφῆ, χονδροειδῆ ὄστρακα ἀνευρέθησαν. Ἡ ἔρευνα θὰ συνεχισθῆ.

13. ΜΕΣΣΗΜΒΡΙΑ

Συνεχίσθη καὶ ἐφέτος διὰ τοῦ ἐφόρου Ἄ. Βαβρίτσα ἡ ἀνασκαφὴ τῆς ἀρχαίας Μεσημβρίας τῆς Θράκης εἰς τὸν περιτειχισμένον οἰκισμὸν, τόσον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ, ὅσον καὶ ἐξωτερικῶς εἰς τὰς τρεῖς πλευράς, Ἄ., Β. καὶ Δ. Ἐγένετο ἀκόμη διάνοιξις νέας ὁδοῦ προσπελάσεως, ἔτι βορειότερον τῆς ὑπαρχούσης καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος, ἥτοι ἀπὸ τῆς σημερινῆς πρὸς Ἄ. εἰσόδου εἰς τὸν χῶρον, μέχρι τῆς πρὸς Δ. νεκροπόλεως, διὰ τὴν ἀπρόσκοπτον ἔρευναν τῆς ἐκτάσεως ταύτης κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος.

Εἰς τοποθεσίαν, τέλος, κειμένην πρὸς Ἀνατολὰς καὶ ἐκτὸς τοῦ τείχους τῆς πόλεως, ἐγένετο διάνοιξις θεμελίων, δι' ἀνέγερσιν μουσειακῆς ἀποθήκης, κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ὑπ' ἀριθ. 1 οἰκίας τοῦ οἰκισμοῦ, ὡς αὕτη ἐδημοσιεύθη εἰς τὰ ΠΑΕ 1973, σ. 75, εἰκ. 4.

Εἰδικώτερον ἀνεσκάφη, κατ' ἀρχὴν, ἡ ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ Ἄ. τοίχου, καθ' ὅλον τὸ μῆκος, ἀπὸ τὸν πύργον (Π) καὶ μέχρι τοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν κρημοῦ, ἐπὶ πλάτους 3 μ. καὶ βάθους 0.40 μ. (εἰκ. 71).

Ἐξωτερικῶς τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ πύργου (Π) ἐκαθαρίσθη ὁ χῶρος εἰς ἱκανὴν ἔκτασιν, ἀνεσκάφη δὲ μέχρι βάθους 0.40 μ. πρὸς τὴν ΒΑ. πλευράν, ἔνθα ἀπεκαλύφθη τοῦχος μέχρις 60 μ. μήκους, ἐκτεινόμενος καὶ ἔτι περαιτέρω πρὸς Ἀνατολὰς, ἐνῶ ἔτερος, κάθετος πρὸς αὐτόν, συνεχίζεται πρὸς Νότον.

Ἔρευνα ἐγένετο εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τετραπλεύρου χώρου-δωματίου (ΠΑΕ 1973, σ. 74) καὶ μέχρι βάθους 0.60 μ. Εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τούτου, ἔνθα ἀνοιγμα δίκην θύρας, εὐρέθησαν, ἐσωτερικῶς, ἡμικυκλικὴ στρῶσις ἐκ λίθων, ὡς βαθμὶς πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, ἐνῶ εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν ἡμικυκλικὴ ἐστία. Εἰς ἐπιμήκη τομήν, γενομένην εἰς τὸ κέντρον τούτου καὶ μέχρι βάθους 1.60 μ., διεπιστώθησαν πέντε διάφορα στρώματα, τοῦ ἀρχαιοτέρου ἀναγομένου εἰς τὸν 5ον π.Χ. αἰ.

Εἰκ. 71. Μεσημβρία. Ἡ ἀνασκαφεῖσα ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ Ἀ. τοίχου.

Εἰς ἀπόστασιν 8 μ. ἐκ τοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν ἄκρου τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ οἰκισμοῦ, ἀπεκαλύφθη τάφος ἐκ σχιστολίθων, καθέτως καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἐκ τούτου κείμενος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον τρεῖς σκελετοί· ἐκ τούτων ὁ εἷς εἶχε τὴν κεφαλὴν πρὸς Δυσμάς. Ὑάλινα ἀγγεῖα, μόνωτον πήλινον ἀγγεῖον, ὑαλινὴ περόνη, ἀργυροῦν ἐνώτιον ἀνδρικόν(;) , πλάξ ἐκ μολύβδου καὶ πήλινος λύχνος ἦσαν τὰ σχετικὰ κτερίσματα.

Εἰς τομήν γενομένην εἰς τὸ δωμάτιον (γ) τῆς οἰκίας 1 τοῦ οἰκισμοῦ, εὐρέθησαν, μέχρι βάθους 0.50 μ., πολλοὶ κέραμοι στέ-

γης (στρωτήρες και καλυπτήρες), χαλκοῦν νόμισμα και τεμάχιον χαλκοῦ ἀντικειμένου, ἐνῶ ἔτι βαθύτερον (βάθ. 1 μ.) και μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, χαλκῆ αἰχμη βέλους, με τρεῖς ἀκμάς, ὡς και διάφορα ὄστρακα. Πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς τομῆς ἀπεκαλύφθησαν δύο μικροὶ τοῖχοι, ἐπὶ χαλίκων ἐδραζόμενοι, ἀνήκοντες προφανῶς εἰς ὀχετὸν παλαιότερων χρόνων.

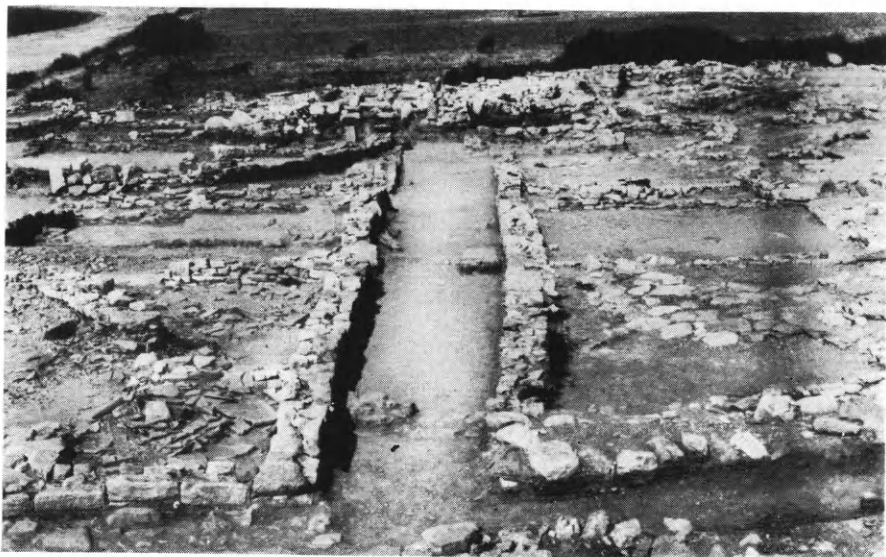
Ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ ἡ ἔρευνα ἐγένετο περίξ τοῦ ἀποκαλυφθέντος κατὰ τὸ 1973 ληνοῦ, ἥτοι πρὸς Β., Δ. και Ν., ἐξηκριβώθησαν δὲ οἱ περίξ χῶροι-χωρίσματα, ἀνήκοντες εἰς τὸ συγκρότημα τούτου, ὡς βοηθητικοὶ και ἀποθηκευτικοὶ χῶροι ὑγρῶν και στερεῶν, οἱ περισσότεροι τῶν ὁποίων ἦσαν ἐστρωμένοι διὰ κουρασσανίου (εἰκ. 72).

Ἡ κεντρικὴ ὁδὸς τοῦ οἰκισμοῦ Α-Δ, ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς, ἐκαθαρίσθη ἔτι περαιτέρω, ἰδίως πρὸς τὸ δυτικὸν ἄκρον, ἐφαπτομένη τοῦ ληνοῦ (εἰκ. 73).

Τομὴ ἐγένετο, ὡσαύτως, εἰς δωμάτιον νοτίως και ἐφαπτομένως τῆς ὡς ἄνω κεντρικῆς ὁδοῦ και περὶ τὸ μέσον ταύτης. Ἐνταῦθα και εἰς βάθος 0.47 μ. ἀπεκαλύφθη τοῖχος παράλληλος πρὸς τὴν τομῆν, ἥτοι με κατεύθυνσιν ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον.

Εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν ἐκ τοῦ ληνοῦ και πρὸς ΝΑ. τούτου ἀπεκαλύφθη χῶρος ἐστίας ἢ φούρνου, με τέσσαρας τετραγώνους πλίνθους κατὰ χῶραν, ἐμφανῆ δὲ εἶναι τὰ ἴχνη τῆς πυρᾶς ἐκ τῆς μακροχρονίου χρήσεως· ἡ ἔρευνα ὅμως τούτου δὲν ἐτελείωσεν.

Ὁμοίως ἐγένετο ἔρευνα εἰς τὸν χῶρον μεταξὺ τοῦ ληνοῦ και τῶν πρὸς Δυσμὰς χωρισμάτων τοῦ οἰκισμοῦ, ἐπὶ μήκους 25 μ., πλάτους 4 μ. και βάθους 0.50 μ. Ἀπεμακρύνθησαν τὰ διάφορα νεωτέρων χρόνων τοιχάρια και ἐφάνη καθαρά πλέον ὁ δυτικὸς δρόμος τοῦ περιτειχισμένου οἰκισμοῦ, ὅστις ἔχει κατεύθυνσιν ἐκ Β. πρὸς Ν., ὡς και ὁ ἀντίστοιχος πρὸς τὴν Ἀ. πλευρὰν. Οὕτω ἔχομεν πέντε πλέον ὁδοὺς ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ, ἥτοι δύο με κατεύθυνσιν ἐκ Β. πρὸς Ν. και τρεῖς ἐξ Ἀ. πρὸς Δ., χωρὶς νὰ ἀποκλείεται και τετάρτη εἰς τὴν ἀνεξερευνήτων, ἀλλὰ και λίαν κατεστραμμένην νοτίαν πλευρὰν τούτου.

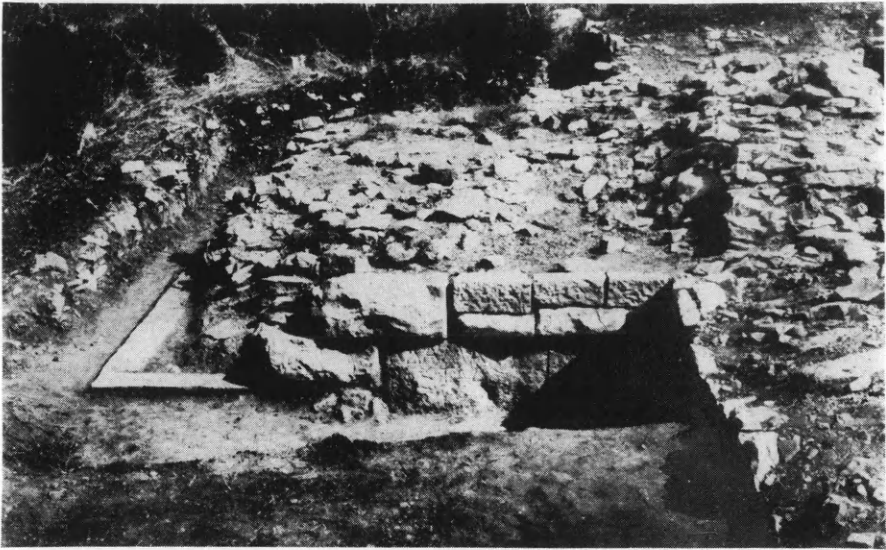
Εικ. 72. Μεσημβρία. 'Ο ληρός μετά τῶν περίξ χωρισμάτων ἀπὸ Νότου.

Εικ. 73. Μεσημβρία. 'Η κεντρικὴ ὁδὸς Α - Δ ἀπ' Ἀνατολῶν.

Εἰς τὸ βόρειον περίπου ἄκρον τῆς ὁδοῦ ταύτης, ἐγγὺς τοῦ δυτικοῦ χωρίσματος (Λ), εὐρέθη παιδικὸς τάφος, εἰς ἐλάχιστον βάθος, ἄνευ κτερισμάτων.

Ἐξ ἄλλου εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ οἰκισμοῦ καὶ ἐξωτερικῶς ταύτης ἐκαθαρίσθη εἰς τινα σημεῖα ὁ χῶρος ἐκ τῆς ἀγρίας βλαστήσεως, κυρίως δὲ περίξ τῶν πύργων, ἧτοι τοῦ ΝΔ. καὶ τοῦ ΒΔ. (εἰκ. 74), εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ὁποίου καὶ ἐπὶ μεγά-

Εἰκ. 74. Μεσημβρία. Ὁ βορειοδυτικὸς πύργος ἀπὸ Νότου.

λου δόμου τῆς σφζομένης δευτέρας σειρᾶς, ἀπεκαλύφθη ἐπιγραφή (εἰκ. 75) ἀναφερομένη εἰς πρόσωπον, σχετιζόμενον ὅπωςδήποτε μὲ τὴν πόλιν :

ΑΔΑΜΑΣ
ΒΟΣΤΑΔΟΣ

Ἐντὸς σωροῦ λίθων καὶ ἐξωτερικῶς τοῦ βορειοδυτικοῦ πύργου εὐρέθη τμημα κνήμης ἀγάλματος, καλῆς τέχνης, ἐκ τοπικοῦ λίθου.

Εὐρήματα, γενικῶς, ἐκ τῆς ὅλης ἀνασκαφῆς ἐγένοντο : σημαντικὸς ἀριθμὸς χαλκῶν νομισμάτων, πῆλιννοι λύχνοι, πλακίδια ἐκ χαλκοῦ καὶ μολύβδου, διάφορα τεμάχια ἐκ χαλκίνων ἀντι-

Εἰκ. 75. Μεσημβρία. Βορειοδυτικὸς πύργος. Ἐπιγραφή.

Εἰκ. 76. Μεσημβρία. Τὸ «πέσιμο τῆς νόφης» ἀπ' Ἀνατολῶν.

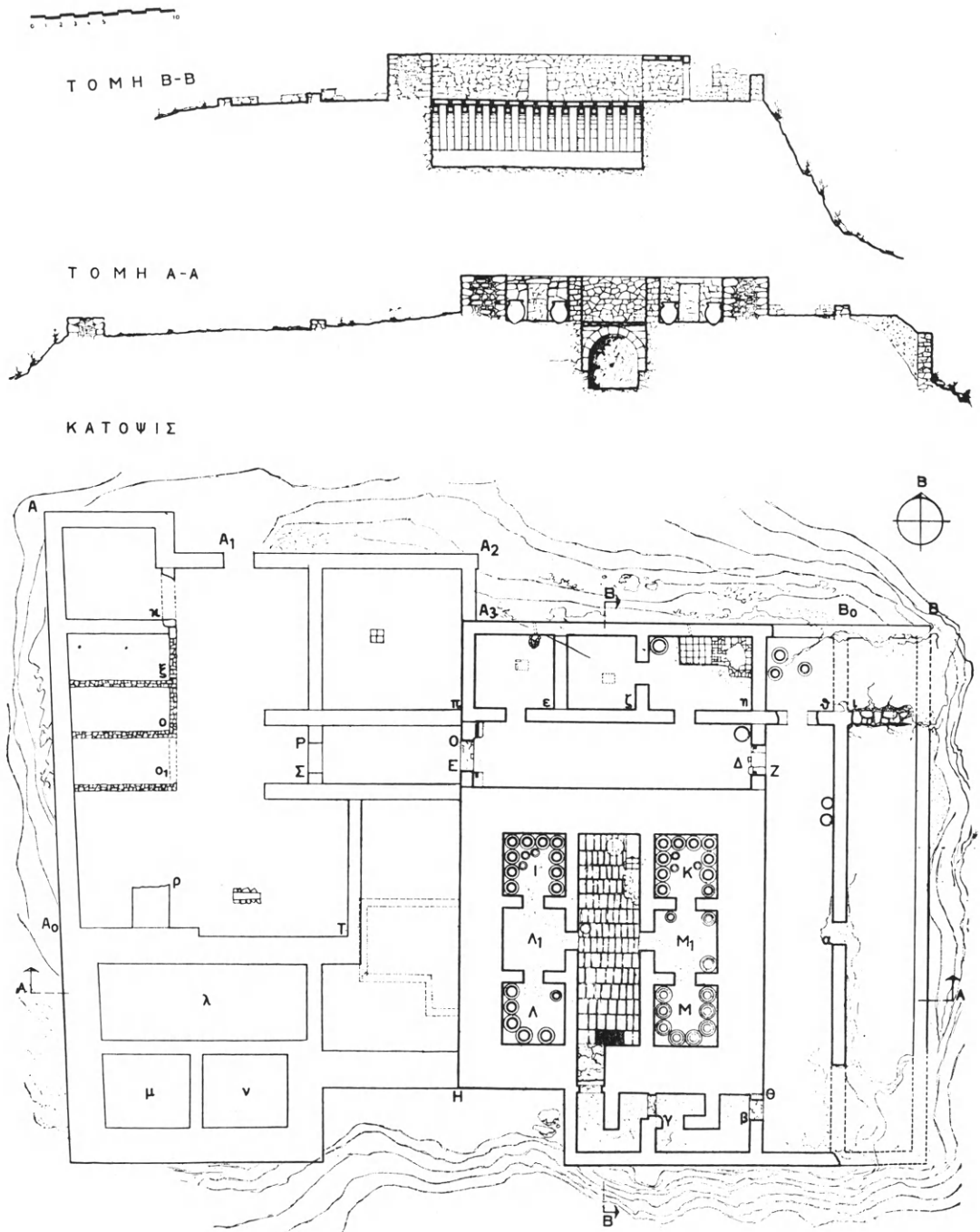
κειμένων, ύάλινα δοχεῖα, διάφορα εἰδῶλια, λαβαὶ κρατῆρων, ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ἀμφορέων, αἰχμαὶ βελῶν ἐκ χαλκοῦ, πλάξ πιλοφόρου θεᾶς μὲ κύμβαλον, διάτρητα πήλινα βάρη, ἦλοι ἐκ χαλκοῦ καὶ σιδήρου, τεμάχια πήλινων σαρκοφάγων, τεμάχια ἀκροκεράμων, ἀγνῦθες, διάτρητα πήλινα περιάπτα, ὄστρακα μεγαρικῶν σκύφων, ὡς καὶ διάφορα ἄλλα.

Τέλος, ἀνατολικῶς τῆς πόλεως, εἰς τὴν παραλίαν καὶ κάτωθεν τοῦ κρημοῦ «πέσιμο τῆς νύφης» (εἰκ. 76) ἀνεσῦρθη ἐκ τῆς θαλάσσης (βάθ. 1.50 μ.) κορμὸς μαρμαρίνου ἀγάλματος, μεγαλύτερος τοῦ φυσικοῦ μεγέθους, εἰς δύο τεμάχια. Ἡ περιοχὴ θὰ ἐρευνηθῆ εἰς προσεχῆ περίοδον, διὰ τὸ ἐνδεχόμενον ἀνευρέσεως καὶ τῶν ἄλλων τεμαχίων τοῦ ἀγάλματος ἢ καὶ ἄλλων ἀγαλμάτων.

14. ΗΠΕΙΡΟΣ. Νεκρομαντεῖον Ἀχέροντος - Ἐφύρα

Τὸ θέρος τοῦ 1975 ἐπανελήφθη διὰ τοῦ καθηγ. Σ. Δάκαρα ἢ ἀνασκαφῆ τοῦ παρὰ τὸν Ἀχέροντα Νεκρομαντείου (εἰκ. 77), ἡ ὁποία εἶχε διακοπῆ τὸ 1964 ἔνεκα τεχνικῶν δυσχερειῶν (ΠΑΕ 1964, σ. 44 - 53). Ἐφέτος, μὲ τὴν συνεργασίαν τῆς τεχνικῆς ὑπηρεσίας τῆς 11ης Ἐφορείας Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ τὴν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, ἐπεχειρήθη ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὴν ὑπόγειον αἴθουσαν (εἰκ. 78), τὸ δωμάτιον Ι (εἰκ. 79) καὶ τὸ ἡμιυπόγειον δωμάτιον π (εἰκ. 80), ἀριστερὰ τοῦ βορείου διαδρόμου.

Ἐκ τῆς ὑπογείου αἰθούσης, ἡ ὁποία εὐρίσκεται ὑπὸ τὸ κεντρικὸν κλιῖτος τοῦ κυρίως ἱεροῦ (εἰκ. 77), ἔνθα ἐνεφανίζοντο τὰ εἶδωλα τῶν νεκρῶν, ἀπεμακρύνθησαν οἱ ὀγκόλιθοι καὶ τὰ χρώματα, τὰ ὁποῖα εἶχον σωρευθῆ μετὰ τὴν παραβίασιν τῆς ὑπογείου κρύπτῃς. Ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων τούτων ὑπῆρχον πολλὰ ὄστρακα καὶ ὀστᾶ ζώων, τὰ ὁποῖα εἶχον διεισδύσει εἰς τὸ ὑπόγειον μετὰ τῶν χωμάτων ἐκ τῆς ὑπεράνω αἰθούσης. Ἀσφαλῶς ὅμως τὸ πήλινον ἀγγεῖον (εἰκ. 81), τὸ ὁποῖον εὐρέθη σχεδὸν ὀλόκληρον ἐπὶ τοῦ πεζουλίου τῆς κρύπτῃς παρὰ τὴν βᾶσιν καμάρας, εἶχεν ἀποτεθῆ ἐκεῖ ἐξ ἀρχῆς, κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὑπογείου. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ὑπογείου εὐρέθη ἐπίσης σκελετὸς ζώου (προ-

Είχ. 77. Κάτοψις και τομαί του Νεκρομαντείου Ἀχέρωντος.

Είχ. 78. Νεκρομαντεϊόν Ἀχέροντος. Ἡ ὑπόγειος αἴθουσα.

Είχ. 79. Νεκρομαντεϊόν Ἀχέροντος. Τὸ δωμάτιον Ι ἐκ Δυσμῶν.

βάτου;), τὸ ὁποῖον εἶχε θυσιασθῆ εἰς τοὺς θεοὺς τοῦ Κάτω Κόσμου, τὴν Περσεφόνην καὶ τὸν Ἅδην. Ἐκτοτε ἡ ὑπόγειος κρύπτη, ἐρμηνευθεῖσα ὡς κατοικία τοῦ Ἅδου καὶ τῆς Περσεφόνης, τὸ δῶμ' Ἀΐδεω, φαίνεται, ὅτι παρέμεινε κλειστὴ καὶ ἀπροσπέλαστος, ἴσως μέχρι τοῦ 18ου αἰῶνος, ὅτε παρεβιάσθη ὑπὸ τῶν μοναχῶν τῆς Μονῆς.

Εἰκ. 80. Νεοηελικεῖον Ἀγέροντος. Τὸ ὑπόγειον π ἐκ Νότου.

Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν χωμάτων καὶ τῶν ὀγκολίθων ἐγένοντο μετρήσεις καὶ σχεδιάσις τῆς κρύπτῃς, ἡ ὁποία ἔχει λαξευθῆ ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ βράχου. Τὴν ὀροφήν, ἡ ὁποία ἀπετέλει καὶ τὸ δάπεδον τῆς ὑπεργείου κεντρικῆς αἰθούσης, ἔφερον δεκαπέντε πώρινα τόξα. Τόσον ἡ ὑπεργεῖος αἰθουσα, ὅσον καὶ ἡ ὑπόγειος ἔχουν τὰς αὐτὰς διαστάσεις, 15×4.30 μ., τὸ δὲ ὕψος τῆς κρύπτῃς εἶναι 4.30 μ. ἐπίσης. Ἐπομένως τὰ τόξα τῶν δεκαπέντε καμαρῶν, αἱ ὁποῖαι φέρουν τὴν ὀροφήν, εἶναι τμῆμα κύκλου μὲ διάμετρον 4.30 μ., ἐγγεγραμμένου ἐντὸς τῆς λαξευμένης αἰθού-

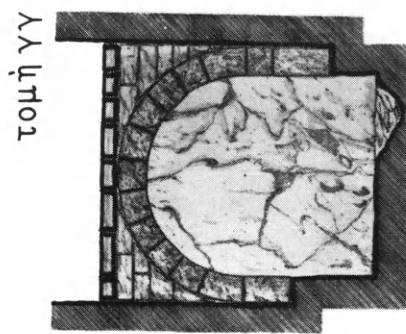
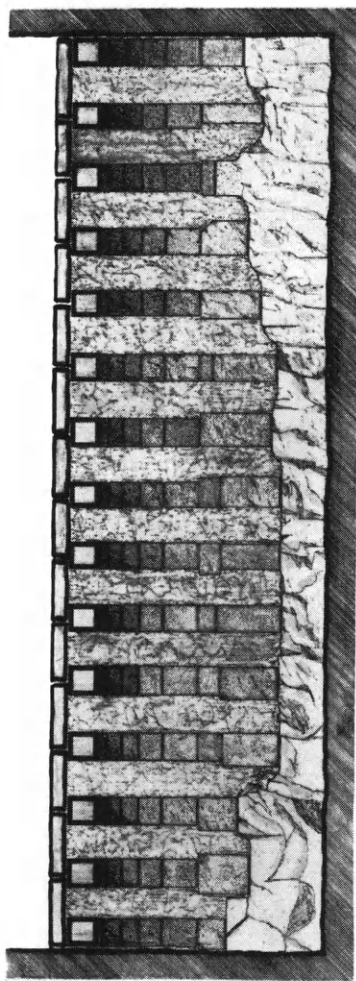
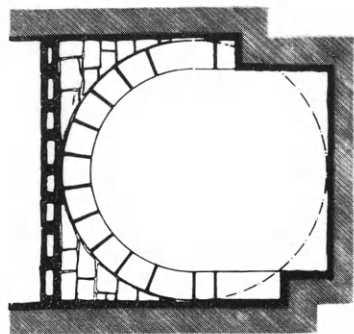
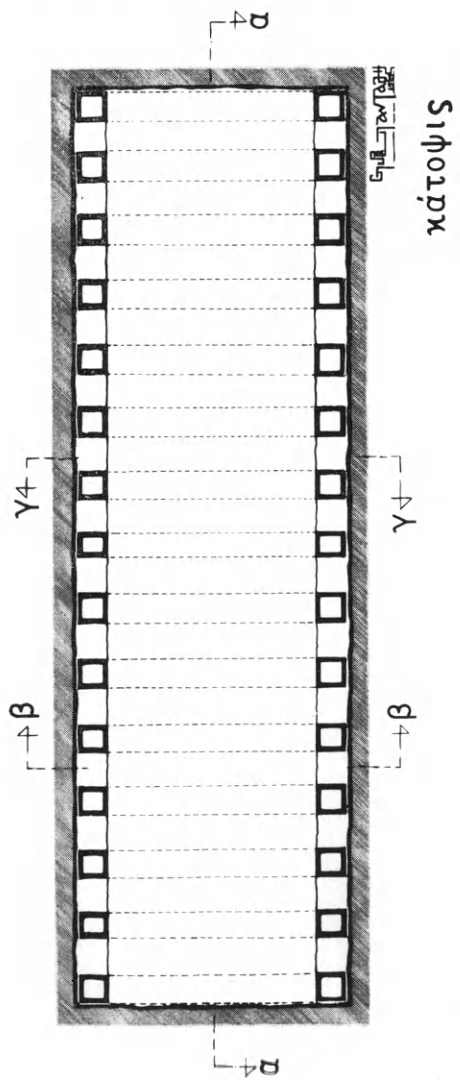
σης, τομῆς τετραγωνικῆς. Ἡ σύμπτωσης τῆς διαμέτρου τοῦ ἡμι-κυκλίου τῆς καμάρας πρὸς τὸ ὕψος τῆς κρύπτῃς (εἰκ. 82) δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἐνδεικτικὸν στοιχεῖον πρὸς χρονολόγησιν τοῦ κεντρικοῦ ἱεροῦ ἀπὸ τῶν πρῶιμων ἐλληνιστικῶν χρόνων. Ἄν καὶ ἡ

Εἰκ. 81. Νεκρομαντεῖον Ἀχέροντος. Πήλινον ἀγγεῖον ἐκ τῆς ὑπογείου αἰθούσης.

διατυπωθεῖσα ὑπόθεσις, ὅτι ἡ ἐλληνιστικὴ κρύπτῃ κατασκευάσθη εἰς τὴν θέσιν παλαιότερου σπηλαίου, δὲν ἐπεβεβαιώθη, ἐν τούτοις δὲν δυνάμεθα νὰ τὴν ἀποκλείσωμεν. Δυτικῶς τοῦ κυρίως ἱεροῦ προσετέθη πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος, ἡ δυτικὴ πτέρυξ τοῦ Νεκρομαντείου (Α, Α1, Α2, Α3, Η).

Εἰς τὸ δωμάτιον Ι, ἀνασκαφὴν κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ 1964, ἀπεκαλύφθησαν ἐκ νέου οἱ δέκα πίθοι (εἰκ. 79), περιέχοντες ἐνίοτε

Είχ. 82. Νευσυμωναίων Ἀγέροντος. Κάτοψις καὶ τομαὶ τῆς ὑπογείου αἰθούσας.

καρπούς άπηνθρακωμένους (κύαμοι, σίτος, κάνναβις;) και πολλά σιδηρά έργαλειά, εύρεθέντα κατά την πρώτην άνασκαφήν. Τò δάπεδον, έστρωμένον διά πηλοχώματος επί τοϋ φυσικοϋ βράχου, περιείχε και όστρακα τής τοπικής προϊστορικής κεραμεικής.

Ή αίθουσα π είναι τετράγωνος (9.90×10 μ.), λαξευθεισα κατά τò ήμισυ περίπου, μέχρι βάθους 1.50 - 2 μ., έντός τοϋ βράχου, ό όποίος έχρησίμευσεν έν μέρει και ως βάσις τών πολυγωνικών τοίχων (είκ. 80). Ύψηλότερον οί τοίχοι ήσαν κατασκευασμένοι δι' όπτοπλίνθων, διαστάσεων 45×45 εκ. και 22.5×45 εκ. και πάχους 8 εκ. Περί τò μέσον τοϋ δωματίου εύρέθη βάσις έξ όπτοπλίνθων, διαστάσεων 0.50×0.90 μ., και έτέρα παρά τόν βόρειον τοίχον, διαστάσεων 0.90×0.70 μ. Αί δύο βάσεις θα έχρησίμευον διά την έδρασιν ξυλίνων ύποστυλωμάτων τής όροφής προς προστασίαν των εκ τής ύγρασίας, ως εις τò γεωμετρικόν Δαφνηφόριον τής Έρετρίας. Είς όλόκληρον τò ΝΑ. τμήμα τοϋ ύπογείου εύρέθησαν σωροί όστράκων άγγείων και πίθων. Τόσον ή ύπόγειος κατασκευή, όσον και ή φύσις τών εύρημάτων ύποδεικνύουν ότι τò ύπόγειον τοϋτο θα έχρησίμευε πιθανώτερον ως άποθήκη σκευών και τροφών προς χρῆσιν τοϋ ύπηρετικοϋ προσωπικοϋ τοϋ ίεροϋ και τών έπισκεπτών, οί όποίοι πρό τής έπικοινωνίας των μετά τών νεκρών διέμενον εις την δυτικην πτέρυγα.

Τέλος διενηργήθη με την συνεργασίαν τοϋ έπιμελητοϋ τοϋ Πανεπιστημίου Ίωαννίνων Άθαν. Παπαδοπούλου δοκιμαστική άνασκαφή εις την όμηρικην Έφύραν, άμέσως έσωτερικώς τής δυτικής πλευράς τοϋ μεσαίου τείχους, κυκλωπέου κατασκευής, ένθα τò 1958 ειχον εύρεθῆ δύο ταφαι βρεφών έντός χειροποιήτων άγγείων τοπικής κεραμεικής.

Τά άποτελέσματα ύπῆρξαν επίσης ένδιαφέροντα. Έγένοντο δύο τάφροι 3×3 μέτρων. Είς τò τετράγωνον I εύρέθη κάτωθεν λεπτής έπιχώσεως, ή όποία περιείχεν όστρακα άνάμεικτα τής έγχωρίου χειροποιήτου κεραμεικής και τροχήλατα, ως και μικρά τεμάχια χαλκῶ και σιδηρά, τοιχάριον εκ ξερολιθιάς, πάχους 0.55 μ., βαΐνον από Ά. προς Δ. Έντός τοϋ συνεχομένου τετραγώνου II και εις βάθος 0.40 - 0.70 μ. άπεκαλύφθησαν δύο σκελετοί κεί-

μενοι ὑπτίως καὶ διαγωνίως, ἀνήκοντες εἰς ἐνηλίους (εἰκ. 83). Οἱ σκελετοὶ ἐκαλύπτοντο ὑπὸ σωροῦ ἀκανονίστων λιθαρίων. Πλησίον τῶν νεκρῶν εὐρέθησαν χειροποίητα ἀγγεῖα τῆς ἐγχωρίου κεραμεικῆς (ἀμφορεῖς, πίθοι, κύαθοι), τροχήλατος σκύφος ἐπίσακτος, κοσμούμενος διὰ γραπτῶν μελανῶν ζωνῶν, μετρίας ποιότητος (εἰκ. 84), ὡς ἐπίσης χαλκῆ περόνη μὲ ἡμισφαιρικὴν κεφαλὴν καὶ δύο κωνικὰ σφονδύλια ἐκ στεατίτου καὶ πηλοῦ.

Εἰκ. 83. Σκελετὸς ἐκ τοῦ τετραγώνου II, ἐσωτερικῶς τοῦ μεσαίου περιβόλου τῆς Ἐφύρας.

Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων σκελετῶν εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ ὀστᾶ ἑτέρων δύο, τὰ ὅποια εἶχον παραμερισθῆ κατὰ τὴν ταφὴν τῶν δύο προηγουμένων νεκρῶν, ἀλλ' ἄνευ κτερισμάτων. Τέλος, δοκιμαστικὴ ἔρευνα χαμηλότερον μεταξὺ τοῦ μέσου καὶ τοῦ κατωτέρου περιβόλου ἀπεκάλυψε τὰ θεμέλια μικροῦ ἀκανονίστου ὀρθογωνίου κτίσματος, διαστάσεων 6.90×3.25 μ., τὸ ὅποϊον χωρίζεται διὰ μεσοτοιχοῦ εἰς δύο ἄνισα τμήματα. Ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων ὑπῆρχον ὀλίγα τροχήλατα καὶ ἀφθονώτερα προϊστορικὰ ὄστρακα τῆς τοπικῆς ἐγχωρίου κεραμεικῆς.

Ἡ μελέτη τῶν εὐρημάτων καὶ ἰδίως τοῦ τροχηλάτου σκύφου θὰ ἐπιτρέψῃ ἀκριβεστέραν χρονολόγησιν τῶν δύο ταφῶν καὶ τοῦ κυκλωπέιου τείχους, τὸ ὁποῖον εἶχε χρονολογηθῆ τότε, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δύο ἀγγείων μὲ τὰς ταφὰς βρεφῶν, ἀπὸ τῶν ὑστεροελλαδικῶν ἢ καὶ τῶν πρωίμων χρόνων τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου, διότι οἱ τάφοι ἐκεῖνοι εἶχον εὐρεθῆ παρὰ τὸ τεῖχος καὶ ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων, τὰς ὁποίας συνεκράτει τοῦτο. Εἶναι ἐπομένως ὁ

Εἰκ. 84. Σκύφος ἐκ τοῦ τετραγώνου Π, ἐσωτερικῶς τοῦ μεσαίου περιβόλου τῆς Ἐφύρας.

μεσαῖος περίβολος ἀρχαιότερος τῶν ἀνασκαφέντων τάφων, δυνάμενος νὰ χρονολογηθῆ ἀπὸ τῶν τελευταίων ὑστεροελλαδικῶν χρόνων.

15. ΜΥΚΗΝΑΙ

Ἐν Μυκῆναις συνέχισε καὶ ἐφέτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία τὴν ἀνασκαφὴν διὰ τοῦ καθηγ. Γ. Μυλωνᾶ.

Ἡ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως γενομένη ἐργασία περιορίσθη εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τῆς ἐπιχώσεως τῆς ἀνευρεθείσης μεταξὺ τῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ θρησκευτικοῦ κέντρου καὶ τοῦ δυτικοῦ κυκλωπέιου τείχους. Εἰς τὸν χῶρον τοῦτον ἀπεκαλύφθη ἐν ἀκόμῃ δωμάτιον καὶ διάδρομος, μέσου πλάτους 2.10 μ., τοῦ ὁποίου τὸ πρὸς Νό-

τον ἄκρον ἐμειοῦτο εἰς 1.30 μ. διὰ τοιχαρίου καλῶς διασωθέντος.

Εἰκ. 85. Μυκῆναι. Θρησκευτικὸν κέντρον, γῶρος IV.

Ὁ διάδρομος ἀπετέλει συνέχειαν τῆς ἀπὸ τῆς Πύλης τῶν Λε-

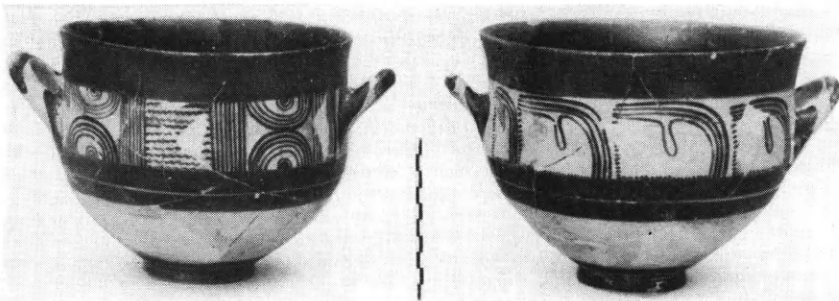
όντων καὶ κατὰ μῆκος τοῦ δυτικοῦ κυκλωπέιου τείχους βαι-

Εἰκ. 86. Μυκῆναι. Θρησκευτικὸν κέντρον, κατάλοιπα δαπέδου τοῦ ἀνδῆρου. Χῶροι IV καὶ VII.

νούσης ὁδοῦ. Πρὸς τὸ τέλος τῆς ΥἚ ΠΙΒ περιόδου τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ διαδρόμου ἀπεκλείσθη διὰ τοίχου (εἰκ. 85).

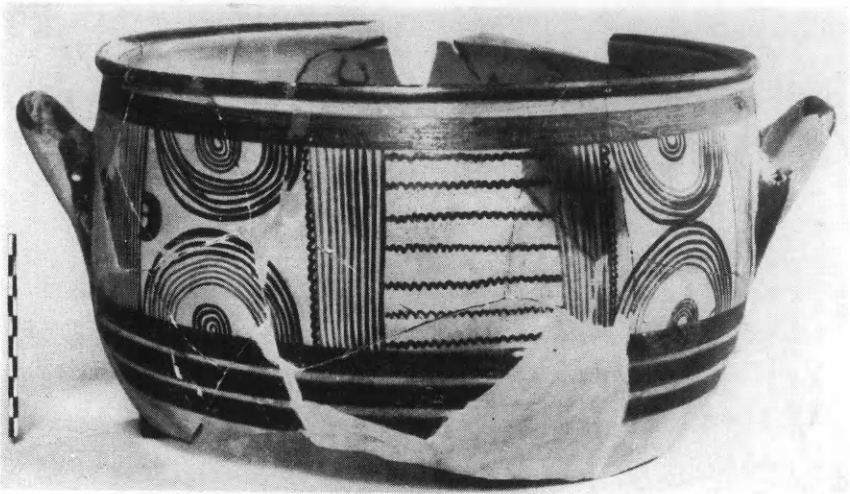
Εἰς τὸ νότιον τμήμα τῆς ἀνασκαφείσης περιοχῆς, εἰς τὸν χώρον Β τῆς εἰκόνας 86, εὐρέθησαν κατάλοιπα κεκαυμένων χονδρῶν ξύλων, τὰ ὁποῖα ἀρχικῶς ἀπετέλουν μέρος τετραπλεύρου πλαισίου περικλείοντος δάπεδον ἀνδῆρου, τὸ ὁποῖον εἶχε καταπέσει ἐκ τῆς θέσεώς του ὑψηλὰ παρὰ τὸ τεῖχος. Τὸ ἀνδῆρον τοῦτο ὑπεβαστάζετο ὑπὸ ξυλίνων κίωνων, προφανῶς κορμῶν δένδρων, διαμέτρου 0.18 - 0.20 μ. Οἱ κίονες αὐτοὶ δὲν διεσώθησαν, ἀλλὰ ἡ περὶ αὐτοὺς ἐπίχωσις διεφύλαξε τὴν μορφήν καὶ τὴν θέσιν των (εἰκ. 86 κ). Τὸ ἀνδῆρον προφανῶς ἀπετέλει μέρος κτίσματος χρησίμου διὰ τὴν ἀνοδὸν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ τεύχους, ἐν εἶδος

Εἰκ. 87. Μυκῆναι. Θρησκευτικὸν κέντρον, σκύφοι ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων στρωμάτων τοῦ χώρου IV.

ἐσωτερικοῦ πυργίσκου, εἰς τὸν ὁποῖον διὰ κλίμακος θὰ ἀνῆρχοντο οἱ ἐκ τῆς Πύλης τῶν Λεόντων καὶ οἱ ἐκ τῆς ΝΔ. κλιτύος ἐρχόμενοι ὑπερασπισταὶ τῆς ἀκροπόλεως.

Ἡ ἐπίχωσις ἀπέδωσε πλῆθος ὀστράκων, τὰ ὁποῖα παρέχουν σαφεῖς πληροφορίας διὰ τὴν κεραμεικὴν τῆς ΥΕ IIIΓ καὶ τῆς ΥΕ IIIΒ 2 περιόδου. Ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων στρωμάτων ἔχομεν πολλοὺς μελαμβαφεῖς διώτους σκύφους (εἰκ. 87), ἀπὸ δὲ τὰ βαθύτερα στρώματα διώτους βαθεῖς σκύφους μὲ ἐπιμελημένην γραπτὴν διακόσμησιν (εἰκ. 88). Ἐκ τῶν βαθυτέρων στρωμάτων προέρχεται καὶ ἡ γραπτὴ πυξὶς τῆς εἰκόνας 89. Ἡ ἀπεικόνισις τῆς σφιγγὸς εἶναι ἀριστοτεχνικὴ καὶ ἡ ὅλη διακόσμησις εἶναι ἐντυπωσιακὴ. Πολλὰ τμήματα πηλίνων εἰδωλίων εὐρέθησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν, ἐκ τῶν ὁποίων ἀξιοσημεῖωτα εἶναι τὰ εἰκονιζόμενα (εἰκ. 90).

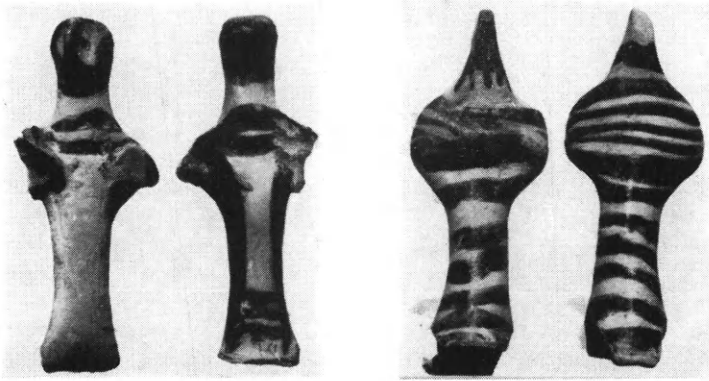

Εικ. 88. Μυκῆναι. Θρησκευτικὸν κέντρον, βαθὺς δίωτος σκύφος ἐκ τῶν χαμηλοτέρων στρωμάτων τοῦ χώρου IV.

Εικ. 89. Μυκῆναι. Θρησκευτικὸν κέντρον, πυξίς ἐκ τοῦ χώρου VIII.

Πρὸς τὰ ΝΑ. τοῦ θρησκευτικοῦ κέντρου καὶ κατὰ μῆκος τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου, τοῦ ὑποβαστάζοντος τὸν δρόμον πρὸς τὸ κέντρον τοῦτο, ἀνεσκάφη ἐπίχωσις ἀδιατάρακτος, εἰς τὸ ἀνώτατον τμῆμα τῆς ὁποίας εὐρέθη τὸ σπουδαιότατον ἀνθρωπόμορφον σκεῦος τῆς εἰκόνας 91. Ἔχει ὕψος 0.365 μ. καὶ ἡ ἐπιφάνειά του καλύπτεται διὰ πλουσίας διακοσμῆσεως γεγραμμένης διὰ στιλπνοῦ χρώματος. Παριστᾷ γυναικείαν μορφήν, τῆς ὁποίας ἡ κεφαλὴ δὲν διεσώθη. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐπίχωσιν εὐρέθη καὶ τὸ τμῆμα τοῦ εἰδωλίου τῆς εἰκόνας 92, τὸ ὁποῖον φέρει ποικίλην διακόσμησιν.

Εἰκ. 90. Μυκηναϊ. Εἰδώλια ὑπ' ἀρ. 150 καὶ 167.

Περὶ τὰ 150 μ. πρὸς Βορρᾶν τῆς Βορείου Πύλης τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηναίων, καὶ εἰς θέσιν γνωστὴν ὡς «Πλάκες», ἀνεσκάφη οἰκία ἀξία ἰδίας προσοχῆς. Ἐκτείνεται σχεδὸν ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν καὶ καταλαμβάνει χῶρον μῆκους 28 μ. καὶ μέσου πλάτους 13.50 μ. Ἀποτελεῖται ἀπὸ σειρὰν 5 συνεχομένων δωματίων πρὸ τῶν ὁποίων, κατὰ τὴν δυτικὴν μακρὰν πλευράν, ὑπάρχουν ἀντίστοιχα 5 ὑπόγεια (εἰκ. 93). Κλιμαξί, πλάτους 0.95 μ., ἔφερε πρὸς τὴν εἴσοδον τῆς οἰκίας καὶ πέραν αὐτῆς πρὸς αὐλήν, κατὰ μῆκος τῆς ὁποίας εἶχε κτισθῆ ἰδιαιτέρος μικρὸς ἐκ 2 δωματίων οἰκίσκος (εἰκ. 94). Τὰ δάπεδα τῶν δωματίων τῆς οἰκίας ἦσαν ἐπικεχρισμένα καὶ οἱ τοῖχοι των ἔφερον κονιάματα. Πολλὰ τεμάχια εὐρέθησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἀποδεικνύοντα, ὅτι οἱ τοῖχοι

ἐκαλύπτοντο ὑπὸ μονοχρόμων κονιαμάτων, χρώματος ἐρυθροῦ ἢ κυανοῦ, ἀλλὰ κατὰ μῆκος τῆς ρίζης των καὶ περὶ τὰ 0.15 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου ἔφερον γραπτὴν ταινίαν, ἣ ὁποία δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τοιχογραφία τύπου μικρογραφίας. Εἰς τὸν τοῖχον τοῦ

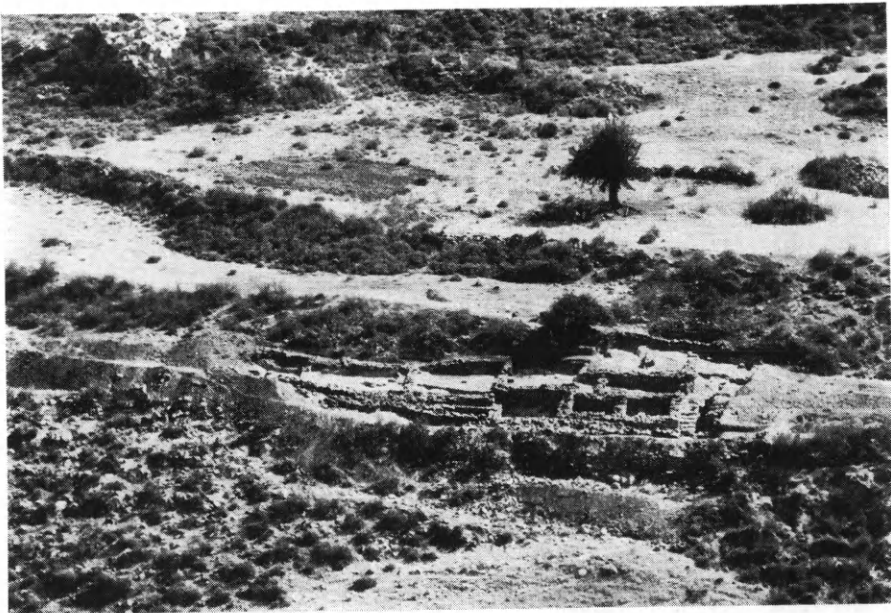

Εἰκ. 91. Μυκῆναι. Ἀνθρωπόμορφον σκεῦος ἐκ τῆς ἐπιχώσεως Α.

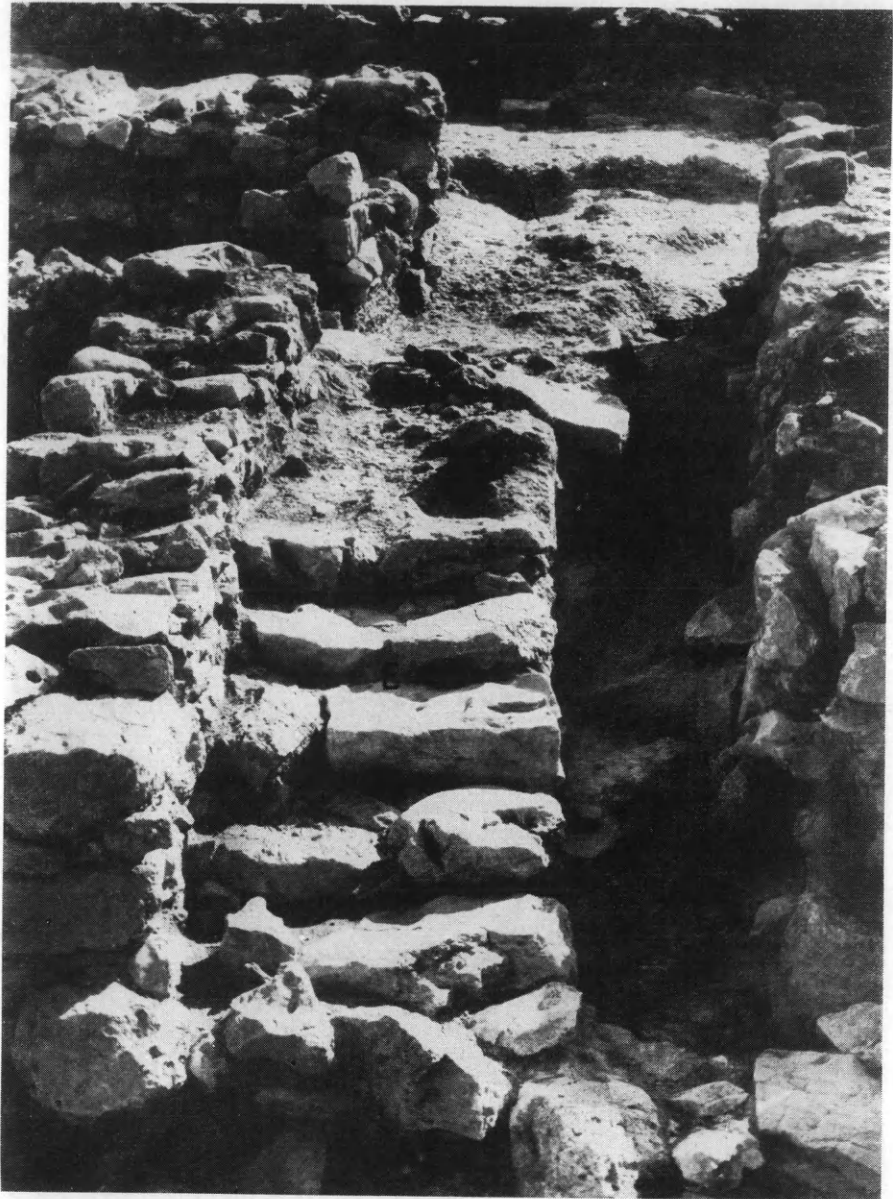
δωματίου II εὐρέθησαν δύο ἐπάλληλα στρώματα μικρογραφιῶν, τὸ ἐσώτερον τῶν ὁποίων διασφύζεται εἰς κατάστασιν ἐπιτρέπουσαν τὴν διάκρισιν ἀνδρικῶν μορφῶν ἐν πομπικῇ διατάξει. Αἱ μικρογραφίαι αὐταὶ ὡς καὶ ἄλλαι ἐκ τοῦ δωματίου III εἶναι ἐνδιαφέρουσαι, διότι εἶναι δείγματα λαϊκῆς μυκηναϊκῆς τέχνης.

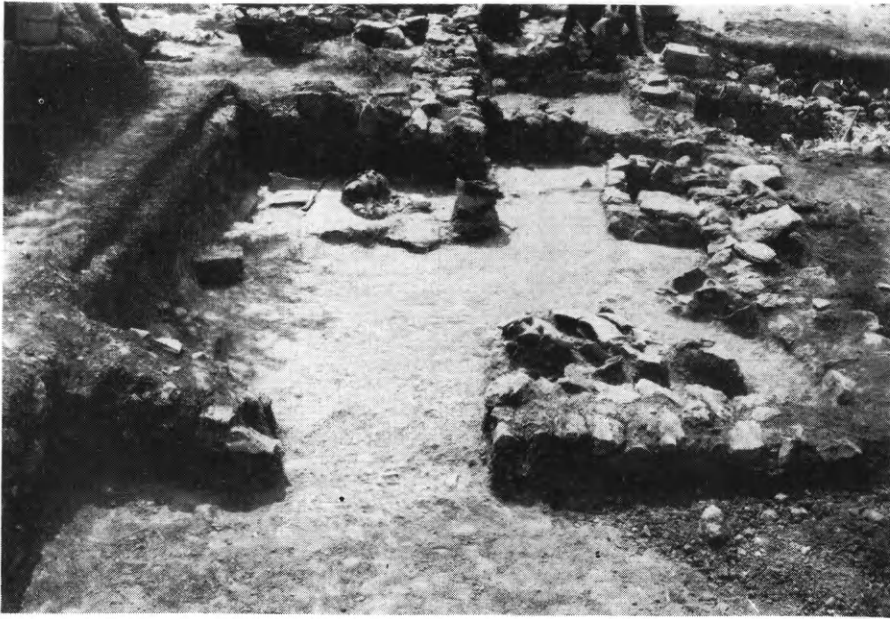
Εικ. 92. Μυκῆναι. Ειδώλιον ἐκ τῆς ἐπιχώσεως Α.

Εικ. 93. Μυκῆναι. Γενικὴ ἄποψις τῆς πλαγιᾶς, γνωστῆς ὡς «Πλάκες», ἐκ ΝΔ.
Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ κατάλοιπα τῆς ἀνασκαφείσης οἰκίας.

Εἰκ. 94. Μυκῆναι. Ε: κλίμαξ πρὸς τὴν εἴσοδον τῆς οἰκίας. Α: αὐλή.

Είχ. 95. Μυκῆναι. Δωματίον ΙΙ.

Είχ. 96. Μυκῆναι. Τριποδικὴ τράπεζα προσφορῶν εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου ΙΙΙ.

Είκ. 97. Μυκῆναι. Θραύσματα ἀγγείων εἰς τὴν γωνίαν τοῦ δωματίου Ο2.

Είκ. 98. Μυκῆναι. Σκελετὸς ὑπ' ἀρ. II, εἰς τὸ ὑπόγειον «α».

Εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου II (εἰκ. 95) διεσώθη ἡμικυκλικὸν κατασκευάσμα ἐκ κονιάματος ὑψόμενον ὑπὲρ τὸ δάπεδον κατὰ 0.16 μ. Περικλείει πηλίνην λάρνακα, ἐκ τῆς ὁποίας διεσώθη τὸ 1/3 περίπου τοῦ πυθμένος. Πρὸ τῆς λάρνακος εὐρέθησαν τμήματα μεγάλου ψευδοστόμου ἀμφορέως καὶ μιᾶς πρόχου, ἐνῶ τεμάχια πίθων εὐρέθησαν συσσωρευμένα κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου. Εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου III εὐρέθη κατὰ χώραν τράπεζα προσφορῶν (εἰκ. 96). Εἰς τοὺς περὶ αὐτὴν τοίχους διασφύζονται γραπτὰ κονιάματα, τὰ ὁποῖα ἀπεκόλλησεν ὁ κ. Χαρ. Δεϊλάκης, τοῦ Μουσείου Ναυπλίου, καὶ ἀνέλαβε τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν συντήρησίν των.

Εἰς τὰ δάπεδα τῶν δωματίων εὐρέθησαν συσσωρευμένα θραύσματα ἀγγείων, τὰ ὁποῖα παρέχουν ἀσφαλεῖς πληροφορίες διὰ τὴν χρονολόγησιν τῆς οἰκίας. Ὑψίποδες κύλικες, ψευδόστομοι ἀμφορεῖς καὶ σταμνίσκοι εἶναι τὰ συνήθη σχήματα (εἰκ. 97).

Ἡ οἰκία κατεστράφη βιαίως καὶ ὑπὸ σεισμοῦ πρὸς τὸ τέλος τῆς ΥἼΕ IIIB περιόδου. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἀποκλίσεως τῶν θεμελίων, ἐκ τῶν σωρῶν λίθων, ὡς καὶ ὑπὸ τριῶν σκελετῶν ἀνηκόντων εἰς ἀνηλικούς καὶ ἐνὸς παιδικοῦ μὲ κρανία θραυσμένα, οἱ ὁποῖοι εὐρέθησαν εἰς τὰ ὑπόγεια τῆς οἰκίας (εἰκ. 98).

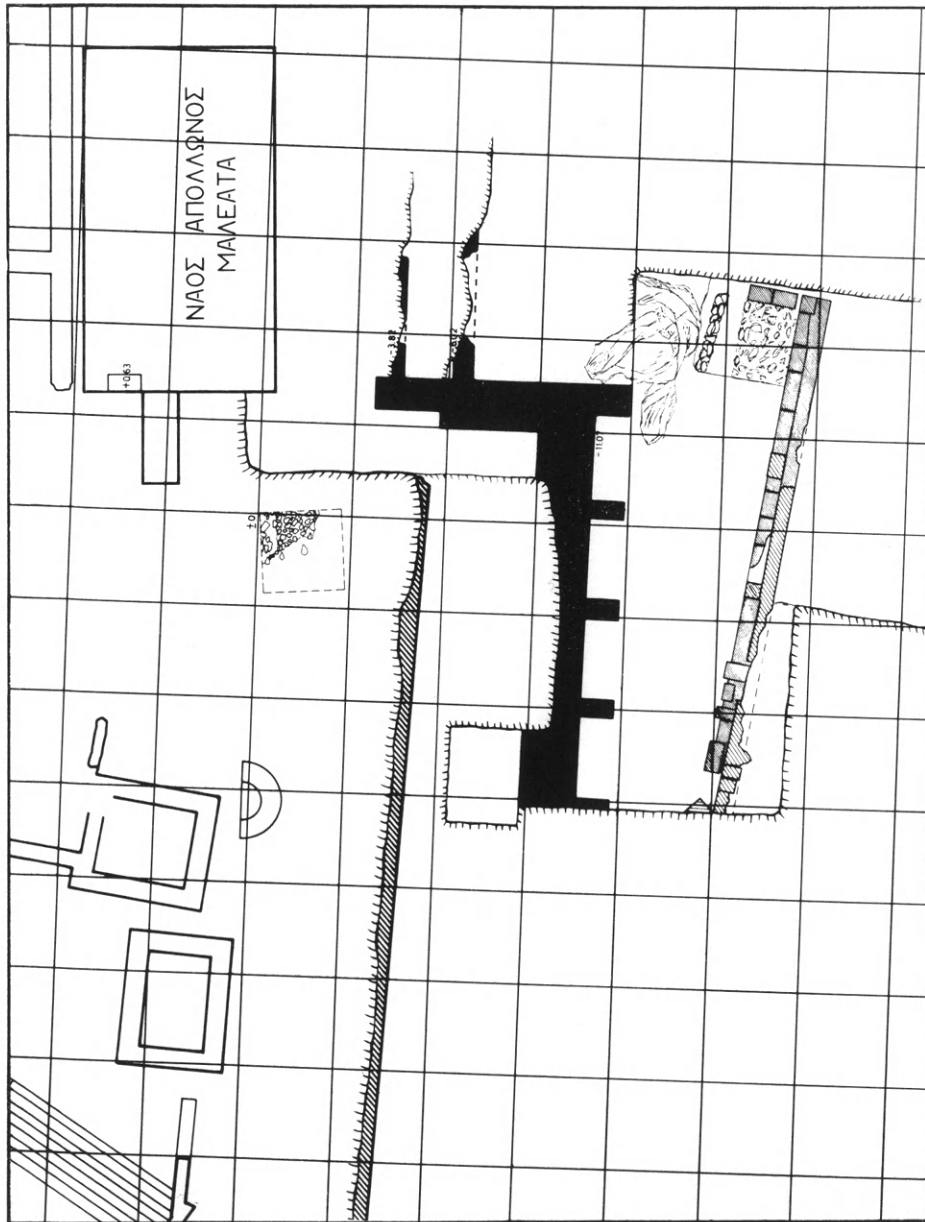
16. ΕΠΙΔΑΥΡΟΣ. Ἱερὸν Μαλεάτου Ἀπόλλωνος

Εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ Κυνορτίου ἱερὸν τοῦ Μαλεάτου Ἀπόλλωνος συνεχίσθη καὶ ἐφέτος ἡ ἔρευνα διὰ τοῦ ἐπιτ. καθηγ. Β. Λαμπρινουδάκη, συνεργασθέντος μετὰ τοῦ ἐπιτ. Γεν. ἐφόρου Μαρκ. Μιτσοῦ. Πρὸς Ἀ. τοῦ ἱεροῦ, ἐπὶ τοῦ παρακειμένου ὑψηλοτέρου λόφου, ἐπεσημάνθη τὸ κράσπεδον ἀρχαίας ὁδοῦ ὁδηγούσης προφανῶς εἰς αὐτό, ἐνῶ εἰς τὰ θεμέλια καὶ τοὺς τοίχους τοῦ πλησίον εὐρισκομένου συγχρόνου ναῦσκου τῆς Ἀγ. Ἄννης διεπιστώθη ὅτι ἔχουν χρησιμοποιηθῆ πολλά ἀρχιτεκτονικὰ μέλη (γεῖσα, κίονες) ἐκ τοῦ ἱεροῦ.

Ἡ ἀνασκαφὴ διεξήχθη εἰς τρία σημεῖα (εἰκ. 99): α) Ἐπερατώθη μέχρι τοῦ βράχου ἡ ἔρευνα παρὰ τὸ ἀμελέστερον δεύτερον ἀνάλημμα εἰς τὸ περυσινὸν σκάμμα καὶ ἐσκάφησαν, ὁμοίως μέχρι

τοῦ βράχου, 3 περαιτέρω πρὸς Ἀ. μέτρα τῆς μεγάλης ἐπιχώσεως μεταξὺ τῶν δύο ἀναλημμάτων. β) Ἑρευνήθη λωρὶς πλάτους 3 μ. καὶ μήκους 10 μ. ἀμέσως πρὸς Δ. τῆς προεκτάσεως τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ μεγάλου ἀναλήμματος εἰς τὸ ἀπότομον πρανὲς ὑπὸ τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος. γ) Ἐρχισεν ἡ εἰς βάθος κατὰ τετραγώνους τομεῖς (ἐμβαδοῦ 4 μ.²) ἀνασκαφὴ τῆς πλατείας τοῦ ἱεροῦ διὰ τῆς ἐξαντλήσεως τοῦ τομέως Π 16 παρὰ τὴν πρόσοψιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, εἰς τὴν περιοχὴν, ἔνθα ἐτοποθέτησεν ὁ Παπαδημητρίου τὸν ἀρχαῖον βωμόν.

Τοῦ μεγάλου ἀναλήμματος ἀπεκαλύφθη καὶ ἡ πέμπτη πρὸς Ἀ. ἀντηρίς. Πρὸ αὐτῆς ὁ μαλακὸς βράχος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔχει θεμελιωθῆ τὸ ἀνάλημμα, κατέρχεται τόσον ἀποτόμως, ὥστε κατὰ τὴν ἀνέγερσιν προφανῶς αὐτοῦ νὰ παραστῇ ἀνάγκη ἰσοπεδώσεως τοῦ ἐδάφους ἐπὶ 2 περ. μ. πρὸς Β. διὰ τῆς κτίσεως ξερολιθιάς 1.40 μ. ὕψους, ἡ ὁποία συνεκράτησε τὰ πρῶτα χώματα ἐκ τῆς τάφρου θεμελιώσεως. Ἡ ἰσοπέδωσις αὕτη εὐρέθη ἄθικτος καὶ τὰ ἐν αὐτῇ εὐρήματα, ἀποτελοῦντα *terminus ante quem* διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ «ἀναλάμματος», ἐπιβεβαιώνουν τὰ περυσινὰ σχετικὰ χρονολογικὰ συμπεράσματα. Κατὰ τὰ ἄλλα ἡ ἐπιχωσις ἔδωκε τὴν αὐτὴν ὡς καὶ πέρυσιν εἰκόνα. Μόνον τὸ ἀμέσως ὑπὲρ τὸν βράχον μελανὸν στρώμα τέφρας λεπτύνεται προοδευτικῶς πρὸς Ἀ., ὡς εἶναι φυσικόν, ἀφοῦ ἀπομακρυνόμεθα ἀπὸ τὴν περιφέρειαν τοῦ ὑπὲρ τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ ἀναλήμματος κειμένου ἀρχαίου βωμοῦ. Σημαντικαὶ διαπιστώσεις ἐγένοντο ἐφέτος εἰς τὸν ἀμελέστερον πώρινον τοῖχον τὸν πρὸ τοῦ μεγάλου ἀναλήμματος: ὁ πρῶτος ἔχει κτισθῆ ἐκ τῶν πωρολίθων τοῦ δευτέρου, οἱ ὁποῖοι πρὸς Ν. δὲν σχηματίζουν πρόσοψιν, ἀλλ' ἔχουν πολὺ προχειρῶς τοποθετηθῆ ἐναλλασσόμενοι εἰς τινα σημεῖα καὶ κατὰ μήκος καὶ καθ' ὕψος πρὸς μάζας διαλελυμένου πώρου. Ἡ θεμελιώσις τοῦ τοίχου αὐτοῦ διακόπτει καὶ στρώματα νεώτερα τῆς κτίσεως τοῦ μεγάλου ἀναλήμματος. Πρόκειται ἐπομένως σαφῶς δι' ἓνα μεταγενέστερον ἀναλημματικὸν τοῖχον, κατασκευασθέντα μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ μεγάλου πρῶτου ἐλληνιστικοῦ ἔργου. Τοῦ τοίχου τούτου ἔχουν τώρα ἀποκαλυφθῆ

Είς. 99. Ἐπίδαυρος. Ἡ ἀνακαφή τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Μάλεσάτου.

22.60 μ., φαίνεται δὲ ὅτι εὐρέθη ἢ πρὸς Δ. γωνία αὐτοῦ, ἐνισχυμένη ἐσωτερικῶς διὰ λιθορριπῆς ἐμβαδοῦ 2×3.5 μ. Ἡ γωνία αὐτὴ εὐρίσκεται ἀμέσως πρὸς Β. τοῦ βράχου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰσίδεται ἡ πρώτη διπλῆ ἀντηρὶς τοῦ μεγάλου ἀναλήμματος καὶ σφύζεται μέχρι τοῦ ὕψους τοῦ 1 μ., ὑπὸ τὸ ἐπίπεδον θεμελιώσεως αὐτοῦ. Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἡ ἐπίχωσις ἐσχηματίσθη ἐκ συνεχῶν κατολισθήσεων ἀπὸ τὴν πλατεῖαν τοῦ ναοῦ, τὰ λεπτὰ δὲ ἐπάλληλα στρώματα αὐτῆς περιεῖχον πλῆθος ἀντικειμένων ἀπὸ τῆς μυκηναϊκῆς μέχρι καὶ τῆς ἑλληνορρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καθαρώτερον μελανὸν στρώμα παρὰ τὴν κοιλότητα τοῦ βράχου, ὀριζόμενον πρὸς Β. διὰ σειρᾶς ἀργῶν λίθων, τὸ ὁποῖον ἀπέδωκεν ὀλίγα ΠΕ, πολλὰ γραπτὰ ΜΕ καὶ κυρίως μυκηναϊκὰ ὄστρακα καὶ ἄλλα εὐρήματα, ὡς π.χ. λίθινον καὶ χαλκοῦν πέλεκυν, κεφαλὴν μεγάλου εἰδωλίου ἀνδρός, ἵππους ἐξ ἀναθηματικῶν δίφρων κ.ἄ. Ἡ ἔρευνα εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ δὲν ἐπερατώθη.

Εἰς τὸν τομέα Π 16 παρὰ τὴν Β. γωνίαν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος ἀπεκαλύφθη, 70 ἐκ. ὑπὸ τὸ σημερινὸν ἔδαφος, μέρος τῆς ΒΑ. πλευρᾶς τοῦ κῶνου τοῦ ἀρχαίου βωμοῦ, ἐπενδεδυμένον διὰ λεπτοῦ στρώματος μικρῶν λίθων. Ἡ τέφρα καὶ τὰ μελανὰ, μετὰ λίθων ἀνάμεικτα, χρώματα τοῦ βωμοῦ παρακολουθοῦν καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τὴν ἀπότομον κατωφέρειαν τοῦ βράχου, ὥστε εἰς ἀπόστασιν 3.50 μ. πρὸς Β. νὰ δημιουργῆται κλίσις 2.80 μ. Περὶ τὸν κῶνον τοῦ βωμοῦ συνητήθη αὐξανόμενον προοδευτικῶς πρὸς ΒΑ. τὸ πυρρόξανθον στρώμα τῆς ἰσοπεδώσεως τοῦ πρανοῦς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ μεγάλου ἀναλήμματος. Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι καὶ εἰς τὸν τομέα αὐτὸν ἐντὸς τῶν χωμάτων τοῦ βωμοῦ δὲν διεκρίθησαν στρώματα, ἀλλ' ἀναμειξ μέχρι τοῦ πυθμένου ἀνευρίσκοντο προϊστορικὰ καὶ κλασσικὰ ἀντικείμενα. Ὁ πυρὴν τοῦ βωμοῦ δὲν ἦτο κατὰ ταῦτα εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο.

Ἀμέσως ὑπὲρ τὰ χρώματα τοῦ βωμοῦ εἰς τὸ Β. μέρος τοῦ τομέως Π 16 εὐρέθη εἰς δύο τεμάχια κορμὸς μαρμαρίνου ἀγάλματος νέου, κρατοῦντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς πρὸ τοῦ στήθους πτηνόν(;). Εἰς τοῦτον ἀπεδείχθη ὅτι ἀνήκει ἢ πέρυσιν ἔξω τοῦ ἀνα-

λήμματος εύρεθεῖσα κεφαλή (εἰκ. 100). Ἡ θέσις πρὸ τοῦ ναοῦ, ἡ μαλακὴ ἀπόδοσις τῶν μορφῶν, ἡ ἀναποφάσιτος κλίσις τῆς κεφαλῆς μέσα εἰς τὸ πολυκλείτειον σχῆμα καὶ ἡ καλυτέρα διατήρησις, ἀλλ' ἀτελεστέρα ἐργασία εἰς τὴν δεξιάν πλευράν, ἐνισχύουν τὸ περυσινὸν περὶ τῆς κεφαλῆς συμπέρασμα, ὅτι πρόκειται δηλ. περὶ ἔργου τοῦ πρωίμου 4ου π.Χ. αἰ. εἰς ἀρχιτεκτονικὴν σχέσιν (ὑψ. 75 ἐκ.). Καὶ ἄλλα σημαντικὰ τεμάχια συγγενῶν γλυπτῶν, ὡς π.χ. σύμπλεγμα χειρὸς καὶ βραχίονος μετὰ τὰς αὐτὰς ἀναλογίας, ὡς καὶ τεμάχια ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων εὐρέθησαν εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς ἐπιχώσεως.

Εἰκ. 100. Ἐπίδαυρος. Ἄγχιμα ἐκ τοῦ πρᾶνου ἔξω τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος.

Πλὴν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἀπὸ τὸν ναόν, τὴν στοᾶν καὶ τὸ μέγα ἀνάλημμα, ὡς καὶ τῶν πολυπληθῶν τεμαχίων πηλίνων σιμῶν, ἀκροκεράμων καὶ λεοντοκεφαλῶν ἀξιοσημεῖωτα εἶναι καὶ τὰ ἐξῆς εὐρήματα: τὰ ΠΕ ἐγγάρρατα ἀγγεῖα ὡς καὶ τὰ γραπτὰ ΜΕ κύπελλα, ἅτινα μαρτυροῦν τὴν ἐκπληκτικῶς μακρὰν ἱστορίαν τοῦ τόπου. Ἡ μυκηναϊκὴ ἐποχὴ ἀντιπροσωπεύεται ἐπίσης διὰ πλῆθος ὀστράκων, τὰ περισσότερα τῶν ὁποίων ἀνήκουν εἰς τὰς πρωίμους αὐτῆς φάσεις. Ἰδιαιτέρως μνημονευτέος εἶναι ὙΕ Π σφραγιδόλιθος ἐκ στεατίτου

(εἰκ. 101) μετὰ τὸ μινωικὸν θέμα τῆς μεταφορᾶς σφαγίου ὑπὸ ἱερείας, τοῦ ὁποίου ἡ εὐρεσις ἐντὸς τοῦ βωμοῦ ἐκ τέφρας καὶ ὀστῶν ἱερείων καθίσταται ἰδιαιτέρως σημαντικὴ. Ὁμοίως τεμάχιον λιθίνου ἀγγείου (εἰκ. 102) μετὰ παράστασιν ἐσχηματοποιημένων κυμάτων, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὐρίσκεται ὕψτιος νεκρὸς ὑπὸ τὴν πρῶραν πλοίου. Προέρχεται προφανῶς ἀπὸ τὸ κατώτερον

μέρος τοῦ γνωστοῦ ἤδη λιθίνου ἀγγείου τοῦ Παπαδημητρίου, τὸ ὁποῖον συνδέει ἀναμφισβητήτως πλέον πρὸς τὸ ἀργυροῦν ρυτὸν τῶν Μυκηνῶν ἢ ἐκπληκτικὴ ὁμοιότης τῆς νέας σκηνῆς. Ἀττικὰ γεωμετρικὰ ὄστρακα πιστοποιοῦν τὴν χρῆσιν τοῦ ἱεροῦ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτούς. Ἐκ τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς προέρχονται πῆλινα εἰδώλια καθημένης θεᾶς τοῦ ἀργείου ἐργαστηρίου καὶ ἄλλων τύπων, μέγα πλῆθος ἀναθηματικῶν κοτυλισκῶν, κορινθιακὰ ἀλάβαστρα καὶ οἰνοχοῖσκαί, χαλκᾶ ἀνάγλυφα ἐλάσματα ὀχάνων ἀσπίδων, μικρὸς ὕστερος ἀρχαϊκὸς μολύβδινος κοῦρος, περόναι κ.ἄ.

Εἰκ. 101. Ἐπίδαυρος. Σφραγιδόλιθος ἐκ τοῦ ἀρχαίου βωμοῦ.

Εἰκ. 102. Ἐπίδαυρος. Τεμάχιον λιθίνου ἀναγλύφου ἀγγείου.

Ἐκ τῶν κλασσικῶν χρόνων ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας εὐρήματα εἶναι χαλκοῦν ἀνάγλυφον τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῆς Ἀθηνᾶς (εἰκ. 103) ἐκ διπτύχου κατόπτρου τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., χαλκοῦν εἰδῶλιον γυμνοῦ κιθαρωδοῦ Ἀπόλλωνος τῶν πρώιμων ἑλληνιστικῶν χρόνων, δύο χαλκοῖ δακτύλιοι τοῦ πρώιμου 4ου αἰ. με παραστάσεις ἐλάφου καὶ ἀστραγαλιζούσης κόρης, χαλκᾶ ἢ σιδηρᾶ ψέλλια καὶ σφηκωτῆρες μεμονωμένοι, χαλκοῖ ἢ μολύβδινοι τροχοὶ ἀρμάτων συνδεόμενοι πιθανώτατα με ἀντιλήψεις περὶ τῆς τύχης τοῦ ἀναθέτου, χαλκᾶ καὶ ἐπίχρυσα φύλλα στεφάνων, ὡς καὶ νομίσματα τῆς Ἐπιδαύρου, τῆς Ἐρμιόνης καὶ τοῦ Φλιοῦντος ἐκ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.

Ευρέθησαν ἄλλωστε καὶ ἐφέτος πολλὰ μικρὰ τεμάχια χαλκῶν ἀγαλμάτων, ἐξαρτήματα χαλκῶν ἀγγείων, ὡς καὶ διάφορα ἐργαλεῖα (ἀκέραιον μαχαίριον μὲ διπλὴν σειρὰν στρογγύλων ἐξαρμάτων εἰς τὴν λαβὴν, γραφίδες, βελόναι κ.ἄ.) ἢ ὄπλα (ἀναθηματικοὶ διπλοῖ πελέκεις, ἐγχειρίδια, αἰχμαὶ βελῶν καὶ δοράτων κ.ἄ.). Ἀπὸ τὸ μέγα πλῆθος τῶν πηλίνων εἰδωλίων ἀξιο-

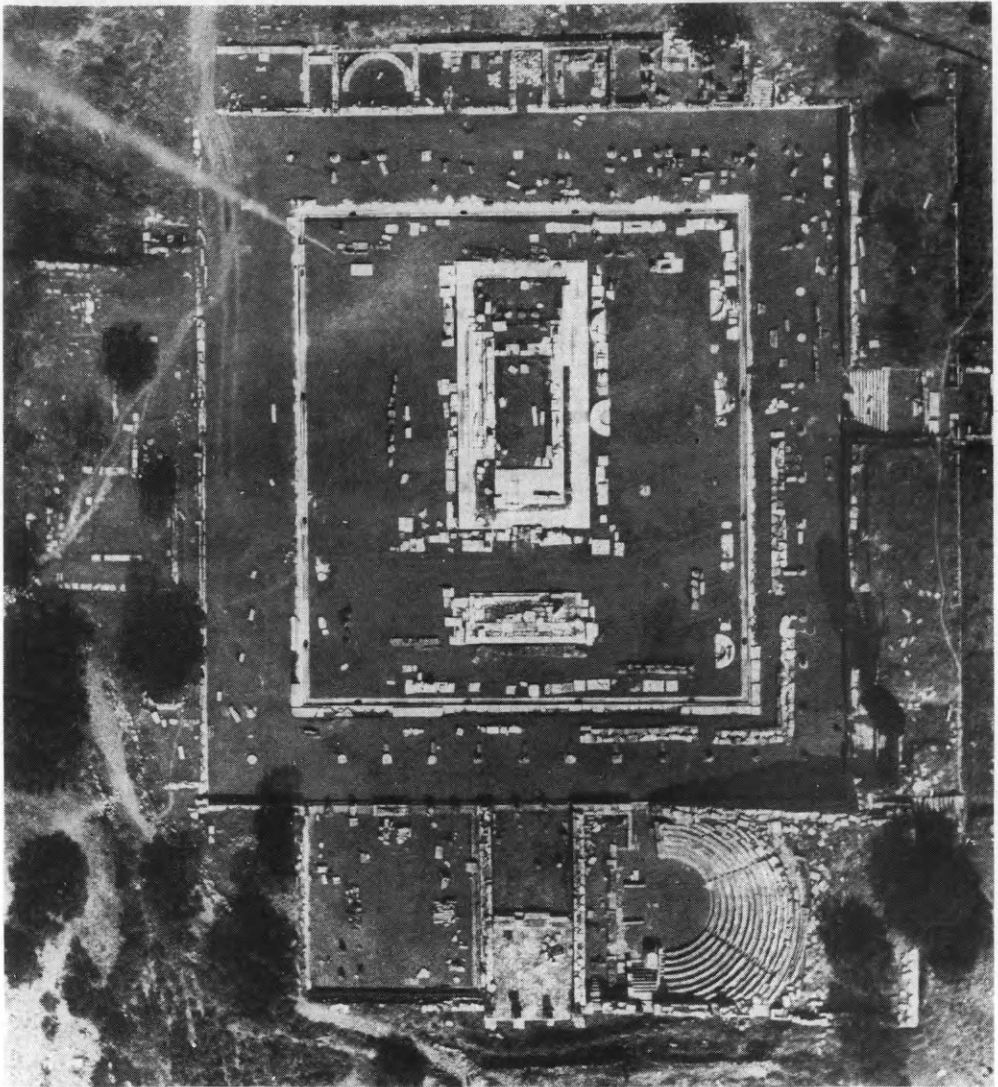
Εἰκ. 103. Ἐπίδαυρος. Χαλκοῦν ἀνάγλυφον ἐκ κλασσικοῦ κατόπτρου.

σημείωτα εἶναι ἄνω κορμὸς μεγάλου εἰδωλίου Ἀρτέμιδος, εἰδώλια Νίκης, ἰππέων, κυνῶν, πτηνῶν, ὡς καὶ περίτμητοι σφίγγες καὶ ἀλέκτορες ἐκ πηλίνης ἐπενδύσεως κιβωτίων. Ἐπίσης συνελέγησαν νέα τεμάχια ἀπὸ τοὺς κλασσικοὺς κρατῆρας, τοὺς ὁποίους εὔρεν ὁ Παπαδημητρίου, ἐνεπίγραφα ὄστρακα καὶ ἐνεπίγραφα ἢ καὶ ἀπλᾶ χαλκᾶ ἐλάσματα ἐπιμελῶς διπλωμένα, τῶν ὁποίων ὁ προορισμὸς εἶναι πρόωρον ἀκόμη νὰ συζητηθῇ.

17. ΜΕΣΣΗΝΗ

Μὴ πραγματοποιηθείσης, ἔνεκα διαφόρων λόγων, τῆς διὰ τὸ 1975 προγραμματισθείσης ἀνασκαφῆς τῆς παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ἐν τῇ Ἀγορᾷ τῆς Μεσσήνης συγκροτήματος Βου-

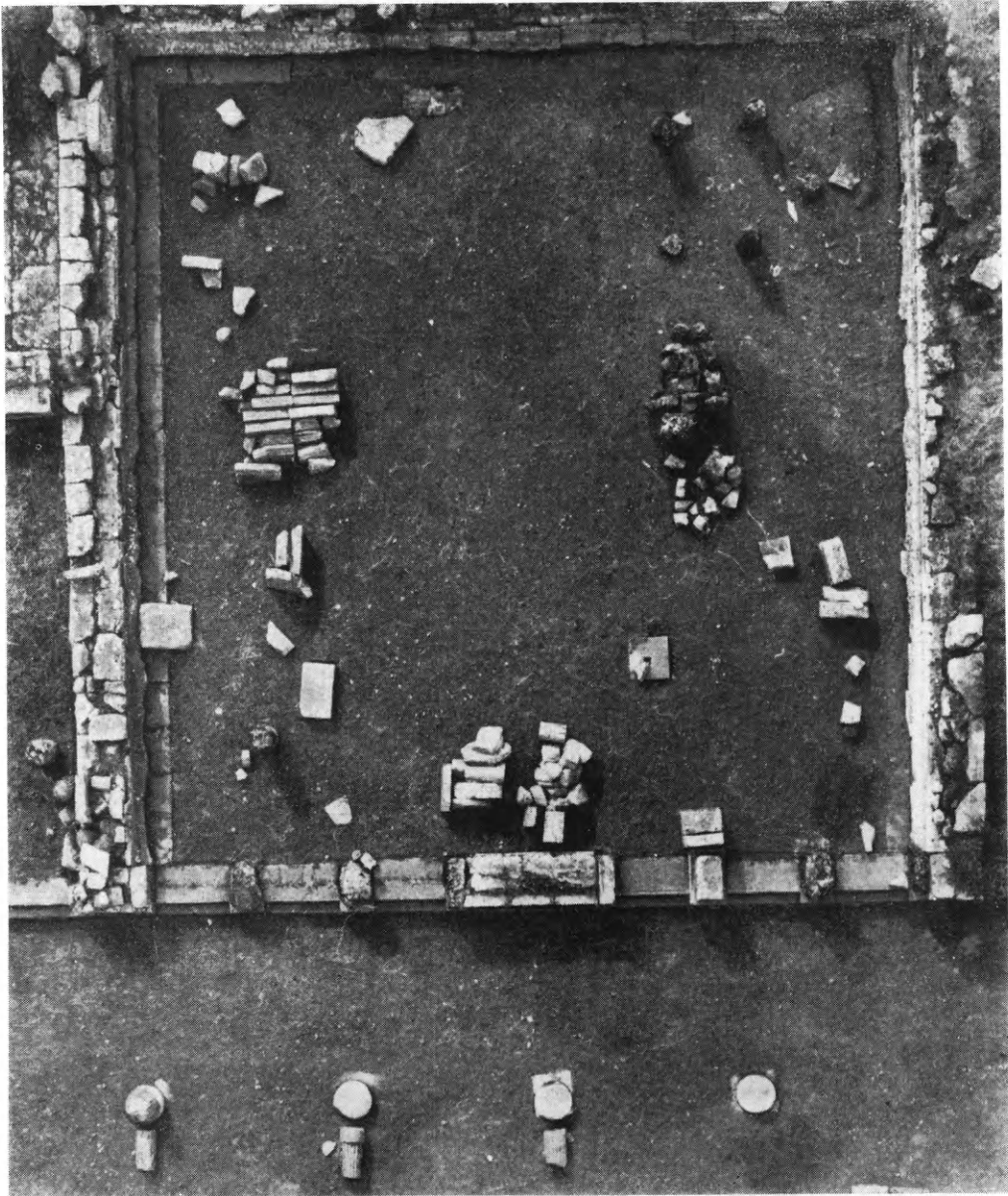
λευτηρίου-Ἀσκληπείου, ἡ ἐφετινὴ ἐργασία περιορίσθη εἰς τὸν πλήρη ἐκ τῶν ἀφθόνων χόρτων καθαρισμὸν καὶ τὴν τακτοποίησιν

Εἰκ. 104. Μεσσήνη. Γενικὴ κάτοψις τοῦ συγκροτήματος Βουλευτηρίου καὶ Ἀσκληπείου, ἀπὸ ἀεροστάτου.

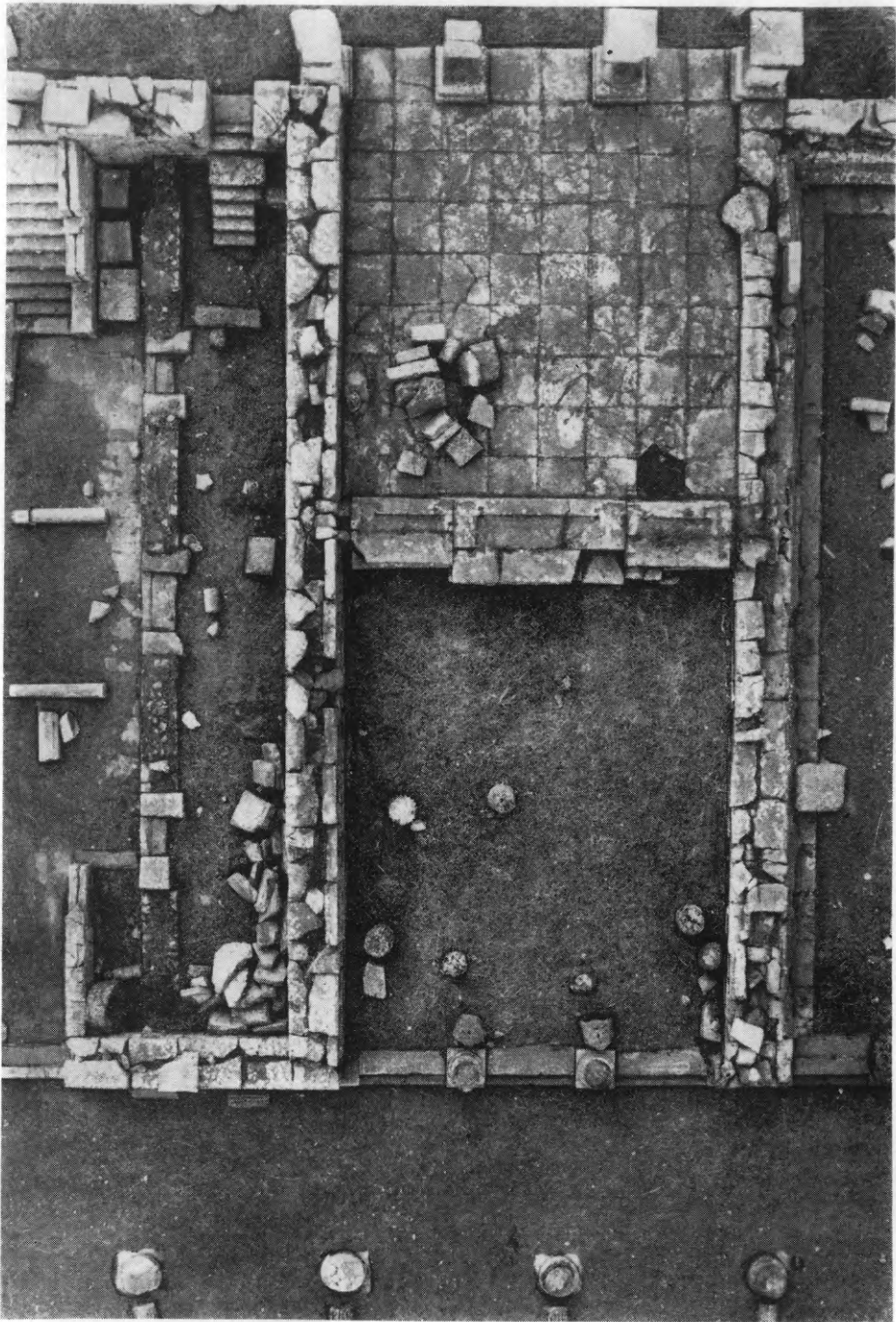
τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ μνημονευθέντος συγκροτήματος, χάριν τῆς ἀπὸ ἀεροστάτου φωτογραφήσεως αὐτοῦ, ἥτις καὶ ἐπε-

τεύχθη, πράγματι, κατὰ μῆνα Ἰούνιον κατόπιν συννεοήσεως

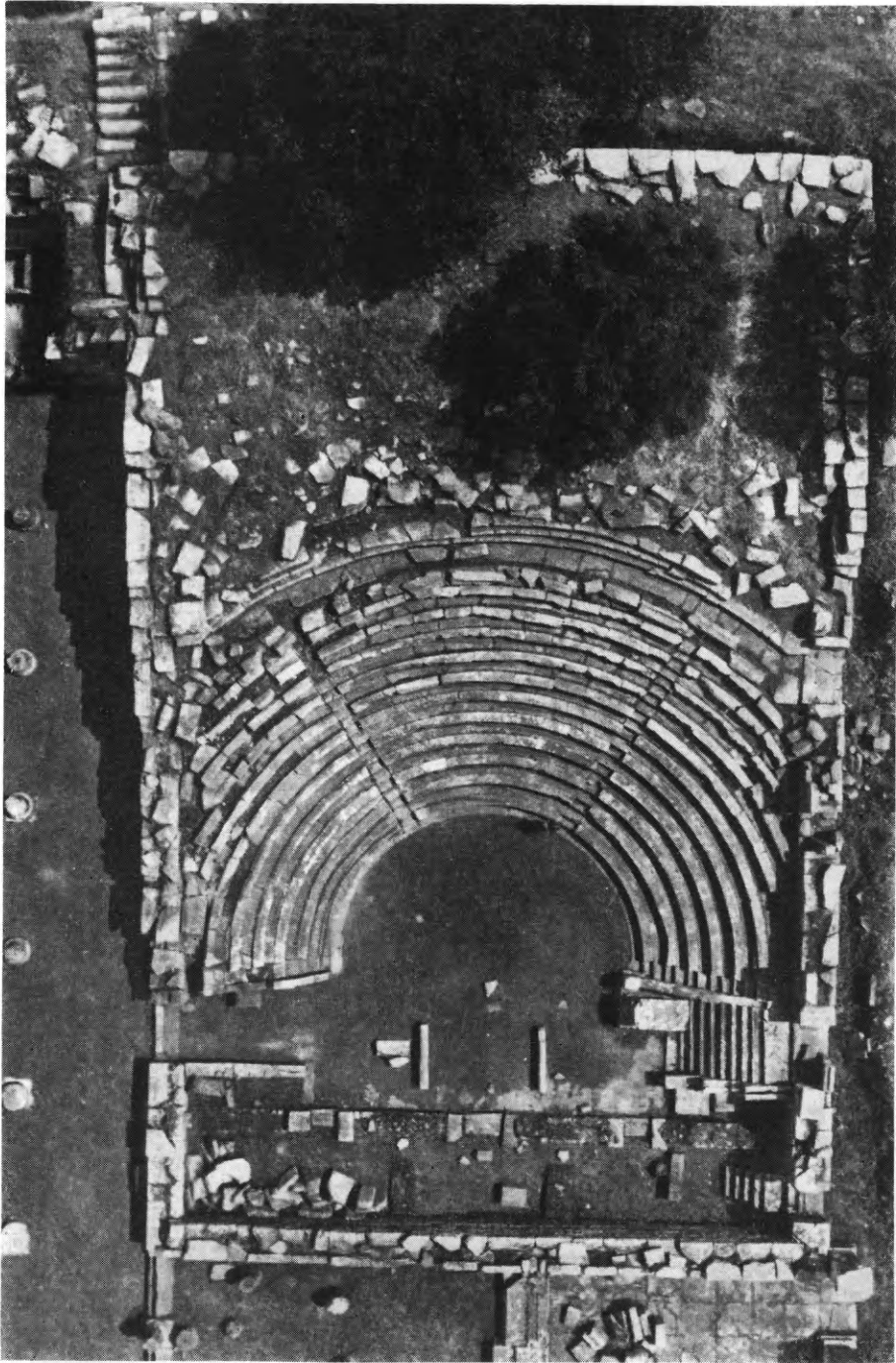

Εικ. 105. Μεσσήνη. Λεπτομέρεια τῆς αἰθούσας τῶν συνεδριάσεων. Κάτοψις ἀπὸ ἀεροστάτου.

τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἀνασκαφῆς καθηγ. Ἄ. Ὀρλάνδου μετὰ τῆς

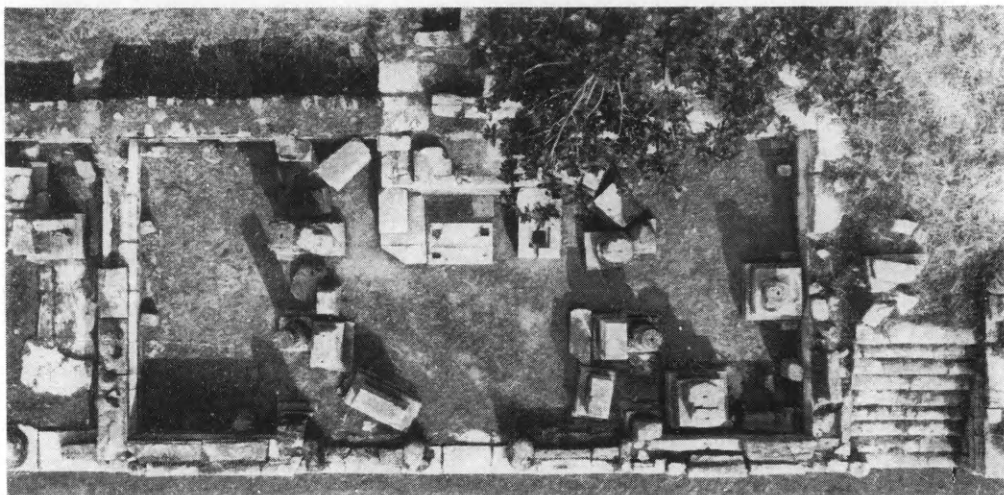

Ειχ. 106. Μεσσήνη. Κάτοψις τοῦ προπύλου, ἀπὸ ἀεροστάτου.

Είχ. 107. Μεσσήνη. Κάτοψις τοῦ μικροῦ θεάτρου, ἀπὸ ἀεροστάτου.

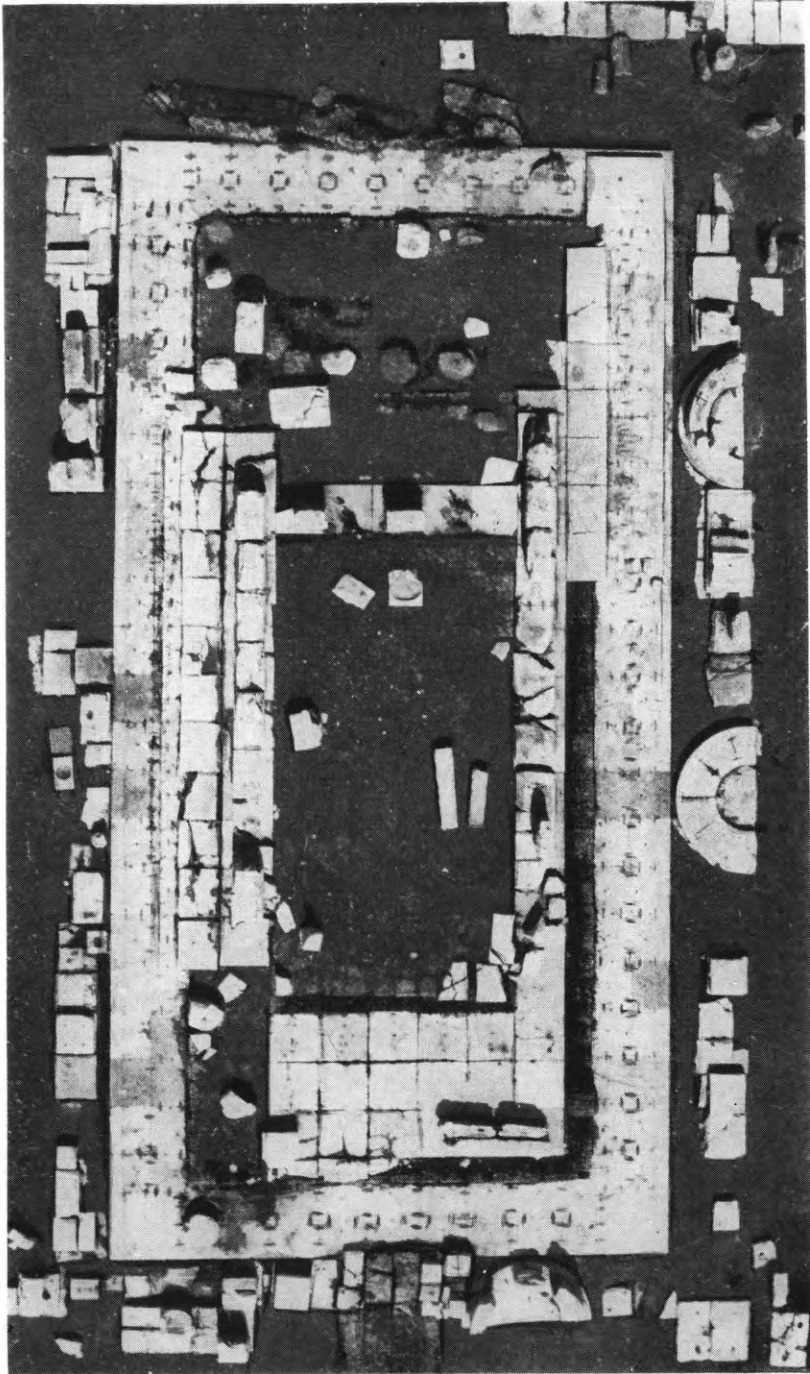
Ἀμερικανικῆς Whittlesey Foundation, ἐκπροσωπηθείσης διὰ τοῦ καθηγητοῦ Wilson Myers. Ἡ φωτογράφησις ἐγένετο κατόπιν πολυημέρου ἀναμονῆς ἐπιτεύξεως τῆς ἀπαιτουμένης ἀπολύτου νηνεμίας, τῆ βοήθειά καὶ τοῦ ἀρχιτεχνίτου Ἀναστηλώσεως τῆς ἡμετέρας Ἐταιρείας Χαρ. Σφακιανάκη. Ἡ ἐπέχουσα ἀληθῆ θέσιν μαθηματικῶς ἀκριβοῦς κατόψεως τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διατάξεως τοῦ συγκροτήματος μέχρι καὶ τῶν ἐλαχίστων λεπτο-

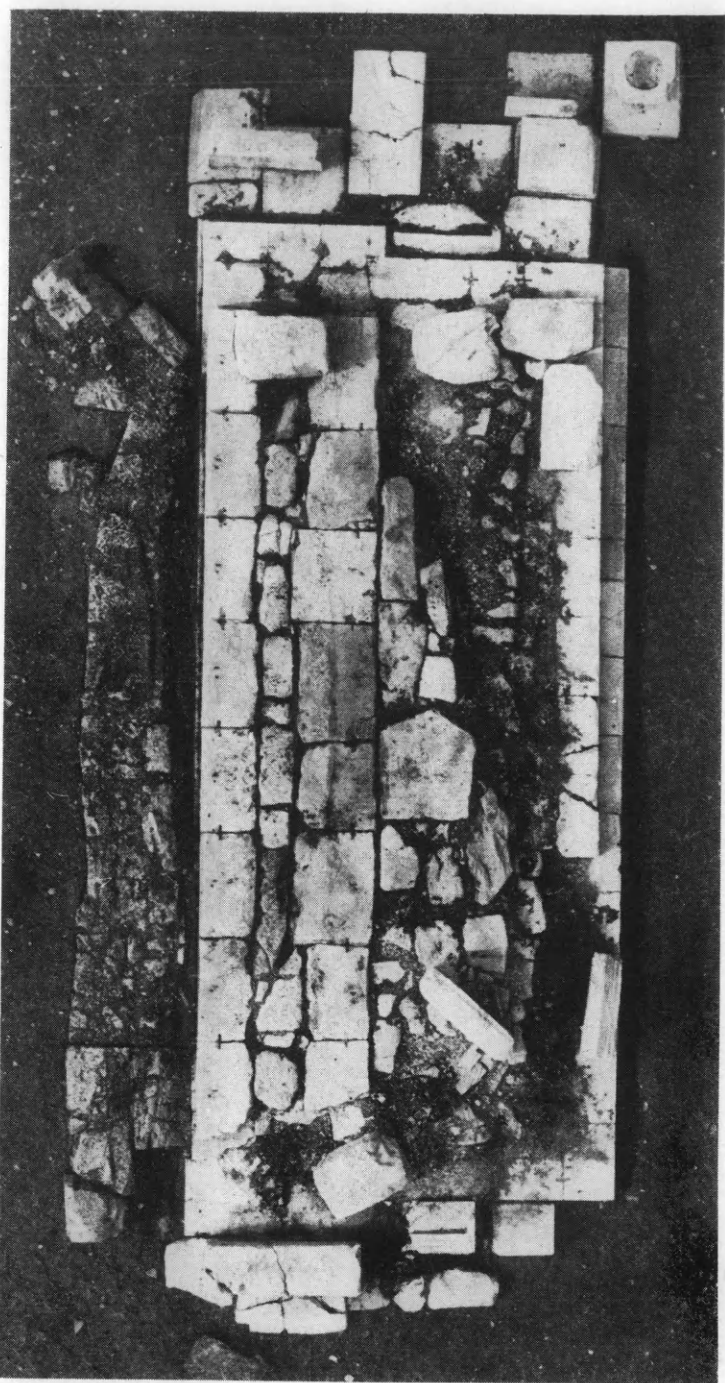
Εἰκ. 108. Μεσσήνη. Κάτοψις τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος, ἀπὸ ἀεροστάτου.

μερειῶν κατασκευῆς τῶν κτηρίων φωτογράφησις, διήρκεσεν ἐπὶ ὀλόκληρον ἑβδομάδα μὲ λαμπρὰ ὄντως ἀποτελέσματα, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ἐξῆς ἐνταῦθα παρεχόμεναι ὀλίγαι ἐκ τῶν ἀνωτέρω φωτογραφιῶν: γενικῆς κατόψεως τοῦ συγκροτήματος τῆς Ἀγορᾶς (εἰκ. 104), λεπτομεροῦς κατόψεως τῆς αἰθούσης συνεδριάσεων (εἰκ. 105), τοῦ ἀνατολικοῦ προπύλου (εἰκ. 106) καὶ τοῦ μικροῦ θεάτρου (εἰκ. 107), τοῦ νοτίου προπύλου, τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος (εἰκ. 108), τῆς ὅλης δυτικῆς πλευρᾶς τῆς Ἀγορᾶς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῆς Ὑγείας (εἰκ. 109) καὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ βωμοῦ (εἰκ. 110).

Ἐκτὸς τοῦ συγκροτήματος τῆς Ἀγορᾶς ἐγένετο καὶ ἡ φωτογράφησις 1) τοῦ κατὰ τὸ βόρειον τμήμα τῆς πόλεως χώρου, ἔνθα τοποθετεῖται τὸ μέγα θέατρον τῆς Μεσσήνης, ἡ ἐκεῖ ὑπαρξίς

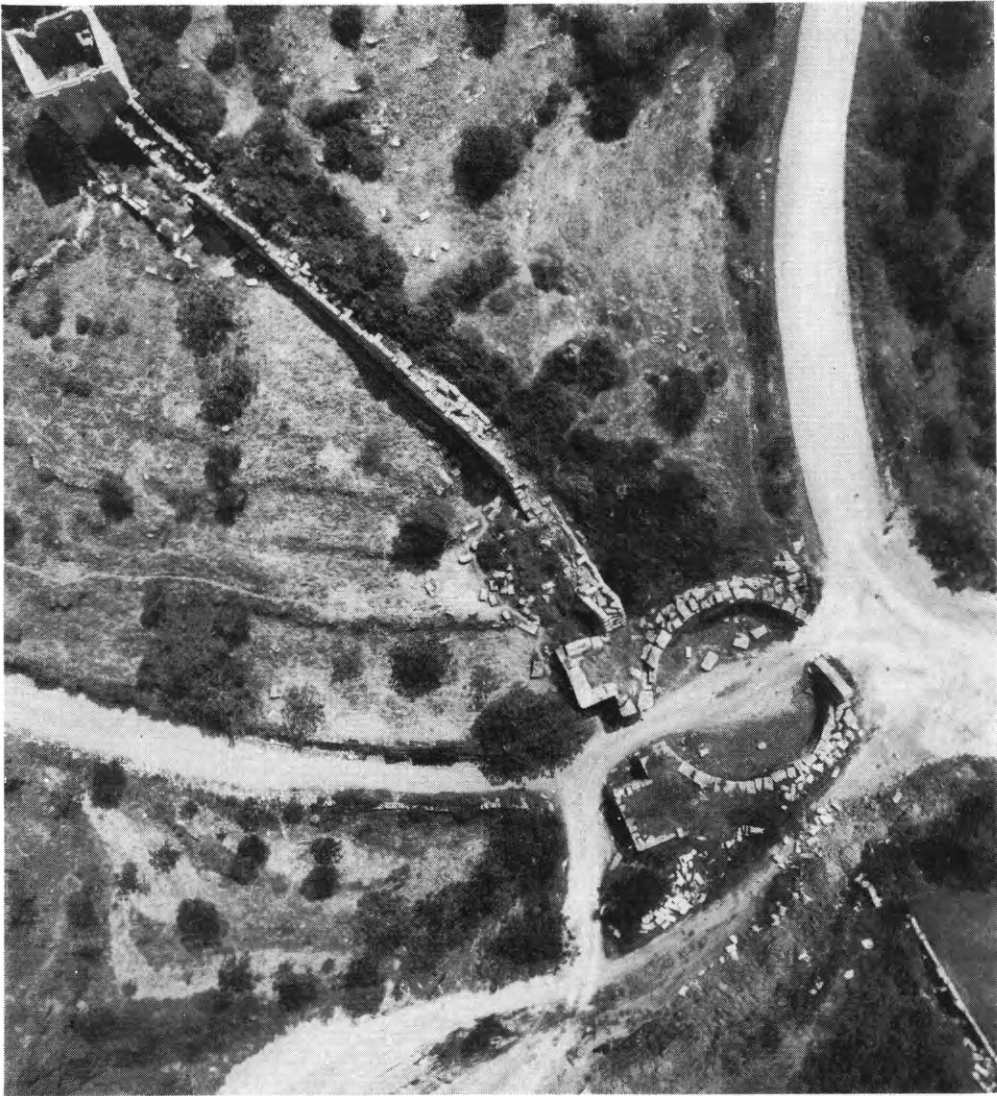

Εἰκ. 109. Μεσσήνη. Ὁ ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τὰ περὶ αὐτὸν βάθρα ἀναθημάτων.
 Ἐπιφάνεια ἀπὸ ἀεροστάτου.

Είκ. 110. Μεσσήνη. Ὁ πρὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ βωμός. Ἐποψὶς ἀπὸ ἀεροστάτου.

τοῦ ὁποίου συμπεραίνεται ὄχι μόνον ἐκ τῆς κοίλης διαπλάσεως τοῦ πρανοῦς ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς αὐτόθι ὑπάρξεως ἀπερριμμέ-

Εἰκ. 111. Μεσσήνη. Ἡ Ἀρκαδικὴ πύλη καὶ τὰ πρὸς αὐτὴν συνεχόμενα τμήματα τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως μετὰ τῶν δι' αὐτῶν διερχομένων ὁδῶν. Ἄποψις ἀπὸ ἀεροστάτου.

νων λιθίνων τινῶν ἐδωλίων τοῦ γνωστοῦ θεατρικοῦ τύπου καὶ 2) τῆς Ἀρκαδικῆς πύλης μετὰ τμήματος τῶν συνεχομένων πρὸς

αὐτὴν ἐκατέρωθεν τμημάτων τοῦ περιβόλου τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ἡ δευτέρα αὕτη φωτογραφία ἀποτελεῖ ἀψευδῆ μάρτυρα τῆς γενομένης δυστυχῶς ἐσχάτως καταστροφῆς τμήματος τοῦ ἀρχαίου τείχους τῆς πόλεως, ἀμέσως συνεχομένου πρὸς Ν. τῆς Ἀρκαδικῆς πύλης. Ἡ θλιβερὰ καταστροφή ἐγένετο ἐν πλήρει ἡμῶν ἀγνοίᾳ ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας Δημοσίων Ἔργων καὶ παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, ἵνα παύσῃ νὰ διέρχεται διὰ μέσου τῆς Ἀρκαδικῆς πύλης ἢ ἀπὸ Μαυροματίου εἰς Ζερμπίσια ἀμαξιτὴ ὁδός, ἥτις, παρὰ ταῦτα, ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νὰ διέρχεται διὰ μέσου τῆς πύλης! Εἰς τὴν φωτογραφίαν (εἰκ. 111) φαίνονται τὰ ἔχνη ἀμφοτέρων τῶν διαβάσεων.

18. ΗΛΙΣ

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἐπανελήφθησαν αἱ ἀπὸ τοῦ 1973 διακοπεῖσαι ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι. Οἱ ἀνασκαφέντες χῶροι κεῖνται εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ θεάτρου καὶ τῆς Ν. Στοᾶς. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν μετέσχεν, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Αὐστριακοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, ἡ κ. Βερόνικα Leon-Μητσοπούλου.

Α'. ΠΕΡΙΟΧΗ ΘΕΑΤΡΟΥ

1. Χῶρος Δ. τοῦ ἀγωγοῦ: Εἰς τὸν χῶρον Δ. τοῦ ἀγωγοῦ κατὰ τὴν ἐναρξιν τῶν ἐργασιῶν ἀποκαλύψεως τοῦ θεάτρου (1960) εἶχον γίνεαι μικραὶ δοκιμαστικαὶ τομαί, αἱ ὁποῖαι εἶχον φέρει εἰς φῶς τοίχους καὶ πλινθόκτιστον τάφον. Πρὸς διερεῦνησιν τοῦ βορείως τῆς σκηνῆς χώρου καὶ πρὸς ἀποκάλυψιν τῶν ἐδῶ κτισμάτων, ἠνοίχθησαν ὀκτὼ τομαί, διαστάσεων 4×4 μ. ἐκάστη. Διὰ τῶν τομῶν αὐτῶν (Α/1, Α/2, Β/1, Β/2, Γ/1, Γ/2, Γ/3, Δ/2) ἀπεκαλύφθησαν τοῖχοι κτισμάτων (εἰκ. 112 - 114), ἐχόντων προσανατολισμὸν κάθετον πρὸς τὸν Β. τοῖχον τῆς σκηνῆς καὶ τὸν ἄξονα τοῦ ἀγωγοῦ τοῦ θεάτρου. Τὰ κτίσματα αὐτὰ κεῖνται εἰς ἐπίπεδον ὑψηλότερον τῆς ἀνωτέρας ἐπιφανείας τοῦ ἀγωγοῦ ὡς καὶ τοῦ ἐπιπέδου τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου. Οἱ τοῖχοι των, θεμελιωμένοι εἰς τινὰ σημεῖα ἐπὶ στρώματος ἐκ μικρῶν ποταμί-

ων κροκαλῶν, εἶναι λίαν ἀμελῶς κατεσκευασμένοι, ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων κατὰ τὰ θεμέλια καὶ ἐκ τεμαχίων κεραμίδων κατὰ τὰ ἀνώτατα σφζόμενα τμήματα αὐτῶν, μὲ ἀλλεπαλλήλους μετασκευὰς καὶ ἐπιδιορθώσεις (εἰκ. 112). Ἐπιμελεστέρας κατασκευῆς ἐκ μεγαλυτέρων λίθων καὶ μὲ κατεργασίαν τινά, εἶναι ἡ ἐξωτερική, πρὸς τὴν ἄνωθεν τοῦ ἀγωγοῦ διαγραφομένην ὁδόν,

Εἰκ. 112. Ἡλιος. Ὁ Δ. τοῖχος τοῦ ἐντὸς τοῦ τετραγώνου Β/2 κτίσματος, ἀπὸ Β.

ὄψις τοῦ Β. τοίχου τοῦ ἐντὸς τοῦ τετραγώνου Β/2 ἀποκαλυφθέντος κτίσματος. Τούτου ἦλθον εἰς φῶς τρία δωμάτια καὶ τινες τοῖχοι (εἰκ. 114). Κατὰ τὴν προσεχῆ περίοδον θὰ συμπληρωθῇ ἡ ἀποκάλυψις τῶν εἰς τὸν χώρον αὐτὸν εὑρισκομένων κτισμάτων. Κατὰ τὸ κέντρον τοῦ Β/2 ἀνευρέθη μᾶζα καταπεσόντος πολυχρώμου κονιάματος. Τὰ ἐκ τοῦ χώρου κινητὰ εὑρήματα πλὴν τοῦ πλήθους τῶν ὀστράκων καὶ τῶν συγκολληθέντων ὑστεροκλασσικῶν καὶ ἐλληνιστικῶν ἀγγείων (εἰκ. 115 ἀριστ. καὶ 116), εἶναι χαλκᾶ «εἰσιτήρια», νομίσματα, εἰδῶλια, πηλίνη μήτρα (εἰκ.

Είχ. 113. Ήλις. Τὰ Δ. τοῦ ἀγωγοῦ τετράγωνα Β/2 καὶ Γ/2, ἀπὸ Β.

Είχ. 114. Ήλις. Τμῆμα τῆς Δ. τοῦ ἀγωγοῦ ἀνασκαφείσης περιοχῆς, ἀπὸ Ἀ.

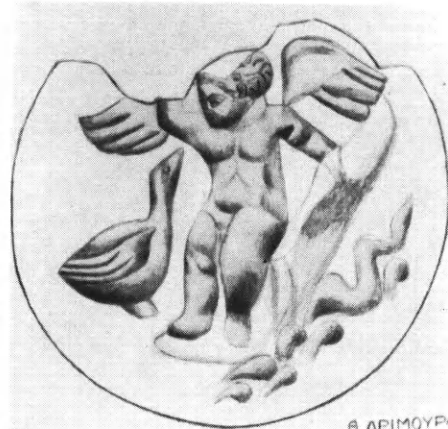
117) και κατάλοιπα πυρᾶς μετὰ μαζῶν σκωρίας, προφανῶς ἀπὸ ἐργαστήρια, τὰ ὅποια θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν ἂν ὄχι εἰς τὰ ὠς ἄνω κτήρια, πάντως ὅμως εἰς τὴν γειτονικὴν τῶν περιοχῆν.

Εἰκ. 115. Ἴηλις. Μελαμβαφεῖς κἀνθοροι ἐκ τῶν τετραγώνων Γ/1 καὶ Ζ/6.

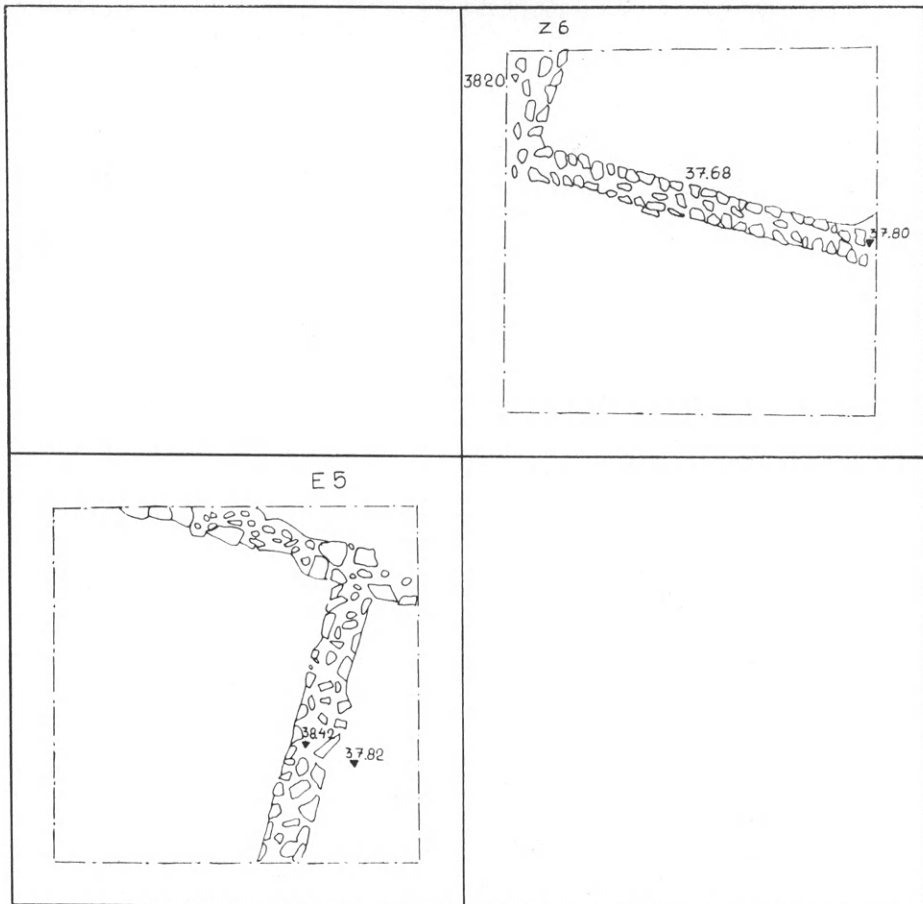
Εἰκ. 116. Ἴηλις. Ὅστρακον μεγαρικῶς σκύφου.

Εἰκ. 117. Ἴηλις. Σχέδιον παραστάσεως τῆς πηλίνης μήτρας.

Ὀλίγον βορειότερον τῆς θέσεως αὐτῆς εἶχε κατὰ τὸ παρελθὸν ἀποκαλυφθῆ ἱπνός. Τὰ κτήρια αὐτά, συμφώνως πρὸς τὰ συγκεντρωθέντα εἰς αὐτὰ εὐρήματα, χρονολογοῦνται εἰς τὸ διάστημα μεταξὺ 4ου καὶ 2ου π.Χ. αἰῶνος.

2. Χώρος 'Α. τοῦ ἀγωγοῦ: Ἐδῶ ἠνοίχθησαν δύο τετράγωνοι τομαὶ διαστάσεων 4×4 μ. (E/5, Z/6, εἰκ. 118). καὶ ἤλθον εἰς φῶς τοῖχοι ὁμοίας κατασκευῆς καὶ προσανατολισμοῦ,

Εἰκ. 118. Ἡλις. Κάτοψις τῶν ἀνασκαφέντων 'Α. τοῦ ἀγωγοῦ χώρων.

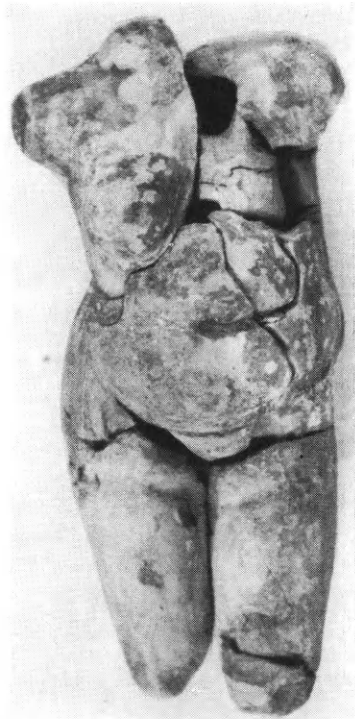
ὡς ἐκεῖνοι τοῦ 1973· φαίνεται νὰ ἀνήκουν εἰς τὸ αὐτὸ κτηριακὸν συγκρότημα, διὰ τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ ὁποίου θὰ ἀπαιτηθῆ περαιτέρω συστηματικὴ ἔρευνα. Πρὸς τὸ παρὸν παρατηρεῖται, ὅτι τὰ ἐδῶ ὑπάρχοντα κτίσματα περιλαμβάνουν μεγαλύτερους χώρους καὶ τὰ ἀνευρεθέντα ὄστρακα καὶ ἀγγεῖα (εἰκ. 115 δεξιά, καὶ 119) εἶναι πυκνότερα καὶ καλυτέρας ποιότητος. Ἐκ τοῦ χώ-

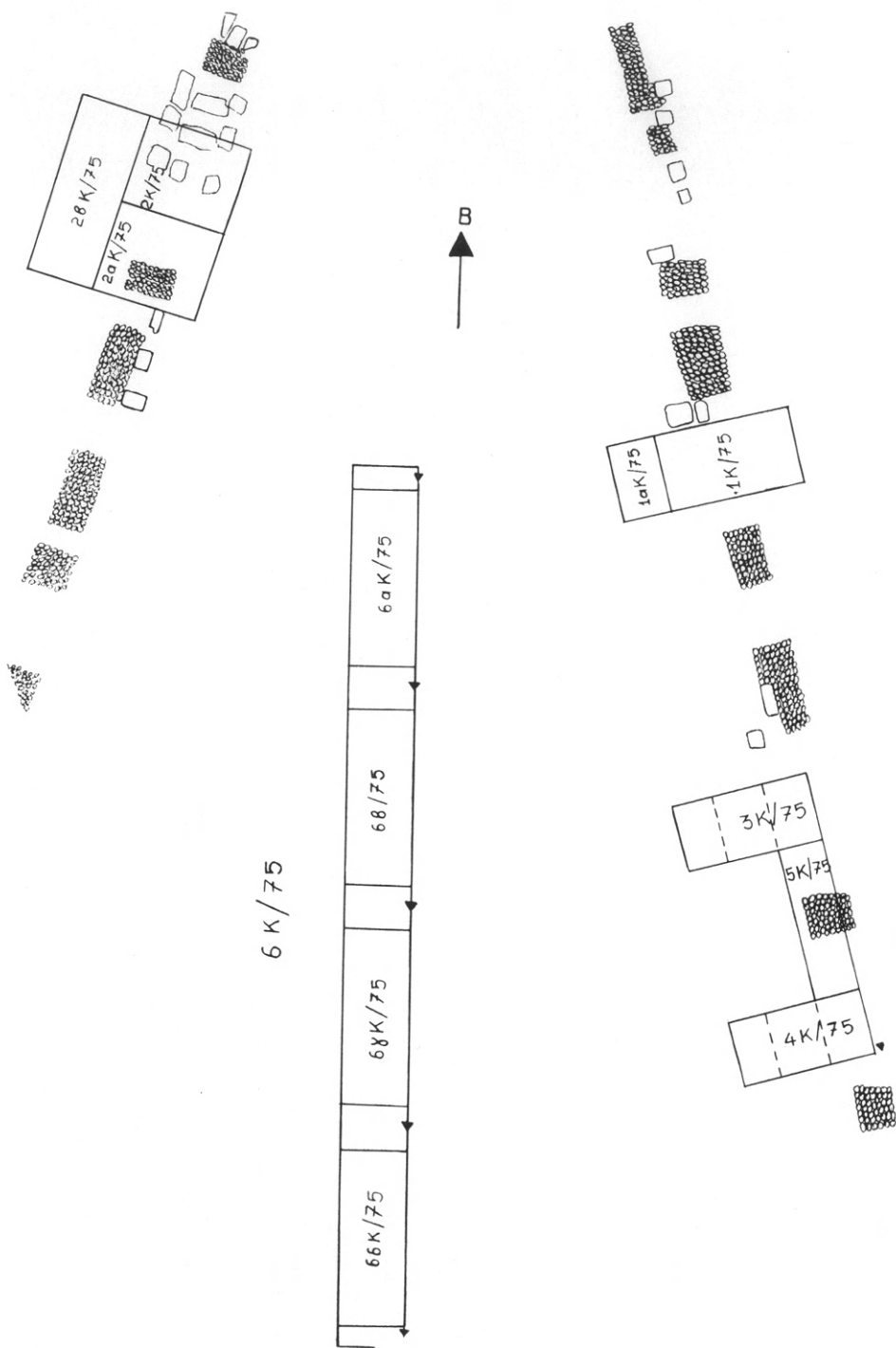
Εἰκ. 119. Ἡλις. Μόνοτα ὑστεροκλασσικά κύπελλα.

ρου προέρχεται ἐπίσης κορμὸς εἰδωλίου παχυσάρκου γυναικείας μορφῆς (εἰκ. 120). Τὰ κτίσματα ἀνατολικῶς τοῦ ἀγωγοῦ χρονολογοῦνται εἰς τοὺς ἐλληνιστικούς χρόνους.

3. Κοῖλον θεάτρου: Διὰ τὴν διερεύνησιν τῆς σχέσεως χαλικοστρώτων διόδων καὶ κλιμάκων ἀνόδου ἠνοιχθήσαν ἀρχικῶς τομαί (εἰκ. 121, 1K, 2K, 3K, 4K, 5K, καὶ εἰκ. 122), ὅπου σφύζονται καλύτερον αἱ χαλικοστρωτοὶ δίοδοι καὶ αἱ κλιμακες ἀνόδου, μὲ σκοπὸν ὅπως μελετηθῇ, ἂν αἱ δύο αὗται κατασκευαστικαὶ λεπτομέρειαι εἶναι ταυτόχρονοι ἢ ἀποτελοῦν δύο φάσεις τοῦ κοίλου. Τὰ συλλεγέμενα ὄστρακα ὑπῆρξαν ἐλάχιστα, πλὴν ὅμως παρατηρήθη κλιμακωτὴ διάταξις τῶν παρακειμένων τῶν βαθμίδων χωμάτων τοῦ κοίλου. Πρὸς καλύτεραν διερεύνησιν τούτου ἠνοι-

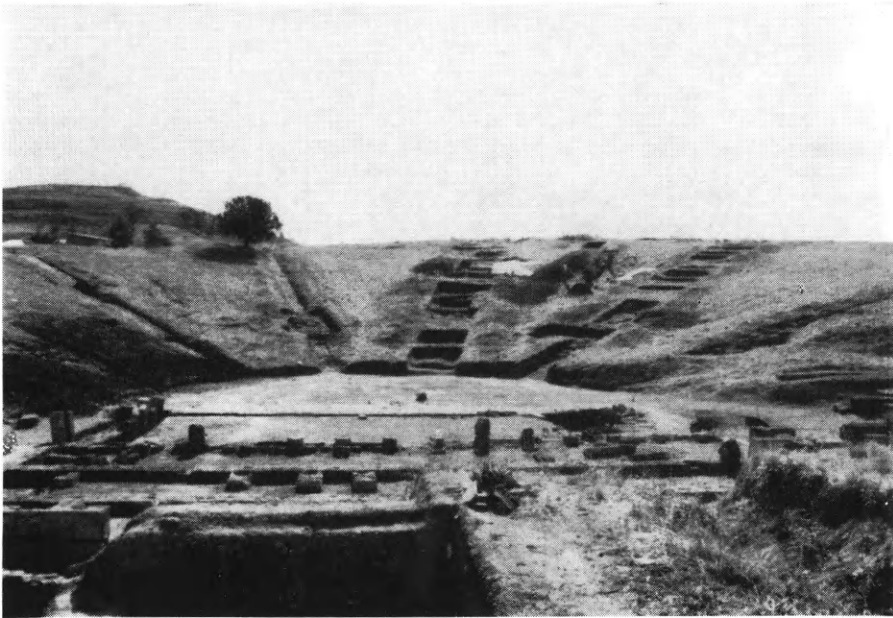

Εἰκ. 120. Ἡλις. Κορμὸς γυναικείου εἰδωλίου.

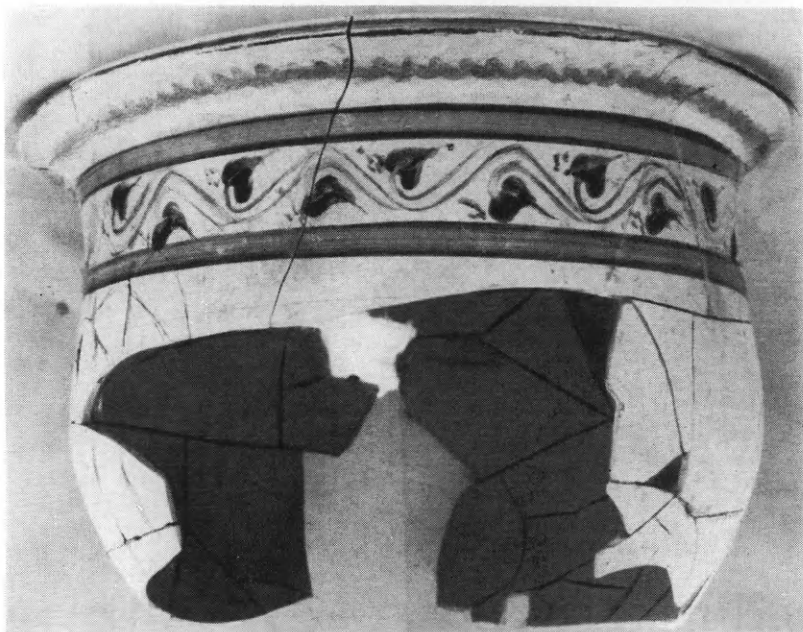
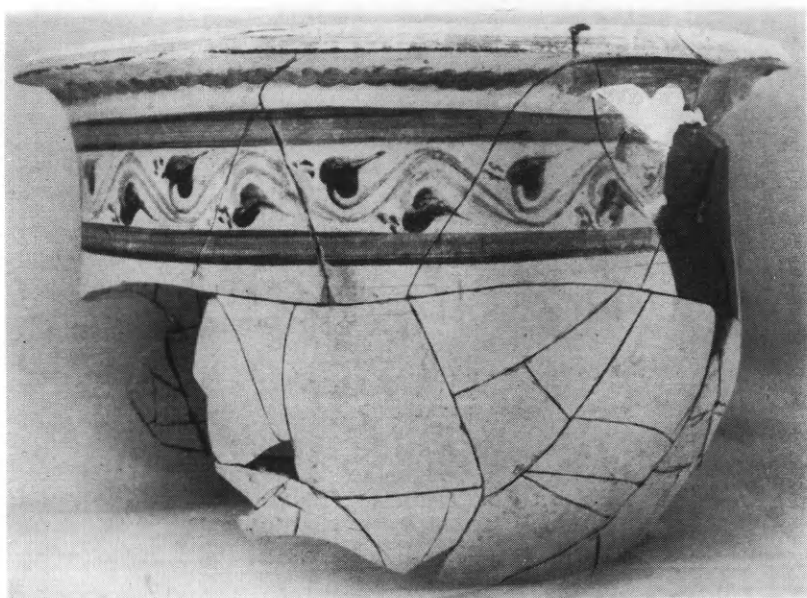
Εικ. 121. Ήλις. Σχέδιον τῶν γενομένων κατὰ τὸ κούλον τοῦ θεάτρου τομῶν.

χθησαν τέσσαρες κατὰ σειρὰν τομαί, ἀπὸ Β. πρὸς Ν. διαστάσεων 4×1.50 μ. (εἰκ. 121, 6αΚ, 6βΚ, 6γΚ, 6δΚ). Εἰς τὰ κατακόρυφα τοιχώματα αὐτῶν παρατηρήθη κλιμακωτὴ διάταξις τῶν ὑποκειμένων στρωμάτων τοῦ κοίλου ἤτοι: ὑπὸ τὰ ἐπιφανειακὰ χώματα ὑπάρχει στρώσις λατύπης (Ἔργον 1973, σ. 84), ὑπ'

Εἰκ. 122. Ἡλις. Τὸ κοῖλον τοῦ θεάτρου κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν, ἀπὸ Β.

αὐτὴν δέ, σαφῶς διακρινομένη καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς τομῆς, στρώσις ἐρυθρωποῦ χώματος με βαθμιδωτὴν διάταξιν, ἀκολουθοῦσα τὴν κλίσιν τοῦ κοίλου με βατῆρα 0.90 μ. καὶ μέτωπον 0.20 μ. περίπου. Ὑπὸ τὴν στρώσιν τοῦ ἐρυθρωποῦ κατὰ μὲν τὸ ἄνω ἥμισυ τοῦ κοίλου ὑπάρχει τεχνητὸν στρώμα χώματος καὶ λίθων, μεταφερθέντων πρὸς δημιουργίαν τῆς ἀπαιτουμένης κλίσεως, κατὰ δὲ τὸ κάτω ἥμισυ ἢ στρώσις τοῦ ἐρυθρωποῦ χώματος ἐπικάθηται ἀμέσως ἐπὶ τοῦ σκληροῦ, μετὰ πολλῶν χαλίκων, φυσικοῦ ἐδάφους. Εἰς τὰς τομάς τοῦ κοίλου ἀνευρέθησαν χαλκᾶ «εἰσιτήρια», τμημα πηλίνου γυναικείου εἰδωλίου καὶ τινα νομίσματα. Τὰ ἐκ διαφό-

Είχ. 123. Ἕλις. Κρατὴρ μετὰ διακοσμήσεως φύλλων κισσοῦ, τοῦ τέλους τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

ρων στρωμάτων τῶν τομῶν ὕστρακα ἢ εἶναι ἀσήμαντα ἢ δὲν ἀπέχουν χρονολογικῶς μεταξύ των. Ἐπομένως εἶναι δύσκολον πρὸς τὸ παρὸν νὰ λεχθῆ, μὲ μόνα τὰ στοιχεῖα ταῦτα, ἐὰν εἰς τὸ κοῖλον καὶ τὰς κλίμακας ὑπάρχουν φάσεις ἀπέχουσαι μεταξύ των χρονολογικῶς ἢ ἂν ἀπλῶς πρόκειται διὰ κατασκευαστικὰς φάσεις αἱ ὁποῖαι, κατὰ συνέπειαν, οὐδόλως ἀπέχουν ἀλλήλων.

B. ΠΕΡΙΟΧΗ Ν. ΣΤΟΑΣ

Ἐδῶ ἠνοίχθησαν ἑπτὰ συνολικῶς τομαὶ πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν τομῶν ἀφαιρέσεως τῶν πεσσῶν τῆς νοτίας κιονοστοιχίας, τοῦ κεντρικοῦ τοίχου καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς Στοᾶς.

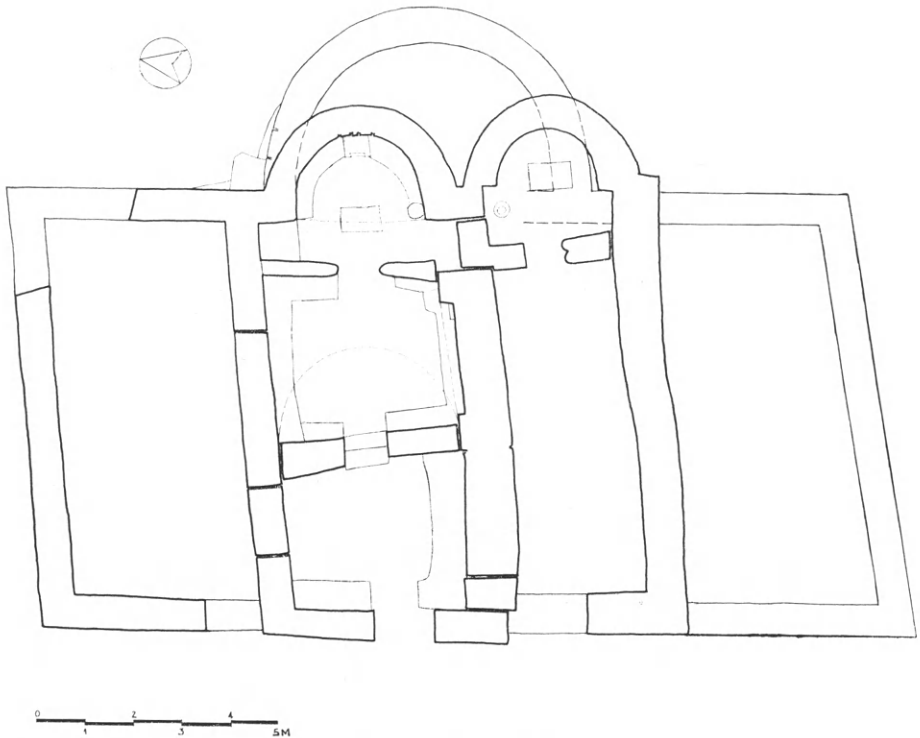
Εἰκ. 124. Ἡλις. Κεφαλαὶ γυναικείων πελίνων εἰδωλίων.

Μετὰ τὴν κατὰ τὸ 1973 ἀποκόλλησιν τοῦ ὑπολειπομένου τμήματος τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ἠνοίχθησαν τρεῖς τομαὶ εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ καλυπτόμενον χῶρον, ὅστις θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχη μείνει ἀδιατάρακτος. Περὶ τῶν τομῶν τούτων σημειώνονται ἐνδεικτικῶς ἡ ἀπουσία ρωμαϊκῶν καὶ τὸ πλῆθος ὕστεροκλασικῶν καὶ ἐλληνιστικῶν ὀστράκων, ἐξ ὧν συνεκολλήθη κρατῆρ τοῦ τέλους τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. (εἰκ. 123). Προσέτι ἀνευρέθησαν πολλὰ νομίσματα καὶ εἰδῶλια (εἰκ. 124) καὶ συνεκολλήθησαν ἀρκετὰ ἀγγεῖα.

19. ΜΑΝΗ

Διτταὶ ἦσαν αἱ διὰ τοῦ καθηγ. Ν. Δρανδάκη διεξαχθεῖσαι ἔρευναι εἰς Μάνην κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1975 δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

Α. Σκαφικά ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς μορφῆς κτίσματος, τοῦ ὁποῦ ἐφαίνετο καμπύλος τοῖχος, συνεχόμενος πρὸς τὴν ἀψίδα τοῦ εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς Παλιόχωρας ἠρειπωμένου ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρου. Ποικίλαι δυσχέρειαι περιώρισαν τὴν ἀνασκαφὴν εἰς τὴν διακρίβωσιν μόνον τῶν

Εἰκ. 125. Παλιόχωρα Μάνης, Ἅγιος Πέτρος. Κάτοψις τοῦ παλαιοῦ κτίσματος καὶ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ μεταγενεστέρων ναίσκων.

θεμελίων τοῦ παλαιοῦ οἰκοδομήματος· ἐθεωρήθη ὀρθὸν νὰ διατηρηθοῦν καὶ διασφαλισθοῦν οἱ τοῖχοι τῶν ἐντὸς αὐτοῦ ἰδρυμένων ναοῦ τοῦ Ἁγ. Πέτρου καὶ τοῦ νοτίου μεγαλιθικοῦ παρεκκλησίου.

Ἡ κάτοψις τοῦ παλαιοῦ κτηρίου, ὠκοδομημένου μὲ ἀργοὺς λίθους καὶ ἀσβεστοκονίαμα, ἀπεκαλύφθη ἀσυνήθης. Ἄν ὄντως ἡ ἀνασκαφὴ ἔφευρεν εἰς φῶς ὅλον τὸ μῆκος του, τότε τὸ οἰκοδό-

μημα, βραχὺ κατὰ τὸ μῆκος, ἐξετείνεται εἰς πλάτος (εἰκ. 125). Πιθανῶς ἦτο διηρημένον εἰς τρία κλίτη, φαίνεται δ' ὅτι ὁ τοῖχος ὁ διαχωρίζων τὸ βόρειον ἀπὸ τοῦ μέσου κλίτους, διαλελυμένος εἰς τόξα, ἐτειχίσθη βραδύτερον, χρησιμοποιοῦντες ὡς βόρειος τοῖχος τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρου. Ἰχνη τοῦ ἄλλου τοίχου, τοῦ διαχωρίζοντος τὸ νότιον κλίτος, δὲν ἐπεσημάνθησαν, ἐπειδὴ ἴσως εὐρίσκοντο ἐντὸς τοῦ νοτίου παρεκκλησίου. Τοῦ κτίσματος ἐξεῖχεν ἀπ' Ἀνατολῶν μεγάλη ἡμικυκλικὴ ἀψίς. Τὰ σημαντικώτερα τῶν εὐρημάτων ἦσαν: μικρὰ ἐκ βυσσινόχρου λίθου τεμαχισμένη ἐπιτύμβιος στήλη ἐλληνοιστικῶν χρόνων, φέρουσα βραχυτάτην ἐπιγραφὴν καὶ ἐξ μικρὰ μεσαιωνικὰ νομίσματα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐν τοῦ Λουδοβίκου ΙΧ (1266 - 1270), ἄλλο τῶν Πλανταγενετῶν καὶ ἄλλο τοῦ Γουλιέλμου Βιλλεαρδουίνου. Τὰ τορνήσια εὐρέθησαν εἰς ἐλάχιστον βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ἔξω τῶν θεμελίων τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ παλαιοῦ οἰκοδομήματος, προφανῶς προερχόμενα ἐκ παλαιότερον ἀνασκαφέντος τάφου, ἐνὸς τῶν πολλῶν κατὰ καιροὺς σκαφέντων εἰς τὸν χῶρον τοῦ μνημείου. Δὲν δύναται τις νὰ εἶναι βέβαιος διὰ τὸν ἀρχικὸν προορισμὸν τοῦ μερικῶς ἀνασκαφέντος κτίσματος, οὔτε διὰ τὸν χρόνον τῆς οἰκοδομήσεώς του.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἐργασιῶν ἀπηλλάγη τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρου τῆς ἐπιχώσεως, τὴν ὁποίαν εἶχε συσσωρεύσει ἢ κατερείπωσις. Μεταξὺ τῶν χωμάτων εὐρέθησαν οἱ θολῆται τῆς πρώτης ἀπ' Ἀνατολῶν ἐνισχυτικῆς ζώνης, διασφύζοντες τὴν γραπτὴν τῶν διακόσμησιν. Διακρίνεται τὸ πρόσωπον τοῦ ἐνὸς τῶν δύο μετωπικῶν ἀγίων, τῶν διακοσμούντων τὸ ἐσωρράχιόν της. Αἱ τοιχογραφίαι ἀνήκουν εἰς τὸ δεύτερον στρώμα γραπτοῦ διακόσμου τοῦ ναοῦ (ΠΑΕ 1974, Ἔρευνα εἰς τὴν Μάνην). Τὸ δάπεδον τῆς ἐκκλησίας ἀπεκαλύφθη ἐπεστρωμένον διὰ πηλίνων πλακῶν. Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ, ὀπίσω τῆς ἀγίας Τραπεζῆς, εἶχε καταπέσει ἐκ τοῦ συνθρόνου τὸ εἰς δευτέραν χρῆσιν μαρμάρινον ἐδώλιον τοῦ ἐπίσκοπικοῦ θρόνου (εἰκ. 126), ὁ ὁποῖος ἴσως ἦτο κατὰ τὸ ἄνω ἥμισυ ξύλινος. Τὸ ἐδώλιον ἀποτελεῖ διασκευὴν ἀρχαίου πιθανώτατα ὑποποδίου.

Β. Ἐρευναι ἀποσκοποῦσαι εἰς ἐπισήμαν-
σιν καὶ καταγραφὴν μνημείων. Κατεγράφησαν:

1. BYZANTINOI ΝΑΟΙ: α) Παρὰ τὴν συνοικίαν Καλόπυρ-
γος τοῦ χωρίου Δρυῶς ἢ Ἁγία Σωτήρα, ἐκκλησία μονο-
κάμαρος ἐξ ἀργῶν λίθων, ἔχουσα ἐσωτερικῶς διαστάσεις ἐκτὸς
τῆς ἀψίδος 6.20 × 2.60 μ., ἡμικυκλικὴν ἀψίδα καὶ τέμπλον ἐκ

Εἰκ. 126. Παλιόχωρα Μάνης, Ἁγιος Πέτρος. Ἐδρανον ἐπισκοπικοῦ θρόνου.

ξερολιθιάς, ἐπὶ τοῦ ὁποίου, ὡς καὶ εἰς τὸν παράπλευρον βόρειον
τοιῖχον, μεταβυζαντιναὶ τοιχογραφίαι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ὁ ναὸς
διασφύζει εἰς δύο στρώματα γραπτὸν διάκοσμον βυζαντινῶν χρό-
νων. Μολονότι ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας—αἱ τοιχογραφίαι
δὲν ἔχουν φυσικὰ καθαρισθῆ—ἡ διάκρισις τῶν στρωμάτων εἶναι
δυσχερής, θὰ ἀπετόλμα τις νὰ εἴπη ὅτι εἰς τὸ πρῶτον στρῶμα ἀνή-
κει ἡ *Βλαχερνίτισσα* τοῦ τεταρτοσφαιρίου τῆς ἀψίδος, ὁ *Ἄρχων*
Μιχαήλ (εἰκ. 127), ἡ *Βάπτισις*, ἡ *Μεταμόρφωσις*, ἡ *Βαῖοφόρος*
καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ *Σταύρωσις*. Αἱ παρὰ τὸν σταυρὸν γυ-
ναῖκες εἶναι τέσσαρες. Ἡ μία τίλλει τοὺς πλοκάμους καὶ ἄλλη,
ὄχι ἡ ἐγγύτερον τοῦ σταυροῦ, λιποθυμεῖ. Ἐπὶ τοῦ δευτέρου

Είκ. 127. Καλόπυργος Δρυ Μάνης, 'Αγία Σωτήρα. "Αρχων Μιχαήλ. Λεπτομέρεια τοιχογραφίας.

Είκ. 128. Καλόπυργος Δρυ Μάνης, 'Αγία Σωτήρα. "Αγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος. Λεπτομέρεια τοιχογραφίας.

σπρώματος εἰς τὸν κατακόρυφον τοῖχον τῆς ἀψίδος ἔχουν ἱστορηθῆ μεταξὺ ἄλλων ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (εἰκ. 128), καὶ ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ ὁ Ἅγιος «Βαβέλας» καὶ ἡ εἰς Ἄδου

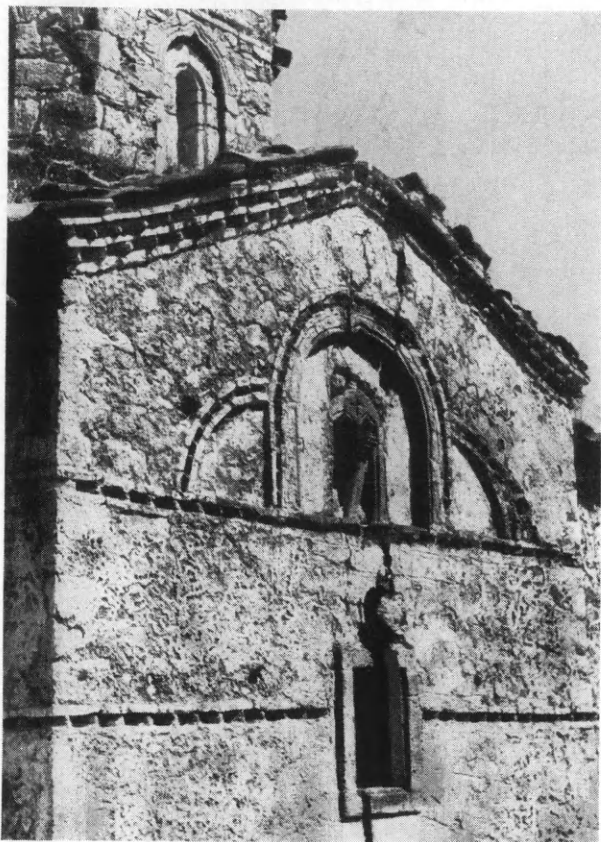
Εἰκ. 129. Τσίπα Μάνης. Παναγία ἡ Τσιπιώτισσα.

Κάθοδος μὲ πολὺ ρεαλιστικὴν ἀπόδοσιν καὶ τοῦ γυμνοῦ, σχεδὸν πρηνοῦς, Ἄδου. Τὰς παλαιότερας τοιχογραφίας θὰ ἀνῆγγέ τις μὲ κάθε ἐπιφύλαξιν εἰς τὸν ἀρχόμενον ΙΓ' αἰῶνα καὶ τὰς ἄλλας ἴσως εἰς τὸν αὐτὸν αἰῶνα λήγοντα. β) Ἐντὸς τοῦ μικροῦ χωρίου Πέπο ὁ ναὸς τῆς Κοιμήσεως, ἐσωτερικῶν διαστάσεων μὲ τὴν ἀψίδα 6.33×2.27 μ., μονοκάμαρος καὶ αὐτός, ἐξ ἀργῶν λίθων, μὲ νότιον πλάγιον, ἰσομήκη, ἀλλὰ χαμηλότερον

νάρθηκα καὶ πρὸ τῆς θύρας του χαμηλὸν καμαροσκέπαστον προ-
στῶν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑψοῦται μονόλοβον κωδωνοστάσιον. Τὸ
κτιστὸν τέμπλον κοσμεῖται μὲ τοιχογραφίας μεταβυζαντινάς τοῦ
1771, ἐπεκτεινομένης εἰς τὸν νότιον τοῖχον καὶ τὸ ἱερόν, ἐνῶ τὸ
πλεῖστον τοῦ κυρίως ναοῦ διασφῆζει γραπτὸν βυζαντινὸν διά-
κοσμον δύο ἐποχῶν, πιθανῶς τοῦ IB' καὶ II' αἰῶνος. Ἐπὶ τοῦ
δυτικοῦ τοίχου τρεῖς ἄγιοι τοῦ πρώτου στρώματος ὀλόσωμοι,
ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μεσαία ὑψώνει τὰς χεῖρας, ὡς αἱ δεόμεναι
μορφαὶ τῶν κατακομβῶν καὶ ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου ἡ Ὑπα-
παντῆ, δυσαναλόγως μεγάλων διαστάσεων διὰ τὸν ναόν.

2. METABYZANTINAI EKKΛΗΣΙΑΙ : α) Παναγία ἡ Τσι-
πιώτισσα (εἰκ. 129) ὑπὲρ τὴν Τσίπαν, ἐπὶ μικροῦ, γραφικοῦ
πλατώματος, πλαισιουμένου ἀπὸ ἀπόκρημνον κατάφυτον βράχον.
Ναὸς σταυροειδῆς ἐγγεγραμμένος, δικιόνιος ἑλλαδικοῦ τύπου,
τρουλλαῖος μὲ ἁρμονικὰς ἀναλογίας, ἐκτισμένος μὲ ἀργοὺς λίθους
καὶ πωρολίθους. Τὸ νεώτερον δίλοβον κωδωνοστάσιον φέρει τὴν
χρονολογίαν 1895. Ὁ τροῦλλος εἶναι ὀκτάπλευρος. Αἱ ἐσωτερικαὶ
διαστάσεις τοῦ μνημείου εἶναι 6.60×5.80 μ. Τὸ κτιστὸν τέμπλον
φέρει μεταβυζαντινάς τοιχογραφίας (IIH' αἰ.) καὶ εἰς τὸ μέσον
αὐτοῦ ξυλόγλυπτα λυπηρά. β) Παναγία ἡ Καταφυγιώ-
τισσα (εἰκ. 130) εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ χωρίου Δροσοπηγή
(Τσεροβά), ναὸς τῆς Κοιμήσεως μονόχωρος, τρουλλαῖος, σχή-
ματος συνεπτυγμένου ἐλευθέρου σταυροῦ. Ἡ δυτικὴ κεραία εἶναι
μακροτέρα καὶ αἱ ἐγκάρσιαι ἀβαθεῖς τοξόμορφοι. Αἱ διαστάσεις
του μὲ τὴν ἀψίδα, 10.83×4.87 μ. Ἐπὶ τοῦ ποδὸς τῆς ἀγίας Τρα-
πέζης μεταβυζαντινὴ τοιχογραφία τοῦ Ἰωνᾶ προβάλλοντος ἐκ
τοῦ στόματος κήτους. Τὸ ξυλόγλυπτον, ἐνεπίγραφον τέμπλον,
ἡμιδιατρήτου τεχνικῆς, εἶναι σητόβρωτον. Ἐπὶ ἐκάστου τῶν πεσ-
σίσκων του ἀνάγλυπτον ζῶν. Εἰκὼν τοῦ τέμπλου φέρει τὴν χρο-
νολογίαν 1826. Ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ λίαν ἔξεργον λίθινον πλαίσιον
τοῦ ἀνακουφιστικοῦ τόξου τῆς δυτικῆς θύρας. Εἰς τὸ ὕψος τοῦ εὐ-
θυγράμμου ἀνωφλίου της ὀδοντωτῆ ταινία περιζώνει τὸ μνημεῖον.
Ὑπὸ τὰς στέγας ὀδοντωτὸν γεῖσον. Ὁ τροῦλλος, ὀκτάπλευρος,

διατρυπᾶται ἀπὸ τέσσαρα παράθυρα, περιβαλλόμενα ἀπὸ πώρινον ὀξύληκτον ἄνω πλαίσιον. Ἐκτισμένος δι' ἀργῶν λίθων καὶ πωρολίθων περιθέεται ἀπὸ ὀδοντωτὴν ταινίαν ὑπὲρ τὰ παράθυρα καὶ ὑπὸ τὴν στέγην ἀπὸ διπλοῦν ὀδοντωτὸν γεῖσον. Ὁ ναὸς ἀπε-

Εἰκ. 130. Δροσοπηγή Μάνης. Παναγία ἢ Καταφυγιώτισσα.

τέλει καθολικὸν Μονῆς, ἐκ τῆς ὁποίας σώζονται δυτικῶς αὐτοῦ ἐρείπια κελλίων. Ἐπὶ λίθου εἶναι χαραγμένη ἡ χρονολογία 1696.

20. ΜΕΣΣΗΝΙΑ. Κουκουνάρα-Κρεμμύδια

Διὰ τοῦ ἐπικ. καθηγ. Γ. Σ. Κορρέ συνεχίσθησαν κατὰ μῆνα Ἰούλιον αἱ ἐν Πύλῳ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἑταιρείας.

Εἰς τὴν θέσιν Γουβαλάρη παρὰ τὸ χωρίον Κουκουνάρα Πυλίας συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφή τῶν θολωτῶν ἐν πολλοῖς τάφων τοῦ τυμβοειδοῦς ἐξάρματος, ἔνθα διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς δύο ομάδων τάφων :

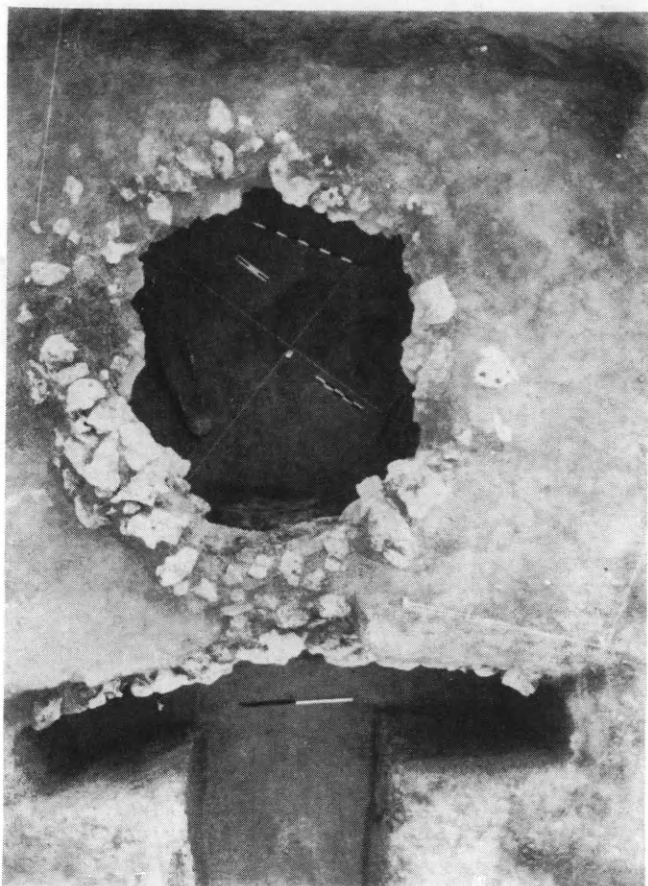
α) Μιᾶς εἰς τὸ ΒΑΝ. «ἡμικύκλιον» τοῦ ἐξάρματος, ὅπου ἀνεσκάφησαν ἕξ τάφοι (κυκλικοὶ θολωτοὶ καὶ εἷς πεταλοειδῆς). Πέριξ τῶν τάφων τούτων ὑφίστατο περίβολος ἐκτισμένος μὲ διαφόρους ἀργοὺς λίθους, ἐστρογγυλευμένους πῶς («ἀσπροπουλιές» καὶ «ἀκονόπετρες» τῆς περιοχῆς). Ὁ περίβολος παρηκολούθηθη εἰς τόξον μήκους 6.10 μ. κατὰ τὸ Β. τμήμα τοῦ οὕτω σχηματιζομένου διὰ τῶν ἕξ τάφων ταφικοῦ κύκλου (εἰκ. 131).

Εἰκ. 131. Κουκουνάρα, Γουβαλάρη. Περίβολος ταφικοῦ κύκλου ἐξάρματος α.

Ἐκ τῶν τάφων, τοῦ ὑπογείου θολωτοῦ τάφου 4 ἐκαθαρίσθη περαιτέρω τὸ δάπεδον, ἀναφανέντος λάκκου κατὰ τὸ κέντρον μὲ παλαιὰν ἀκτέριστον ἀνακομιδῆν, ἐνῶ εἰς τὸ ΒΑ. τμήμα ἀπεκαλύφθησαν, μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν αὐτόθι συγκεντρωμένων λίθων (ὑψους 0.67 καὶ πλάτους 1.63 μ.) δύο τοῦλάχιστον παραμερισθεῖσαι ταφαί. ὙΕ ΠΙΑ2 κύλιξ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὑποδηλοῖ ὅτι αἱ ταφαὶ αὗται ἦσαν κατὰ τινα μόνον ἔτη παλαιότεραι ἔναντι τῶν πέρυσι διαπιστωθεισῶν ὙΕ ΠΙΑ2 καὶ Β ταφῶν εἰς τὸ κέντρον τοῦ τάφου. Σημαντικὴ κατάληξις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ τάφου 4 ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὸ ΝΔ. τμήμα ἀναφανεῖσα εἴσοδος, τετειχισμένη δι' ἀργολιθοδομῆς καὶ ἡ τὸ πρῶτον νῦν σημειουμένη κοίλη τὸν σχηματισμὸν καὶ πλάτους 3.80 μ. πρόσοψις, κανονικῶς ἐκτισμένη ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου (εἰκ. 132), ἀλλὰ μὴ ὀργανικῶς συνδεδεμένη μετὰ τῆς θόλου. Διάμετρος 3.50 μ.

Ὁ 6ος τάφος διεπιστώθη ὅτι ἦτο θολωτὸς τὴν κατασκευὴν, ἐδείχθη δὲ ὅτι εἶχε χρησιμοποιηθῆ ἐπὶ μακρὸν δι' ἐπανειλημμένας ταφὰς κατὰ τὴν ΥἚ III περίοδον (εἰκ. 133). Αἱ ταφαὶ τοῦ δαπέ-

Εἰκ. 132. Κουκουνάρα. Θολωτὸς τάφος 4 ἐξάρματος α Γουβαλάρη.

δου δὲν ἀνεσκάφησαν εἰσέτι πλήρως, διεπιστώθη ὅμως εἰς διὰ πλακῶν ἀμυγδαλίτου λίθου ἐσχηματισμένους τάφους.

β) Τὴν δευτέραν ὁμάδα τάφων ἀποτελοῦν οἱ ὑπ' ἀριθ. 7, 8, 9 καὶ 10 θολωτοὶ τάφοι, πέρα τῶν ὁποίων δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπάρξῃ καὶ ἄλλος. Ἐξ αὐτῶν οἱ 7ος, 9ος, 10ος ἔχουν σχηματισθῆ εἰς τὸ δυτικὸν σημεῖον κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ ἐξάρματος, ἐνῶ ὁ

8ος εὔρηται εἰς ὑψηλότερον σημεῖον ἢ οἱ λοιποὶ καὶ ἐφάπτεται τοῦ 7ου καὶ τοῦ 9ου. Ὁ 8ος οὗτος, σημειωτέον, ὑπέγκειται τοῦ 10ου, οὕτως τὸ Ν. τμήμα τῆς θόλου εὔρηται εἰς βάθος ὑπὸ τὸ Β. τμήμα τῆς θόλου τοῦ 8ου. Οὕτω ἡ βάσις τοῦ Β. τμήματος τοῦ 8ου ἐστερεώθη ἐπὶ τοῦ Ν. τμήματος τοῦ 10ου (εἰκ. 134). Οἱ τρεῖς πρῶτοι—περιφερειακοὶ—τάφοι ἀνάγονται εἰς τὴν ΥἼ I καὶ ΥἼ II, τὸ ἀργότερον, περίοδον, ἐξ αὐτῶν δὲ ὁ 10ος δὲν ἐχρησι-

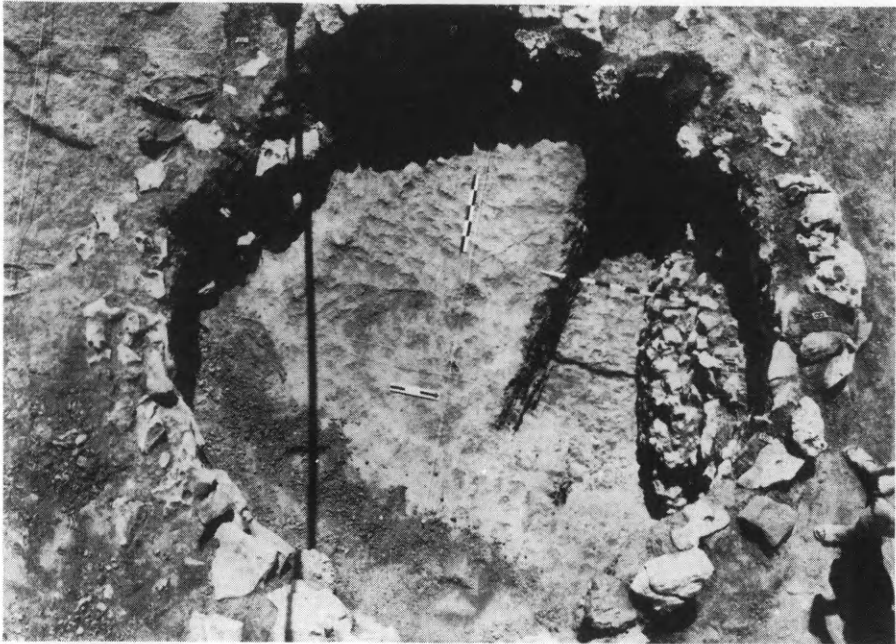

Εἰκ. 133. Κουκουνάρα. ΥἼ IIIA κεραμεικὴ θολωτοῦ τάφου 6 ἐξάρματος α Γουβαλάρη.

μοποιήθη μεταγενέστερον. Ὁ τάφος οὗτος, διαμέτρου 4.73 μ., φέρει εἴσοδον πρὸς ΒΑ., ἥτοι παραλλήλως πρὸς τὴν περιφερειακὴν τοῦ ἐξάρματος, ἐντυπωσιακῆς ἐμφανίσεως κατὰ τὰς διαστάσεις ἀνώφλιον (1.50 × 1.10 μ.), ἀπέδωκε δέ, πέρα ὠρισμένων χαλκῶν μαχαιριδίων, κεραμεικὴν ΥἼ I, ἰδίᾳ, χρόνων καὶ τὸ μεγαλύτερον μέχρι τοῦδε κύπελλον τοῦ τύπου Κεφτί (Βαφειοῦ), τὸ ὁποῖον, ὕψ. 15 ἐκ., ὑπερέχει κατὰ τὰς διαστάσεις καὶ αὐτῶν τῶν χρυσοῦν κυπέλλων τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Περιστεριᾶς (εἰκ. 135). Ἐπίσης ἀνεσκάφη λάκκος κεκαλυμμένος διὰ λίθων καὶ περιλαμβάνων ἀκτέριστον ταφὴν κατὰ τὸ ΝΑ. τμήμα τοῦ τάφου,

ὡς ἀκτέριστοι ἦσαν ὅλοι αἱ λοιπαὶ πολυάριθμοι τοῦ τάφου ταφῆ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἀνακομιδὰς.

Τοῦ 7ου θολωτοῦ τάφου συνεχίσθη μερικῶς ἡ ἀνασκαφή. Καὶ ὁ τάφος οὗτος περιελάμβανε πολλὰς ταφάς, μία δὲ κατὰ τὴν ΒΒΑ. περιφέρειαν περιλαμβάνει σκελετὸν μικροσώμου γυναικὸς ἀναστήματος 1.386 ἢ 1.352 μ., ἣτις δυνατὸν νὰ ἔπασχε—κατὰ τὴν

Εἰκ. 134. Κουκουνάρα. Θολωτὸς τάφος 8 καὶ ὑποκείμενος 10 ἐξάρματος α Γουβαλάρη.

διαπίστωσιν τοῦ ἱατροῦ κ. Χρ. Μπαρτσόκα—ἐκ κλειδοκρανιακῆς δυσσοστώσεως. Γενικῶς ὁ τάφος οὗτος παρουσίασε συνεχεῖς ταφὰς εἰς μεγάλην ἔκτασιν καὶ δὴ καὶ ὑπὸ τὴν κατωτέραν στρῶσιν τῶν λίθων τῆς θόλου. Διάμετρος 4 μ. (εἰκ. 136).

Ὁ 8ος τάφος ἀπέδωκεν ἐφέτος μόνον ἐν χαλκοῦν μαχαιρίδιον, οὐδὲν δὲ πλέον εὕρημα πέρα τῶν πέρυσι σημειωθέντων. Ὁ 9ος ἐχρησιμοποιήθη, ἐπίσης, τὸ πρῶτον κατὰ τὴν ΥΕ I περίοδον, ὡς δεικνύει αἰχμὴ βέλους καὶ κύπελλον Κεφτὶ ἐντὸς λάκκου ἀνακομιδῆς δύο κρανίων. Περαιτέρω εὐρέθη τμῆμα λιθίνου πελέκεως

(μῆκος ὀπῆς στειλώσεως 5.8 ἐκ.) καὶ κεραμεικὴ ἐξικνουμένη μέχρι καὶ τῆς πρώϊμου ΥἼ ΠΙΑ2 φάσεως. Διάμετρος 3 μ.

Γενικῶς εὐρέθησαν διάφορα χαλκᾶ ἀντικείμενα (τριχολαβίδες καὶ μαχαιρίδια), αἰχμαὶ λαβῶν καὶ κεραμεικὴ οὐχὶ καλῆς διατηρήσεως.

Τὸ νεκροταφεῖον Γουβαλάρη, ὅτε θὰ συμπληρωθῆ μετὰ ἔτη ἢ ἀνασκαφῆ του, θὰ περιλαμβάνη δεκάδας θολωτῶν τάφων μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν πλέον τῶν δέκα ἐκ τῶν ἤδη ἀνασκαφέντων.

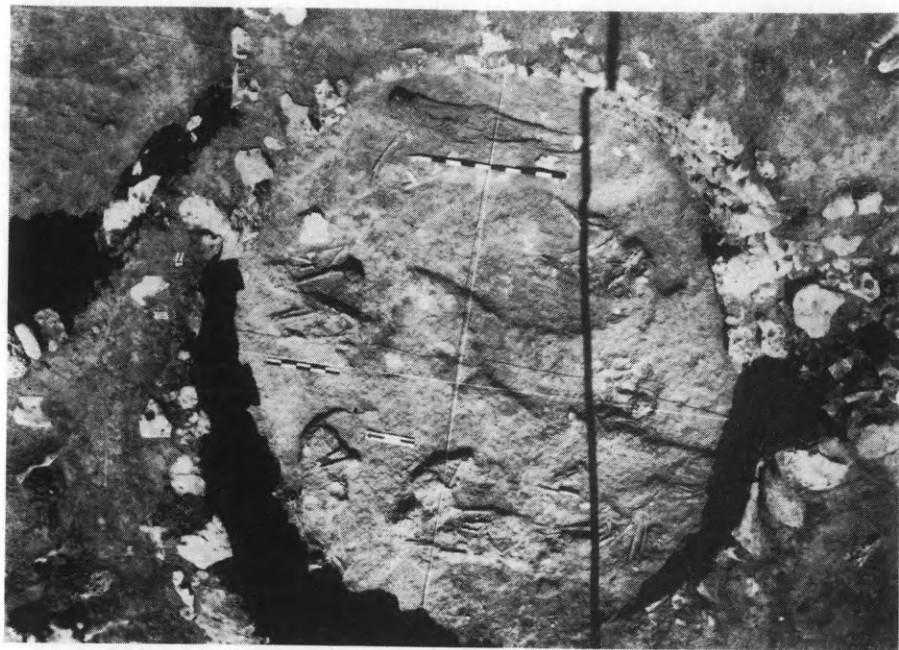

Εἰκ. 135. Κουκουνάρα. ΥἼ I κύπελλα Κερτιοῦ τοῦ θολωτοῦ τάφου 10 Γουβαλάρη.

Λεκτέον, προσέτι, ὅτι οὐδεμία μεταγενεστέρα λατρεία ἐπιστοποιήθη εἰς τοὺς τάφους τοῦ ἐξάρματος καὶ γενικῶς εἰς τοὺς τάφους τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ μείζονος νεκροταφείου Γουβαλάρη, ἐνῶ ἀντιθέτως ἐντατικὴ μεταγενεστέρα λατρεία ἔχει διαπιστωθῆ εἰς τὸν μεγάλον θολωτὸν τάφον Γουβαλάρη 1 (=Κουκουνάρας 4), εἶναι δὲ σαφῆς ἡ ἀπόστασις τοῦ ἐξάρματος μετὰ τοὺς δύο μεγάλους θολωτοὺς τάφους 1 καὶ 2 (Κ. 4 καὶ 5), τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν ἐξάρχουσαν οἰκογένειαν τῆς περιοχῆς, ἀπὸ τῶν ἐξαρμάτων τοῦ πληθυσμοῦ (τῶν «πενήτων») μετὰ τοὺς θολωτοὺς καὶ λοιποὺς κυκλικούς καὶ πεταλοειδεῖς τάφους.

Εἰς ἀπόστασιν 2.5 χλμ. ἀνατολικῶς τοῦ νεκροταφείου Γουβαλάρη καὶ ἀκριβῶς παρὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τῆς ἀγροτικῆς

όδοῦ, ἣτις ὀδηγεῖ εἰς τὴν θαυμασίαν πηγὴν Φουρτζόβρυση καὶ εἰς τὸ χωρίον Κρεμμύδια, ἀνεσκάφη ἄγνωστον μέχρι τοῦδε νεκροταφεῖον τῆς προϊύμου μυκηναϊκῆς ἐποχῆς εἰς τεχνητὸν τυμβοειδὲς ἔξαρμα μήκους περίπου 20, πλάτους 10 καὶ ὕψους 4 μέτρων. Κατὰ τὴν σχεδὸν ὠοειδῆ περιφέρειαν αὐτοῦ ἤρξατο ἡ ἀνασκαφὴ πέντε μικρῶν διαστάσεων θολωτῶν τάφων, διαμέτρου ἀπὸ 2.80 μ.

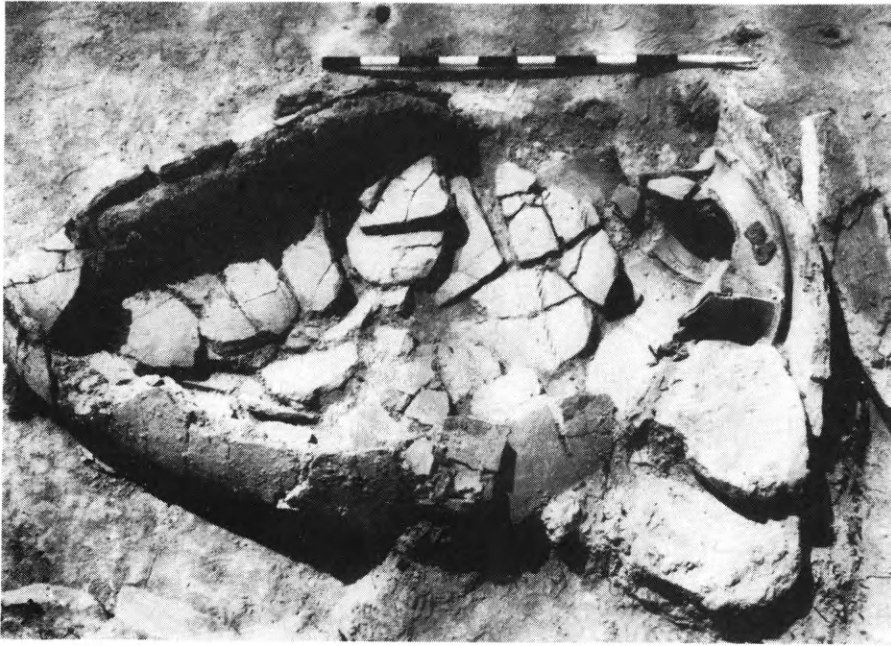
Εἰκ. 136. Κουκουνάρα. Θολωτὸς τάφος 7 ἔξαρματος α Γουβαλάρη.

(ὁ 2ος) μέχρι 3.20 μ. (ὁ 5ος καὶ ὁ 1ος) ἢ 3.40 μ., ἀναμένεται δὲ καὶ ἄλλων δύο ἢ τριῶν ἢ ἀποκάλυψις.

Τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο ἐχρησιμοποίηθη ἀκριβῶς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, ὡς ὑποδηλοῦν δείγματα ἀμαυροχρώμου κεραμεικῆς, ἐσχάτης ΜΕ τεχνικῆς, παρομοίας πρὸς τὴν τοῦ θολωτοῦ τάφου Γουβαλάρη 2 (Κ. 5) μέχρι καὶ τῆς ΥἚ ΠΙΒ περιόδου (ὁ 3ος τάφος). Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ἔξαρματος εὑρηνται μεμονωμένοι δύο ταφικοὶ πίθοι (μήκους 1.67 καὶ 1.57 μ.), μετὰ σχινοειδοῦς διακοσμῆσεως εἰς τὸν λαιμὸν καὶ καλυπτηρίου

πλακὸς εἰς τὸ στόμιον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐστραμμένον πρὸς ΔΔΝ. (εἰκ. 137).

Ἐκ τῶν τάφων ὁ 1ος παρέσχεν ΥἼΕ ΙΒ καὶ ΙΙ, ὡς καὶ ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ κεραμεικῆν, ὁ 2ος ἦτο σχεδὸν κενός, ὁ 3ος, πέρα τῶν μυκηναϊκῶν ταφῶν καὶ τῆς ἐνδιαφερούσης κεραμεικῆς, παρέσχεν ὑπολείμματα ἐντατικῆς λατρείας περιλαμβανομένων καὶ θυ-

Εἰκ. 137. Κρεμμύδια. Πίθος 1 εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἐξάρματος.

σιῶν ζῶων εἰς παχὺ μέλαν στρώμα, βάθους 36 ἐκ., τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων καὶ δύο ταφικοὺς πίθους ἐνσφηνωμένους ἔξωθεν μὲ τὸ στόμιον πρὸς τὴν θόλον, ἑκάτερον μήκους τοῦλάχιστον ἑνὸς μέτρου. Ὁ 4ος τάφος (διαμέτρου 2.95 μ.) ἐπωνομάσθη «τάφος τῶν Κεφτιού», λόγῳ τῶν εὐρεθέντων εἰς αὐτὸν τεσσάρων κυπέλων Κεφτιού. Ὁ 5ος, τέλος, παρέσχεν ὁμοίως πρῶμιον κεραμεικῆν μικρῶν ἀγγείων τῶν δύο πρώτων μυκηναϊκῶν φάσεων.

Κατὰ τὴν διάρκειαν ἐπισκέψεως εἰς τὸν θολωτὸν τάφον τοῦ Θρασυμήδους διεπιστώθη, ἐπίσης, ἡ ὑπαρξίς, παρὰ τὴν δεξιὰν

παραστάδα τοῦ στομίου τοῦ τάφου, ἑνὸς ταφικοῦ προφανῶς πίθου, ἐνσφηνωμένου εἰς τὴν θόλον μὲ τὸ στόμιον πρὸς τὰ ἔξω, γεγονός ὅπερ εἶχε διαφύγει τὴν προσοχὴν τῶν παλαιότερων ἀνασκαφῶν. Ἐκ τῶν ὑπαρχόντων στοιχείων ἀναμένεται ἡ ἀνεύρεσις καὶ ἐτέρου πίθου δι' αὐτὸ τὸ ταφικὸν ἔθιμον, τὸ διαπιστούμενον τὸ πρῶτον νῦν εἰς τὸν θολωτὸν τάφον τῆς Βοῖδοκοιλιᾶς καὶ εἰς τὸν θολωτὸν τάφον 3 τῶν Καμινίων, κατὰ τὰ παλαιότερα παραδείγματα τῶν ΜΕ τύμβων τῆς ΝΔ. καὶ Δ. Πελοποννήσου (Κουκιρίου Περιστεριᾶς, Ἀγ. Ἰωάννου Παππουλίων). Ὁ θολωτὸς οὗτος τάφος θὰ ἐρευνηθῆ τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1976 πρὸς διαπίστωσιν τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν ταφικῶν πίθων.

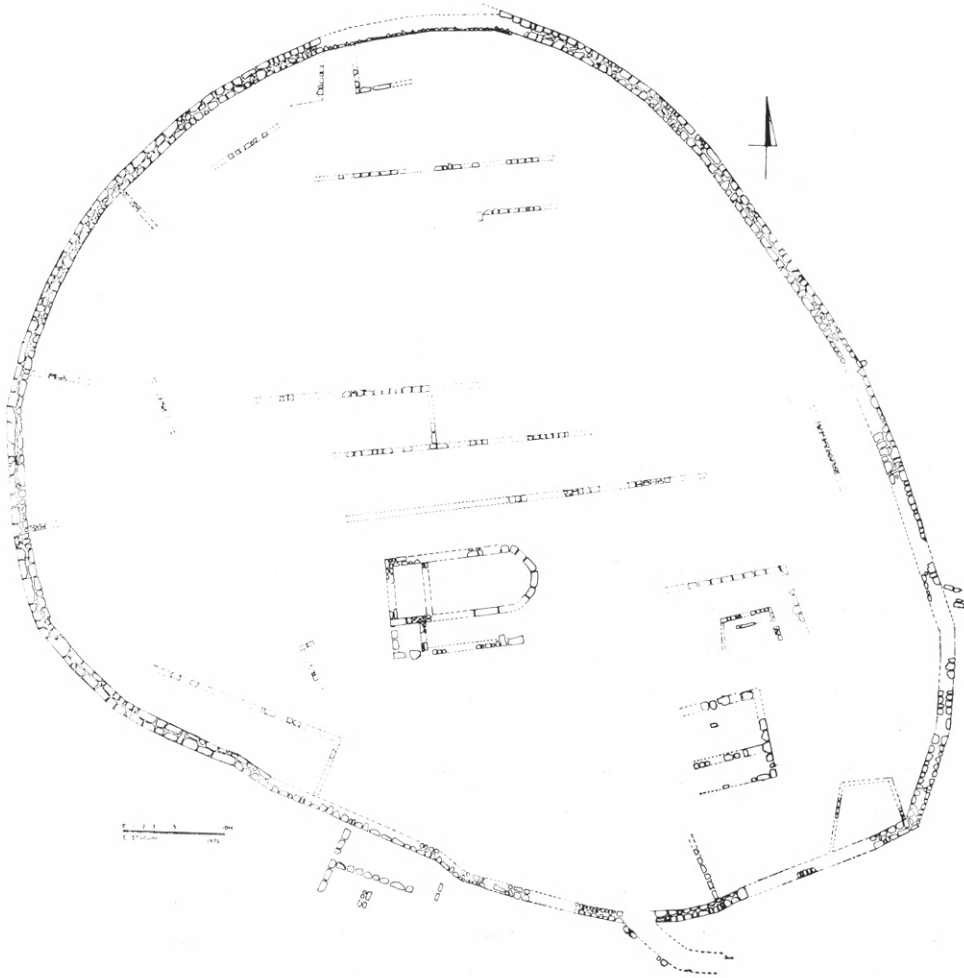
21. ΠΑΡΟΣ

Εἰς συμπλήρωσιν τῆς κατὰ τὸ θέρος 1974 διακοπέισης, ὡς ἐκ τῆς Κυπριακῆς κρίσεως, μελέτης τοῦ ἀρχαίου οἰκισμοῦ Οἰκονόμου, συνεχίσθη καὶ ἐφέτος διὰ τοῦ ἀρχαιολόγου Δ. Σκιλάρντι ἡ μελέτη τοῦ χώρου, ἀχθείσης εἰς πέρας τῆς χαρτογραφικῆς ἀποτυπώσεως τῶν ἐρειπίων.

Ὡς γνωστόν, ὁ οἰκισμὸς ἐνετοπίσθη ἐπὶ νησίδος κειμένης ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ναούσης, κατὰ τὸ ΒΑ. μέρος τῆς Πάρου. Αἱ κατὰ τὸ 1975 συντελεσθεῖσαι ἐργασίαι δὲν περιορίσθησαν μόνον εἰς τὴν λεπτομερῆ ἐξέτασιν τῆς ὡς ἄνω θέσεως, ἀλλὰ καὶ εἰς προκαταρκτικὴν μελέτην ἄλλων, ἄρτι ἐντοπισθέντων ὠχυρωμένων οἰκισμῶν, περὶ τὸν αὐτὸν κόλπον. Τρεῖς νέοι χῶροι προστίθενται εἰς τὸν κατάλογον ἀρχαιολογικῶν θέσεων τῆς περιοχῆς, ἧτοι τὰ Λειβαδερά, ἡ Σκλαβούνα καὶ τὰ Σαρακίνικα, ἐπιβεβαιουμένης τοιουτοτρόπως τῆς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐκφρασθείσης ἀπόψεως, καθ' ἣν ὁ κόλπος τῆς Ναούσης κατεῖχεν ὅλως σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν πρῶτον ἱστορίαν τῆς Πάρου, δεδομένου ὅτι ἡ γεωγραφία τοῦ χώρου παρεῖχε πολλαπλᾶ πλεονεκτήματα εἰς τὴν ἀνίδρυσιν ὠχυρωμένων οἰκισμῶν, ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων μέχρι καὶ τῆς γεωμετρικῆς περιόδου.

Λίαν διαφωτιστικὴ ἀπέβη ἡ συστηματικὴ μελέτη τοῦ οἰκισμοῦ Οἰκονόμου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε βεβαίως τὸ ἐπίκεντρον

τῆς ἐργασίας (εἰκ. 138). Τὰ ἐρείπια κεῖνται ἐπὶ κλιτύος χθαμαλοῦ λόφου, ἀποτελοῦντος μέρος τοῦ ΝΑ. ἄκρου τῆς νησίδος. Ὁ περίβολος ἀπέχει μόνον περὶ τὰ 22 μ. ἀπὸ τῆς θαλάσσης κατὰ τὸ χα-

Εἰκ. 138. Πάρος. Κάτοψις τοῦ οἰκισμοῦ Οἰκονόμου.

μηλότερον μέρος (ΝΑ.). Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὸ ὡς ἄνω τμήμα ἦτο προσιτὸν ἀπὸ ξηρᾶς, καθ' ὅσον, ὡς εἰκάζεται, ἡ νησίς ἀπετέλει τὸ ἄκρον μικρᾶς χερσονήσου, μεταγενεστέρως παρασυρθείσης ὑπὸ τὸ ὕδωρ, ὡς πιστοποιεῖται ἐκ τῆς ὑπάρξεως κατεποντι-

σμένων τάφων μεταξύ ταύτης καὶ τῆς Πάρου (AAA 6, 1973, σ. 263 - 364, εἰκ. 9). Τὸ ἀρχαῖον τεῖχος ἔχει ἐν κατόψει σχῆμα ἀκανόνιστον ἑλλειπτικόν, μὲ μεγίστην διάμετρον ἀνερχομένην εἰς 130 μ. (ΒΔ. - ΝΑ.). Τὸ τεῖχος ἔχει μέσον πάχος 1.40 μ., καίτοι πρὸς Βορρᾶν ἐμφανίζεται ἐνισχυμένον (1.60 μ.). Ἡ κατασκευὴ τοῦ συνίσταται ἐξ εὐμεγέθων λίθων, χονδρικῶς εἰργασμένων καὶ συνηρμοσμένων κατὰ πρῶιμον πολυγωνικὸν τρόπον. Τὸ βόρειον τμήμα τοῦ οἰκισμοῦ περιλαμβάνει ἐξ βαθμιδωτὰ ἐπίπεδα, τῶν ὁποίων σφίζονται πέντε ἐκ τῶν ἑπτὰ ἀναλημμάτων. Προφανῶς, πρόκειται περὶ συστήματος ὀρθογωνίων κτισμάτων εἰς ἐπαλλήλους σειράς, ἐναλλασσομένων μὲ ὁδοὺς κατευθύνσεως Ἀ.-Δ. Ἡ σημαντικώτερα ὁδός, περιλαμβανομένη μεταξὺ ἔκτου καὶ ἐβδόμου ἀντερείσματος, ἔχει πλάτος 5.50 μ. περίπου. Δύο οἰκοδομήματα κείμενα πρὸς ΝΑ. διασφίζουσι καλῶς τὰς θεμελιώσεις. Ἰδιαιτέρως τὸ νοτιώτερον, σχήματος παραλληλογράμμου, ἔχει μεσοτοιχίαν κατευθύνσεως Ἀ.-Δ. καὶ διαστάσεις, σφζ. μῆκος 10.10 μ. καὶ πλάτος 9 μ. Τὸ σημαντικώτερον ὅμως κτίσμα τοῦ χώρου, κείμενον πρὸς Ν. τῶν ἀναλημμάτων, εἶναι ἀψιδωτὸς ναὸς κατευθύνσεως Ἀ.-Δ. Τὸ κτίσμα, μήκους 15 μ. περίπου καὶ πλάτους 6.70 μ., ἔχει τὴν πρόσοψιν πρὸς Δυσμᾶς. Ὁ χωρισμὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ εἰς πρόδομον καὶ ἄδυτον γίνεται δι' εὐδιακρίτου ἐγκαρσίου τοίχου. Ἐτερον ἐνδιαφέρον χαρακτηριστικὸν τοῦ ναοῦ ἀναφέρεται εἰς ἐπίμηκες δωμάτιον, βαῖνον παραλλήλως τῆς νοτίας πλευρᾶς. Δέον ὅπως τονισθῇ ὅτι ἡ καλὴ διατήρησις καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ δομῆς καθιστοῦν τὸ οἰκοδόμημα μοναδικὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πρῶιμου ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Μετρίως διατηρούμενοι τοῖχοι, βαίνοντες καθέτως πρὸς τὸν περίβολον, δεικνύουσι ὅτι ἐπιμήκη οἰκοδομήματα εἶχον προσκολληθῆ κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τείχους. Τὸ θέμα τῶν πυλῶν δὲν κατέστη δυνατόν νὰ διευκρινηθῇ πλήρως. Πυλὶς ὑφίστατο πιθανῶς πρὸς Βορρᾶν τοῦ περιβόλου, δευτέρα ἴσως πρὸς Ἀνατολὰς τούτου, ἐνῶ κατὰ τὸ ΒΑ. μέρος ἔχομεν κατὰ τι σαφέστερα στοιχεῖα. Ἐδῶ φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε πύλη ὁδηγοῦσα εἰς ἐσωτερικὴν αὐλήν, φυλασσομένην πρὸς Ἀνατολὰς καὶ Δυσμᾶς ὑπὸ πύργου.

Ἐγγύς ταύτης, ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ, ὑφίστατο μικρὰ πυλῖς, σχηματιζομένη μεταξὺ παραλλήλων ἀπολήξεων τοῦ τείχους. Ἐξ ἄλλου, ἡ μελέτη ἐπεβεβαίωσε καὶ τὴν ὑπαρξιν μακροῦ τείχους, ἀρχομένου ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ μέρους τοῦ περιβόλου καὶ βαίνοντος πρὸς Δυσμὰς μέχρι τῆς θαλάσσης, τὴν θέσιν τοῦ ὁποίου ὀρθῶς εἶχε καθορίσει καὶ ὁ μελετητῆς Κ. Φωτίου (ΑΕ 1973, Χρονικά, σ. 6, εἰκ. 4). Ἄλλα οἰκοδομήματα ἐνετοπίσθησαν ΒΔ. τοῦ οἰκισμοῦ, διεσκορπισμένα δὲ διακρίνονται καὶ ἄλλα ἐρείπια, τὰ ὁποῖα καὶ θὰ μελετηθοῦν κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν ἐξερεύνησιν τοῦ χώρου. Ἐνδεικτικὰ εὐρήματα διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ οἰκισμοῦ δὲν προέκυψαν. Ἐν τούτοις, αἱ ἐν γένει ἐνδείξεις φαίνεται νὰ εὐνοοῦν χρονολόγησιν ἐντὸς τῆς γεωμετρικῆς περιόδου, καίτοι ἐλπίζεται τὸ ὅλον θέμα νὰ ἐπιλυθῆ συντόμως διὰ συστηματικῆς ἀνασκαφῆς.

Εἰκ. 139. Πάρος. Ὑπομυκηναϊκὸν ὄστρακον.

Ἐν τῷ μεταξὺ, νεώτεροι ἀνακαλύψεις προσφέρουν περαιτέρω στοιχεῖα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς περὶ τὸν κόλπον τῆς Ναούσης περιοχῆς κατὰ τὴν περίοδον τῆς χαλκοκρατίας καὶ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους. Ἰδιαιτέρας σπουδαιότητος ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως ὑπῆρξεν ἡ περισυλλογὴ ὑπομυκηναϊκῶν ὀστράκων ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως τῶν Κουκουναριῶν (εἰκ. 139). Ὁ λόφος κεῖται ἐγγύς τοῦ δυτικοῦ μυχοῦ τοῦ κόλπου Ναούσης, ὡς δὲ ἐλέχθη εἰς τὴν προηγουμένην ἔκθεσιν (ΠΑΕ 1974, σ. 86), διασώζει πλῆθος ὀχυρωματικῶν ἔργων, δύο προσβάσεις καὶ ἐν συνεχείᾳ βαθμιδωτὰ ἐπίπεδα ὀδηγοῦντα εἰς ἐπίπεδον κορυφῆν, ὅπου κατὰ τὸ 1973 διὰ δοκιμαστικῶν τομῶν ἀπεκαλύφθησαν οἱ τοῖχοι οἰκοδομήματος, καὶ ἐντὸς μικροῦ σπηλαίου κεραμεικῆ τῶν ὑπομυκηναϊκῶν χρόνων.

Νέος ἀρχαιολογικὸς χώρος ἐνετοπίσθη καὶ εἰς τὴν τοποθεσίαν Λεῖβαδερά, περὶ τὰ 7 χλμ. ΒΔ. τῶν Κουκουναριῶν. Ἐντὸς στενῆς κοιλάδος, περιοριζομένης ὑπὸ βραχωδῶν λόφων πρὸς Ἀ. καὶ Δ., σφίζονται κατὰ χώραν ὀρθίως στερεωμένοι πλάκες, ὄρατου ὕψους 0.70 μ., εἰς δύο μακρὰν ἀφισταμένας παραλλήλους σει-

ράς (B.,N.), δίκην περιβόλου. Ἡ πρὸς Βορρᾶν προέκτασις τῆς ἀνατολικῆς σειρᾶς ὁδηγεῖ εἰς ὀρθογώνιον οἰκοδόμημα, διακρινόμενον εἰς μῆκος 20.60 μ., μὲ πλάτος 3.60 μ. καὶ μὲ ἐγκάρσιον διαχωριστικὸν τοῖχον εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Ἡ εἴσοδος σφίζεται εἰς ἐξαιρετικὴν κατάστασιν μὲ τὰς παραστάδας κατὰ χώραν (εἰκ. 140). Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν πρὸς Δ. ἐπεσημάνθησαν τὰ ἐρείπια κυκλι-

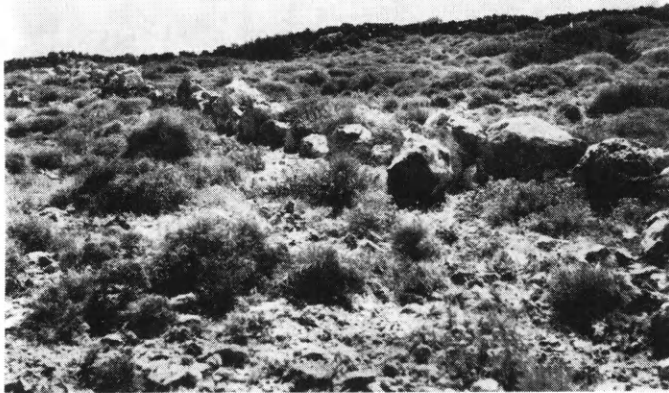

Εἰκ. 140. Πάρος. Ἡ εἴσοδος τοῦ οἰκοδομήματος τῶν Λειβαδεῶν ἀπὸ Ν.

κοῦ οἰκοδομήματος, διαμ. 7.70 μ. περίπου. Ἐκ τῆς περιοχῆς περισυνελέγησαν θραύσματα πίθων μὲ ἐγγάρακτον γραμμικὴν διακόσμησιν, πιθανῶς τῶν πρωίμων ἀρχαϊκῶν χρόνων. Ἐν καὶ μόνον ὄστρακον τοῦ αὐτοῦ τύπου ἀνευρέθη καὶ ἐπὶ τῆς ἐσχάτως ἐντοπισθείσης ἀκροπόλεως τοῦ λόφου Σ α ρ α κ ί ν ι κ α, περὶ τὰ 9 χλμ. πρὸς Νότον τοῦ κόλπου Ναούσης (εἰκ. 141). Ἡ ἀκρόπολις περιβάλλεται ὑπὸ διπλοῦ ὀχυρωματικοῦ περιβόλου, ἐκτισμένου δι' ἀδρῶς λαξευμένων λίθων. Ἐντὸς τῆς ὀχυρώσεως, διασφίζονται ἐλάχιστα ἐρείπια, καθ' ὅσον ὁ βράχος εἶναι ἀπηλλαγμένος ἐπιχώσεων. Ὀπωσδήποτε τὰ ἐρείπια ἀνήκουν εἰς λίαν ἰσχυρὸν οἰκισμὸν.

Τέλος, ἐξ ἐπιφανειακῶν ἐνδείξεων προκύπτει ὅτι ἕτερος οἰκισμὸς ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ μικροῦ λόφου Σ κ λ α β ο ὑ ν α, ἀριστερὰ τῆς σήμερον ἐν χρήσει ἐκ Παροικίας πρὸς Νάουσαν ὁδοῦ. Ἐπὶ βραχῶδους ἐπιμήκους ἐξάρσεως ἐπιστεφούσης τὸν λόφον μὲ κατεύθυνσιν Β.-Ν., ποικίλαι λαξεύσεις ὑποδηλοῦν ἐντατικὴν χρῆσιν ταύτης κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Μικρὰ σπήλαια ἐπὶ τοῦ βράχου δέον ὅπως ἐρευνηθοῦν συστηματικῶς. Ἐπιφανειακὰ ὕστρακα ἐκ τοῦ χώρου ἀνάγονται εἰς τὴν 3ην π.Χ. χιλιετηρίδα.

Οὕτω, προοδευτικῶς, διὰ συμπληρωματικῶν στοιχείων προκύπτει ὅτι αἱ κατὰ τὴν περυσινὴν ἔκθεσιν περιγραφεῖσθαι θέσεις

Εἰκ. 141. Πάρος. Ἐρείπια τείχους ἐπὶ τοῦ λόφου Σαρακίνικα.

ἐπὶ τοῦ Φιλιζίου, τῆς νήσου Οἰκονόμου καὶ ἐπὶ τῶν Κουκουναριῶν (ΠΑΕ 1964, σ. 86-87), συνοδεύονται ὑπὸ πλήθους ἄλλων παραθαλασσίων οἰκισμῶν, ἀνιδρυμένων ἐπὶ φυσικῶς ὠχυρωμένων ὑψωμάτων καὶ ἐγκατεσπαρμένων περὶ τὸν κόλπον τῆς Ναούσης, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε τὸ ἐπίκεντρον τοῦ ναυτικοῦ βίου τῶν πρῶτων κατοίκων τοῦ χώρου.

22. ΘΗΡΑ. Ἀκρωτήρι

Ὁ ἀδόκητος θάνατος τοῦ Σπ. Μαρινάτου κατὰ τὸ 1974 ἀφῆκε τὴν ἀνασκαφὴν ἐν ἐξελίξει. Μετὰ τὴν ἀπότομον αὐτὴν διακοπὴν τῶν ἐργασιῶν μόνον προστατευτικὰ μέτρα ἐλήφθησαν τότε

πρὸς διασφάλισιν τῆς ἀνασκαφῆς ἐκ τοῦ ἐπερχομένου χειμῶνος. Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας ἀνέθεσε τὴν συν-έχισιν τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὸν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν συνεργάτην τοῦ ἀειμνήστου Μαρινάτου εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἔφορον Χρ. Ντούμαν.

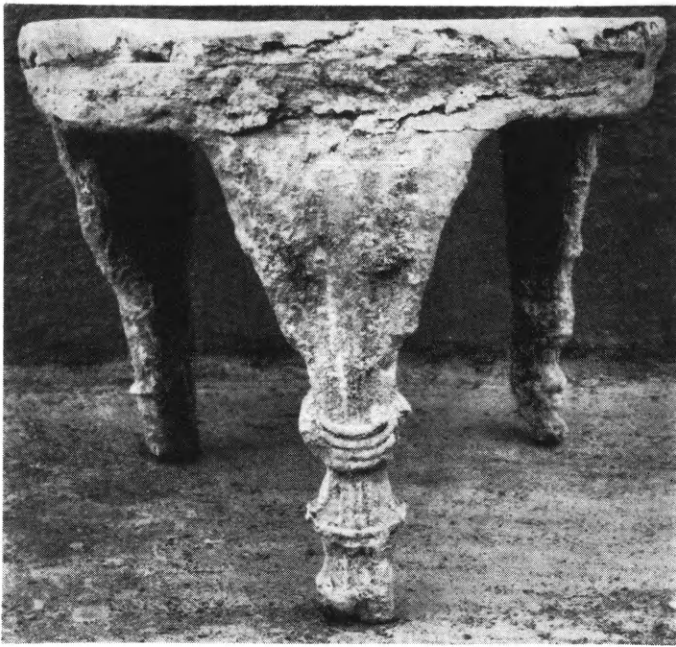
Ἡ περίοδος τοῦ 1975 ἀφιερῶθη ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν τακτοποίησιν τοῦ χώρου ἐν γένει καὶ τῶν πάσης φύσεως εὐρημάτων, ἥτις ἐκρίθη ἀναγκαία πρὸ πάσης ἄλλης ἐργασίας.

Ἡ ἀνασκαφικὴ περίοδος 1974. Ἐπειδὴ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος δὲν κατέστη δυνατὸς ὁ ἀπολογισμὸς τοῦ ἔργου τῆς περιόδου 1974, κρίνεται σκόπιμος ἡ παρουσίασις αὐτοῦ ἐφέτος. Ἐκ τῶν εὐρεθέντων ἡμερολογίων καὶ τῶν ἐπὶ τῶν εὐρημάτων ἐνδείξεων προκύπτουν αἱ ἀκόλουθοι ἐργασίαι, ἐκτελεσθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Μαρινάτου κατὰ τὸ θέρος 1974.

Εἰς τὴν Ξεστὴν 4 ἀφηρέθη ἡ ἀνωτάτη ἐπίχωσις καὶ ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων τοίχων ἤρχισε διαφαινομένη ἡ διάρθρωσις τῶν χώρων. Πέριξ πολυθύρου, ἔχοντος διάταξιν Π, ὑπάρχει σειρὰ δωματίων, διάδρομοι καὶ κλιμακοστάσιον. Τὸ τμήμα τοῦτο τῆς οἰκοδομῆς φαίνεται ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν δεῦτερον ὑπὲρ τὸ ἰσόγειον ὄροφον. Κεραμεικὴ καὶ θραύσματα κονιαμάτων καὶ τοιχογραφιῶν ὑπάρχουν κατάσπαρτα εἰς τοὺς ἀποκαλυφθέντας χώρους, τῶν ὁποίων ἡ ἔρευνα θὰ ἀπαιτήσῃ μακρὰν σειρὰν ἀνασκαφικῶν περιόδων. Ἡ φθορὰ τῶν τοίχων εἰς τὸ ἀποκαλυφθὲν ὕψος τῆς οἰκοδομῆς εἶναι σημαντικὴ.

Εἰς τὴν Ξεστὴν 3 ἡ ἀνασκαφὴ ἐπεξετάθη εἰς τὴν δυτικὴν πτέρυγα τοῦ κτηρίου ἀποκαλύψασα τὰ δωμάτια 9, 10, 12 καὶ 13. Πλὴν τῶν συνήθων κεραμεικῶν εὐρημάτων εὐρέθησαν καὶ τεμάχια τοιχογραφίας μετ' ἀναγλύφου διακοσμῆσεως, προελθόντα κυρίως ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ δωματίου 9 (ἐντὸς καὶ ἐκτὸς).

Ἐντὸς τοῦ Συγκροτήματος Δ ἀνεσκάφη τὸ νότιον ἰσόγειον τοῦ Πολυθύρου (Δ1). Ὁ χώρος ἠρευνήθη μέχρι τοῦ δαπέδου καὶ φαίνεται ὅτι ἦτο πλήρης ἀγγείων. Ἐπὶ τῶν τοίχων του διακρίνονται πλήρη κισήρεως τρία ἀνοίγματα θυρῶν : δύο ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου παρὰ τὰς ΝΑ. καὶ ΝΔ. γωνίας ἀντιστοίχως καὶ ἓν ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ δωμα-

Εικ. 142. Θήρα. Ἐκμαγεῖον τραπέζης ἐκ τοῦ ἰσογείου τοῦ Δ1.

Εικ. 143. Θήρα. Σπυρίς ἐκ τοῦ ἰσογείου τοῦ Δ1.

τίου. Κατὰ τὸ μέσον περίπου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ὑπὸ τὸ ἐκεῖ παράθυρον, ὑπάρχει ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν τοῖχον κτιστὴ ἐστία ὁμοία ἐκείνης, ἣτις παλαιότερον εὐρέθη ἐντὸς τῆς Ἀποθήκης Πίθων. Κτιστὸς πεσσός, εὐρισκόμενος δυτικώτερον τοῦ κέντρου τοῦ δωματίου προφανῶς προσωρίζετο διὰ τὴν ὑποστύλωσιν τῆς ὀροφῆς αὐτοῦ, ἣτις ἀπετέλει συγχρόνως καὶ τὸ δάπεδον τοῦ Πολυθύρου. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων τοῦ χώρου τούτου συγκαταλέγονται τὸ ἐκμαγεῖον τριποδικῆς τραπέζης (εἰκ. 142) καὶ μικρὰ σπυρίς (εἰκ. 143).

23. ΘΗΡΑ. Σελλάδα

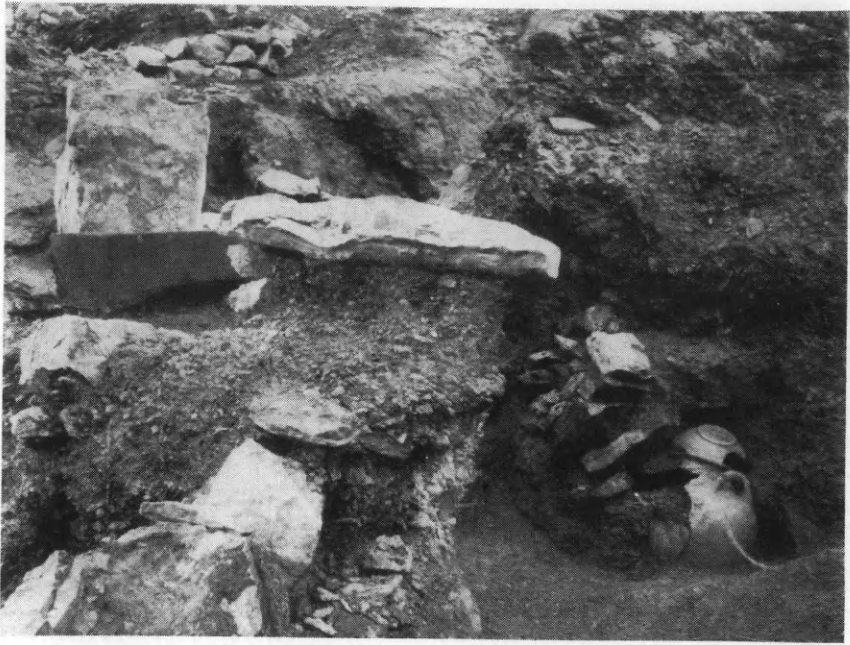
Κατόπιν τῶν εὐρημάτων τῶν τελευταίων ἐτῶν συνεχίσθη καὶ ἐφέτος διὰ τοῦ ἐφόρου Ν. Ζαφειροπούλου ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐπὶ τῆς κλιτύος τῆς ΝΔ. Σελλάδας. Εἰς τὸν νότιον τομέα ἠνοίχθησαν δύο τάφοι τοῦ 7ου αἰ. Ἀκατέργαστος λίθος ὡς σῆμα καὶ δύο πλάκες ἐν εἴδει τραπέζης διετηροῦντο κατὰ χώραν ὑπεράνω τοῦ πρώτου τάφου, μεγάλου λάκκου, μήκους 2 μ. καὶ πλάτους 1.20 μ. (εἰκ. 144). Εἰς τὸν πυθμένα, ὅστις ἔφερε στρῶμα κισσῆρεως, ἀσθενῆς πυρὰ περιεῖχε λείψανα ὀστῶν, θαλάσσια ὄστρακα, καὶ δύο ὠοειδεῖς πρωτοκορινθιακοὺς ἀρυβάλλους (εἰκ. 147). Κατά τι νεώτερος ἦτο ὁ δεύτερος τάφος. Ἐντὸς ὀρθογωνίου κατασκευῆς ἐξ ἀργῶν λίθων ἴστατο ἐπιβλητικὸν σῆμα καὶ παρ' αὐτὸ τράπεζα ἐκ λάβας (εἰκ. 145). Κρητικὸς ἀμφορεὺς περιεῖχε τὰ ὀστᾶ παιδικοῦ σκελετοῦ. Εἰς τὸν 7ον αἰ. ἀνήκουν ἐπίσης τέσσαρες ἄλλαι παιδικαὶ ταφαὶ ἐγγυτρισμοῦ ἐντὸς ἀγγείων ποικίλων σχημάτων (εἰκ. 146) καὶ δύο ἄλλαι ταφαὶ καύσεως. Πρὸς Ἀ. τῶν τάφων μὲ τὰ σήματα ἐκαθαρίσθησαν τρεῖς ταφικαὶ πυραὶ τοῦ 6ου αἰ. καὶ ἄλλαι τέσσαρες εἰς τὸν βόρειον τομέα. Ἡ μία ἔδωσε τρεῖς κορινθιακοὺς ἀρυβάλλους (εἰκ. 148)· τὸ μᾶλλον ἀξιόλογον εὐρημα ἀπὸ τὰς ἄλλας ἦτο μελανόμορφος σκύφος φέρων παράστασιν διονυσιακῆς σκηνῆς (εἰκ. 149). Μεταξὺ τῶν ἀρχαϊκῶν ταφῶν τοῦ νοτίου τομέως ἀπεκαλύφθησαν καὶ ἐξ κιβωτιόσχημοι ρωμαϊκοὶ τάφοι. Εἰς περιεῖχε δύο ὑάλινα ἀγγεῖα, εἰς ἄλλον, ἀνήκοντα προφανῶς εἰς νεαρὰν γυναῖκα, εἶχον ἀποτεθεῖν τέσσαρα ἀγγεῖα ὑάλινα, ὀστέιναι περόναι

Εικ. 144. Σελλάδα Θήρας. Τάφος 7ου αί. Σήμα και τράπεζα.

Εικ. 145. Τάφος 7ου αί. Σήμα και τράπεζα.

Εικ. 146. Σελλάδα Θήρας. Παιδική ταφή 7ου αί.

Εικ. 147. Πρωτοκορινθιακοί ἀρύβαλλοι.

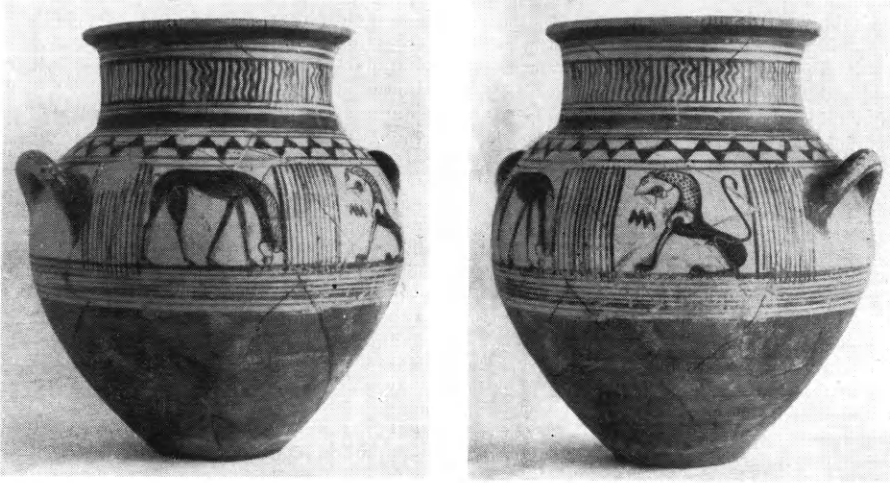

Εικ. 148. Κορινθιακοί ἀρύβαλλοι.

Εικ. 149. Μελανόμορφος σκύφος.

καὶ ξύλινον κιβώτιον, τοῦ ὁποίου ἐσφύζετο τὸ κλεῖθρον καὶ ἡ ἐπένδυσις ἐκ χαλκῶν ἐλασμάτων, ἐφηλίδων κλπ. Τὸ περιέργον

Εἰκ. 150. Θήρα. «Εὐβοϊκός» ἀμφορεύς.

Εἰκ. 151. «Εὐβοϊκός» ἀμφορεύς.

εἶναι ὅτι ἐπὶ τῶν πλακῶν, αἱ-
τινες ἐκάλυπτον ρωμαϊκὸν τάφον,
εὐρέθησαν συγκεντρωμένα τὰ τε-
μάχια «εὐβοϊκοῦ» ἀμφορέως, ὅ-
στις ἐπὶ τοῦ ὤμου φέρει κατ' ἐ-
ξαίρεσιν δύο μετόπας μετὰ πα-
ραστάσεων βόσκοντος ἵππου καὶ
ἡμικαθημένου λέοντος (εἰκ. 150).
34 μ. χαμηλότερον, εἰς τὴν κα-
τωφέρειαν, ὄστρακα ἐπιπολῆς τοῦ
ἐδάφους ὠδήγησαν εἰς μικρὰν
σκαφήν. Ἀπεκαλύφθη κατὰ χώ-
ραν «εὐβοϊκός» ἀμφορεύς περι-
έχων κεκαυμένα ὅστ᾽ αἰ καὶ φέ-
ρων παράστασιν ἐραλδικῶν λε-

όντων. Ἄλλος «εὐβοϊκός» ἀμφορεύς, χρησιμοποιηθεὶς διὰ παι-
δικὴν ταφήν, παρουσιάζει τὴν ἰδιορρυθμίαν τῆς καθαρῶς γεω-

μετρικῆς διακοσμήσεως, μεταξύ τῶν θεμάτων τῆς ὁποίας (διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν κυκλαδικὴν κεραμεικὴν) ἐμφανίζονται καὶ τυπικὰ τῶν ἀνατολικοϊωνικῶν γεωμετρικῶν ἀγγείων (εἰκ. 151).

24. ΣΙΦΝΟΣ

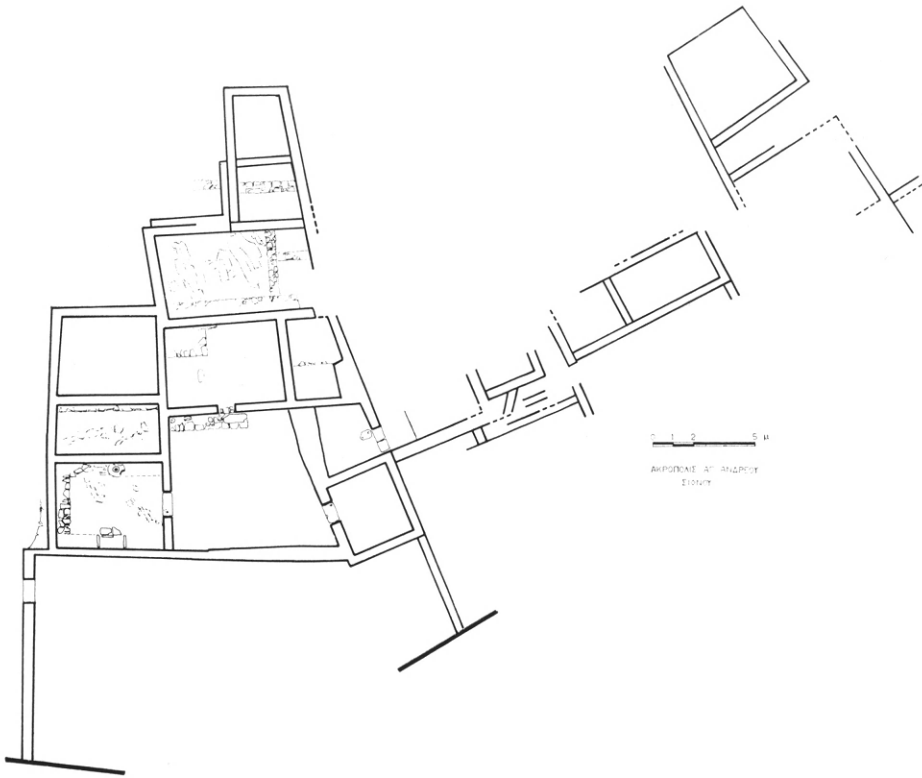
Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου Σίφνου, τῆς ὁποίας τὴν διεξαγωγὴν ἀνέλαβεν ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου ἡ Ἑταιρεία διὰ τῆς ἐφόρου Βαρβ. Φιλιππάκη, εἶναι συνέχεια τῆς ἐρεύνης τὴν ὁποίαν εἶχε διεξαγάγει διὰ τοῦ ἀειμνήστου Χρ. Τσουντα τὸ 1898. Ἡ ἐφετινὴ περίοδος εἶναι ἡ τετάρτη, τῶν τριῶν προηγουμένων ἐκτελεσθεισῶν διὰ πιστώσεων τοῦ Ὑπουργείου.

Κύριος σκοπὸς τῆς νεωτέρας ἐρεύνης ἦτο ἡ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀκριβεστέρα χρονολόγησις τῶν τειχῶν τῆς σημαντικῆς αὐτῆς κυκλαδικῆς ἀκροπόλεως. Εὐθὺς ἀμέσως ὅμως ἀπεκαλύφθησαν καὶ συγκροτήματα οἰκιῶν, τὰ ὁποῖα καλύπτουν μέγα μέρος τῆς ἀκροπόλεως καὶ χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς μέχρι καὶ τῶν κλασσικῶν χρόνων (εἰκ. 152 καὶ 153).

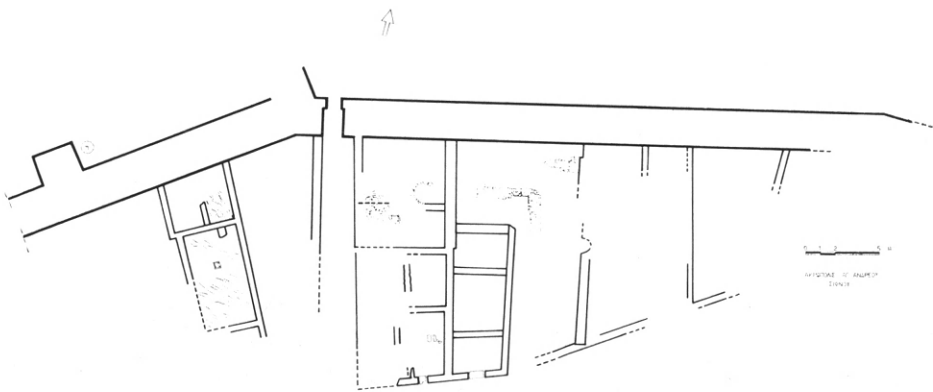
Ἡ ὀχύρωσις ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ κυρίως τεῖχος μὲ τετραγώνους πύργους καὶ ἀπὸ τὸ προτείχισμα μὲ ὀδοντωτὰς προεξοχάς. Ἀπὸ τὴν μέχρι τοῦδε ἔρευναν προκύπτει ὅτι τὸ κυρίως τεῖχος κατεσκευάσθη κατὰ τὴν ὑστέραν μυκηναϊκὴν Β' περίοδον. Βεβαία φαίνεται ὅμως μία τοῦλάχιστον μεταβολή, κατὰ τὴν ὁποίαν κατεσκευάσθη ὁ προεξέχων μέγας τετράγωνος πύργος (α) κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἐτάφη ὁ ἀρχικὸς ἐκεῖ πύργος (θ) καὶ τὸ προτείχισμα. Τότε δέ, ἐπειδὴ διὰ τοῦ νέου πύργου ἐδιχοτομήθη τὸ τεῖχος, κατέστη ἀναγκαῖον νὰ ἀνοιχθοῦν αἱ πυλίδες I εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν καὶ II εἰς τὴν δυτικὴν. Αἱ μεταβολαὶ αὗται εἶναι πιθανὸν νὰ ἔγιναν κατὰ τὴν ὑστέραν γεωμετρικὴν ἐποχὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν καὶ αἱ περισσότεραι οἰκίαι.

Ἐφέτος ἐγένοντο ἐργασίαι εἰς δύο μέρη:

1. Εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν, εἰς τὸ πρὸς Ἀνατολὰς τῆς ἀπὸ τῆς πυλίδος I ἀρχομένης ὁδοῦ τμήμα. Εὐθὺς ὡς ἀπεμακρύνθη ἡ πυκνὴ βλάστησις καὶ οἱ λίθοι τῆς ἐπιφανείας, ἀπεκαλύφθη, ὅτι

Είχ. 152. Σίφνος. Οικόια νοτίας πλευράς τής άκροπόλεως 'Αγίου 'Ανδρέου.

Είχ. 153. Σίφνος. Οικόια βορείου πλευράς τής άκροπόλεως 'Αγίου 'Ανδρέου.

τὸ τεῖχος εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἔχει ὑποστῆ καταστροφὴν μεγαλυτέραν τῆς σημειουμένης εἰς ἄλλα σημεῖα. Κρημνισμένον τμήμα του ἐκτείνεται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, εἰς μῆκος 3.10 μ. Ἀκόμη, παρατηρεῖται καθίζησις τοῦ ἐδάφους εἰς τὸ δωμάτιον 7 τῆς παρακειμένης οἰκίας Δ. Ὑπάρχουν λόγοι ἀμφισβητήσεως τῆς μόνον ἐκ φυσικῶν αἰτιῶν ἐξηγήσεως τῆς παρατηρουμένης ἐδῶ καταστροφῆς. Ἡ ἔρευνα θὰ συνεχισθῆ.

Εἰκ. 154. Σίφος. Αἰγυπτιαζων σκαραβαῖος.

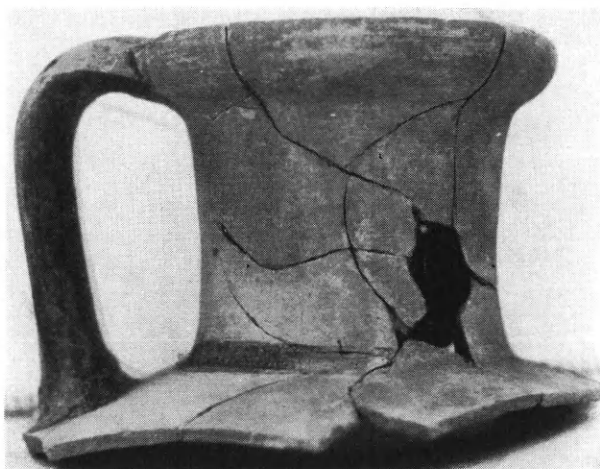
Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας εὐρέθη μικρὸς αἰγυπτιαζων σκαραβαῖος ἐκ σαρδίου, μᾶλλον ἀρχαίων χρόνων (εἰκ. 154). Κατὰ τὸν αἰγυπτιολόγον κ. Ν. Μπουφίδην παριστᾷ τὸν θεὸν Φθᾶ. Οὗτος κρατεῖ διὰ τῶν δύο χειρῶν μακρὸν σκῆπτρον (Οὐάς), περατούμενον ἄνω εἰς τὰ σύμβολα τῆς ἰσχύος.

2. Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ τείχους καὶ ὀπισθεν τοῦ πύργου β συνεχίσθη ἡ ἐργασία εἰς τάφρον (α) ἀνοιχθεῖσαν τὸ πρῶτον τὸ 1970, ἣτις εἶχε δώσει ἐνδιαφέροντα ὄστρακα καὶ ἀγγεῖα. Ἡ ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ τείχους ἐδῶ παρουσιάζει ἀβαθῆ ἐσοχὴν, τῆς ὁποίας ἡ πρόσοψις διαμορφοῦται ἀδρομερῶς εἰς κλίμακα διὰ τὴν ἄνοδον τῶν πολεμιστῶν ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων. Εἰς βάθος 2.15 μ. ἐπὶ τοῦ βράχου, ἐφ' οὗ ἐδράζεται τὸ τεῖχος, εὐρέθησαν ὄστρακα σκύφου ΥΜ Β περιόδου, μία ἀκόμη ἐνίσχυσις τῆς χρονολογήσεως τῶν τευχῶν εἰς τὴν περίοδον αὐτὴν.

Εἰς βάθος 60 ἐκ. καὶ ἀπόστασιν περὶ τὰ 2 μ. ἀπὸ τοῦ τείχους, ἐπεσημάνθη μικρὰ πυρᾶ (πλάτος ± 0.60 , βάθος ± 0.60 καὶ μῆκος 1.50 μ.) μὲ τεμάχια ἀνθράκων, ὀλίγα ἀσβεστοποιημένα ὄστᾶ, 3-4 πῆλινα σφονδύλια, τμήμα μαχαιριδίου καὶ τεθραυσμένους μελαμβαφεῖς κυάθους ὑστέρας γεωμετρικῆς ἐποχῆς, ὡς καὶ πολλὰς πατελίδας. Νοτιοδυτικῶς τῆς πυρᾶς καὶ εἰς τὸ αὐτὸ βάθος εὐρέθησαν τεμάχια χονδροειδοῦς πίθου, σφύζοντος μολυβδίνους συνδέ-

σμούς. Ἐφερον διακόσμησιν ἀναγλύφων ταινιῶν, ἀπλῶν ἢ κοσμουμένων δι' ἐγχαράκτων λοξῶν γραμμῶν.

Εἰς ἀπόστασιν 4 μ. νοτίως τῆς πρώτης τάφρου (α), ἠνοίχθη δευτέρα τάφος (β). Εἰς βάθος ± 1 μ. ἀπεκαλύφθησαν τοῖχοι παραστάδων μικρᾶς θύρας σφζόμενοι εἰς ὕψος ± 0.60 μ. Ἡ ὑπαρξίς θύρας προϋποθέτει ἀσφαλῶς στεγαστὸν κατασκεύασμα παρὰ τὸ τεῖχος πλησίον τῆς πρὸς τὸν πύργον ἀνόδου. Πρὸ τῆς ἐφαπτομένης τοῦ τείχους παραστάδος τῆς εὐρέθη λαιμὸς μεγάλης ταινιω-

Εἰκ. 155. Σίφνος. Λαιμὸς οἰνοχόης ΥΜ ΠΙΒ-Γ1.

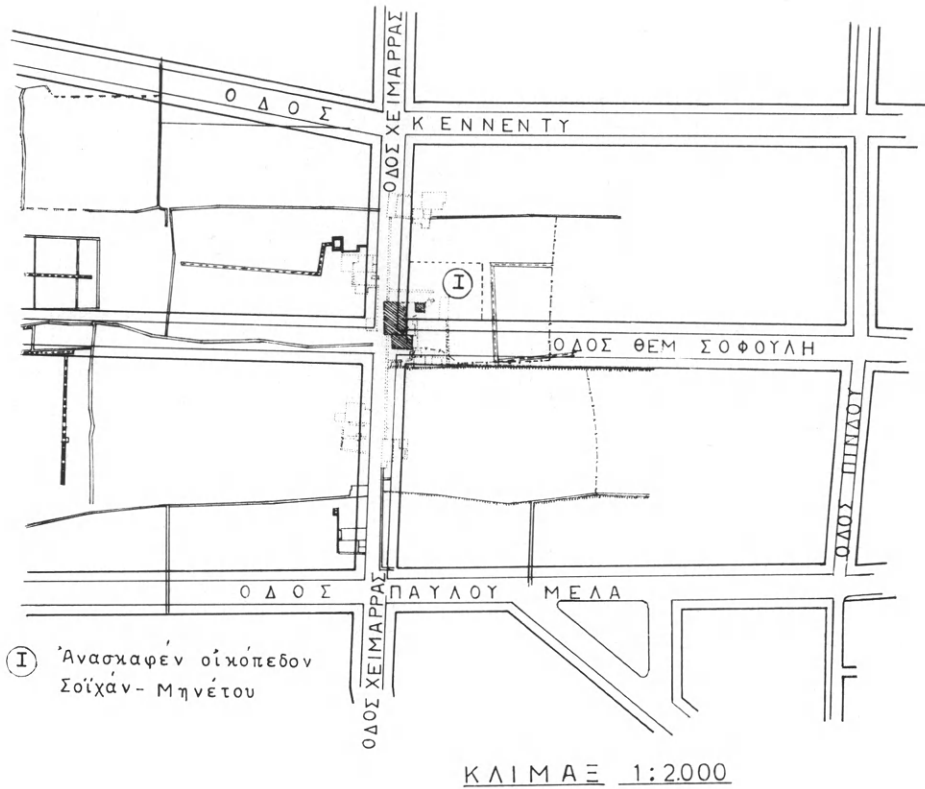
τῆς οἰνοχόης τύπου Furumark T 29, 121 (εἰκ. 155). Διαγωνίως, εἰς ἀπόστασιν 1.35 μ., εὐρέθη λαιμὸς ἑτέρου ὁμοίου ἀγγείου. Ἀμφότερα εἶναι ὠχροπρασίνου πηλοῦ, ἐπέισακτα εἰς τὴν νῆσον καὶ χρονολογοῦνται εἰς τὴν ΥΜ ΠΙΒ-Γ1.

Εἰς τὸ μέρος αὐτὸ εὐτυχῶς ὑπάρχει βαθεῖα ἐπίχωσις καὶ ἐλπίζομεν, ὅτι ἡ συνέχισις τῶν ἀνασκαφῶν θὰ ἀποκαλύψῃ σημαντικὰ στοιχεῖα καὶ διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν τειχῶν καὶ διὰ τὴν τοπογραφίαν τῆς ἀκροπόλεως.

25. ΡΟΔΟΣ

Κατὰ τὸ 1975 ἐτερματίσθη ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα διὰ τοῦ ἐφόρου Γρ. Κωνσταντινοπούλου εἰς τὸν χῶρον ἰδιοκτησίας Σοῦ-

χάν-Μηνέτου παρά την διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Θ. Σοφούλη καὶ Χειμάρρας (εἰκ. 156), εἰς τοὺς πρόποδας τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως, ἐντὸς τῆς πόλεως Ρόδου.

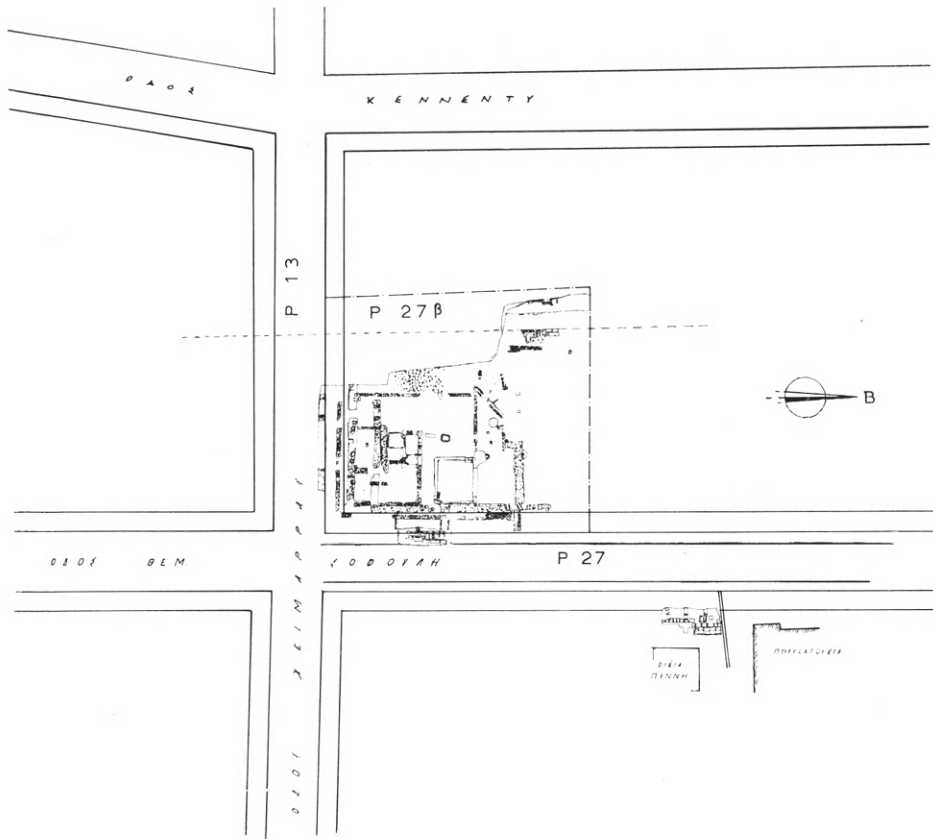

Εἰκ. 156. Ρόδος. Οἰκόπεδον Σοῦχάν-Μηνέτου ἐντὸς τῆς πόλεως Ρόδου.

Τὸ οἰκόπεδον τοῦτο εὐρίσκεται μεταξύ τῶν ἀρχαίων ὁδῶν Ρ 27, Ρ 27 β, καὶ Ρ 13 (εἰκ. 157).

Κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ σημειωθῇ καὶ πάλιν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον πλειστάκις κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς πόλεως Ρόδου ἔχει γίνεи φανερόν, ὅτι δηλαδὴ αἱ μεταγενέστεραι κατασκευαὶ ἔφθασαν μέχρι σημείου ἐξαφανίσεως τῶν παλαιότερων στοιχείων, ὅχι μόνον λόγῳ τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἐκ νέου χρησιμοποιοῦσεως

τοῦ οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι πρὸς οἰκοδόμησιν τῶν μεταγενεστέρων κτηρίων ἢ ἐχρησιμοποιεῖσθαι ἐν μέρει αἱ προϋπάρχουσαι θεμελιώσεις, αἱ ὁποῖαι

Εἰκ. 157. Ρόδος. Τὸ ἀνασκαφέν οἰκόπεδον ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἀρχαίας ὁδοὺς.

ἐπεξετάθησαν πρὸς διαφόρους κατευθύνσεις, ἢ ἀναλόγως τῶν νέων ἀναγκῶν διηνοίγησαν νέαι τάφροι.

Παρά ταῦτα, μετὰ τὴν πλήρη ἀποχωμάτωςιν τοῦ οἰκοπέδου, κατέστη δυνατόν νὰ διαπιστωθοῦν ἀρχιτεκτονικὰ κατάλοιπα, τὰ ὁποῖα παρέσχον τὴν δυνατότητα σχηματισμοῦ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τῆς εἰκόνας, τὴν ὁποίαν θὰ πρέπει νὰ εἶχεν ὁ χώρος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἦσαν τὰ κάτωθι:

1. Σειραὶ τάφρων, ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ. καὶ ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ἀνήκουσαι εἰς θεμελιώσεις τοίχων πλάτους 1.20 - 1.80 μ. Ἐντὸς τῶν τάφρων τούτων διασφύζονται ἐν μέρει τμήματα ὑποθεμελιώσεων ἀποτελούμενα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀκανονίστων λίθων.

Εἰκ. 158. Ρόδος. Ἐπιγραφή ἐνὸς ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ἐνεπιγράφων βάθρων. Ὁ τιμώμενος Ἀρχοκράτης Ἀρχιπόλιος ἦτο ἤδη γνωστός ἐκ τοῦ μνημειακοῦ τοῦ τάφου, τοῦ σφζομένου εἰσέτι εἰς Λίνδον.

2. Τετράγωνος σχεδὸν δεξαμενὴ, ἐσωτερικῶν διαστάσεων ± 7.60 μ. Β.-Ν. \times 8.50 μ. Ἀ.-Δ., ἡ ὁποία εἶχεν ἤδη διαπιστωθῆ ἀπὸ τοῦ 1973.

3. Κοίτη θεμελιώσεως μικροῦ ὀρθογωνίου «ναοσχήμου» κτηρίου, ἐξωτερικῶν διαστάσεων ± 7.70 μ. Ἀ.-Δ. \times 4.20 μ. Β.-Ν.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω προκύπτει τὸ συμπέρασμα, ὅτι κατὰ τὴν παλαιότεραν, ἴσως καὶ κατὰ τὴν μετὰ ταύτην δευτέραν οἰκοδομικὴν περίοδον, ὑπῆρχε πρὸς Νότον, ἦτοι πρὸς τὴν πλευρὰν τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ13 (σημερινῆς ὁδοῦ Χειμάρρας), στωικὸν πιθανῶς κτήριο, τὸ ὁποῖον, ἂν καὶ ἐκ τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων δὲν κατέστη δυνατόν μετὰ βεβαιότητος νὰ ἐξακριβωθῆ, πρέπει

νά συνείχετο πρὸς τὸ ἀπὸ Ἀ. — ἦτοι ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ 27 (σημερινῆς ὁδοῦ Θ. Σοφούλη) — διαπιστωθὲν παρόμοιον κτήριον.

Ἐντὸς δύο τεμνομένων κατ' ὀρθὴν γωνίαν τάφρων τῶν προαναφερθεισῶν θεμελιώσεων τῶν δύο πιθανῶν στωικῶν κτηρίων, εὑρέθησαν ἔρριμμένα βάσεις καὶ βάθρα ἀναθηματικῶν ἀνδριάντων. Τὰ πλεῖστα τῶν βάθρων τούτων φέρουν ἐπιγραφάς (εἰκ. 158) ἀπὸ τῆς ἑλληνιστικῆς μέχρι καὶ τῆς πρώιμου ρωμαϊκῆς περιόδου.

Σημειοῦται ἐν τέλει, ὅτι ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε μελέτης τῶν ἐπιγραφῶν τούτων καὶ τῶν παλαιότερων περὶ τὸν χῶρον τοῦ οἰκοπέδου εὑρεθεισῶν καὶ δημοσιευθεισῶν ἐπιγραφῶν, εἰς τὴν θέσιν ταύτην ὅπου ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἔφερεν εἰς φῶς τὰ ἔχνη τῆς θεμελιώσεως τοῦ μικροῦ «ναοσχήμου» κτηρίου, τὰ λείψανα τῆς δεξαμενῆς καὶ τῶν στωικῶν κατασκευῶν, ὑπῆρχε δημόσιος χῶρος, διὰ τὸν προορισμὸν τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι δυνατὸν πρὸς τὸ παρὸν καὶ πρὸ τῆς μελέτης ἀπασῶν τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν λοιπῶν μικροευρημάτων, ὡς τὸ εἰδῶλιον τῆς εἰκ. 159, νὰ διατυπωθῇ γνώμη τις μετὰ βεβαιότητος.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐγένετο ἐπίσης εὐρεῖα τοπογράφησις τῆς περιοχῆς τῶν νεωρίων, τοῦ ρωμαϊκοῦ τετραπύλου καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης παρὰ τὸν μέγαν λιμένα, προκειμένου νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἔρευνα καὶ ἡ μελέτη τοῦ χώρου τούτου.

26. ΚΑΡΠΑΘΟΣ. Ἀφωτη

Συνεχίσθη ἐφέτος διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ Ἡλία Κόλλια ἡ ἀνασκαφὴ τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τῆς Ἀφωτης εἰς τὰ Πηγάδια Καρπάθου.

Νοτίως τῆς βασιλικῆς ἀνεσκάφη τὸ περίγραμμα ὑπαιθρίου χώρου διαστάσεων 21 × 11.70 μ. Θύρα εἰσόδου, πλάτους ± 0.90 μ.,

Εἰκ. 159. Ρόδος. Μικρὸν ζφμόρφον ἀλεξανδρινὸν εἰδῶλιον.

ὕπῃρχε μόνον μία εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν καὶ ἔναντι τῆς νοτίας θύρας τοῦ νάρθηκος. Οἱ τοῖχοι, πάχους 0.70 - 0.75 μ., ἔχουν οἰκοδομηθῆ δι' ἀργῶν λίθων συνδεδεμένων διὰ πηλοῦ. Ἡ λειτουργικὴ σχέσις μετὰ τῆς βασιλικῆς καὶ ἡ χρῆσις αὐτοῦ δὲν ἔχουν εἰσέτι διευκρινηθῆ.

Ἐρευνα εἰς τὸν Β. τοῖχον τοῦ νάρθηκος ἀπεκάλυψε θύραν εἰσόδου ἐκ τῆς Β. αὐλῆς ἴσου πλάτους πρὸς τὴν νοτίαν (± 1.08 μ.). Αὕτη κατὰ τινὰ ἐποχὴν ἐφράχθη καὶ ἐσωτερικῶς πρὸ αὐτῆς κατεσκευάσθη κτιστὸν θρανίον. Ἐπίσης ἐπερατώθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ νοτίου κλίτους τῆς βασιλικῆς. Τοῦτο εἶχεν ἐρευνηθῆ κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον εἰς τὸ Ἄ. καὶ Δ. ἄκρον του, ὅπου καὶ εἶχον εὑρεθῆ οἱ τάφοι 1 καὶ 3.

Εἰς ἀπόστασιν ± 0.20 μ. Δ. ἀπὸ τοῦ τάφου 3 καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν νότιον στυλοβάτην εὑρέθη ὀρθογώνιος λακκοειδῆς κατασκευὴ μήκους ± 0.70 , πλάτους ± 0.38 καὶ βάθους ± 0.50 μ. Δυστυχῶς οὐδεμίαν ἔνδειξιν ἔχομεν περὶ τῆς χρήσεώς της. Πιθανῶς νὰ ἐχρησίμευεν ὡς χωνευτήριον. Ἦτο πλήρης χωμάτων, ὀλίγων τεμαχίων κεράμων προερχομένων πιθανῶς ἐκ τῆς στέγης τοῦ μνημείου, τεμαχίων ἀσβεστοκονιαμάτων καὶ μικρῶν λίθων.

Εἰς τὸν νότιον στυλοβάτην ἀπεκαλύφθη πλήρως ἡ λιθίνη εἰς δευτέραν χρῆσιν βάσις τοῦ ἀνατολικωτέρου κίονος. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν αὐτῆς εὑρέθη κεχαραγμένη ἡ ἐξῆς ὑστερο-ελληνιστικὴ ἐπιγραφή:

ΑΘΑΝΟΚΛΗΣ
ΙΕΡΟΚΛΕΥΣΔΑΜΑΤΡΙΕΥΣ
ΕΠΙΣΤΑΤΑΣΓΕΝΟΜΕΝΟΣ
ΔΙΟΣΚΟΡΟΙΣ

Ὑψος γραμμάτων : 0.025 - 0.030 μ.

Εἰς τὴν κόγχην τοῦ Ἰ. Βήματος ἀπεκαλύφθη τὸ ἡμικυκλικὸν σύνθρονον (εἰκ. 160) ἀποτελούμενον ἀρχικῶς ἐκ πέντε σειρῶν ἐδωλίων, σφζομένων δὲ τῶν τεσσάρων, ὕψους 0.25 - 0.26 μ. καὶ πλάτους 0.24 - 0.26 μ. Εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἡμικυκλίου εὑρέθη ἡ βάσις τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου, ὕψους ± 0.44 καὶ μήκους ± 0.50 μ., κειμένη, ἐπὶ τῆς δευτέρας ἐκ τῶν κάτω σειρᾶς ἐδωλίων.

Τομαί, γινόμεναι ἐκατέρωθεν τῆς βάσεως τῆς Ἀγ. Τραπεζῆς, ἐνετόπισαν ὀκτὼ ἀνασκαφικὰ στρώματα, τὰ ὅποια ἀνήκουν πιθανῶς εἰς τέσσαρας διαδοχικὰς οἰκοδομικὰς περιόδους. Ἐπίσης διεπιστώθη ὅτι τὰ τεμάχια τῶν θωρακίων τοῦ τέμπλου, τὰ ὅποια ἀρχικῶς ἐνομίσθησαν ὅτι εὑρίσκοντο ἐρριμμένα ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ Ἰ. Βήματος (ΑΕ 1973, σ. 146), εἶχον ἐπιστρωθῆ ἐπὶ τοῦ δαπέδου. Βορείως τῆς βάσεως τῆς Ἀγ. Τραπεζῆς ± 1 μ. καὶ Δ. τοῦ συνθρόνου ± 1 μ. εὑρέθησαν καὶ ἀπεκολλήθησαν,

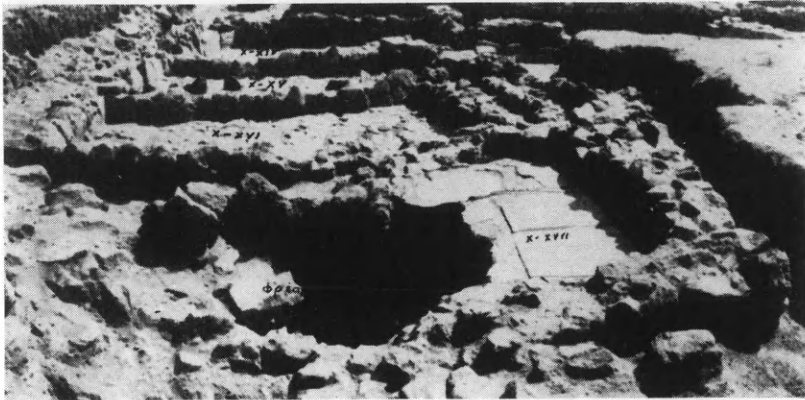

Εἰκ. 160. Κάρπαθος. Τὸ σύνθρονον τοῦ Ἰ. Βήματος καὶ ἡ βάση τῆς Ἀγ. Τραπεζῆς.

χρησιμοποιηθέντα εἰς δευτέραν χρῆσιν ὡς ἐπίστρωσις τοῦ δαπέδου, τεμάχια μαρμαρίνης τραπέζης προσφορῶν διαστάσεων $\pm 0.17 \times 0.14$ μ. μὲ ἐγχάρακτον μονογράφημα εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν αὐτῆς. Εἰς ἀπόστασιν ± 1.60 μ. Δ. τοῦ συνθρόνου εὑρέθη εἰς τεμάχια, ἐπεστρωμένη ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ἡ κάτω πλάξ τῆς Ἀγ. Τραπεζῆς.

Ἡ ἔρευνα ἐντὸς τῆς Β. αὐλῆς ἔλυσε προβλήματα τινὰ καὶ ἔφευρεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν νέα. Διεπιστώθη κατ' ἀρχὴν ὅτι ὑπάρχουν περισσότεραι τῆς μιᾶς οἰκοδομικαὶ φάσεις, ὡς ἐγένετο φανερόν καὶ ἐκ τῆς ἐρεύνης ἐντὸς τοῦ Ἰ. Βήματος. Τὸ ἐντοπισθὲν κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον τοῦ 1974 κτιστὸν πεζούλιον παρὰ τὸν Β. τοῖχον τοῦ διακονικοῦ ἀπεκαλύφθη καθ' ὅλον τὸ μῆκος του ± 7.80 μ., ἔχει δὲ δύο οἰκοδομικὰς φάσεις. Τὸ διακονικόν,

ἀρχικοῦ μήκους ± 14 μ. περιωρίσθη κατὰ τὴν τελευταίαν οἰκοδομικὴν φάσιν τοῦ μνημείου εἰς τὰ ± 12.50 μ. Δυτικῶς αὐτοῦ εὐρέθη ἢ συνέχειά του ἐπιχωματωμένη. Ἡ Β. αὐλὴ ἐπίσης δὲν ἦτο εἰς ἐνιαῖος χῶρος. Ὁ ἀποκαλυφθεὶς τοῖχος 34, εἰς ἀπόστασιν ± 5.50 μ. Ἀ. τοῦ δυτικοῦ τοίχου τῆς αὐλῆς, ἔχων κατεύθυνσιν Β.-Ν., διαιρεῖ τὴν αὐλὴν εἰς δύο ἄνισα τμήματα. Δὲν εἶναι σαφὲς ἂν ταῦτα ἐπικοινωνῶνουν μεταξὺ των. Κάτωθεν τοῦ Β. τοίχου τῆς αὐλῆς εὐρέθη ἢ θεμελίωσις παλαιότερου τοίχου (Τ-

Εἰκ. 161. Κάρπαθος. Τὸ φρέαρ καὶ οἱ χῶροι XIV, XV καὶ XVI φωτογραφηθέντα ἐκ Β.

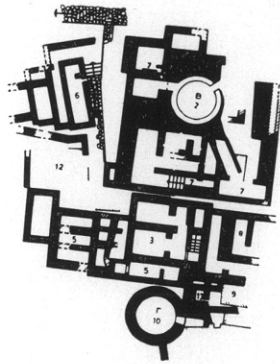
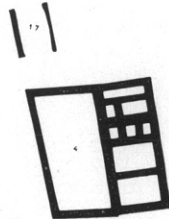
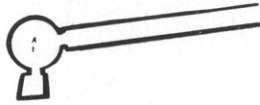
49) βαίνοντος παραλλήλως πρὸς αὐτόν. Βορείως καὶ ἔξωθεν τῆς αὐλῆς ἀνεσκάφη χῶρος XII ἀγνώστου χρήσεως, μήκους ± 5.80 καὶ πλάτους ± 3.55 μ. Οἱ τοῖχοι του, πάχους $0.50 - 0.60$ μ., εὐρέθεντες μέχρις ὕψους ± 0.60 μ., περιέργως δὲν διατρυπῶνται ὑπὸ οὐδενὸς ἀνοίγματος θύρας. Κάτωθεν τοῦ τοίχου 23, ὁ ὁποῖος συνδέεται ἐγκαρσίως μὲ τὸν Β. τοῖχον τῆς αὐλῆς, εὐρέθησαν αἱ 4 βάσεις τῶν κίωνων τοῦ κιβωρίου τῆς Ἀγ. Τραπεζῆς τεμαχισμένοι. Εἰς ΒΑ. πλευρὰν τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου ἀπεκαλύφθησαν τρεῖς χῶροι (XIV, XV καὶ XVI) (εἰκ. 161), τῶν ὁποίων ἡ χρῆσις εἶναι ἄγνωστος. Οἱ τοῖχοι των, πλάτους $\pm 0.20 - 0.60$ μ., ἔχουν κατασκευασθῆ ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ πηλοῦ. Τὸ δάπεδόν των ἀποτελεῖται ἐκ τεμαχίων κεράμων καὶ θαλασσίων βοτσάλων. Οὐδὲν ἀνοίγμα ἐπικοινωνίας ὑπῆρχεν. Ἔχουν σχῆ-

μα προσεγγίζον τὸ ὀρθογώνιον καὶ αἱ διαστάσεις αὐτῶν εἶναι: τοῦ XIV $\pm 4.20 \times 2.25$ μ., τοῦ XV $\pm 4.30 \times 1.90$ μ. καὶ τοῦ XVI $\pm 4.40 \times 2.60$ μ. Βορείως καὶ σχεδὸν ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν χῶρον XVI ἀπεκαλύφθη φρέαρ καὶ Δ. αὐτοῦ μικρὰ ὀρθογώνιος δεξαμενὴ, διαστάσεων $\pm 2.10 \times 1.30$ μ. Ἀ. καὶ ἐν ἐπαφῇ σχεδὸν πρὸς τὸ φρέαρ καὶ τοὺς προαναφερθέντας χώρους ἀπεκαλύφθη τοῖχος (T-28) πλάτους 0.70 - 0.60 μ. καὶ σφζομένου μήκους ± 14.30 μ., ὁ ὁποῖος ἔχει κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Πιθανῶς οὗτος, ὡς καὶ ὁ τοῖχος 33 τῆς αὐτῆς κατευθύνσεως, ὁ ἀποκαλυφθεὶς Ν. τῆς βασιλικῆς καὶ ἀνατολικῶς τοῦ χώρου XIII, εἶχον κατασκευασθῆ διὰ νὰ προστατεύσουν τοὺς πρὸς Δ. αὐτῶν χώρους ἐκ τῆς ἐπι-καλύψεως των διὰ θαλασσίας ἄμμου, τὴν ὁποίαν μετακινοῦν μέχρι σήμερον οἱ ἰσχυροὶ ἄνεμοι. Ἀμφότεροι οἱ τοῖχοι (T-28 καὶ T-33) εἶναι μεταγενέστεροι τῆς βασιλικῆς.

27. ΚΡΗΤΗ. Ἀρχάνες

Μὲ ὅλως σημαντικὰ ἀποτελέσματα συνεχίσθη ἐφέτος διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ Ἰ. Σακελλαράκη ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ μινωικὸν νεκροταφεῖον εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπεξετάθη ἐφέτος εἰς τὸ νότιον τμήμα τοῦ νεκροταφείου, εἰς προσφάτως ἐξαγορασθέντα ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ἀγρόν, ἔνθα ἀπεκαλύφθησαν δύο νέοι ἀσύλητοι θολωτοὶ τάφοι, ὀνομασθέντες θολωτὸς τάφος Δ καὶ θολωτὸς τάφος Ε καὶ ἐν νέον ταφικὸν κτήριον προσκεκολλημένον εἰς τὸν δεύτερον, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη ταφικὸν κτήριον 16 (εἰκ. 162). Τὸ ταφικὸν κτήριον 16, τὸ ὁποῖον χρονολογεῖται εἰς τοὺς προανακτορικοὺς χρόνους ἦτο σχεδὸν παντελῶς διαταραγμένον ἐκ τῆς καλλιεργείας, ἀντιθέτως πρὸς τοὺς θολωτοὺς τάφους, οἱ ὁποῖοι εὐρέθησαν ἀσύλητοι. Εἰς τὸν θολωτὸν τάφον Ε, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποιήθη ἀπὸ τῆς ΠΜ II ἐποχῆς μέχρι καὶ τῆς ΜΜ ΙΑ, ἀποτελῶν οὕτω τὸ παλαιότερον ἰδρυθὲν κτήριον τοῦ νεκροταφείου, ἀνευρέθησαν δύο σαφῶς διακεκριμένα ταφικὰ στρώματα. Ἐκ τῶν ταφῶν τοῦ κατωτέρου στρώματος, τοῦ χρονολογουμένου κατὰ τοὺς ΠΜ II χρόνους, ἀναφέρεται μία ταφὴ μετὰ τινων λίαν ἐνδιαφερόντων κτερισμάτων,

Εικ. 162. Ἀρχάνες. Κάτοψις τοῦ μινωικοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνί.

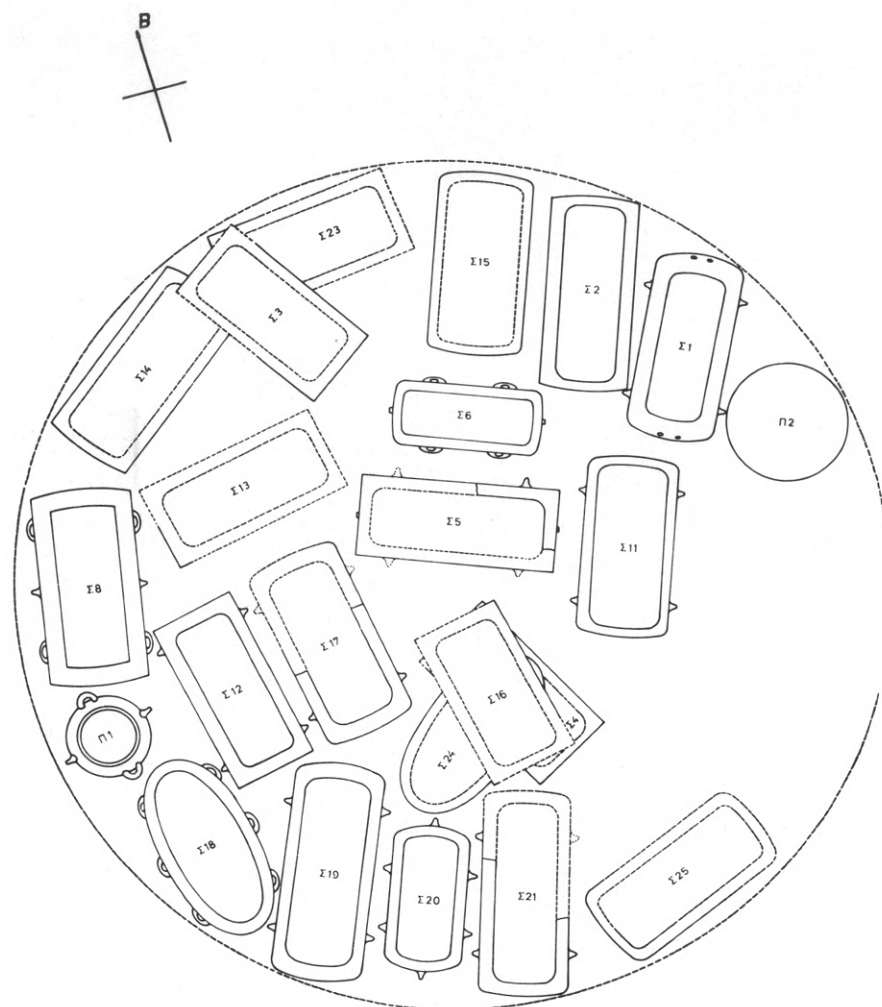
ένος κυκλαδικοῦ ειδωλίου, ἑνὸς πηλίνου καὶ ἑνὸς μαρμαρίνου ἀγγείου καὶ μιᾶς ψήφου (εἰκ. 163). Τὸ ἀνώτερον ταφικὸν στρώμα, τὸ χρονολογούμενον εἰς τὴν MM IA φάσιν, ἀπετελέσθη ἐκ τριάκοντα καὶ μιᾶς σαρκοφάγων καὶ δύο πίθων (εἰκ. 164), ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀπετέθησαν ἑβδομήκοντα καὶ εἷς νεκροί. Ἐκ τῶν κτερισμάτων τοῦ τάφου ἀναφέρονται ἐν περιδέραιον ἐξ ἀμεθύστου, σαρδίου καὶ στεατίτου, ἕτερον ἐκ φαγεντιανῆς, διάφοροι ψῆφοι ἐκ χρυσοῦ, ἀργύρου καὶ στεατίτου, χρυσᾶ ἐλάσματα, λεπίδες ὀψιανοῦ, πήλινα

Εἰκ. 163. Ἀρχάνες. Κτερίσματα ταφῆς τοῦ παλαιότερου ταφικοῦ στρώματος τοῦ θολωτοῦ τάφου E.

καὶ λίθινα ἀγγεῖα, πλῆθος περιάπτων ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, λίθου καὶ ὀδόντος κάπρου, τεμάχια πυριτολίθου, χαλκοῦ δακτύλιοι, κοπεῖς καὶ περόνια. Ἰδιαιτέρως ἐπισημαίνεται ἡ ἀνεύρεσις δεκαεννέα συνολικῶς σφραγίδων ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, στεατίτου, ὀρείας χρυστάλλου καὶ μετεωρίτου (εἰκ. 165), λίαν σημαντικῶν διὰ τὴν ἔρευναν, καθ' ὅσον ἀνήκουν εἰς δύο ἀσφαλῶς χρονολογημένας ομάδας, ὡς ἐπίσης ἡ ἀνεύρεσις ἐνεπιγράφων σαρκοφάγων. Εἰς μίαν τούτων διαφαίνονται κάτωθεν τῶν λαβῶν τρία γραπτὰ σημεῖα τῆς Γραμμικῆς A γραφῆς (εἰκ. 166), εἰς ἕτερα δύο δὲ θραύσματα σαρκοφάγων ἐγγάρακτά τινα σημεῖα. Ἡ ἀνεύρεσις τούτων κρίνεται ἐπίσης λίαν σημαντικὴ, διότι καταφαίνεται ἡ χρῆσις τῆς Γραμμικῆς A γραφῆς ἤδη εἰς τοὺς MM IA χρόνους.

Ὁ ἕτερος τῶν ἀνασκαφέντων θολωτῶν τάφων, ὁ θολωτὸς τάφος Δ, περιέλαβε κατὰ τοὺς ΥΜ ΠΙΑ2 χρόνους τὴν ταφὴν γυ-

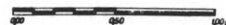

ΑΡΧΑΝΕΣ - ΦΟΥΡΝΙ

1975

Θολωτός τάφος Ε

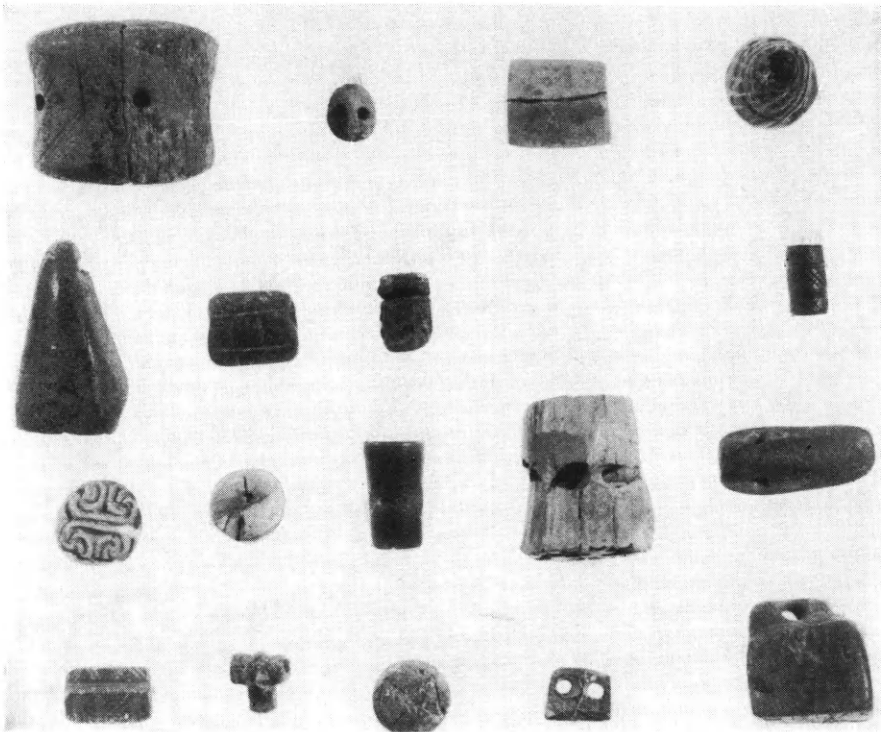
ΚΛΙΜΑ Ξ 1:10

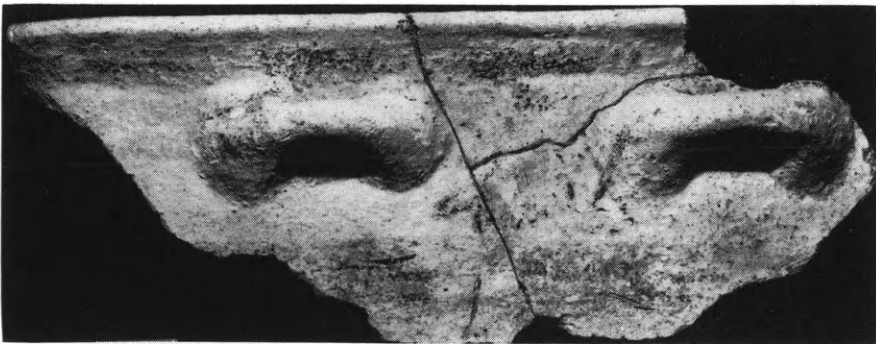
Η.ΣΑΡΡΗΣ

Εικ. 164. Ἀρχάνες. Κάτοψις τῶν σαρκοφάγων καὶ τῶν πίθων τοῦ νεωτέρου ταφικοῦ στρώματος τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε.

ναικός, πλουσίως έκτερισμένης (είκ. 167), κειμένης έκτάδην ἐπὶ

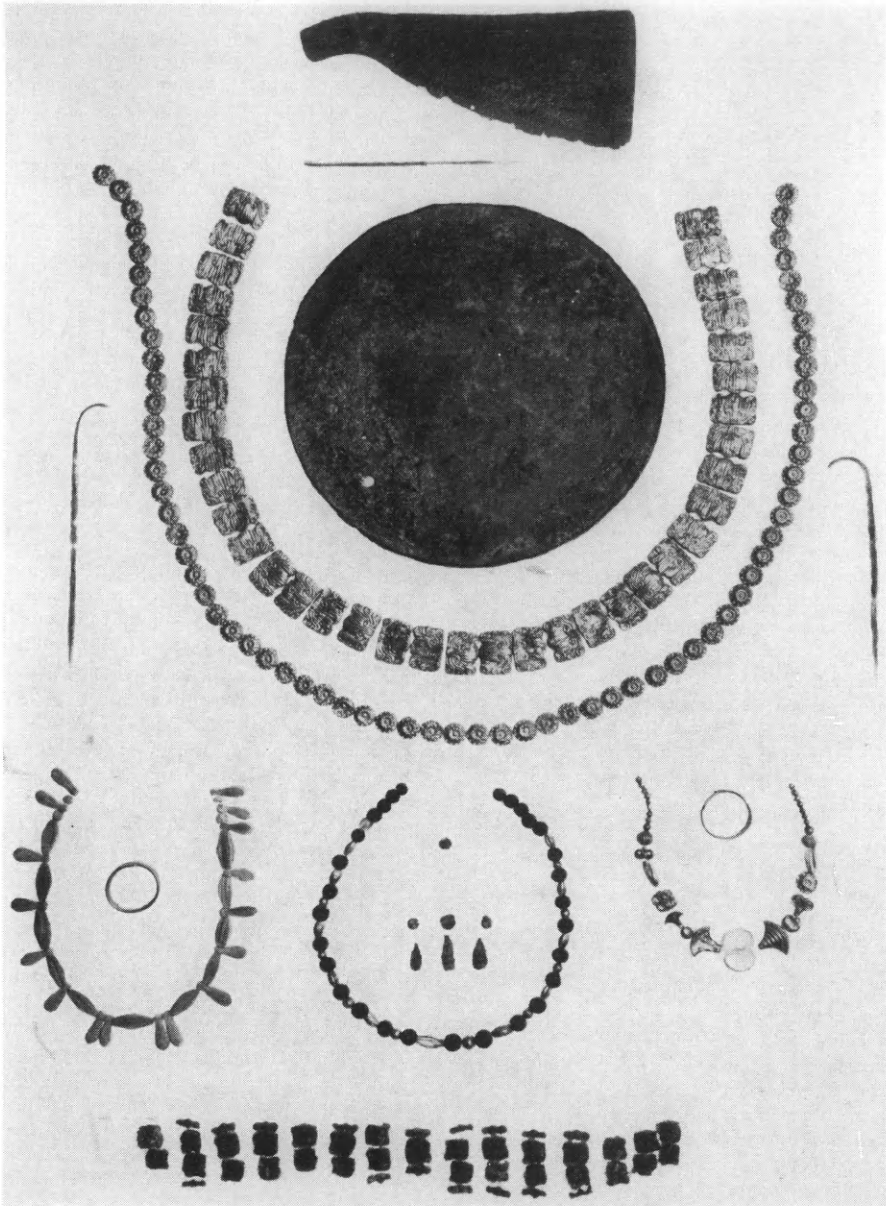
Είκ. 165. Ἀρχάνες. Σφραγίδες ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε.

Είκ. 166. Ἐπιγραφή Γραμμικῆς Α γραφῆς ἐπὶ σαρκοφάγου ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε.

φορείου καὶ φερούσης πρὸ τοῦ προσώπου χαλκοῦν κάτοπτρον.

Ἐκ τῶν εὐρημάτων ἀναφέρονται γραπτὴ πηλίνη πυξίς (εἰκ.

Εἰκ. 167. Ἀρχάνες. Τὰ εὐρήματα τῆς ταφῆς τοῦ θολωτοῦ τάφου Δ.

168), χαλκῆ ξυροειδῆς μάχαιρα, διάδημα ἐκ τριάκοντα καὶ ἑπτὰ

χρυσῶν ψήφων εἰς σχῆμα ναυτίλου ἀργοναύτου καὶ ἕτερον ἐξ ὁμοίων ψήφων ὑαλομάζης, ἐν περιδέρειον ἀπαρτισθὲν ἐκ τριάκοντα καὶ μιᾶς ψήφων χρυσοῦ, φαγεντιανῆς καὶ ὀρείας κρυστάλλου (εἰκ. 169), ἀποτεθὲν ἐντὸς τῆς πυξίδος, ἕτερον ἀπαρτισθὲν ἐκ

Εἰκ. 168. Ἀρχάνες. Πηλίνη πυξίς ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Δ.

πεντήκοντα ψήφων χρυσοῦ, ὑαλομάζης καὶ σαρδίου, ἕτερον ἀπαρτισθὲν ἐκ τριάκοντα καὶ δύο ψήφων φαγεντιανῆς, ἐξήκοντα καὶ ἑπτὰ ψῆφοι ἐκ χρυσοῦ εἰς σχῆμα ρόδακος, ἀνήκοντες εἰς διακόσμησιν ὑφάσματος, τρεῖς περόναι ἐξ ὑαλομάζης, ψῆφοι ἐξ ἠλέκτρου καὶ ἕτεραι ἐξ ὑαλομάζης εἰς σχῆμα παπυροειδοῦς, δύο χρυσοῦ σφη-

κωτῆρες, εἷς ἀργυροῦς κρίκος καὶ μία σφραγὶς ἐξ ἰάσπιδος. Ἰδιαιτέρως ἐπισημαίνεται τὸ ἀδιατάρακτον τοῦ ταφικοῦ στρώματος, ἡ ἀκριβὴς ἀποτύπωσις τοῦ ὁποίου προσέφερε πολλὰ νέα στοιχεῖα

Εἰκ. 169. Ἀρχάνες. Περιδέριον χρυσοῦ, φαγεντιανῆς καὶ ὀρείας κρυστάλλου ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Δ.

διὰ τὰ ταφικὰ ἔθιμα τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς εἰς τὴν Κρήτην. Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν ἐγένοντο ἐπίσης τοπογραφικὰ διαγράμματα τοῦ ἀπαλλοτριωθέντος χώρου καὶ συνεπληρώθη τὸ πρῶτον ἡ κάτοψις ὁλοκλήρου τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος.

28. ΚΡΗΤΗ. Σύμη Βιάννου

Διὰ σημαντικῆς ἐπιχορηγήσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ Δημοσίου συνεχίσθη καὶ ἐφέτος ὑπὸ τῆς ἐπιμελητρίας Ἀγγ. Λεμπέση ἢ ἀνασκαφῆ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Ἀφροδίτης εἰς Κάτω Σύμην Βιάννου.

Ἡ ἔρευνα ἐπροχώρησεν εἰς βάθος εἰς τρία σημεῖα τοῦ ἀνεσκαμμένου ἤδη χώρου.

Εἰς τὸν χώρον ἀνατολικῶς τοῦ βωμοῦ τῶν πρωίμων ἑλληνικῶν χρόνων ἀπεκαλύφθη πλήρως, κατόπιν ἐπιπόνου ἐργασίας, ἡ συνέχεια τῶν τριῶν ἀνδῆρων (εἰκ. 170) τῶν κειμένων καὶ νοτίως

Εἰκ. 170. Σύμη Βιάννου. Τὸ ἀνατολικῶς τοῦ βωμοῦ τμήμα τῶν ἀνδῆρων.

τοῦ βωμοῦ. Οὕτω τὸ μῆκος των ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ. φθάνει πρὸς τὸ παρὸν τὰ 35 μ., ἐνῶ εἶναι βέβαιον πλέον, ὅτι τὰ τρία ἀνδῆρα συνεχίζονται πρὸς Ἀνατολὰς εἰς ἄγνωστον πρὸς τὸ παρὸν ἕκτασιν. Διεπιστώθη εἰσέτι ὅτι τὸ πρὸς Βορρᾶν ὄριόν των εἶναι κατεστραμμένον, ὅτι ἡ ὑψομετρικὴ διαφορὰ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἀνδῆρου εἰς τὸ ἄλλο δὲν ὑπερβαίνει τὰ 0.20 μ., ὅτι ἐγένετο προσθήκη εἰς τὸ νοτιώτερον ἀνδῆρον καὶ ὅτι ἡ ἐπιφάνεια τῶν ἀνδῆρων, ἀποτελουμένη ἀπὸ στρῶσιν μικρῶν λίθων, δὲν εἶναι ὀριζόντιος, ἐπειδὴ τὸ ἔδαφος ἔχει ὑποστῆ πολλὰς καὶ μεγάλης ἐκτάσεως καθιζήσεις.

Ἡ εἰς βάθος ἔρευνα ἀνατολικῶς τοῦ MM III B ἱεροῦ ἀπεκά-

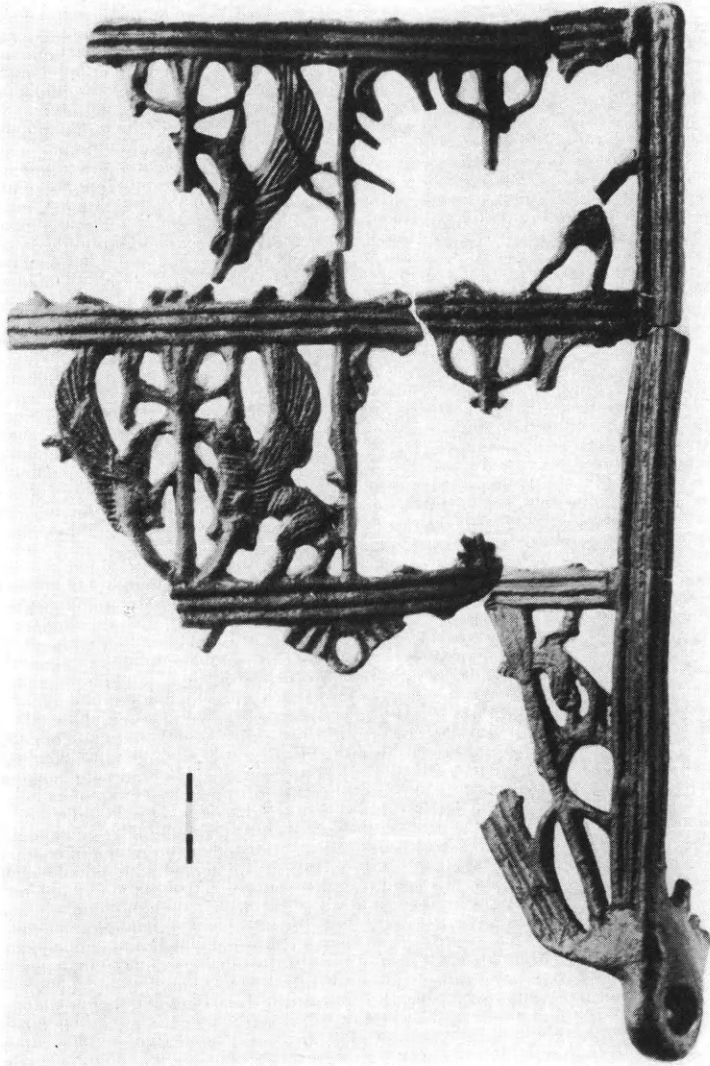
λυψε τὴν ἀρχὴν ἐνὸς εἰσέτι δωματίου, κειμένου νοτίως τῶν τριῶν ἐν μέρει ἀνασκαφέντων τὸ 1973, ὡς καὶ τὴν ὑπαρξίν συγχρόνου πλακοστρώτου ἐκτεινομένου πρὸς Ἀνατολάς, τὸ ὁποῖον ἦτο πιθανῶς ὑπαίθριον.

Ὁ πρὸς Βορρᾶν τοῦ βωμοῦ χῶρος καὶ δυτικῶς τῆς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀποκαλυφθείσης «ἐστίας» καταλαμβάνεται ἀπὸ τοὺς ὀγκῶδεις καλῶς πελεκημένους λίθους τοῦ προϊστορικοῦ κτίσματος, τοῦ ὁποῦ τμήματα τῆς πρὸς Νότον ὄψεως ἀπεκαλύφθησαν τὸ 1974. Ἐφέτος ἠρευνήθη ἐν μέρει ὁ νότιος τοῖχος τοῦ κτίσματος, μήκους 7 μ. καὶ ὁ δυτικός, μήκους 11 μ., ὁ ὁποῖος συνεχίζεται πρὸς Β. κάτωθεν τῆς ἐπιχώσεως. Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς ἀποτελεῖ ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν διὰ τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησιν τοῦ νέου αὐτοῦ προϊστορικοῦ κτίσματος τοῦ ἱεροῦ καὶ τὸν καθορισμὸν τῆς μορφῆς του, ἣ ὁποία δὲν ἀνευρίσκεται εἰς τὰ γνωστὰ ἐν Κρήτῃ ἀρχιτεκτονικὰ μνημεῖα.

Καὶ κατὰ τὸ παρὸν ἔτος εὑρέθησαν πολλὰ ἀναθήματα· τὰ ἐκ τοῦ χώρου τῶν ἀνδῆρων προερχόμενα, εἶναι: τμήματα ἑνδεκα λιθίνων τραπεζῶν προσφορῶν, ἰσάριθμα χαλκᾶ ζῶδια, χαλκοῦν εἰδῶλιον ὀκλάζοντος ἀνδρὸς τοῦ θου αἰῶνος, χαλκᾶ κοσμήματα καὶ ἀναθηματικὰ ἀσπίδια, πήλινα ζῶδια, πήλινα εἰδῶλια ἀνθρωπίνων μορφῶν κ.ἄ. εὑρέθησαν ἐντὸς ἀναμείκτων στρωμάτων. Ἄξια ἰδιαίτερας μνείας εἶναι ἐν πήλινον MM εἰδῶλιον ἀνδρὸς καὶ ἐν θραῦσμα χαλκοῦ τρίποδος «κυπριακοῦ» τύπου. Τοῦτο συγκολληθὲν μεθ' ἑτέρων θραυσμάτων τῶν προηγούμενων ἐτῶν δίδει πληρεστέραν εἰκόνα τοῦ ἰδιομόρφου αὐτοῦ τρίποδος (εἰκ. 171), ὁ ὁποῖος πιθανῶς κατεσκευάσθη εἰς τὴν Κρήτην. Ἡ σειρὰ τῶν χαλκῶν περιτμήτων ἔλασματων τοῦ ἱεροῦ ἐπλουτίσθη μὲ δύο εἰσέτι παραδείγματα, εἰκονίζοντα ἀναθέτας, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς κομίζει αἶγα καὶ ὁ ἕτερος, εἰς ζωηράν στιγμιαίαν στάσιν ἐπὶ ἀνωμάλου ἐδάφους, τοξεύει πιθανῶς (εἰκ. 172).

Ἐψηλότερον τοῦ πλακοστρώτου τοῦ MM IIIB ἱεροῦ ἐνετοπίσθη πρωτογεωμετρικὸν στρώμα, τὸ ὁποῖον ἔδωσε τρία πήλινα εἰδῶλια. Ἐξ αὐτῶν εἰκονίζεται τὸ μεγαλύτερον καὶ καλύτερον σφζόμενον (εἰκ. 173). Ἐντὸς τοῦ MM IIIB στρώματος τοῦ ἱεροῦ

ἀπεκαλύφθη λίθινος κέρνος, τύπου ἀναλόγου πρὸς τὸν τῶν στρογγύλων τραπεζῶν προσφορῶν, αἱ ὁποῖαι ἔχουν εὐρεθῆ κατὰ δεκάδας εἰς τὸ ἱερόν.

Εἰκ. 171. Σύμη Βιάννου. Τμήμα βάσεως τρίποδος.

Ἐκ τῶν ἀναθημάτων τοῦ χώρου πρὸς Β. τοῦ βωμοῦ μνημονεύομεν πῆλινον ἀνάγλυφον πλακίδιον μετὰ παράστασιν νέου τοῦ

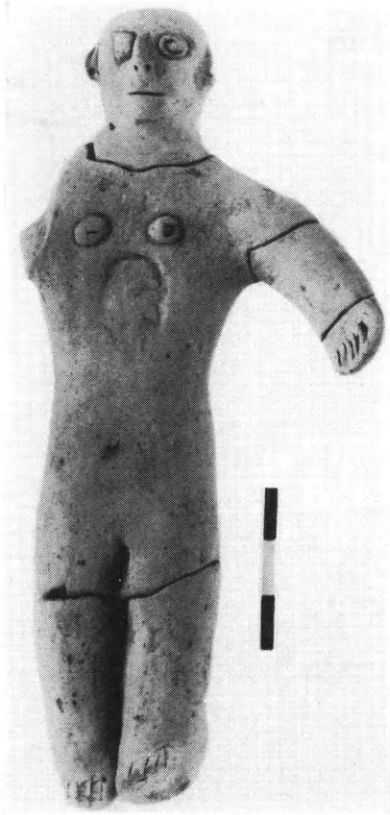
αύστηροῦ ρυθμοῦ, θαυμασίας ποιότητος χαλκοῦν εἰδώλιον αἰγὸς ἀπὸ ἀγγεῖον τοῦ βου π.Χ. αἰῶνος, τμήματα ἀναγλύφων δαιδαλικῶν πλακιδίων καὶ πηλίνην κεφαλὴν μὲ κωνικὸν πῖλον μεγάλου εἰδωλίου ἀνδρὸς τῆς ὙΜ ΙΙΒ περιόδου (εἰκ. 174). Πέντε χαλκᾶ ζώδια, τμήμα λιθίνης τραπέζης προσφορῶν καὶ μικρὸν λίθινον ἀγ-

Εἰκ. 172. Σύμη Βιάννου. Χαλκοῦν περίπτρον ἔλασμα.

γεῖον συμπληρώνουν τὴν εἰκόνα τῶν ἀναθημάτων τοῦ ὡς ἄνω χώρου. Ὑπεράνω τοῦ προϊστορικοῦ κτίσματος ἐνετοπίσθη παχὺ στρώμα πυρᾶς τῆς ὙΜ ΙΙΙ ἐποχῆς, τὸ ὁποῖον περιεῖχε πλῆθος ὀστῶν θυσιασθέντων ζώων καὶ ἔδωσε τμήματα πέντε λιθίνων τρα-

πεζῶν προσφορῶν, τὸ σῶμα μεγάλου τροχηλάτου εἰδωλίου ζῶου καὶ χαλκοῦν εἰδῶλιον βοός. Βάσει τοῦ τελευταίου διευκολύνεται ἡ τυπολογικὴ κατάταξις πολλῶν χαλκῶν ζωδίων, τὰ ὅποια εὐρέθησαν ἐντὸς ἀναμείκτων στρωμάτων.

Εἰκ. 173. Σύμη Βιάννου. Πήλινον πρωτογεωμετρικὸν εἰδῶλιον.

Εἰκ. 174. Κεφαλὴ ὕμ IIIB εἰδωλίου.

Παρὰ τὴν ἀξίαν τῶν πολυπληθῶν ἀναθημάτων, τὸ σημαντικώτερον ἀποτέλεσμα τῆς παρουσίας ἀνασκαφικῆς περιόδου ἦτο ἡ ἐντόπισις τοῦ πρωτογεωμετρικοῦ στρώματος, διὰ τοῦ ὁποίου ἀποδεικνύεται καὶ στρωματογραφικῶς πλέον ἢ συνεχῆς λατρεία εἰς τὸ ἱερόν ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν μέχρι τῶν ἐλληνικῶν χρόνων.

29. ΚΡΗΤΗ. Ἱερὸν κορυφῆς Γιούχτα

Μὲ τὴν χρηματοδότησιν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διεξήχθη καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος ὑπὸ τῆς ἐπιμελητρίας Ἀλ. Καρέτσου ἢ ἀπὸ τοῦ 1974 ἀρξαμένη ἔρευνα εἰς τὸ ἐν μέρει ἀποκαλυφθὲν ὑπὸ τοῦ Α. Evans Ἱερὸν κορυφῆς Γιούχτα, ΝΑ. τοῦ Ἡρακλείου.

Εἰκ. 175. Κρήτη. Σεβίζων ἐκ Γιούχτα.

Ἡ πρόσφατος ἔρευνα, ἡ ὁποία ἐκάλυψεν ἔκτασιν 62 τ.μ., διεξήχθη ἀνατολικῶς καὶ πρὸ τῆς ὄψεως τοῦ μεγάλου ἀνδῆρου, τὸ ὁποῖον ἀπεκαλύφθη κατὰ τὸ 1974. Ἀπεκαλύφθησαν ἐν κατόψει ἐστεγασμένα δωμάτια, ὁ ἀκριβὴς ἀριθμὸς τῶν ὁποίων, αἱ διαστάσεις καὶ ὁ τρόπος προσβάσεώς των δὲν δύνανται ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ καθορισθῶσι λόγῳ μὴ περατώσεως τῆς ἐρεύνης.

Διεπιστώθη οὕτω, ὅτι ὁ ἰσχυρὸς ἀναλημματικὸς τοῖχος, ὁ ὁποῖος συγκρατεῖ τὸ μέγα ἀνδῆρον καὶ ἀποτελεῖ τὴν ὄψιν του, ἐχρησίμευσε ταυτοχρόνως ὡς κοινὸς δυτικὸς τοῖχος τριῶν δωματίων, παραλλήλων ἐκ Νότου πρὸς Βορρᾶν. Τὰ τελευταῖα σφῶζον εἰς καλὴν κατάστασιν τὰ ἀποκαλυφθέντα τμήματα τῶν πηλοχρίστων δαπέδων των, φέρουν δὲ ἀρκετὰ ἴχνη ἐπιχρίσματος ἐπὶ τῶν ἀποκαλυφθεισῶν πλευρῶν των.

Ἀπὸ τὰ σημερινὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα προκύπτει ὅτι ἡ διάταξις τῶν δωματίων εἶναι κλιμακωτὴ καὶ μεταξὺ των καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸ μέγα ἀνδῆρον, ἀκολουθοῦσα τὴν φυσικὴν διαμόρφωσιν τοῦ βράχου. Πρὸ τῆς ὁλοκληρώσεως τῆς ἐρεύνης δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος διὰ τὸν λειτουργικὸν χαρακτῆρα τῶν ἀποκαλυφθέντων δωματίων. Σημαντικὰς βεβαίως ἐνδείξεις λατρείας παρέχει ἢ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ἐνὸς δωματίου ἀνεύρεσις κεράτων αἰ-

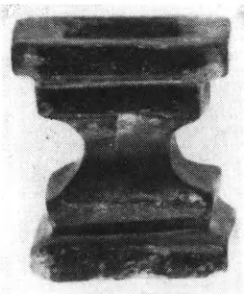
γοειδῶν καὶ μεγάλου ἀριθμοῦ ἀνεστραμμένων κωνικῶν κυπέλλων. Ὅμοια κύπελλα ἀνευρέθησαν καὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δευτέρου δωματίου, ἐνῶ ἡ ἀκριβῶς ὑπεράνω τοῦ δαπέδου τοῦ τρίτου δωματίου ἐπίχωσις, ὕψους 20 ἐκ., περιεῖχεν ἄφθονον τέφραν.

Ἡ παραγμένη κεραμεικὴ τῆς ἐπιχώσεως τῶν δωματίων (ἀπὸ 0.40 - 1.60 μ.), ἀνήκουσα εἰς διαφόρους ἐποχὰς χωρὶς στρωματογραφικὴν διαδοχὴν, δὲν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἀσφαλὲς χρονολογικὸν κριτήριον. Περιλαμβάνεται ἡ γνωστὴ καὶ ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῶν ἐν ἐπαφῇ εὐρισκομένων ἀνδῆρων κεραμεικὴ τῆς MM I - III ἐποχῆς, ἀραιὰ ὄστρακα τῆς YM IA καὶ ἀφθονώτερα τῆς YM IIIB κυρίως περιόδου (π.χ. μόνωτοι κύλικες). Σημαντικὸν γεγονός ἦτο ἡ εἰς τὸ βορειότερον κυρίως τμήμα τοῦ ἐρευνηθέντος χώρου ἀνεύρεσις ἀφθόνου γεωμετρικῆς κεραμεικῆς, τῆς ὑστερας κυρίως περιόδου, ἐνῶ διὰ τὰ ἀντίστοιχα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος ἐπὶ τοῦ παρόντος.

Τὰ ἀποκαλυφθέντα ἄφθονα πήλινα, λίθινα κ.ἄ. ἀναθήματα, προερχόμενα ἐκ τῆς ἀναφερθείσης ἀνω παραγμένης ἐπιχώσεως, δίδουν κριτήρια ἀσφαλῶς χρονολογήσεως. Μεταξὺ αὐτῶν ἀναφέρονται τὰ πήλινα ζῶδια μικροῦ καὶ μεσαίου κατὰ τὸ πλεῖστον μεγέθους, τῆς MM I-II καὶ YM καὶ IIIB περιόδου ἀντιστοίχως. Σημειώνεται ἐπίσης μικρὰ ὄμας γεωμετρικῶν ζῶδιων.

Μεταξὺ τῶν κυριωτέρων παλαιοανακτορικῶν εὐρημάτων ἀναφέρονται δύο χαλκᾶ εἰδῶλια λάτρων, πήλινον εἰδῶλιον ἐγκύου γυναικός (ὑψ. 0.041 μ.) κ.ἄ.

Εἰς τὰ νεοανακτορικὰ εὐρήματα περιλαμβάνονται ἐπίσης ὁ ἐκ μολύβδου σεβίζων τῆς εἰκ. 175 (ὑψ. 0.044 μ.), σημαντικὸν ὁμοίωμα ἀμφικοίλου βωμοῦ ἐκ μέλανος στεατίτου, ὑψ. 0.015 μ. (εἰκ. 176), ἐνδιαφέρον πήλινον σφράγισμα μὲ παράστασιν βουκράνων στεφομένων ὑπὸ ἡλιακοῦ συμβόλου, ὁμοίωμα καθημένου ζῶου ἐκ πρασινοφαίου στεατίτου, τμήμα ἐκ τοῦ χείλους λιθίνου σκεύους

Εἰκ. 176. Κρήτη. Ἀμφικοίλος βωμίσκος ἐκ Γιούχτα.

φέροντος Γραμμικὴν γραφὴν Α, ὡς καὶ σειρὰ λιθίνων τραπεζῶν προσφορῶν καὶ σκευῶν.

Εἰκ. 177. Κρήτη. Τμῆμα κεφαλῆς ἐκ μεγάλου ὑστερομινωικοῦ εἰδώλου ἐκ Γιούχτα.

Εἰκ. 178. Κρήτη. Τμῆμα πλαστικοῦ ἀγγείου εἰς σχῆμα κεφαλῆς, ἐκ Γιούχτα.

Ἐκ τῶν ΥΜ ΠΒ εὐρημάτων ἀναφέρεται τμῆμα ἐκ τῆς κεφαλῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς (σφζ. ὕψ. 0.075 μ.) τοῦ τύπου τῶν θεαινῶν ἐκ Γάζι (εἰκ. 177).

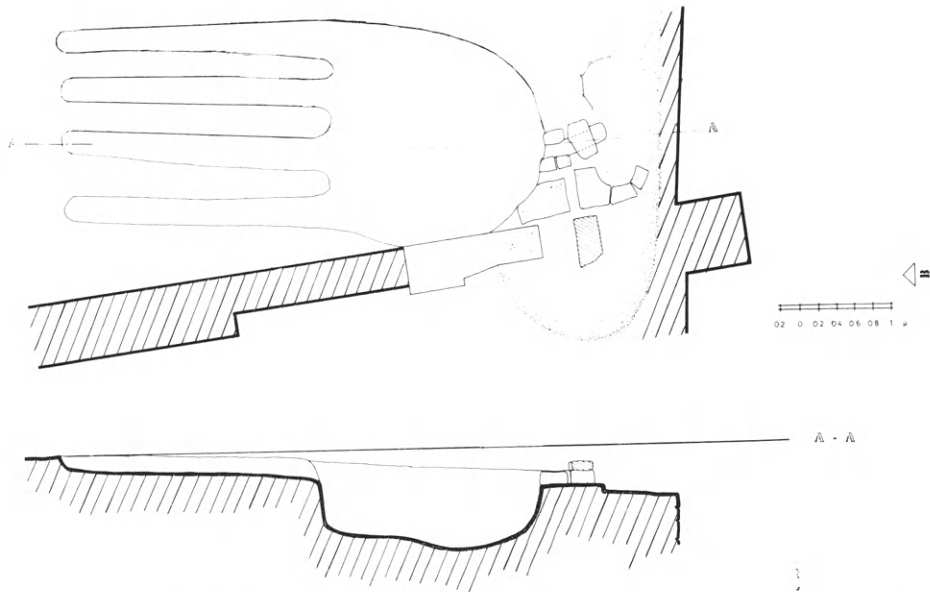
Εἰς τὴν ὑστερομινωικὴν τέλος ἐποχὴν χρονολογεῖται ἡ ὠραία κεφαλὴ τῆς εἰκ. 178, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν ὄψιν πλαστικοῦ ἀγγείου, ὡς εἰκάζεται ἐκ τῆς κατασκευῆς τοῦ ὀπισθίου τμήματός της.

30. ΖΑΚΡΟΣ

Διὰ δεκάτην τρίτην περίοδον, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1962, συνεχίσθη διὰ τοῦ καθηγ. Ν. Πλάτωνος καὶ τῶν ἐπιστημόνων συνεργατῶν του ἡ εἰς Κάτω Ζάκρον ἀνασκαφὴ πρὸς περαιτέρω ἀνακάλυψιν τοῦ μινωικοῦ ἀνακτόρου (παρένθ. πίν. Δ'), τῶν παραρτημάτων του καὶ τῶν παλαιότερων ὑπ' αὐτὰ κτηρίων. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν συνέβαλε μὲ ἴσον πρὸς τὸ ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας διατεθὲν ποσὸν ὁ ἐκ Μεξικοῦ Manuel Arango Arias.

Τὰ ἀποτελέσματα συνοπτικῶς ἦσαν τὰ ἀκόλουθα :

1) Τοῦ ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου ἀποκαλυφθέντος ἐκτεταμένου ἰσχυροῦ οἰκοδομήματος ἠρυνήθησαν ὑπὸ τὰς ἰσχυρὰς ἐπικειμένας ἐπιχώσεις καὶ ἄλλα διαμερίσματα κατὰ τὰ ἀνατολικά του κράσπεδα (παρένθ. πίν. Ε'), ὅπως τὰ δωμάτια Γ καὶ ἄλλο ἀνατολικῶς τοῦ Π· περισυνελέγη ἐνδιαφέρουσα κεραμεικὴ καὶ διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα τῶν παλαιοανακτορικῶν χρόνων καὶ τῆς μεταβατικῆς περιόδου, πρώτης νεοανακτορικῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγένετο ἐπαναχρησιμοποίησις τοῦ οἰκοδομήματος. Τὸ κτήριον προχωρεῖ ὑπὸ τὸ νέον ἀποκαλυφθὲν

Εἰκ. 179. Ζάχος. Ὁ μεταλλευτικὸς κλίβανος τοῦ ἀνακτόρου.

νεοανακτορικὸν οἰκοδόμημα νοτιῶς τῆς Ὁδοῦ λιμένος. Ἐπεβεβαιώθησαν τὰ συμπεράσματα χρονολογίας, χρήσεως καὶ γενικοῦ χαρακτῆρος τοῦ κτηρίου, τὰ ὁποῖα προέκυψαν κατὰ τὰς προγενεστέρας ἀνασκαφικὰς περιόδους. Ἀποτελεῖ τοῦτο μέρος τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ παλαιοτέρου ἀνακτόρου καὶ ὁ λοξὸς προσανατολισμὸς σχετικῶς μὲ τὸ λοιπὸν κύριον τμήμα ὀφείλεται εἰς τὴν προσαρμογὴν των εἰς τὴν Ὁδὸν λιμένος.

2) Εἰς τὸ πλευρίζον τὴν ὁδὸν ταύτην ἀνώτερον ἀνδρηρον ἡρευνήθη ὀλόκληρος ὁ ἐργαστηριακὸς χώρος (παρένθ. πίν. Ε', X), προφανῶς ἀνήκων εἰς τὸ παλαιοανακτορικὸν συγκρότημα : Ἡ εἴσοδος τοῦ ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ἐγένετο μέσῳ εἵδους προστώου μὲ γωνιακὸν πεσσόν, τοῦ ὁποῖου ἀνεκαλύφθη ἡ βάσις· παρ' αὐτὸ καὶ πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ νεοανακτορικοῦ οἰκοδομήματος ἀνεκαλύφθη μικρὸν

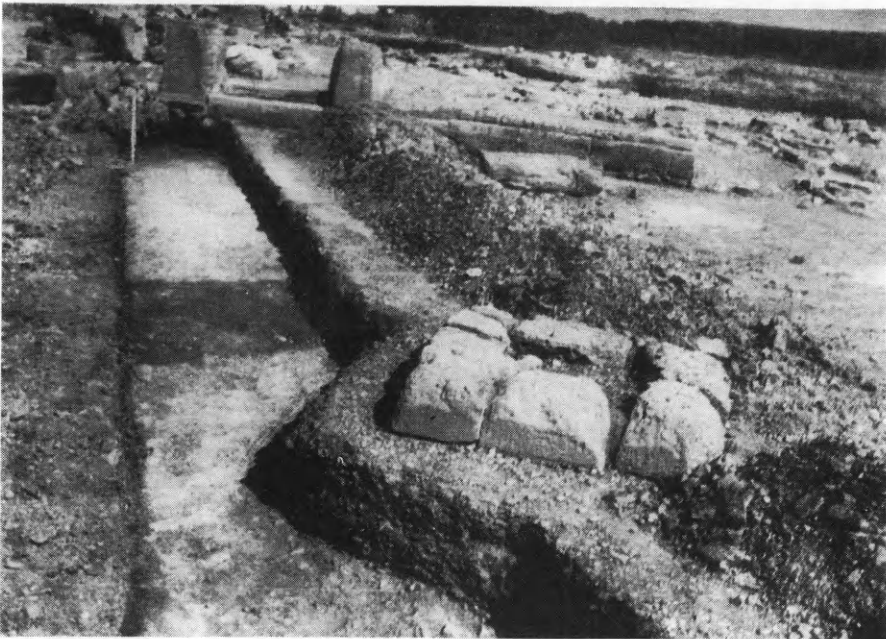
Εἰκ. 180. Ζάκρος. Ὁ παλαιοανακτορικῶν χρόνων μεταλλευτικὸς κλίβανος μὲ τοὺς τέσσαρας ἀεραγωγούς.

ἐργαστηριακὸν τραπεζοειδοῦς σχήματος κτίσμα. Ὁ κατὰ τὴν προηγούμενην περίοδον ἀνακαλυφθεὶς κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ χώρου μεταλλευτικὸς κλίβανος (εἰκ. 179 καὶ 180) ἡρευνήθη πλήρως καὶ ἀπεδείχθη ἡ σημαντικωτέρα τοῦ εἴδους τούτου ἐγκατάστασις ὀλοκλήρου τοῦ κρητομυκηναϊκοῦ χώρου. Οἱ τέσσαρες ἐπιμήκεις ἀεραγωγοὶ διὰ τὴν ὀξυγόνωσιν τοῦ πυρὸς συνδέονται διὰ χοανῶν μὲ τὸν πεταλόσχημον θάλαμον, ὁ ὁποῖος ἔχει πλευρικὸν ἀνοιγμα ἐπισκέψεως μὲ πωρολιθικὸν κατώφλιον καὶ παραστάδα καὶ στόμιον τροφοδοτήσεως καὶ χύσεως τοῦ ὑλικοῦ διὰ μέσου

αύλακος εἰς πλευρικούς στρογγύλους ἐξωτερικούς κτιστοὺς χώρους. Καὶ νέα τεμάχια σκωριῶν μετάλλου ἐπεβεβαίωσαν τὴν ἄλλως σαφῆ ἐκ τῆς διαρρυθμίσεως τοῦ συνόλου χρῆσιν. Ἐκ τῆς κεραμεικῆς ἐπιχώσεως τοῦ θαλάμου τοῦ κλιβάνου ἀπεδείχθη ὅτι οὗτος ἔπαυσε νὰ χρησιμοποιῆται περὶ τὸ 1600 π.Χ., ἐποχὴν τῆς ἰδρύσεως τοῦ νέου ἀνακτόρου. Τὸ ἄνω μέρος τῶν ἀεραγωγῶν καὶ τοῦ θαλάμου ἀπεκόπη καὶ ἐγένετο διάστρωσις ἐπιχώσεων μὲ ἀντερεισματικὸν τοῖχον πρὸς τὰ κατώτερα ἐπίπεδα, πρὸς κατασκευὴν ὑψηλοτέρου δαπέδου τοῦ ἐργαστηριακοῦ χώρου διασωθέντος κατὰ τὸ ΒΔ. τμήμα. Εἰς τὰς ἄνω τοῦ κλιβάνου καὶ ὑπὸ τὸν ἀντερεισματικὸν τοῖχον ἐπιχώσεις ἀνεκαλύφθησαν χαρακτηριστικὰ δείγματα ἀγγείων τῆς μεταβατικῆς περιόδου, πολλὰ τεμάχια λιθίνων ἀγγείων καὶ ἐργαλείων, ἄφθονα κονιάματα καὶ τμήματα διαζωμάτων ἀναγλύφων σπειρῶν, ἴσως ἐκ περιθυρωμάτων. Κυρτούμενα κονιάματα ἀνεκαλύφθησαν καὶ εἰς τὴν ἐπίχωσιν πρὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ χώρου. Βῶλοι κισήρεως περισυνελέγησαν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν ἐπιχώσεων.

3) Διὰ τὴν περαιτέρω ἐξακρίβωσιν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ὑπὸ τὸ νέον ἀνάκτορον ἐκτεταμένου παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου ἐγένοντο διερευνήσεις διὰ τάφρων εἰς δύο σημεῖα τῆς κεντρικῆς αὐλῆς, συμπληρωματικαὶ τῶν γενομένων κατὰ τὸ ἔτος 1971. Ἡ μία τάφος διηνοίχθη ἀπὸ τῆς εἰσόδου τῆς Αἰθούσης τελετουργιῶν μέχρι τῆς ἀνατολικῆς γωνίας τῆς κεντρικῆς αὐλῆς (εἰκ. 181) καὶ εἰς βάθος 0.35 - 0.40 μ. ἀπεκάλυψε καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς ἐστρωμένον δάπεδον λευκοῦ στιβακτοῦ πηλοχώματος, ληφθέντος ἐκ τοῦ λόφου τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου· τὸ δάπεδον τοῦτο ἐπέξετείνετο τοῦλάχιστον 0.40 μ. ὑπὸ τὰς κρηπίδας τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος καὶ τοῦλάχιστον ἄλλο τόσον ὑπὸ τὴν κρηπίδα τῆς βορείου στοᾶς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξίν αὐλῆς ἀναγομένης εἰς τοὺς παλαιοανακτορικοὺς χρόνους μεγαλυτέρας εἰς μῆκος καὶ πλάτος καὶ τοῦ αὐτοῦ προσανατολισμοῦ μὲ τὴν αὐλὴν τοῦ νέου ἀνακτόρου. Τοῦτο ἐπεβεβαιώθη μὲ τὴν δευτέραν τάφρον κατὰ τὴν Δ. γωνίαν τῆς κεντρικῆς αὐλῆς, ἡ ὁποία ἐπέξετάθη καὶ εἰς τὴν πρὸς Νότον διάβασιν καὶ μέχρι τοῦ γειτονικοῦ τοίχου τοῦ ἐξω-

τερικοῦ περιβόλου· τὸ νότιον κρᾶσπεδον σταματᾷ εἰς κρηπίδα τοῖχου ὑπὸ τὴν πρόσοψιν τοῦ νοτίου ἐργαστηριακοῦ τομέως, τὸ ἀνατολικὸν φθάνει μέχρι τοῖχου, κειμένου ἱκανῶς ἐσώτερον τῆς προσόψεως τῆς δυτικῆς πτέρυγος πρὸς τὴν κεντρικὴν αὐλήν. Κατὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς τελευταίας ἀπεκόπη τὸ ἐπίστρωμα, ὡς εἶχε βεβαιωθῆ καὶ κατὰ τὴν δοκιμὴν τοῦ 1971. Δεύτερον ἐπίστρωμα, ἐκτεινόμενον ὑπὸ τὸ πρῶτον εἰς βάθος 0.15 μ., ἀπετέ-

Εἰκ. 181. Ζάκρος. Δοκιμαστικὴ τάφος ὑπὸ τὴν κεντρικὴν αὐλήν τοῦ ἀνακτόρου ἀποκαλύψασα τὸ ἐπίστρωμα τῆς κεντρικῆς αὐλῆς τοῦ παλαιότερου ἀνακτόρου.

λει τὴν στρώσιν παλαιότερας φάσεως τῶν παλαιοανακτορικῶν χρόνων. Πάντα τὰ ὄστρακα ὑπὸ τὰς δύο στρώσεις εἶναι παλαιοανακτορικά, τὰ ἄνω τούτων καὶ μέχρι τοῦ τελικοῦ ἐπιστρώματος τῆς αὐλῆς διὰ πρασινωποῦ πηλοχώματος παλαιοανακτορικὰ καὶ μέχρι τῶν μεταβατικῶν χρόνων MM III B. Ἡ διερεύνησις διηκολύνθη ἐκ τῆς διατρήσεως εἰς ἱκανὴν ἔκτασιν τῶν ἐπιστρωμάτων εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ βωμοῦ (ἴσως κατὰ τὴν θεμελίωσιν του). Διὰ τῶν δοκιμαστικῶν ἐρευνῶν τούτων ἐπεβεβαιώθη ὁ χαρακτήρ τοῦ ὑπὸ τὰς δύο πτέρυγας παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου ὡς τοῦ

παλαιότερου ἀνακτόρου, ἀντιστοίχου ἐκείνων τῶν τριῶν ἄλλων ἀνακτόρων.

4) Ἡ ρευνήθη εἰς δύο τμήματα, τὰ ὅποια τελικῶς ἠνώθησαν εἰς ἓν, τὸ μεγαλύτερον μέρος ἐκτεταμένου νεοανακτορικοῦ κτηρίου (παρένθ. πίν. Ε΄), τοῦ ὁποίου ἡ ΒΔ. γωνία εἶχεν ἀναφανῆ

Εἰκ. 182. Ζάκρος. Γενική ἄποψις ἀπὸ ΒΔ. τῆς προσόψεως τοῦ βορείου τμήματος τοῦ νεοανακτορικοῦ κτηρίου τῆς Ὁδοῦ λιμένος.

κατὰ τὴν προηγουμένην ἀνασκαφικὴν περίοδον, κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς Ὁδοῦ λιμένος (εἰκ. 182). Ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὴν δευτέραν καὶ τρίτην νεοανακτορικὴν φάσιν — ΥΜ ΙΑ καὶ ΥΜ ΙΒ· τῆς πρώτης διετηρήθησαν αἱ βαθεῖαι ἀποθῆκαι τοῦ νοτίου τμήματος μὲ ὀλόκληρον τὸ ἀποθηκευτικὸν των ὑλικὸν ἐκ δωδεκάδος μικρῶν πίθων (εἰκ. 183) καὶ στάμνων, ὡς καὶ πολυαριθμῶν ἄλλων ἀγγείων, ἀνευρεθέντων εἰς τὴν θέσιν των. Ἡ εἴσοδος ἐγένετο ἐκ τῆς Ὁδοῦ λιμένος, διὰ δύο παρακειμένων θυρῶν μὲ μεγάλα κατώφλια· ἢ ἐπὶ δεξιὰ διὰ πλακοστρώτου μικροῦ προθαλάμου ὠδήγει πρὸς τὰ δυτικὰ διὰ διαδρομίσκου χωριζο-

μένου με πλίνθινον διατοίχισμα εἰς σειρὰν δωματίων με δάπεδον ἐκ χαλिकासβέστου, τῶν ὁποίων τὸ δεύτερον ἔδωσεν ὠραῖον τρίωτον ἀμφορέα με ἐπιπεδούμενον χειῖλος καὶ δισκοειδῆ βᾶσιν, κοσμούμενον διὰ συνδεομένων σπειρῶν ἐγκλειουσῶν ρόδακας καὶ στολιδωτοῦ θέματος καὶ πιθίσκον τετράωτον με σχοινοειδῆ ἐμπίστον καὶ χαρακτῆν διακόσμησιν, ὡς ἐπίσης λίθινον λύχνον. Τὸ

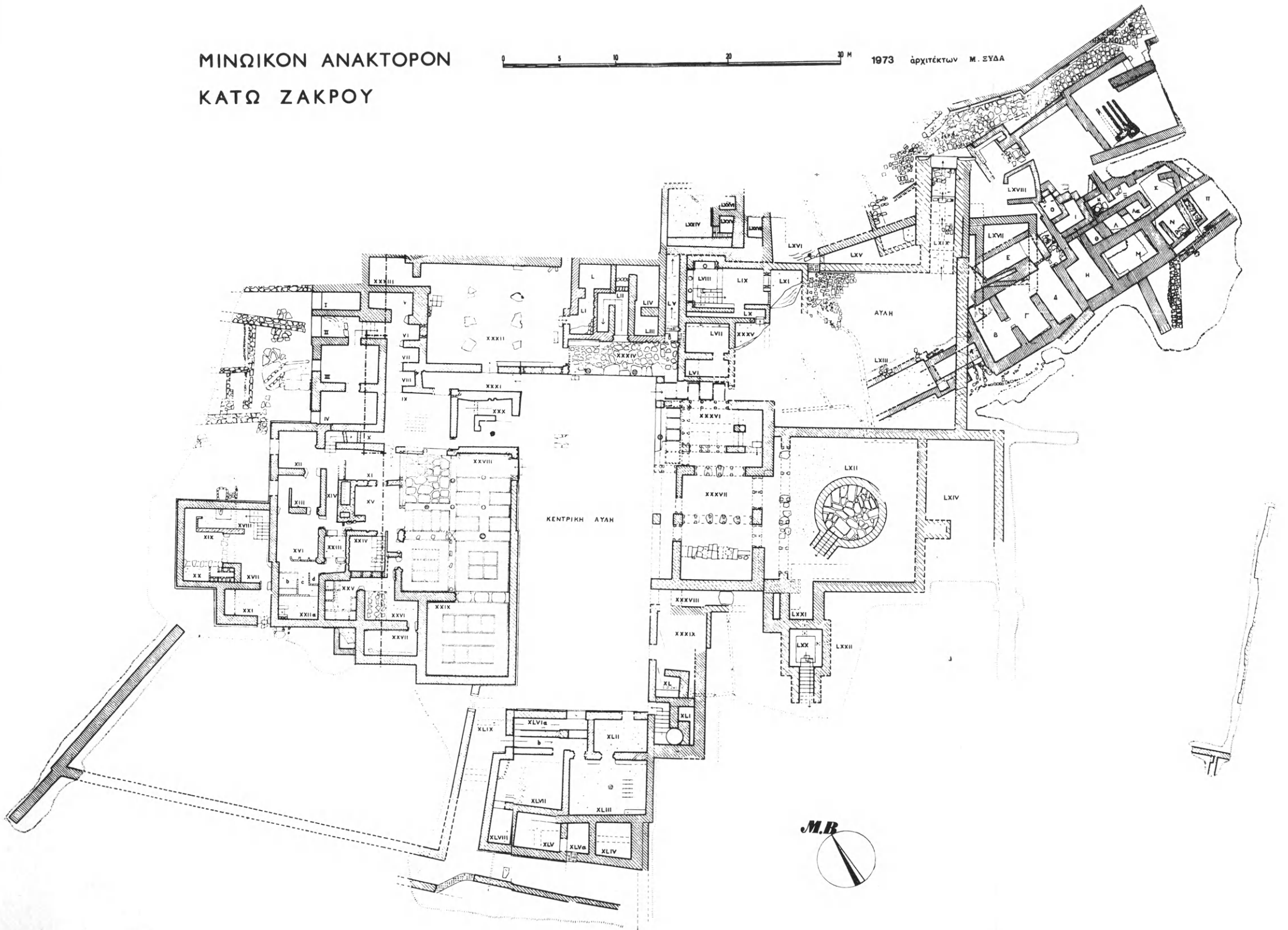
Εἰκ. 183. Ζάκρος. Τμῆμα τῆς βαθείας ἀποθήκης τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ νεοανακτορικοῦ κτηρίου τῆς Ὁδοῦ λιμένος με τοὺς πιθίσκους κατὰ χώραν.

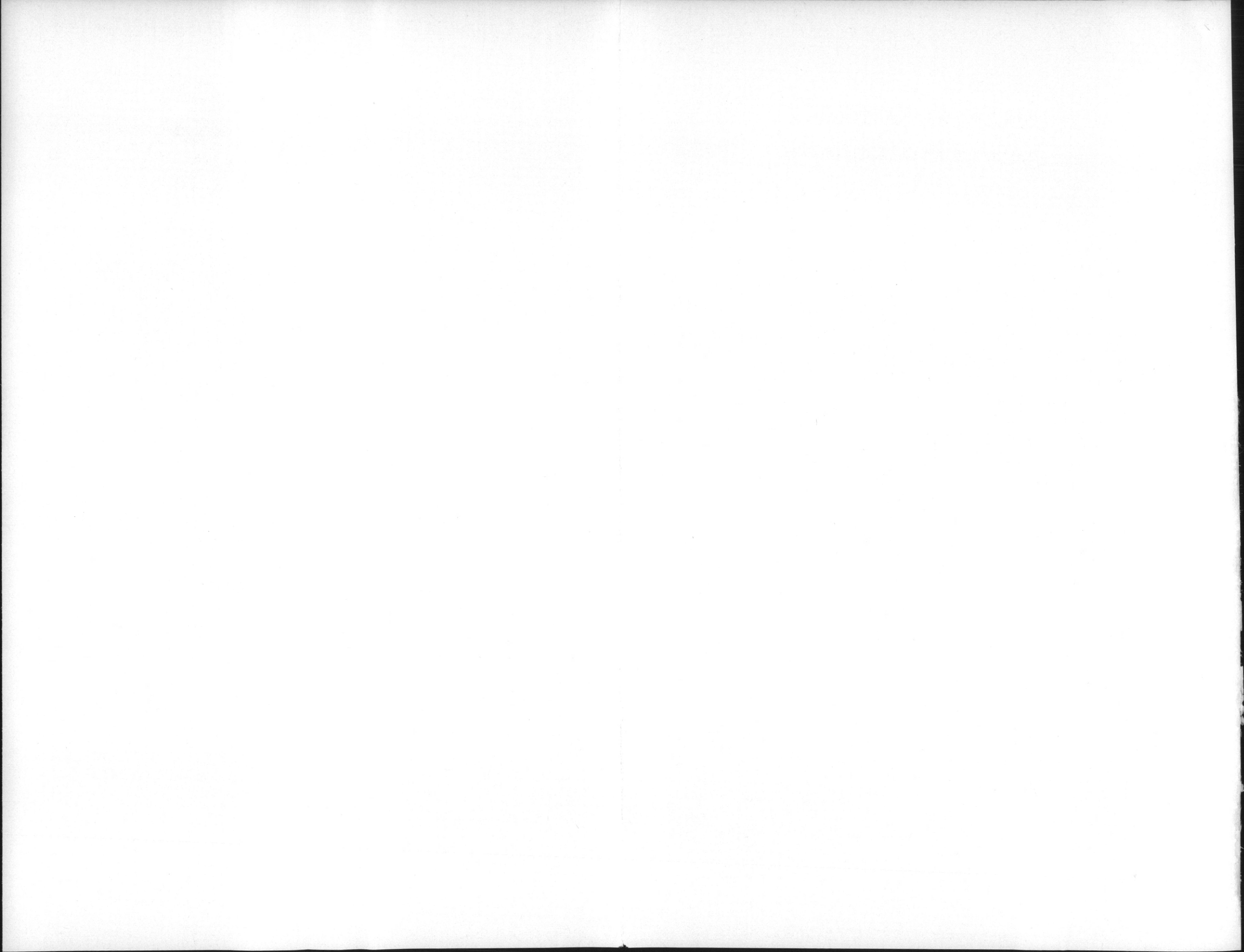
ἐπικοινωνοῦν με τὰ τρία πρόσθια ἐσώτερον δωματίον (εἰκ. 184) ἦτο ἐφωδιασμένον κατὰ τὸ βόρειον καὶ ἀνατολικὸν διατείχισμα με σειρὰς ἐκ τεσσάρων ὀρθογωνίων κογχῶν πλινθοκτίστων με ἀκραίας δοκίδας εἰς τὰ διαχωρίσματα. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἀνευρέθη συντεθλιμμένη χαλκῆ πρόχους. Ἄλλα ἐνδιαφέροντα σκευὴ ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὸν διαδρομίσκον εἰσόδου καὶ τὸ ὀπισθεν τούτου, ἴσως ἐπίσης ἐφωδιασμένον διὰ κογχῶν, διατοίχισμα. Μία πρόχους ἦτο κατὰ τὸ ἥμισυ πλήρης ἐκ βολαρίων κισήρεως· ἄλλο σκεῦος ἔφερεν ἠθμόν καὶ εἶχε λεπτάς ταινιοσχῆμους ἀνα-

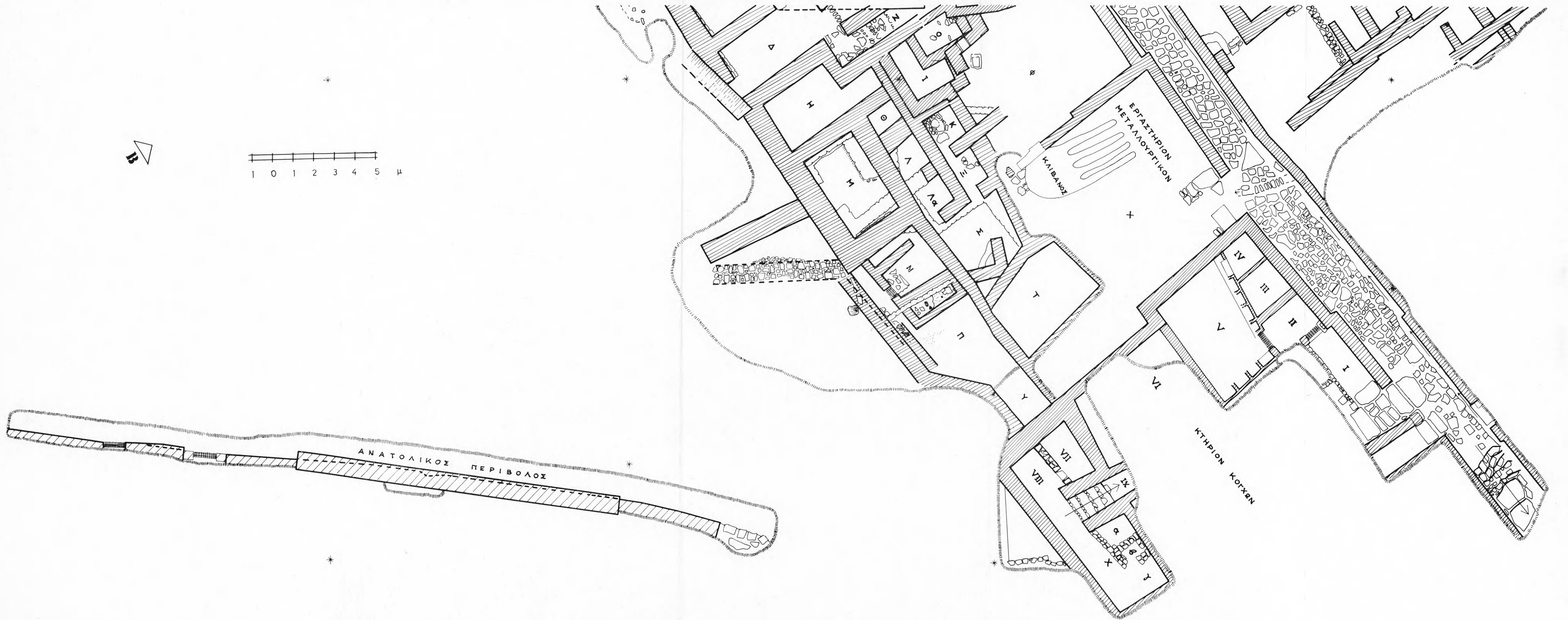
ΜΙΝΩΙΚΟΝ ΑΝΑΚΤΟΡΟΝ
ΚΑΤΩ ΖΑΚΡΟΥ

1973 ἀρχιτέκτων Μ. ΣΥΔΑ

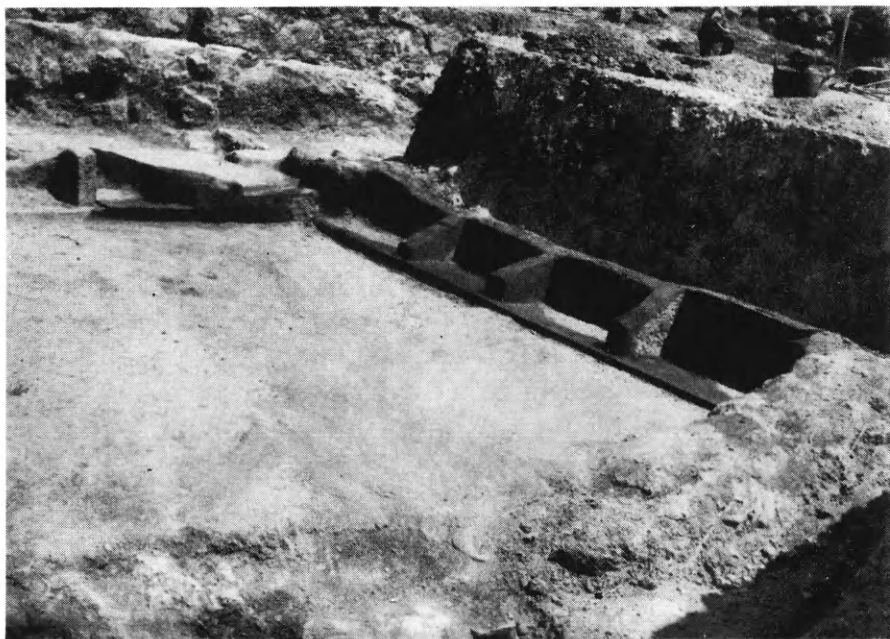

Σχέδιον τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1975 ἀνασκαφέντος τομέως τοῦ ἀνακτόρου τῆς Ζάκρου καὶ τῆς Οἰκίας τῶν κογχῶν.

διπλουμένας λαβάς. Ἐσώτερον τοῦ δωματίου τῶν κογχῶν, διαχωριζόμενον διὰ πλινθίνου ἐπὶ λιθίνης κρηπίδος τοίχου, εἰς ἀνδρῶν βαθύτερον κείμενον, ἤρουνήθη ἐν μέρει ἄλλο δωμάτιον εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ ὁποίου ἀνεκαλύφθησαν ἱκανὰ μεγάλα καὶ μικρότερα σκεύη, πῆλινα καὶ λίθινα, ὡς ἐπίσης τμημα λοπάδος ἐξ ὠραίου ὑποπρασίνου φλεβωτοῦ μαρμάρου. Ἡ παράπλευρος θύρα

Εἰκ. 184. Ζάκρος. Μέρος τοῦ δωματίου V τῶν κογχῶν τοῦ νεοανακτορικοῦ κτηρίου τῆς Ὀδοῦ λιμένος.

ἐπὶ τῆς Ὀδοῦ λιμένος διὰ διαδρόμου ἔφερε πρὸς ἐσώτερα μὴ ἐρευνηθέντα εἰσέτι δωμάτια ἢ διὰ κλίμακος εἰς διαμερίσματα τοῦ ἄνω ὀρόφου. Ἀκριβῶς κατέναντι τῆς εἰσόδου ταύτης ἀνεφάνη κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς ὁδοῦ θύρα μὲ παραστάδας καὶ προεξέχον κατώφλιον ἄλλης οἰκίας.

Εἰς τὸ νότιον τμημα τῆς νεοανακτορικῆς οἰκίας, πλὴν τῆς μνημονευθείσης ἀποθήκης μὲ τὰ ἀποθηκευτικά σκεύη ἐπὶ τόπου, ἤρουνήθη τμημα τοῦ κεντρικοῦ κλιμακοστασίου (εἰκ. 185) καὶ

ἄλλη ἀποθήκη με ἐσωτερικὰς κρηπίδας, διαχωρίζουσας δύο ὀρθογώνια περιφράγματα (εἰκ. 186), τὸ κεντρικὸν τῶν ὁποίων ἀπέδωσαν εἰκοσάδα μικρῶν ἀγγείων, πάντων ἀναγομένων εἰς τὴν δευτέραν — ΥΜ ΙΑ — νεοανακτορικὴν φάσιν. Ἄλλα σκεύη κατὰ τὰς γωνίας ἐμαρτύρουν ἐργαστηριακὴν χρῆσιν, ὡς τριβεῖον, τριπτῆρες κ.ἄ. Τὰ κελλάρια ταῦτα ἐπιχώσθεντα κατὰ τὸ τέλος τῆς μνη-

Εἰκ. 185. Ζάκρος. Ἡ κλιμακίς τῶν βαθέων διαμερισμάτων τοῦ νοτίου τμήματος εἰς τὸ νεοανακτορικὸν κτήριον τῆς Ὁδοῦ λιμένος.

μονευθείσης περιόδου ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς βάσις διὰ τὴν ἀνακατασκευὴν ἀποθηκῶν εἰς ὑψηλοτέραν στάθμην, με πρόσθετα διαχωρίσματα καὶ περιφράγματα, τὰ ὁποῖα ἀπέδωσαν κεραμεικὴν τῆς τελικῆς ἀνακτορικῆς φάσεως, τῆς ΥΜ ΙΒ. Τὸ κεντρικὸν τμήμα τοῦ σημαντικοῦ τούτου νεοανακτορικοῦ κτηρίου, καλυπτόμενον ὑπὸ μεγάλων ἐπιχώσεων, δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἀποκαλυφθῇ.

5) Ἡ Ὁδὸς λιμένος παρηκολουθήθη ἐπὶ 22 εἰσέτι μέτρα, πέραν τῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ νέου νεοανακτορικοῦ κτηρίου καὶ μέχρι

τοῦ ὁρίου τοῦ ἀπαλλοτριωθέντος ἀρχαιολογικοῦ χώρου (παρένθ. πίν. Ε΄)· διασφύζει ἀρτίως τὸ πλακόστρωτον καὶ τὸ ρεῖθρον κατὰ τὴν βορείαν αὐτῆς πλευρᾶν· τὸ τελευταῖον τῆς τμημα, ἀπὸ τῆς δευτέρας εἰσόδου τοῦ οἰκήματος καὶ ἐπέκεινα, γίνεται ἀνωφερές, ἐφωδιασμένον διὰ τεσσάρων προχείρως κατασκευασμένων

Εἰκ. 186. Ζάχος. Ἡ δευτέρα βαθεῖα ἀποθήκη-ἐργαστήριον μετὰ τὰς κρηπίδας τῶν περιφραγμάτων εἰς τὸ νότιον τμημα τοῦ νεοανακτορικοῦ κτηρίου τῆς Ὁδοῦ λιμένος.

βαθμίδων. Κατὰ τὸ νότιον πλευρόν τῆς ἐπεκάθησεν οἰκοδόμημα κατασκευασθὲν δι' ἐπαναχρησιμοποιηθέντος ὑλικοῦ, ἄγνωστον εἰσέτι πότε. Εἰς τὴν κατωτέραν ἐπίχωσιν τῆς ὁδοῦ ἀνευρέθη ὀλόκληρος σειρά πωρολιθικῶν πλακῶν, ἐπιχρίστων κατὰ τὴν μίαν πλατεῖαν πλευρᾶν καὶ τὴν στενὴν αὐτῶν, ἴσως ὑλικὸν ἐκ διαχωρισμάτων τοῦ ἄνω ὁρόφου τοῦ παραπλεύρου κτηρίου.

6) Κατὰ μῆκος τῆς σημερινῆς κοινοτικῆς ὁδοῦ, εἰς τὸ κράσπεδον τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ νέου ἀνακτόρου, συνεχίσθη ἡ δοκιμή, ἡ πρὸ ἐτῶν ἀρξαμένη, πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ὁρίων τῆς πτέρυγος ταύτης. Μακρὸς τοῖχος, ὑποδιαιρούμενος εἰς περισσότερα

εὐθύγραμμα τμήματα, ἴσως τοῖχος περιβόλου, παρηκολουθήθη εἰς μῆκος 34 μέτρων (παρένθ. πίν. Ε'). Ἀπεδείχθη ὅτι ἐπεκάθησεν ἐπὶ ἄλλου παλαιότερου, κατὰ μέγα μέρος ὠκοδομημένον διὰ μεγάλων πελεκητῶν πωρολίθων. Ὁ προσανατολισμὸς ἀποκλίνει ὀλίγον τοῦ προσανατολισμοῦ τοῦ νέου ἀνακτόρου. Πλὴν τῶν ἀφθόνων ὀστράκων περισυνελέγη ἐκ τοῦ καταστροφικοῦ στρώματος τοῦ καλύψαντος τὸν τοῖχον μεγάλη ποσότης κισήρεως.

7) Διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ Ἀθανασ. Τζιαφάλια ἠρευνήθη ἀποθέτης ἀγγείων, ἀνήκων ἴσως εἰς ἱερὸν κορυφῆς δεσπόζον τῆς εἰσόδου τῆς Φάραγγος τῶν νεκρῶν, ἐντὸς χάσματος βράχων κατὰ τὸ χειῖλος στενοῦ ἰσοπέδου, ὀλίγον κατωτέρω τῆς κορυφῆς. Ἀπεδόθησαν πλεόν τῶν διακοσίων ἀγγείων καὶ ἄλλων πηλίνων σκευῶν τοῦ τέλους τῆς προανακτορικῆς — MM IA — περιόδου. Μέρος τούτου εἶχεν ἤδη ἐξαχθῆ ὑπὸ φιλοπεριέργου ἐπισκέπτου, ὁ ὁποῖος καὶ παρέδωσε τὰ ἀνακαλυφθέντα εἰς τὸν φύλακα. Τὰ ἀγγεῖα εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ραμφόστομοι καὶ στρογγυλόστομοι πρόχοι, γεφυρόστομοι τεῖοδόχαι μὲ βραχεῖαν προχοήν, γεφυρόστομοι σκύφοι, ἀμφορίσκοι, ὑψηλὰ κύπελλα τύπου tumbler, κύπελλα τοῦ διωρόφου τύπου, ἡμισφαιρικὰ κύπελλα, ὀλίγα τμήματα ἀγγείων τοῦ ἀκιδωτοῦ ρυθμοῦ — barbotine —, τμήμα ὀρθογωνίου σκεύους, ἰδιόρρυθμος ἀρύβαλλος κ.ἄ. Πλαστικῆς μορφῆς ἦσαν μόνον ποὺς ζῶου μὲ ὀπλὴν καὶ σκίμπους μὲ ἐκτεινομένους πρὸς τὰ πλάγια πόδας. Πήλινον εἰδῶλιον λατρευτοῦ περισυνελέγη ἐκ στενοῦ ἰσοπέδου ὀλίγα μέτρα ἀπὸ τοῦ ἀποθέτου, ἴσως κατολισθῆσαν ἐκ τοῦ χώρου τοῦ ἱεροῦ κορυφῆς.

8) Σημαντικὸν τυχαῖον εὔρημα περισυνελέγη εἰς θέσιν Στενῆ, πέραν τῆς πηγῆς ὕδατος τῆς Ἄνω Ζάκρου. Εἶναι εὐρύστομος σφαιρικὴ πρόχους μὲ κωνοειδῆ λαιμὸν καὶ τετρημένην ἀπόφυσιν ὡς λαβὴν καὶ ἄλλην μὲ ἐσωτερικὸν τένοντα, ἴσως ὑπονεολιθικῶν χρόνων, τὸ παλαιότερον οὕτω ἀντικείμενον — ἐξαιρέσει τῶν μονοστόμων νεολιθικῶν ἐκ θαλασσίου χάλικος πελέκεων — τῆς περιοχῆς Ζάκρου.

31. ΚΡΗΤΗ. Βασιλική Ίεραπέτρας

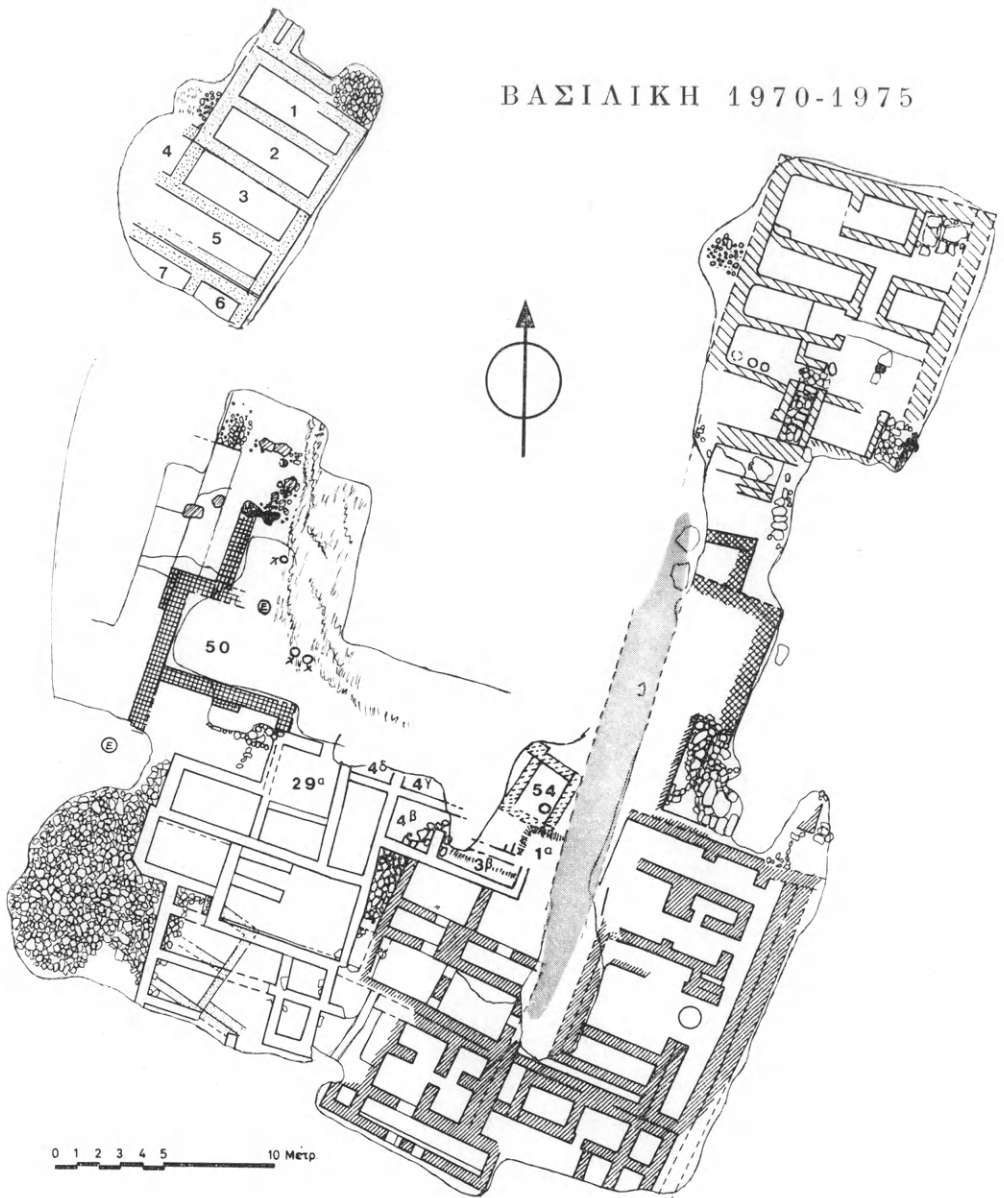
Αί ἐργασίαι τῆς τετάρτης ἀνασκαφικῆς περιόδου εἰς τὸ Κεφάλι Βασιλικῆς Ίεραπέτρας διεξήχθησαν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὕφηγ. Ἀ. Ζώη.

Ἡ ἀρξαμένη τὸ 1974 ἐργασία ἀπελευθερώσεως τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ἐκ τῶν χωμάτων τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς Seager συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ 1975 συνδυασθεῖσα πρὸς τὴν μελέτην τῶν ἀκραίων πρὸς Β. χώρων τῆς Μεγάλης Οἰκίας (εἰκ. 187). Διὰ τῶν καθαρισμῶν εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν προέκυψαν νέα ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα: νέοι εἶναι οἱ χώροι 4δ, 4γ, 1α καὶ τὸ λοξὸν κτίσμα 54. Κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ χώρου 3β ὡς καὶ κατὰ τὴν βόρειον καὶ δυτικὴν πλευρὰν τοῦ 1α ὁ φυσικὸς βράχος ἔχει λαξευθῆ, προφανῶς πρὸς δημιουργίαν δαπέδων δωματίων τῆς Ἐρυθρᾶς Οἰκίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει καὶ τὸ πλακόστρωτον, συνεχιζόμενον ἀπὸ τοῦ χώρου 4α εἰς τὰ δωμάτια 4β καὶ 3β. Τὸ δωμάτιον 3β, μὴ δυνάμενον νὰ συσχετισθῇ ἀρχιτεκτονικῶς πρὸς τὸ ἐντὸς αὐτοῦ λάξευμα τοῦ βράχου καὶ πρὸς τὸ πλακόστρωτον, ἀποδεικνύεται νεώτερον καὶ προφανῶς τμῆμα τῆς Δυτικῆς Οἰκίας (ὡς καὶ οἱ χώροι 4β, 4γ, 4δ). Ἐπικυροῦται οὕτω ἡ χρονολόγησις τῶν δύο τμημάτων τῆς Μεγάλης Οἰκίας τῆς Βασιλικῆς εἰς δύο διακεκριμένας φάσεις τῆς ΠΜ ΠΒ καὶ ἡ διάκρισις μιᾶς Δυτικῆς (νεωτέρας) καὶ μιᾶς Ἀνατολικῆς ἢ ἄλλως Ἐρυθρᾶς Οἰκίας (ἀρχαιοτέρας).

Τὸ λοξὸν κτίσμα 54, τὸ ὁποῖον εὐρέθη ἄσκαφον, χρονολογεῖται ὑπὸ τῆς ἐν αὐτῷ εὐρεθείσης κεραμεικῆς καὶ τοῦ τρόπου οἰκοδομήσεώς του (ἀκριβῶς ὁμοίου τοῦ τῆς Ἐρυθρᾶς Οἰκίας) εἰς τὴν ΠΜ ΠΒ περίοδον ἄλλ' ἀκόμη δὲν εἶναι σαφές ἂν ἀνήκη εἰς τὴν Δυτικὴν ἢ τὴν Ἐρυθρὰν Οἰκίαν ἢ ἀποτελῇ τμῆμα τρίτης οἰκίας ἐκτεινομένης βορειότερον: ἐνταῦθα διεπιστώθη πράγματι ἡ ὑπαρξίς ἀριθμοῦ δωματίων, τὰ ὅποια ὅμως ἔχουν σχεδὸν πλήρως καταστραφῆ ὑπὸ τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς Seager. Ἡ συνέχισις τῶν καθαρισμῶν ἴσως συμβάλῃ εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ κτίσματος 54 ἔδωσε σαφῆ στοιχεῖα διὰ τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ ἕνεκα ἰσχυροῦ σεισμοῦ καὶ συνακολούθου

ΒΑΣΙΛΙΚΗ 1970-1975

	Νότιος και Βόρειος οίκια, ΠΜIIα		Οίκια 50, ΜΜIII - ΥΜI
	Έρυθρά οίκια, ΠΜIIβ, φάσις α.		Οίκια Ν και Μ, ΥΜIα.
	Δυτική οίκια, ΠΜIIβ, φάσις β.		Κυκλώπειον
	Οίκια Γ, ΜΜIα		Λιθόστρωτα και κλακόστρωτα

Είχ. 187. Βασιλική Ίεραπέτρας. Συνολική κάτοψις.

πυρκαϊᾶς. Ἐπενέργεια πυρὸς μαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν ὠπτημένων πηλίνων πλίνθων καὶ κονιαμάτων καὶ τῆς παρουσίας ἰσχυρᾶς συσσωρεύσεως μαύρου χρώματος παρὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον μεταξὺ εὐρεθέντος κατὰ χώραν πίθου καὶ τῆς ΒΑ. γωνίας. Ἐπενέργεια σεισμοῦ ἐμφαίνεται ἐκ τῆς βιαίας μετατοπίσεως ὕλικῶν μὲ φοράν ἀπὸ Ν. πρὸς Β.: οὕτω τὸ νότιον τμήμα τῶν κονιαμάτων τῶν καλυπτόντων τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ δυτικοῦ τοίχου εἶχεν ἀποσπασθῆ τῆς θέσεώς του καὶ μετατοπισθῆ πρὸς τὸ κέντρον τοῦ δωματίου, χωρὶς νὰ διακοπῆ ἢ συνέχεια πρὸς τὸ παραμεῖναν τμήμα τοῦ κονιάματος. Ἀναλόγως εἶχον μετατοπισθῆ καὶ αἱ ὠμαὶ πλίνθοι τῆς ἀνωδομῆς, ἐνῶ μεγάλη πλάξ, εὐρισκομένη ἀρχικῶς νοτιώτερον, εἶχε μετατοπισθῆ κατὰ τὸν αὐτὸν βίαιον τρόπον, εὐρεθεῖσα ἐν μέρει ἐπὶ τοῦ πίθου παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου. Τὸ κάτω ἥμισυ τοῦ πίθου εὐρέθη κατὰ χώραν, ἐνῶ τὸ ἄνω ἥμισυ αὐτοῦ εὐρέθη εἰς τεμάχια βορειότερον ἐντὸς τοῦ δωματίου.

Ὁ καθαρισμὸς εἰς τὴν ὑποτιθεμένην θέσιν τοῦ πρωιμωτάτου ἑλληνικοῦ (κεντρικὸν καὶ δυτικὸν τμήμα τοῦ βράχου τῆς κορυφῆς) ἀπέβη ἀρνητικὸς, καθόσον οὔτε νέα εἰδῶλια οὔτε ὄστρακα εὐρέθησαν, ὥστε παραμένει ἀκόμη προβληματικὴ ἢ ἀκριβῆς χρονολόγησις τῶν εὐρεθέντων τὸ 1974 εἰδωλίων. Εἰς τὴν ὁμάδα τῶν εἰδωλίων τούτων ἀνήκει προφανῶς ἡμίτομον εἰδῶλιον ζῶου πῆλινον, εὐρεθὲν ἔξω τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου 3 τῆς Βορείου Οἰκίας εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ἐπιφανειακοῦ στρώματος.

Μεγαλυτέρου ἐνδιαφέροντος ὑπῆρξεν ἡ συνέχισις τῆς ἐργασίας εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαιοτέρας ΠΜ ΙΙΑ Βορείου Οἰκίας, τῆς ὁποίας εἶχον ἐρευνηθῆ κατὰ τὰ ἔτη 1970 καὶ 1972 τὰ δωμάτια 1 καὶ 2 καὶ ἡ μικρὰ αὐλή. Ἡ ἐπέκτασις πρὸς Νότον τῆς ἀνασκαφῆς (εἰκ. 188) ἀπεκάλυψεν, εὐθύς ὑπὸ τὸ ἀνεμοχλευμένον ὑπὸ τῶν παλαιῶν καὶ νέων ἀρόσεων στρῶμα — τὸ ὁποῖον περιεῖχεν ὄστρακα διαφόρων μινωικῶν περιόδων ὡς καὶ ρωμαϊκὰ — σειρὰν ὅλην νέων δωματίων (ἀρ. 3,4,5,6,7) ὠκοδομημένων κατὰ τὸν αὐτὸν πρὸς τὰ δωμάτια 1 καὶ 2 τρόπον καὶ ἀσφαλῶς συγχρόνων πρὸς ταῦτα. Ἐκ τούτων τὰ δωμάτια 3, 4 καὶ 5 προφανῶς ἀνήκουν

Είχ. 188. Βασιλική Ίεραπέτρας. Κορυφή Κεφαλιού : επέκτασις ἀνασκαφῆς Βορείου Οἰκίας πρὸς Ν.

Είχ. 189. Βασιλική Ίεραπέτρας. Στρώμα καταστροφῆς ΠΜ ΙΙΑ οἰκιῶν ἀμέσως ὑπὸ τὸ ἐπιφανειακόν. Ὅψις ἀπὸ ᾽Α.

εις τὴν αὐτὴν εἰς ἣν καὶ τὰ ὑπ' ἀρ. 1 καὶ 2 οἰκίαν, ἐνῶ τὰ δωμάτια ἀρ. 6 καὶ 7 δυνατὸν νὰ ἀνήκουν εἰς δευτέραν οἰκίαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ διασαφηθῆ διὰ τῆς συνεχίσεως τῆς ἐρεῦνης (εἰκ. 189).

Τῆς παρούσης ΠΜ ΠΑ φάσεως ἀρχιτεκτονικὰ κατάλοιπα (οἰκιῶν) εἶναι γνωστὰ πλὴν τῆς Βασιλικῆς μόνον ἐκ Μύρτου καὶ Κνωσοῦ. Ἐν ὄψει τῆς σπουδαιότητος τῶν πρωιμωτάτων τούτων ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων ἢ λεπτομερῆς ἔρευνα τῶν νέων δωματίων ἀφέθη διὰ τὸ προσεχές ἔτος. Πρὸς τὸ παρὸν πρέπει μόνον νὰ σημειωθῆ ὅτι φαίνεται νὰ ἐπικυροῦται ἢ παλαιότερον ἐκφρασθεῖσα γνώμη ὅτι τὸ κεντρικὸν πλάτωμα τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου—ἦτοι ἢ μεταξὺ Βορείου καὶ Νοτίου Οἰκίας ἔκτασις—ἐκαλύπτετο ὑπὸ οἰκημάτων τῆς ΠΜ ΠΑ φάσεως (ἦτοι ἀρχαιότερων τῆς Μεγάλης Οἰκίας) ἐχόντων τὸν αὐτὸν προσανατολισμὸν, ὅστις εἶναι διάφορος τοῦ προσανατολισμοῦ τῶν οἰκιῶν τῶν νεωτέρων περιόδων (πρβ. ΠΑΕ 1972, σ. 306).

32. Περισυλλογὴ ἀρχαίων εἰς Δυτικὴν Κρήτην

Διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων Δυτ. Κρήτης Ἰω. Παπαποστόλου περισυνελέγησαν τὰ κάτωθι ἀρχαῖα:

Ἐν μέρει ἐντὸς τοῦ ἔτους 1975 καὶ ἐν μέρει κατὰ τὸ 1974 τὰ εὐρήματα θαλαμωτοῦ τάφου τῆς ΥΜ ΠΙΑ-Β ἐποχῆς τυχαίως ἀποκαλυφθέντος παρὰ τὸ χωρίον Μαρουλᾶς Ρεθύμνης, περιοχῆς γνωστῆς καὶ ἐξ ἄλλων ὑστερομινωικῶν τάφων.

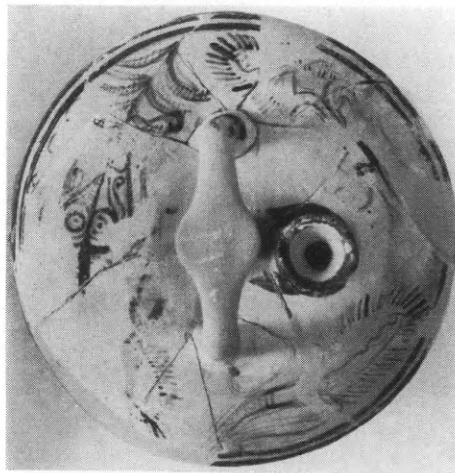
Ὁ τάφος περιεῖχε τρεῖς κιβωτισχῆμους λάρνακας, ἐκ τῶν ὁποίων ἢ καλύτερον σφζομένη (περισυλλεγεῖσα τὸ ἔτος 1975) εἰκονίζεται εἰς τὴν εἰκ. 190.

Εἰς τὴν διακόσμησιν τῆς μιᾶς μακρᾶς πλευρᾶς ὁ ὀκτάπους παρουσιάζει ἐνδιαφέρουσαν διάσπασιν καὶ ἀναστροφὴν τοῦ ἄνω μέρους τοῦ σώματος, ὀφειλομένην εἰς τὴν καθαρῶς μινωικὴν τάσιν τῆς περικεντρικῆς ὀργανώσεως τῆς συνθέσεως, ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ διακοσμῆσεως κυκλικῆς ἐπιφανείας.

Εἰς τὸν ἴδιον τάφον ὑπῆρχον καὶ περισυνελέγησαν κύπελλα, πρῶχοι, κύλιξ, ψευδόστομος ἀμφορεύς, ψῆφοι περιδεραίων καὶ σφραγιδόλιθος μὲ παράστασιν πτερωτοῦ λέοντος, ἔχοντος ἀνα-

Εικ. 190. Μαρουλάς Πεθώνης. Κιβωτιόσχημος λάρναξ.

Εικ. 191. Δελιανά Κισάμου. Ψευδόστομος άμφορεύς.

διπλωμένην ἐπὶ τοῦ σώματος τὴν κατ' ἐνώπιον παριστανομένην κεφαλὴν.

Ἐξ ἀγροῦ παρὰ τὸ χωρίον Δελιανὰ Κισάμου περισυνελέγησαν δύο ψευδόστομοι ἀμφορεῖς (εἰκ. 191) καὶ μία πρόχους τῆς ΥΜ ΠΙΒ ἐποχῆς. Τὰ ἀγγεῖα προῆλθον ἐκ τάφου, ἐντὸς κοιλότητος τοῦ σκληροῦ ἐδάφους, διαταραχθέντος ὑπὸ τῆς καλλιεργείας. Ὅμοῦ εὑρέθησαν καὶ δύο κρανία.

Ἐκ τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἐλευθέρης περισυνελέγησαν:

α) Θραῦσμα ἀρχαϊκῆς ἐπιγραφῆς, β) τεμάχιον γεισώματος μὲ λεοντοκέφαλον ψευδοῦδρορρόην καὶ φατνωματικὴν διαμόρφωσιν κάτω. Εἰς δύο συνεχόμενα φατνώματα ὑπάρχει ἀνὰ εἰς ρόδαξ, ὁ εἷς μὲ γλωσσοειδῆ, ὁ ἕτερος μὲ ὀδοντωτὰ φύλλα.

Ἐκ τινος μωαμεθανικοῦ νεκροταφείου πρέπει νὰ προέρχονται τὰ πολυάριθμα θραύσματα ἐπιτυμβίων στηλῶν μετ' ἀναγλύφου ἢ γραπτῆς διακοσμῆσεως, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν καὶ περισυνελέγησαν ἐντὸς μπάζων ἔξωθι τῶν Χανίων.

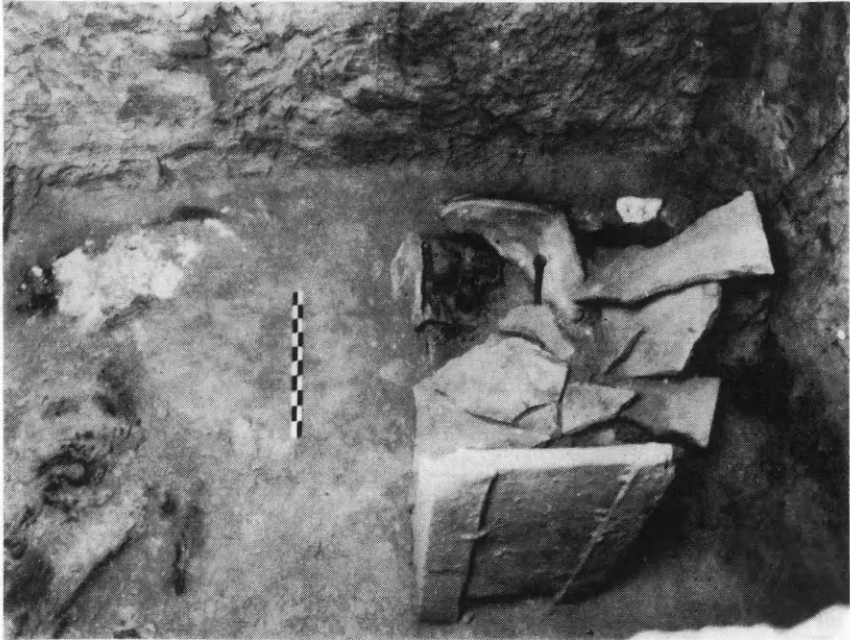
33. Περισυλλογὴ ἀρχαίων καὶ ἐλάσσοντες ἀνασκαφαὶ εἰς Κεντρικὴν Κρήτην

Κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος 1975 διὰ τῆς διατεθείσης πιστώσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἐξετελέσθησαν τὰ ἀκόλουθα ἔργα:

ὑπὸ τῆς ἐπιμελητρίας Ἀλεξάνδρας Καρέτσου ἀνεσκάφη λαξευτὸς τάφος τῶν ΥΜ ΠΙΒ χρόνων ἀνακαλυφθεὶς τυχαίως εἰς θέσιν Σταυρός, ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου Γαλιὰ Καινουργίου βορειῶς τῶν Μοιρῶν. Ὁ τάφος ἀπετελεῖτο ἐκ τραπεζοειδοῦς θαλάμου (1.80×2.20 μ.) ἐπιμελῶς λαξευμένου (εἰκ. 192) καὶ μακροῦ δρόμου (4.30×1.20 μ.) ἀνοιγομένου πρὸς Βορρᾶν. Ὁ θάλαμος περιεῖχε μίαν ἀκόσμητον κιβωτιόσχημον λάρνακα μὲ ἓνα νεκρὸν. Δύο ἄλλοι νεκροὶ ἔκειντο ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἐπὶ ξυλίνων φορείων. Ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν εἶχε κτερισθῆ μὲ τὰ ὄπλα του (ξίφος, ἐγχειρίδιον, μαχαιρίδιον, δόρυ, ξυρὸν) καὶ μικρὸν ἀρυτῆρα. Ἐντὸς τοῦ θαλάμου ἀνευρέθησαν ἐπίσης φλασκίον, μόνωτος κύλιξ καὶ δύο κύπελλα ἄωτα.

Ἐτερος τάφος τῶν ΥΜ ΠΙΒ χρόνων ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἐπιμελητρίας, μεταξὺ τῶν χωρίων Ἄγιος Σύλλας καὶ

Ἅγιος Βλάσης πλησίον τοῦ Ἡρακλείου. Ὁ τάφος εἶναι λαξευτός θαλαμοειδής με δρόμον βορειοανατολικῶς, μὴ ἀνασκαφέντα, διότι ἀνωθεν αὐτοῦ διέρχεται ἡ σύγχρονος ὁδός. Ὁ θάλαμος (2×2 μ. περίπου) περιεῖχε τέσσαρας κιβωτιοσχήμους σαρκοφάγους, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ δύο ἔχουν γραπτὰς σπείρας (εἰκ. 193), αἱ δὲ ἄλλαι δύο εἶναι ἀκόσμητοι. Ὁ τάφος ἀπέδωσεν ἐπίσης χαλκῆν μονό-

Εἰκ. 192. Γαλιὰ. Ὑστερομινωϊκὸς τάφος.

στομον μάχαιραν, δύο ψευδοστόμους ἀμφορεῖς καὶ τμῆμα τρίτου, μίαν πρόχουν καὶ δύο ψήφους μάζης.

Εἰς θέσιν Ὀρθὴ Πέτρα τοῦ χωρίου Ἀφρατὶ περιοχῆς Παναγιᾶς Πεδιάδος, εἰς τὴν ζώνην τῶν ἀρχαίων Ἀρκάδων, περι-
 συνελέγη μεγάλη πηλίνη σαρκοφάγος (μῆκους 2 μ.) με ἔστρογγυ-
 λευμένας στενάς πλευράς καὶ δικλινές πῶμα ἐκ δύο τμημάτων, ἡ
 ὁποία περιεῖχε διαλελυμένα ὄστᾶ, δύο μικρὰ ἀγγεῖα (τριφυλλό-
 σχημον πρόχουν καὶ ἀμφορίσκον) καὶ σιδηρᾶν μάχαιραν ἑλλιπῆ
 τὴν λαβὴν καὶ τὴν αἰχμήν. Τὸ ἔντυπον κόσμημα τῆς τρεχούσης

σπείρας, τὸ ὁποῖον περιθέει τὸ σῶμα τῆς σαρκοφάγου κάτωθεν τοῦ χείλους καὶ τὸ σχῆμα τῶν κτερισματικῶν ἀγγείων χρονολογοῦν τὴν ταφήν εἰς τὸν βον π.Χ. αἰῶνα.

Εἰκ. 193. "Άγιος Σύλλας Ἡρακλείου. Λάρναξ.

Εἰς ἀπόστασιν 50 μ. ἀπὸ τῆς σαρκοφάγου εὐρέθη τεφροδόχος κυλινδρικός πίθος, ἄνευ κοσμήσεως, ὁ ὁποῖος βάσει τοῦ σχήματος χρονολογεῖται εἰς τὴν πρῶτον ἀνατολίζουσαν περίοδον.

Πλησίον τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Γόρτυνος, παρὰ τὴν ὁδὸν πρὸς Τυμπάκι (μεταξὺ 44.5 καὶ 45.5 χλμ. ἀπὸ Ἡρακλείου), ἐπεσημάνθησαν ὑπὸ τῆς ἐπιμελητρίας Ἄ. Λεμπέση εἰς ἑννέα σημεῖα τοῖχοι οἰκοδομημάτων καὶ ἀρχιτεκτονικά μέλη,

μέ ἀφορμὴν τὴν διάνοξιν χάνδακος (πλ. 1 μ.) ὑπὸ τοῦ ΟΤΕ.

Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα ἐνὸς τῶν ὡς ἄνω οἰκοδομημάτων ἀνήκει εἰς ὑπόκαυστον, χρονολογούμενον εἰς τὸν Α΄ μ.Χ. αἰῶνα, βάσει τῶν ὀλίγων εὑρεθέντων ὀστράκων. Τῶν ἐτέρων οἰκοδομημάτων ἡ μορφή καὶ ὁ προορισμὸς δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ καθορισθῇ.

Εἰκ. 194. Γόρτυς. Ἄγαλμα Πανός.

Εἰκ. 195. Πεντεβῆ Ἡρακλείου. Ἐνεπίγραφος βωμός.

Ἄξιον ἰδιαίτερας μνείας εἶναι τὸ ἀνευρεθὲν αὐτόθι μαρμαρίνον ἀκέφαλον ἄγαλμα Πανός (ὑψους 0.68 μ.) στηριζόμενον κατὰ τὴν ράχιν ἐπὶ συμφυοῦς πεσσίσκου (εἰκ. 194). Διὰ τῆς ἀριστερᾶς φέρει φόρμιγγα, ἐνῶ ἡ κεκαμμένη δεξιὰ καλύπτεται ἀπὸ τὸ περιβάλλον τὸ σῶμα ἱματίου. Τὸ ἔργον εἶναι ἀντίγραφον ρωμαϊκῶν χρόνων γνωστοῦ τύπου συγγενοῦς πρὸς τὸν τύπον τοῦ χαλκοῦ παιδὸς τῆς Ἱεραπέτρας. Ἡ διαμόρφωσις τοῦ τύπου τούτου χρονολογεῖται κατὰ τὸ β΄ ἡμισυ τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνος, ὡς δεικνύουν αἱ ἀπλαῖ πτυχαὶ τοῦ ἱματίου, αἱ ὁποῖαι ἐνθυμίζουσιν στοιχεῖα τοῦ παιδὸς τῶν Τράλλεων.

Εἰς τὰ Σπήλια Κνωσοῦ ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Μιχ. Μαθιουδάκη ἀνεσκάφη ὑπὸ τῆς ἐπιμελητρίας Ἀ. Λεμπέση καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς βοηθοῦ Νότας Δημοπούλου ρωμαϊκὸς λαξευτὸς τάφος, ὁ ὁποῖος εἶχε συληθῆ. Ὁ τετράγωνος θάλαμος (διαστ. 2.10×2.20 μ., ὕψους 1.30 μ.) ἔχει εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν ὀρθογώνιον εἴσοδον (ὕψους 0.93 μ. καὶ πλ. 0.63 μ.), ἀνὰ μίαν τοξωτὴν κόγχην εἰς τὴν δυτικὴν καὶ τὴν νοτίαν πλευρὰν καὶ δύο λάκκους (διαστ. 0.50×0.60 , βάθους 0.40 μ.) εἰς τὸ μέσον καὶ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ δαπέδου. Ἡ εἴσοδος ἐφράσσετο διὰ μιᾶς πλακῆς, ἣ ὁποία εἶχε μετακινηθῆ, κατὰ τὴν σύλησιν προφανῶς τοῦ τάφου. Ὁ βραχὺς δρόμος (1.30×0.60 μ.) ἔχει τρεῖς λαξευτὰς βαθμίδας ἀνίσου ὕψους, ἐνῶ ἑτέρα βαθμὶς ἐντὸς τοῦ θαλάμου πρὸ τῆς εἰσόδου ἐξυπηρετεῖ τὴν κάθοδον. Δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ καθορισθῆ ὁ ἀριθμὸς τῶν ταφῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον διαταραχθῆ κατὰ τὴν σύλησιν, διότι τὰ ὁστᾶ ἦσαν διαλελυμένα. Τὰ ἐναπομείναντα κτερίσματα τοῦ τάφου, ἦσαν πέντε μικρὰ ὑέλινα δακρυδόχα ἀγγεῖα καὶ τέσσαρες λύχνοι, ἐκ τῶν ὁποίων εἰς μὲ παράστασιν ἐρωτιδέως, εἰς μὲ παράστασιν τεθρίππου καὶ ἕτεροι δύο τοῦ λεγομένου «ἐφεσιακοῦ» τύπου. Τέσσαρα κνωσιακὰ νομίσματα (Αὐγούστου, Τιβερίου, Κλαυδίου-Μεσσαλίνας καὶ Νέρωνος), χρονολογοῦν τὴν λῆξιν χρήσεως τοῦ τάφου εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ Α' μ.Χ. αἰῶνος.

Εἰς θέσιν Πεντεβῆ Ἀγίου Ἰωάννου, μεταξὺ Ἡρακλείου καὶ Κνωσοῦ, κατὰ τὴν διάρκειαν ἀνεγέρσεως λαϊκῶν κατοικιῶν ὑπὸ τοῦ Δημοσίου ἀπεκαλύφθη ἀξιόλογον ρωμαϊκὸν ἰσοδομικὸν κτίσμα ἐκ λαξευτῶν πωρολίθων, σφζόμενον μέχρις ἰκανοῦ ὕψους, ἀλλὰ μὴ ἀνασκαφὴν εἰσέτι. Ἐκ τοῦ περίξ χώρου περισυνελέγησαν εὐρήματα τοῦ Α' ἢ Β' αἰ. μ.Χ. ἦτοι :

1) Ὁρθογώνιος ὄγκος ἐκ πωρολίθου (εἰκ. 195) ἑλλιπῆς τὸ ἀνώτερον τμήμα, πιθανῶς βωμός, σφζόμενου ὕψους 0.76 μ., μετὰ γλυφῶν παρὰ τὴν βᾶσιν (0.42×0.48 μ.) φέρων ἐπιγραφὴν :

ARTEMIAI

EYXHN

ΔΙΑΙΔΟΥΜΕΝΟΣ

ΘΕΤΤΑΛΙΣΚΟΥ

2) Πλάξ ἐπιτύμβιος ἐκ πώρου (εἰκ. 196), ἡ ὁποία πιθανῶς ἦτο ἀρχικῶς ἐντειχισμένη (ὡς δεικνύει ἡ ὕψισθεν ἀνεπεξέργαστος ἐπιφάνεια) μετὰ ταινίας χαμηλά, εἰσεχούσης, μήκους 0.82, ὕψους 0.23 καὶ πάχους 0.41 μ. μετ' ἐπιγραφῆς :

ΚΥΡΣΑΜΟΣ

ΣΟΑΡΧΩ

3) Λατινικὴ ἐπιγραφὴ ἐξ ἑπτὰ στίχων τοῦ Α' αἰῶνος μ.Χ. ἐπὶ ὀρθογωνίου ὄγκου πώρου, ὕψους 1.36, πλάτους 0.62 καὶ πά-

Εἰκ. 196. Πεντεβῆ Ἡρακλείου. Ἐπιτύμβιον.

χους 0.27 μ., μνημονεύουσα ἐν ἀρχῇ τὸν αὐτοκράτορα Neronem Claudium Caesarem Augustum Germanicum καὶ ἀφορῶσα εἰς ὁδὸν ἀποδοθεῖσαν μερίμνη τοῦ ἀνθυπάτου (τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα δὲν σφύζεται πλήρως) εἰς τὴν ἐν Κνωσῶ ρωμαϊκὴν ἀποικίαν Julia Nobilis.

PROCOS. VIAM

COL.COL.JUL.NOB.CNOS

RESTITUIT

ἦτοι Proconsul viam collegio coloniae Juliae Nobilis Cnosi restituit. Πρόκειται περὶ παραδόσεως εἰς τὴν ἀποικίαν χώρου, πιθανῶς εὐρισκομένου εἰς τὴν κατοχὴν ἰδιωτῶν, ἔχουν δὲ παρατηρηθῆ καὶ ἄλλαι ἀνάλογοι περιπτώσεις κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα τῆς ρωμαϊοκρατίας ἐν Κρήτῃ.

Τὸ σύνολον τῶν εὐρημάτων ἐνδιαφέρει, διότι ἀποτελεῖ ἔνδειξιν ἀγνώστου ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ νεκροπόλεως κειμένης πλησίον αὐτοῦ. (Θὰ ἔδει νὰ ἐξετασθῇ ἂν πρόκειται περὶ τοῦ μνημονευομένου εἰς ἐπιγραφὴν Ἀρτεμισίου.) Συμπληροῦνται ἐπίσης αἱ γνώσεις μας περὶ τῆς περιοχῆς τοῦ ἀρχαίου Ἑρακλείου (κειμένου ὅπου καὶ τὸ σημερινόν) καὶ τῶν προαστείων αὐτοῦ. Ἡ λατινικὴ ἐπιγραφὴ τῶν χρόνων τοῦ Νέρωνος εἶναι ἐπίσης σημαντικὴ, διότι τοιαῦτα κείμενα σπανίζουσι ἐν Κρήτῃ. Τὸ σύνολον ἐμελετήθη καὶ θὰ δημοσιευθῇ ὑπὸ τοῦ Γεν. ἐφόρου Στ. Ἀλεξίου.

Ἐγένοντο ἐπίσης ἐπ' εὐκαιρίᾳ τυχαίων εὐρημάτων μικροτέρας σημασίας, αὐτοψίαι, ἐξερευνήσεις καὶ περισυλλογὴ ὀστράκων. Οὕτω παρὰ τὴν Μονὴν Ὀδηγητρίας περισυνελέγη προανακτορικὴ κεραμεικὴ ρυθμοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου ἐκ τῶν θέσεων Ἀλωνιοῦ Κεφάλι, Ἀμπελιοῦ Κεφάλι καὶ Χατζίνας Ἐλιές.

Ἀνατολικῶς τοῦ ἀνακτόρου τῶν Μαλίων ἀπεκαλύφθη κατὰ μηχανικὴν καλλιέργειαν τμημα παλαιοανακτορικοῦ δωματίου, ἐκ τοῦ ὁποίου περισυνελέγη μικρὸς πῆλινος λύχνος ἄνευ ποδὸς καὶ κωνικὸν κύπελλον.

Εἰς θέσιν Ἁγίου Γεώργιου παρὰ τὸ χωρίον Πυργοῦ Μαλεβιζίου ἀνεκαλύφθη ἀγροικία τῶν ΥΜ Ι χρόνων ὑποστᾶσα μεγάλης ζημίας. Ἀνάλογος διαπίστωσις ἐγένετο εἰς Λύκαστον (μεταξὺ Ἀρχανῶν καὶ Κανὶ Καστελλίου) καὶ εἰς Καλαθιανὰ Μεσαρᾶς, ὅπου διελύθησαν μεγάλα τμήματα τῶν αὐτόθι προϊστορικῶν οἰκισμῶν, οἵτινες ἐν μέρει ἐρευνηθέντες ὑπὸ τοῦ Μαρινάτου καὶ Ξανθοῦδίδου παρέμενον ἀναπαλλοτριῶτοι καὶ ἀφύλακτοι. Ἡ διάδοσις τῶν μηχανικῶν ἀρότρων ἐν Κρήτῃ θέτει ἐκ νέου τὸ μέγα πρόβλημα ἐνισχύσεως τῆς φυλάξεως καὶ τοῦ προγράμματος ἀπαλλοτριώσεως τῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων. Ἐλπίζεται ὅτι ἡ Κυβέρνησις θὰ ἀνταποκριθῇ εἰς ἀμφοτέρω τὰ αἰτήματα ταῦτα.

Αὐτοψίαι ἐξετελέσθησαν ἐπίσης εἰς θέσιν Βήσαλα νοτίως τοῦ Ξειδᾶ τῆς περιοχῆς Λύττου, ὅπου ἤλθεν εἰς φῶς τάφος ρωμαϊκῶν χρόνων μετὰ κεράμων φερόντων χαρακτὰ Χ, καὶ εἰς θέσιν Βένη Γκαγκαλῶν Μονοφατσίου, ὅπου διεπιστώθησαν ἀξιόλογα

ἀπολιθώματα μεγάλων κορμῶν δένδρων, ἅτινα εἶχον ἐκληφθῆ
ὡς γλυπτὰ ὑπὸ τοῦ εἰδοποιήσαντος τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ὑπηρε-
σίαν. Ἐνδείκνυται ὅπως τὸ σημεῖον τοῦτο ἐξετασθῆ ὑπὸ εἰδικοῦ.

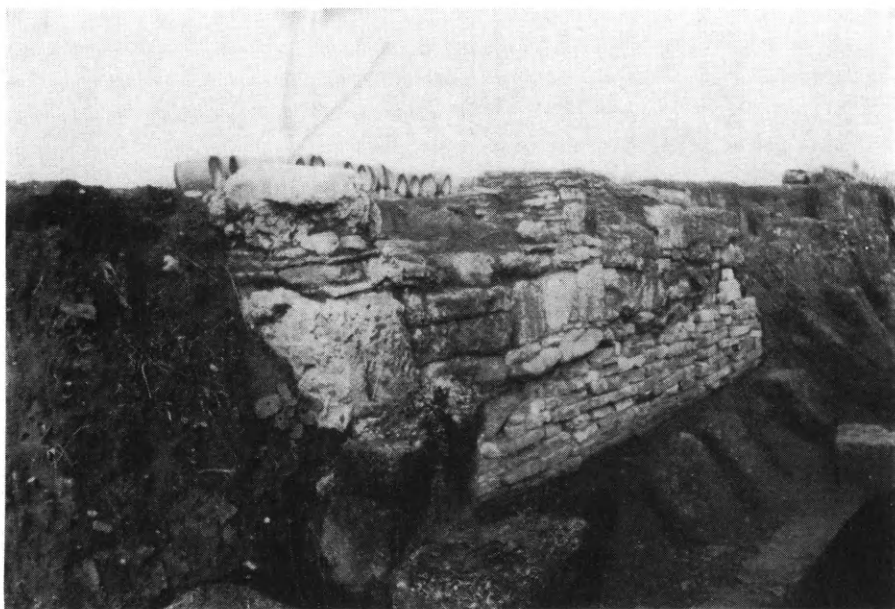
Ὅμοίως ἐγένοντο μεταφοραὶ εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου
εὐρημάτων προερχομένων ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Ἀγίας Πελαγίας
Ἡρακλείου, ὅπου κατὰ τὰ διατυπωθέντα τελευταίως συμπερά-
σματα τοῦ ἐνεργήσαντος τὰς ἀνασκαφὰς Στ. Ἀλεξίου, δέον νὰ
τοποθετηθῆ, βάσει καὶ τῶν δεδομένων τοῦ Κλαυδίου Πτολεμαί-
ου ἢ ἀρχαία Πάνορμος (ὡς ὀνομασία τοῦ αὐτόθι ἐξαιρετοῦ φυ-
σικοῦ λιμένος) καὶ ἡ καταστραφεῖσα κατὰ τὸ 171 π.Χ. ὑπὸ ἐκ-
στρατείας τοῦ κυδωνιατικοῦ στόλου πόλις Ἀπολλωνία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἐξετελέσθησαν κατὰ τὸ 1975 δι' εἰδικῶν συνεργείων αἱ κάτωθι ἐργασίαι ἀναστηλώσεως καὶ συντηρήσεως :

I. Εἰς Ἡ λ ι δ α κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν ἐγένοντο ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι εἰς τὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον τοῦ κοίλου

Εἰκ. 197. Ἡ λ ι δ α. Ἡ Ἀ. ὄψις τοῦ πρώτου κτίσματος ὀπισθεν τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου ἀπὸ ΒΑ., μετὰ τὰς ἐργασίας ὑποστηρίξεώς του.

τῆς ἀνατολικῆς παρόδου τοῦ θεάτρου. Ἐπίσης ὑπεστηρίχθη ἡ ἐξωτερικὴ πρὸς τὸν ἀγωγὸν ὄψις τοῦ πρώτου κτίσματος ὀπισθεν τῆς σκηνῆς δυτικῶς τοῦ ἀγωγοῦ (εἰκ. 197). Ἐπὶ πλέον ἐκαθαρίσθη καταχωσθὲν τμῆμα τοῦ ἀγωγοῦ (εἰκ. 198) καὶ ἠνοίχθη τὸ τελευταῖον πρὸς Βορρᾶν σωζόμενον τμῆμα τοῦ ἀγωγοῦ, κείμενον ἐντὸς ἰδιωτικοῦ ἀγροῦ. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου καὶ εἰς μῆκος 52 μ. ὁ ἀγωγὸς ἀποκατεστάθη διὰ σιμεντοσωλῆνων, οὕτω δὲ ἐπετεύχθη ἐπαναλειτουργία τοῦ συστήματος ἀποχετεύσεως τῶν ὀμβρί-

ων υδάτων τοῦ θεάτρου. Ἐπίσης ἐγένεν ὑπὸ τοῦ κ. Cooper ἡ προ-
εργασία λήψεως σταθερῶν σημείων εἰς τὸ κοῖλον προκειμένου κα-

Εἰκ. 198. Ἡλις. Τμήμα τοῦ καθαρισθέντος ἀγωγοῦ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου ἀπὸ Ν.

τὰ τὴν προσεχῆ περίοδον νὰ γίνῃ πλήρης ἀποκατάστασις τοῦ κοί-
λου. Τέλος τὰ ἀποκολληθέντα ἐκ τῆς Ν. Στοᾶς ψηφιδωτὰ ἀπο-
κατεστάθησαν τοποθετηθέντα εἰς μεταλλικὰ πλαίσια.

II. Εἰς Ἀκρωτήρι Θήρας ἐγένοντο αἱ ἀκόλουθοι ἐργασίαι:

Τοιχογραφίαι. Ὑπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν παρακολούθησιν εἰ-
δικῆς πρὸς τοῦτο συσταθείσης ἐπιτροπῆς συνεχίσθη ἡ συντήρησις
τῶν τοιχογραφιῶν εἰς τὰ ἐργαστήρια τοῦ Κέντρου Συντηρήσεως
Ἀρχαιοτήτων. Αὕτη περιορίσθη, διὰ τεχνικούς λόγους, εἰς τὸ
μέγα σύνολον τῶν «Κροκοσυλλεκτριῶν» ἐκ τῆς Ἑεστῆς 3, τοῦ
ὁποίου σημαντικὰ τμήματα ἀποκατεστάθησαν. Ἀπαιτεῖται ὅμως
σημαντικὴ καὶ μακροχρόνιος ἐργασία διὰ τὴν ὀλοκλήρωσίν του.

Συντήρησις - συγκόλλησις ἀγγείων. Συνεκολλήθησαν ὑπὲρ
τὰ ἑκατὸν πενήκοντα ἀγγεῖα τῶν γνωστῶν ἐκ τοῦ Ἀκρωτη-

ρίου σχημάτων και μεγεθῶν. Ταῦτα προήρχοντο κυρίως ἐκ τῶν ἀνασκαφικῶν περιόδων 1973 καὶ 1974. Ἐκ τῶν αὐτῶν ἀνασκαφικῶν περιόδων προήρχοντο καὶ ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν κιβώτια ὄστρά-

Εἰκ. 199. Θήρα. Ἀντηρίδες ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Τελγίνων.

κων ἀποκείμενα εἰς τὰς ἀποθήκας τῆς ἀνασκαφῆς, ἅτινα ἐπλύθησαν.

Χῶρος τῆς κυρίως ἀνασκαφῆς. Ὁλόκληρος ὁ ἀνεσκαμμένος χῶρος ἠσφαλίσθη διὰ πυκνοῦ συρματοπλέγματος. Ἐντὸς αὐτοῦ καὶ πρὸς ἀποσυμφόρησιν τῶν ἐργαστηρίων διηυθετήθησαν εἰς προσωρινὴν ἔκθεσιν οἱ συγκολληθέντες πίθοι καὶ τὰ πλυθέντα ὄστρακα κατὰ τομεῖς εὐρέσεως καὶ περισυνελέγησαν ἐκ τῶν διαφόρων ἀνασκαφικῶν τομέων εἰς τὰ ἐργαστήρια τῆς ἀνασκαφῆς περὶ τὰ ὀγδοήκοντα κιβώτια πλήρη ὄστράκων καὶ θραυσμάτων τοιχογραφιῶν ἐκ τῶν ἀνασκαφικῶν περιόδων κυρίως 1973 καὶ 1974.

Ἄνεστηλώθησαν ὁ βόρειος καὶ δυτικὸς τοῖχος τοῦ δωματίου 12, ὡς καὶ ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ δωματίου 9. Ὀλόκληρος ὁ βόρειος τοῖχος τῆς οἰκοδομῆς ὑπεστηλώθη δι' ἀντηρίδος ἐκ σκυροδέματος καὶ ξυλίνων ἰκριωμάτων.

Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Τελχίνων κατεσκευάσθησαν δύο ἀντηρίδες ἐκ σκυροδέματος πρὸς στήριξιν τῶν ἐκατέρωθεν τοίχων ἀνηκόντων ἀντιστοιχῶς εἰς τὰ κτήρια Β καὶ Γ (εἰκ. 199).

Ἐκ τῶν ἀναστηλωτικῶν ἐργασιῶν ἐντὸς τοῦ Συγκροτήματος Δ σημαντικώτεραι εἶναι αἱ ὑποστυλώσεις διὰ ξυλίνων ἰκριωμάτων τῶν τοίχων εἰς τοὺς χώρους Δ3 καὶ τὸ ἰσόγειον τοῦ Πολυθύρου.

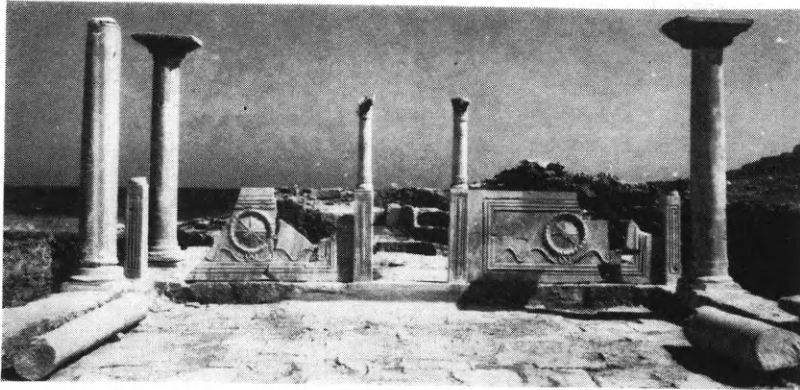
III. Εἰς Ἄ φ ω τ η ν Κ α ρ π ἄ θ ο υ ἀνεστηλώθησαν ὁ δεύτερος ἐξ Ἄ. κίων τοῦ νοτίου στυλοβάτου καὶ οἱ δύο πρῶτοι ἐξ Ἄ. κίονες τοῦ Β. στυλοβάτου τῆς βασιλικῆς. Ἐπίσης ἀποκατεστάθη κατὰ τὸ μεγαλύτερον τμήμα του τὸ μαρμάρινον τέμπλον (εἰκ. 200) καὶ ἐστερεώθησαν αἱ δυτικαὶ παραστάδες τῶν δύο στυλοβατῶν. Κατὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως τοῦ τέμπλου διεπιστώθη ὅτι :

α. Ὡς βάσις τοῦ τέμπλου εἶχον χρησιμοποιηθῆ τεμάχια μαρμάρων εἰς δευτέραν καὶ τρίτην χρῆσιν, ἐκ τῶν ὁποίων ἐν προήρχετο ἐκ νεκρικῆς ἀρχαίας στήλης.

β. Τὰ θωράκια καὶ οἱ πεσίσκοι τοῦ τέμπλου εἶναι δευτέρας χρήσεως.

γ. Τὸ ὕλικόν τοῦ τέμπλου τεμαχισμένον συνεκεντρώθη καὶ συνεκολλήθη ἐκ διαφόρων σημείων τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν θωρακίων εἶχε χρησιμοποιηθῆ διὰ τὴν πλακόστρωσιν τοῦ δαπέδου τοῦ Ἱεροῦ Βήματος. Δύο πεσίσκοι καὶ ἐν τεμάχιον θωρακίου ἐκάλυπτον τὸν τάφον. Ἐν τεμάχιον θωρακίου εἶχεν ἐντειχισθῆ κατὰ τὴν ἀπόφραξιν τῆς ἀνατ. θύρας τοῦ νοτίου κλίτους καὶ ἕτερα εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ διακονικοῦ ἢ τοῦ νάρθηκος. Ἐκ τῶν κιονίσκων αὐτοῦ τεμάχια συνεκεντρώθησαν παρὰ τὸν τάφον 3, ἐντὸς τοῦ διακονικοῦ καὶ ἔξωθεν αὐτοῦ. Τὸ κιονόκρανον τοῦ Β. κιονίσκου τῆς Ὡραίας Πύλης εὐρέθη

έντειχισμένον εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ διακονικοῦ (T.17). Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς βασιλικῆς τὸ καταστραφέν τέμπλον ἐχρησιμοποιήθη ὡς οἰκοδομικὸν

Εἰκ. 200. Κάρπαθος. Μέσον κλίτος. Οἱ ἀναστηλωθέντες κίονες, τὸ τέμπλον καὶ τὸ σύνθρονον.

ὕλικὸν διὰ μετασκευὰς καὶ τροποποιήσεις τοῦ κτηρίου, τὸ δὲ Ἱερὸν ἔμεινεν ἄνευ τέμπλου.

IV. Εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν ἐγένοντο διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἐταιρείας Χαρ. Σφακιανᾶκη μεγάλης κλίμακος στερεωτικαὶ ἐργασίαι, κυρίως κατὰ τὸν μυκηναϊκὸν ταφικὸν περίβολον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ διάφορα ἄλλα ταφικὰ κτήρια, ὡς ἐπίσης καὶ ἐργασίαι διαμορφώσεως τοῦ χώρου, ἐργασίαι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν συντήρησιν, τὴν προσπέλασιν καὶ τὴν ἐν γένει μελέτην τοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνί. Διὰ τῶν ἐργασιῶν τούτων, κυρίως δὲ διὰ τῆς νέας ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης, κατέστη πλέον ἐκδηλὸς ἢ σπουδαιότης τοῦ μινωικοῦ νεκροταφείου τῶν Ἀρχανῶν.

V. Εἰς Ζάκρον ἐγένοντο ἐκτεταμέναι ἐργασίαι στερεώσεως καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀνακτόρου, εἰς τὸν μεταλλευτικὸν κλίβανον καὶ τὰς κόγχας τοῦ νέου νεοανακτορικοῦ κτηρίου τῆς Ὁδοῦ λιμένος, ἐπεσκευάσθησαν οἱ δύο ξύλινοι ἀνασκαφικοὶ οἰ-

κίσκοι καὶ ἐταξινομήθη τὸ ἐπὶ τόπου παραμεῖναν ἀρχαῖον ὑλικὸν διὰ κονδυλίου διατεθέντος ὑπὸ τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως.

VI. Διὰ τοῦ Κέντρου Συντηρήσεως Ἀρχαιοτήτων ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ καθηγ. Δημ. Πάλλα ἐγένετο συντήρησις τῶν τοιχογραφιῶν ἐκ τάφου τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου Κορίνθου.

VII. Εἰς Κουκουνάραν Μεσσηνίας ἐγένετο διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἐταιρείας Χαρ. Σφακιανᾶκη ὑποστήλωσις τῶν ἀνασκαφέντων θολωτῶν τάφων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἡ δημοσιευτικὴ δρᾶσις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1975 ἐποπτεία τῆς Ἐπιτροπῆς Δημοσιευμάτων ἀποτελουμένης ἐκ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου καθηγητοῦ κ. Ἀν. Ὀρλάνδου, τῶν Ἀντιπροέδρων ἀειμνήστου καθηγ. Ν. Κοντολέοντος καὶ κ. Σ. Καρούζου καὶ τῶν Συμβούλων κ. Β. Καλλιπολίτη καὶ Ν. Ζαφειροπούλου, διὰ τοῦ Γραφείου Δημοσιευμάτων αὐτῆς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ πτυχιούχου τῆς Ἀρχαιολογίας κ. Ἀντωνίου Χριστοδούλου.

Περιοδικὰ Δημοσιεύματα

α) Ἐπερατώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ὁ τόμος τῶν ΠΑΕ τοῦ 1974.

β) Ἐπερατώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ἡ ΑΕ τοῦ 1974.

γ) Ἐπερατώθη ἡ στοιχειοθεσία τῶν τόμων τῶν ΠΑΕ τοῦ 1974 καὶ ἤρχισεν ἡ στοιχειοθεσία τῆς ΑΕ τοῦ 1975.

« Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας »

α) Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ ὑπ' ἀριθ. 80 βιβλίον τοῦ ἀρχιτέκτονος Εὐστ. Στίκα, Ὁ κτίτωρ τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ὁσίου Λουκά.

β) Ἐξετυπώθησαν καὶ ἐκυκλοφορήθησαν οἱ Α' καὶ Β' τόμοι (κείμενον) τοῦ ὑπ' ἀριθ. 81 βιβλίου τοῦ καθηγ. Γ. Ε. Μυλωνᾶ, Τὸ Δυτικὸν Νεκροταφεῖον τῆς Ἐλευσίνος.

γ) Ἦρχισε καὶ ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις τῆς ὑπ' ἀριθ. 82 ἐναισίμου διατριβῆς τῆς ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Ἰουλ. Κουλεϊμάνη-Βοκοτοπούλου, Χαλκαῖ κορινθιουργεῖς πρόχοι.

δ) Ἦρχισε καὶ ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις τοῦ ὑπ' ἀριθ. 85 βιβλίου τῶν καθηγ. Ν. Πλάτωνος - W. C. Brice, Ἐνεπίγραφοι πινακίδες καὶ πίθοι Γραμμικοῦ συστήματος Α ἐκ Ζάχρου.

ε) Ἦρχισεν ἡ ἐκτύπωσις τοῦ ὑπ' ἀριθ. 83 βιβλίου τοῦ ὑφηγ. Ἀ. Ζώη, Βασιλικὴ Ι.

ς) Ἐπερατώθη ἡ στοιχειοθεσία τῆς ὑπ' ἀριθ. 84 ἐναισίμου διατριβῆς τοῦ θεολόγου - φιλόλογου Ἰω. Βολανάκη, Τὰ παλαιο-χριστιανικά βαπτιστήρια τῆς Ἑλλάδος.

Ἐξ ἄλλου ἀνετυπώθη φωτομηχανικῶς τὸ ὑπ' ἀριθ. 24 βιβλίον τοῦ καθηγ. Γ. Ε. Μυλωνᾶ, Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι (μετὰ προσθήκης).

« Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος »

Ἦρχισε καὶ ἐπερατώθη ἡ στοιχειοθεσία τοῦ 7ου περὶ τῶν ἀνασκαφῶν Ἀκρωτηρίου Θήρας τεύχους τοῦ ἀειμνήστου καθηγ. Σπ. Μαρινάτου εἰς ἑλληνικὴν καὶ ἀγγλικὴν γλῶσσαν κεχωρισμένως.

Δι' ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω δημοσιεύματα ἐδαπάνησεν ἡ Ἐταιρεία τὸ ποσὸν τῶν 3.745.415 δραχμῶν.

Κατὰ τὸ 1975 εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἐταιρείας τόμοι ἐν ὅλῳ 1237, ἐξ ὧν 815 ἐξ ἀγορᾶς, 284 ἐξ ἀνταλλαγῆς καὶ 133 ἐκ δωρεᾶς.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, ἔχουσα συναίσθησιν τῆς ἀποστολῆς τῆς καὶ συμμετέχουσα εἰς τὴν πανελλήνιον κινητοποίησιν διὰ τὴν ἐθνικὴν δοκιμασίαν τῆς Κύπρου, ἤλθεν ἄρωγός εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ἀρχαίων τῆς μεγαλονήσου διὰ τοῦ ποσοῦ τῶν 2.000.000 δρχ. κατόπιν ὁμοφώνου ἀποφάσεως τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου.

Συνέχισεν ἐπίσης ἡ Ἐταιρεία δι' εἰδικοῦ συνεργείου τὴν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν τοῦ Γεν. Γραμματέως αὐτῆς περαιτέρω σύνταξιν βιβλιογραφίας τῶν Μονῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν σύνταξιν τοῦ Εὐρετηρίου τῆς Β' περιόδου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος, ἐνῶ παραλλήλως συνέδραμεν εἰς τὴν ἐν διεθνεῖ συνεργασίᾳ παρασκευαζομένην ἔκδοσιν τοῦ « Εἰκονογραφικοῦ Λεξικοῦ τῆς Κλασσικῆς Μυθολογίας ».

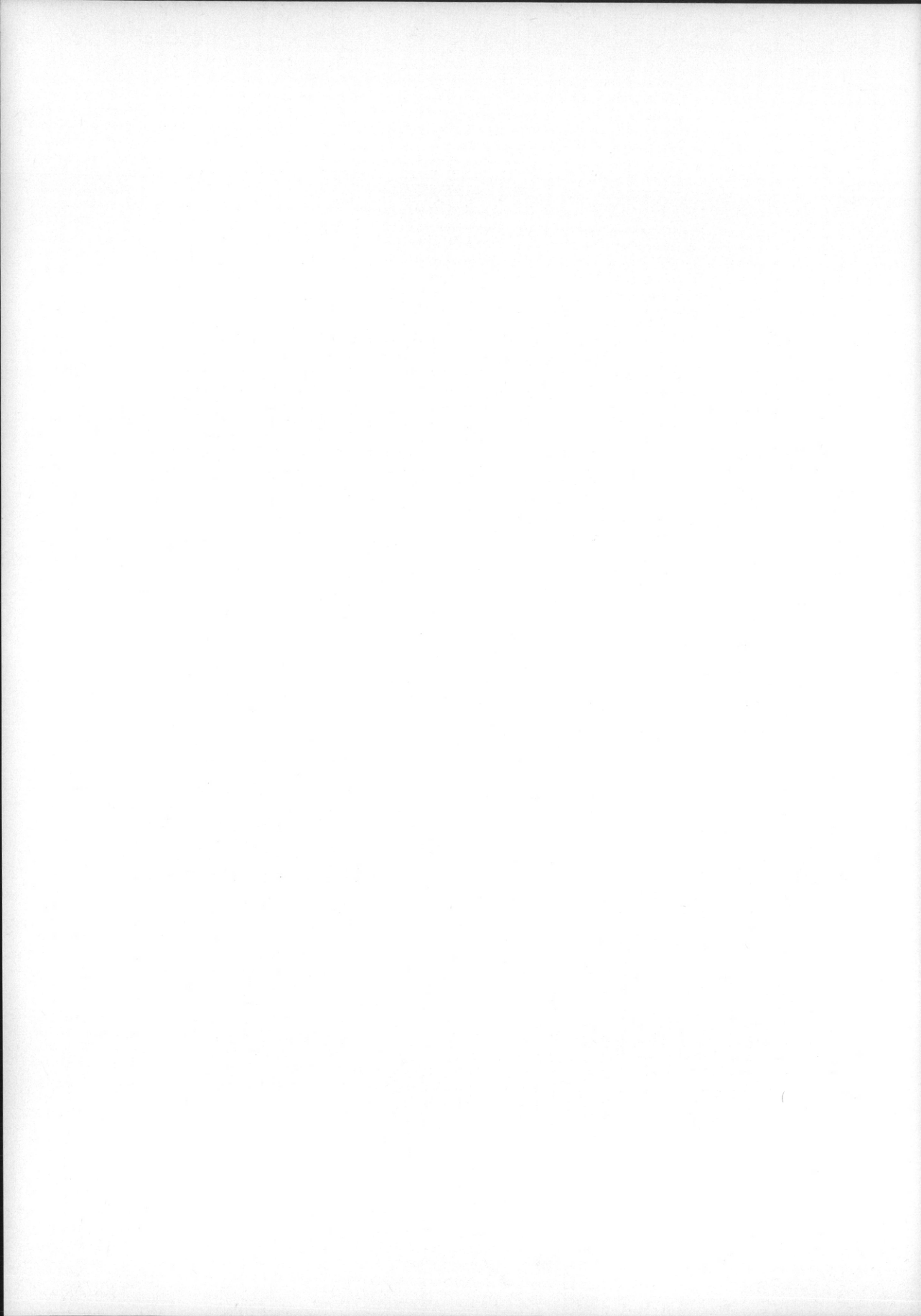
Συνεχίζουσα τὴν μορφωτικὴν τῆς δρᾶσιν ἡ Ἐταιρεία καὶ κατὰ τὸ 1975 ἐνίσχυσε τὴν εἰς Γαλλίαν σπουδάζουσαν ἐπιμελήτριαν ἀρχαιοτήτων Εὐτυχίαν Κουρκουτίδου διὰ χρηματικοῦ

ποσοῦ δρχ. 25.000, τὸν χημικὸν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Κ. Ἀσημενὸν διὰ ποσοῦ δρχ. 6.490 ὡς ἐξόδων μεταβάσεως του εἰς Δυτ. Γερμανίαν καὶ τὸν ἐπιμελητὴν ἀρχαιοτήτων Κ. Τσάκον διὰ ποσοῦ δρχ. 20.000 ὡς ὑποτροφίας χάριν σπουδῶν εἰς Δυτ. Γερμανίαν.

Συμμετέχουσα ἡ Ἀρχαιολ. Ἐταιρεία εἰς τὴν ἐπὶ διεθνοῦς πεδίου ἐπιστημονικὴν ἔρευναν ἀντεπροσωπεύθη εἰς τὴν Διεθνῆ Συνάντησιν Στρογγύλης Τραπεζῆς εἰς Λυὼν διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ βυζ. ἀρχαιοτήτων Κ. Γαλλῆ καταβαλοῦσα ποσὸν 12.000 δρχ. Ἐξ ἄλλου διὰ ποσοῦ 10.000 δρχ. ἐκάλυψεν ἡ Ἐταιρεία τὰ ἐξοδα μεταβάσεως τοῦ χημικοῦ μηχανικοῦ τοῦ Ἐθν. Μουσείου Δημ. Χαραλάμπους εἰς Στοκχόλμην διὰ συμμετοχὴν του εἰς τὸ Διεθνὲς Συνέδριον Συντηρήσεως Ἀρχαιοτήτων.

Ἐνίσχυσεν ὡσαύτως ἡ Ἐταιρεία τὰς βιβλιοθήκας τῶν Μουσείων τοῦ Κράτους οὐ μόνον διὰ τῶν ἐκδόσεων αὐτῆς ἐσταχωμένων, ἀλλὰ καὶ δι' ἀγορᾶς εἰδικῶν ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων.

Εἰς τὸν ξενῶνα τῆς Ἐταιρείας ἐφιλοξενήθησαν οἱ κάτωθι Ἕλληνες καθηγηταί, ἔφοροι καὶ ἐπιμεληταί ἀρχαιοτήτων ὡς καὶ ἄλλοδαποὶ καθηγηταί καὶ σπουδασταί τῆς Ἀρχαιολογίας. Ἕλληνες: Φώτ. Πέτσας, Χρ. Χρήστου, Χρ. Μαυροπούλου-Τσιούμη, Μ. Μπορμπουδάκης, Νικ. Νικονᾶνος, Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Χαρ. καὶ Δήμ. Μπακιρτζῆ, Θεοχ. Παζαράς, Διαμ. Τριαντάφυλλος, Κων. Γαλλῆς, Ἰω. Τουράτσογλου, Χαρ. Κριτζᾶς, Στυλ. Παρλαμᾶ, Δημ. Τριανταφυλλόπουλος, Β. Καραγιώργης, Δ. Χρήστου. Ἀλλοδαποί: Ρ. Κος, F. Köszegi, Em. Condu-rachi, I. Visy, M. Sharif, I. Andreescu, H.-M. Salehi.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
Πρόλογος	5-6
Α' Ἀνασκαφαί	
1. Ραμνοῦς	7-11
2. Κορώνεια	12-17
3. Τάναγρα	17-26
4. Ἐρέτρια	26-35
5. Φθιώτιδες Θῆβαι (Νέα Ἀγχιάλιος)	35-41
6. Ἀμφίπολις (Ἀρχαία)	41-53
7. Ἀμφίπολις (Χριστιανική)	53-60
8. Μακεδονία. Σκαφικαὶ Ἔρευναί	61-62
9. Φίλιπποι	62-67
10. Τορώνη	67-72
11. Χαλκιδική. Πετράλωνα	72-74
12. Μαρώνεια	74-76
13. Μεσημβρία	76-82
14. Ἡπειρος. Νεκρομαντεῖον Ἀχέροντος - Ἐφύρα	82-90
15. Μυκῆναι	90-101
16. Ἐπίδαυρος. Ἱερὸν Μαλεάτου Ἀπόλλωνος	101-107
17. Μεσσήνη	107-116
18. Ἡλις	116-125
19. Μάνη	125-132
20. Μεσσηνία. Κουκουνάρα - Κρεμμύδια	132-140
21. Πάρος	140-145
22. Θήρα. Ἀκρωτήρι	145-148
23. Θήρα. Σελλάδα	148-152
24. Σίφνος	152-155

	Σελίς
25. Ρόδος	155-159
26. Κάρπαθος. "Αφωτη	159-163
27. Κρήτη. Ἄρχάνες	163-170
28. Κρήτη. Σύμη Βιάννου	171-175
29. Κρήτη. Ἱερὸν κορυφῆς Γιούχτα	176-178
30. Ζάκρος	178-188
31. Κρήτη. Βασιλικὴ Ἱεραπέτρας	189-193
32. Περισυλλογὴ ἀρχαίων εἰς Δυτικὴν Κρήτην	193-195
33. Περισυλλογὴ ἀρχαίων καὶ ἐλλάσσονες ἀνασκαφαὶ εἰς Κεν- τρικὴν Κρήτην	195-202
Β'. Ἀναστήλωσις καὶ συντήρησις μνησείων	203-208
Γ'. Δημοσιεύματα καὶ μορφωτικὴ δράσις	209-211

Τύποις : ΕΜΜΑΝ. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ - Δερβενίων 7 - Τηλ. 631-298 - 'Αθήναι (144)

